Irena VASINAUSKAITĖ

Sąjūdžio eilinės žvilgsniu...

Šiaulių miesto Sąjūdžio pirmeivių klubas turi tokią tradiciją, primenančią bendražygius ir Atgimimo laikotarpio bendrystę. Jau daug metų, kuomet namo kieme birželio pradžioje pražysta ramunės, lankome Amžinybėn išėjusių sąjūdininkų kapus. Juokaudama paaiškinu, kad jau pasiekiau tą amžių, kai ramunės žiedlapiais buriama ne *myli nemyli*, o *prisimena neprisimena*.

2023-iaisiais kartu su Nepriklausomybės akto signataru Algimantu Sėjūnu ir jo žmona Egle aplankėme jaukiose Bazilionų kapinėse greta tėvų atgulusį pirmosios Šiaulių Sąjūdžio tarybos narį, profesorių, menotyrininką, Šiaulių miesto ir rajono garbės pilietį Vytenį Rimkų. Nuvežėme ramunių puokštę, pasimeldėme, tyliai parymojome, kiekvienas paskendęs savų praeities įvykių versijose. Pasvarstėme, ar dar yra Sąjūdis. Gal teisus istorikas, profesorius Arūnas Gumuliauskas kategoriškai tvirtindamas, kad Lietuvos Nepriklausomybės šauklys – Sąjūdis – egzistavimą baigė 1992 m. Jam pritarti linkęs ir signataras Algimantas Sėjūnas.

Esu tik Sąjūdžio pirmeivė. Tokių Atgimimo pradžioje buvo kokie 300 000. Galėčiau savo nuomonę pasilikti sau. Tačiau, kai pradedama skaičiuoti, kiek yra ar buvo sąjūdžių, arba svarstoma, tebėra šis judėjimas ar jau visai nunyko, nenoriu abejingai tylėti. Galiu ir pritarti, ir paprieštarauti.

Drįsčiau teigti, kad Lietuvoje tikrai nebėra Lietuvos Sąjūdžio organizacinių struktūrų, kurios išlaikė savo būstines, buvo įdarbinę bent po vieną etatinį darbuotoją, leido periodinius leidinius, organizavo rinkimus ir kitas pilietines akcijas. Net ne ant kiekvienos buvusios regioninės Sąjūdžio buveinės šiuo metu yra pritvirtintos atminimo lentos, liudijančios, kad čia rinkdavosi ir, neskaičiuodamos valandų, dirbo Sąjūdžio pirmosios tarybos.

Be to, ne vieno mūsų širdyje teberusena Dainuojančiosios revoliucijos įžiebta Sąjūdžio liepsnelė. Ir ne numeruoti šio judėjimo bangas derėtų, o suteikti prasmę. Tarkime, nuo nacionalinio išsivaduojamojo judėjimo, knygnešių, M. Valančiaus blaivybės, Lietuvos laisvės kovos, Katalikų bažnyčios kronikos platinimo, Persitvarkymo iki kalbos išsaugojimo, šeimos puoselėjimo, lyčių tapatybės gynimo nuo antgamtiškų deformacijų, nacionalinės švietimo sistemos bei tautinės kultūros, asmens sveikatos, higienos pagrindų tradicijų įtvirtinimo ir t. t., ir pan. Kiekvienoje visuomenės ar asmens gyvavimo srityje privalu kilti progresyviems, išliekamąją vertę turintiems sąjūdžiams, kad stiprintume Lietuvą ir nelemtume sau prūsų likimo.

Tik tuomet ankstesniųjų pažangių judėjimų pasiekimai bus išsaugoti ir įtvirtinti, o nerezultatyvi visuomeninė priešprieša – įveikta arba kiek prislopinta. Bet kad taip įvyktų, privalome nepamiršti

Irena Vasinauskaitė ir Algimantas Sėjūnas prie Vytenio Rimkaus kapo Bazilionuose 2023 m. Nuotrauka iš autorės archyvo

kilmės ir branginti savo valstybę. Žygiais, o ne žodžiais.

Sakoma, kad statistika nemeluoja. Apgavike nepavadinsi ir tobulu makiažu pasidabinusios senjorės. Taigi, statistika irgi moteriškosios giminės ir mėgsta pasigražinti. Todėl įvairūs skaičiavimai, analizės ir informacija rodo, kad 35-aisiais Sąjūdžio metais Lietuva skendi pasiekimuose. Pasiklausius valdančiųjų, tai mūsų valstybė prekybiniame kare jau nugalėjo Kiniją ir išsivystymo ar pragyvenimo lygiu aplenkė Japoniją.

Tačiau ar gali būti galinga valstybė, jei ji iki šiol tebėra energetiškai „pririšta“ prie šalies, nuo kurios dar 1990 m. kovą pasiskelbė atsiskirianti? Per tris nepriklausomos Lietuvos gyvavimo dešimtmečius Tėvynė niekaip nepajėgė atsijungti nuo Rytų elektros energijos tiekimo linijos BREL. Pagal ES planus bei finansavimą tai sinchroniškai padaryti turėjo visos trys Baltijos sesės – Lietuva, Latvija ir Estija. Ir bendrų politinių bei partinių sąsajų tebesama. Nei dekomunizaciją aptarinėjusi Aukščiausioji Taryba (Atkuriamasis Seimas), nei 1996–2000 m. kadencijos Parlamentas nesugebėjo priimti Liustracijos įstatymo.

Pastarojo dokumento rengimo peripetijas puikiausiai prisimena vienas jo autorių signataras Algimantas Sėjūnas. Nepamiršau ir aš, nes projektas buvo iš estų kalbos verčiamas Šiauliuose. Net kopijas darė „sustiprintos pajėgos“. Originalą prie Šiaulių savivaldybėje esančio spausdintuvo nešėme dviese, kad viena kitą prižiūrėtume, nepasiskaitytume ir sau kokio egzemplioriaus nepasiliktume.

Visada apgailestauju, kad anuomet neturėjome šiandieninės įrangos...

1996–2000 m. Seimo Nacionalinio saugumo komitete dirbęs signataras A. Sėjūnas prisimena, kaip ir kas jo parengto Liustracijos įstatymo projekto siūlė... neteikti svarstyti. Jis nesutiko atlikto darbo dėti į stalčių, tai tuometinė konservatorių frakcija įstatymo projektą „grąžino patobulinimui“. Ši formuluotė yra tolygi dokumento palaidojimui. O valstybėje liko keroti prokomunistinis, „prokgbistinis“ chaosas, labai patogus šalies progresui stabdyti, visuomenei kiršinti ir sovietinės nomenklatūros elito bei neprisipažinusių svetimos valstybės represinių struktūrų bendradarbiams išlikti aktyvioje veikloje.

Visagalė statistika yra pateikusi tokius duomenis: sovietinėje Lietuvoje buvo apie 200 000 komunistų, 1940–1991 m. KGB agentais ar patikimais asmenimis dirbo 118 000 žmonių. Po Nepriklausomybės paskelbimo 1 589 prisipažino bendradarbiavę. Pastarųjų duomenys buvo 75 metams įslaptinti. Vienas Dievas težino, kiek dar liko neprisipažinusiųjų, kurie neemigravo ir išgyveno. Tokių,

kurie už pinigus ar iš susireikšminimo kolaboravo su okupantais.

2000–2004 m. Parlamento kadencija ir Prezidento rinkimo / atstatydinimo istorijos yra akivaizdžiausias visuomeninės politinės maišalynės pavyzdys. Be to, į antrąjį gyvavimo dešimtmetį įžengusi nepriklausoma valstybė pradėjo mišrių valdančiųjų koalicijų formavimo erą, kuomet susitarti ir be sąmoningo supriešinimo nėra lengva. Bent jau politinių darinių pavadinimų įvairovės prasme.

Iš Sąjūdžio „išsiritusi“ Konservatorių partija, sužlugdžiusi Liustracijos įstatymo priėmimą, 2000-aisiais pralaimėjo rinkimus. Nors Seime balsų daugumą turėjo kairieji, Vyriausybę formavo Liberalų sąjungos ministras pirmininkas Rolandas Paksas ir centristinės partijos. Prezidento Valdo Adamkaus globojama „Naujosios politikos“ koalicija išsilaikė pusmetį. R. Paksui tapus Prezidentu, premjero postą užėmė ir iki kadencijos pabaigos išsaugojo Algirdas Mykolas Brazauskas, Seime subūręs Lietuvos socialdemokratus, Demokratinę darbo partiją ir savo vardo socialdemokratinę koaliciją. Ši originali politinių organizacijų pavadinimų mišrainė reikalauja atskiros studijos, nes kokiu vardu rinkiminis sąrašas buvo vadinamas, jame „kyšojo“ ekskomunistų pavardės.

2004 m. kovo 29-ąją Lietuva įstojo į NATO. Tai buvo baigiamasis valstybės saugumo garantijų siekimo etapas, kuriam dokumentines gaires parengė ir norminius aktus patvirtino 1996–2000 m. Seimas.

Antrasis po Lietuvos valstybės Nepriklausomybės atkūrimo dešimtmetis į istoriją įsirašė surengta apkalta Prezidentui Rolandui Paksui. Pastarasis šalies vadovo poste neišbuvo nė pusės kadencijos.

Visokių kuriozų politikoje galima aptikti! Liberalų sąjungos narį, buvusį Tėvynės sąjungos-Lietuvos konservatorių partijos valdybos pirmininką Prezidentą Rolandą Paksą „vertė“ jungtinės ekskomunistų ir konservatorių pajėgos.

Aštuntojo Seimo kadencijos metu kiekvienoje partijoje buvo gausu Lietuvos ekskomunistų, išgelbėjusių savo karjeras, konservatoriams nusprendus „atidėti tobulinimui“ Liustracijos įstatymą.

Tiesa, 2023-iaisiais paaiškėjo, kad net daugiau nei tris dešimtmečius besigryninančiame politiniame darinyje tebėra... 6 ekskomunistai. O kiek jų buvo Tėvynės sąjungos-Lietuvos konservatorių partijoje (TS-LKP) įsikūrimo pradžioje? Patys neskaičiavo ar leido jiems pasislėpti patikimoje posajūdinėje organizacijoje, kuriai steigimosi pradžioje kritikai tarsi tyčia „lipdė“ tris sovietiniam laikotarpiui būdingas trumpinio raides.

Valstybės vadovo apkalta, jo nušalinimas visada sukelia sumaištį visuomenėje ir supriešina žmones. O kiekvienas politinis chaosas yra puikiausia terpė nukreipti piliečių dėmesį nuo svarbių, išliekamąją vertę turinčių įvykių.

2003-iųjų vasarą valstybėje buvo surengtas įsimintinas referendumas dėl Lietuvos narystės Europos Sąjungoje (ES), kuomet balsavimas vyko net dvi dienas nuo 6 iki 22 val. Žmonės iki šiol mena, kad, pateikus įrodymą dėl dalyvavimo šiame referendume, buvo galima pigiau nusipirkti skalbimo miltelių ir alaus.

Tokios pagerintos dalyvavimo apklausoje sąlygos į rinkimų apylinkes pakvietė kiek daugiau nei 63 proc. piliečių. Iš jų beveik visi buvo šalininkai – 92 proc. pasisakė už Lietuvos stojimą į ES.

Įdomu, kiek procentų atbėgo balsuoti, išgirdę apie verslo siūlomas nuolaidas. Tačiau daug svarbiau būtų žinoti, kiek stojimui į ES pritarusieji turėjo informacijos apie tai, kas mūsų tautos šiame junginyje laukia. Ar kas bent pagalvojo, kokią įtaką valstybės ir tautos raidai turės ES senbuvių – didžiųjų šalių – sprendimai? Ar turėta laiko paanalizuoti sovietinės nomenklatūros atstovų, likusių nepriklausomos Lietuvos valdžios viršūnėje, gebėjimus atsispirti Briuselio rekomendacijoms, jei ES patariamosios direktyvos bus taikomos tarsi būtų visuotinai privalomos?

Entuziastingai pritardami stojimui į ES žmonės, galima spėti, mąstė apie labai žemiškus, asmeninius dalykus. Jie nebenorėjo populiariausiose žemyno valstybėse būti nelegalais. Dabar, panašu, iškyla grėsmė tapti savotiškais „nelegalais“ Tėvynėje, kur naujai reglamentuojama pilietybė, pradedant užrašu ant paso, religija, vaikų auginimas ir auklėjimas bei jų priklausomybė, vėliavos kėlimo taisyklės bei spalvos ar net lytis...

Neskubėkite pykti ant autorės už tokias eretiškas mintis! Tiesiog paanalizuokime, kas mums buvo primesta ar ko netekome ir kuo praturtėjome. Vargu ar madingąsias europines negandas – beveik

1 000 įvairiausių kvaišalų rūšių, per 70 pasirenkamų socialinių lyčių – pavyks atskalbti pigiaisiais skalbimo milteliais ir paskandinti aluje...

Visi šie įvykiai verčia spėlioti, kodėl mūsų valstybės gyventojai, kadaise „Atgimimo bangos“ televizijos laidose vadinti „didžiai politizuota“, t. y. visuomeniniams procesams gana nuovokia, tauta, vis blaškosi lemtingų pasirinkimų akimirką.

Trisdešimt penktaisiais Sąjūdžio metais vėl prisimintas neįvykusios liustracijos procesas. Seime priimtas Viešųjų erdvių desovietizacijos įstatymas. Tarmiškai šį norminį aktą būtų galima apibūdinti taip: „Devintas vanduo nuo kisieliaus.“

Drįstu teigti, kad tryliktajame Seime (pirmininkė Viktorija Čmilytė-Nielsen) neišbalansuotos nuovokos politikų yra perteklius. Čia daugumą balsų turi konservatoriai. Kažkada dailiai kregždutėmis kilusi partija, uoliai su sovietinės nomenklatūros atstovais kovojo, kiekvienam komunistui griežtais liustracijos ir desovietizacijos (kaip pavadinsi, taip nepagadinsi) įstatymų projektais panosėje makalavo. Tokias kregždutes net suerelėjusiomis vadinome.

Kas atsitiko, kad, nepriėmus nė vieno normalaus, realų poveikį buvusių kolaborantų karjeroms Nepriklausomoje Lietuvoje padariusį įstatymą, imta kovoti su... gatvių ir nekilnojamojo turto visuomeninės paskirties objektų pavadinimais?

Galiausiai kregždūnai sparneliais atsitrenkė į kanalizacijos šulinių dangčius. Trisdešimt ketvirtaisiais Nepriklausomybės metais politikai pažvelgė sau po kojomis ir pagaliau pamatė tris sovietines raides prie mūsų valstybės vardo: Lietuvos TSR. Jaunimui paaiškinu jų reikšmę, rodančią, kad kanalizacijos šulinių dangčiai pagaminti 1990-ųjų kovo 11-ąją sugriautoje „tarybų socialistinėje respublikoje“. Kai valdžia karo veiksmų ar tarptautinio terorizmo grėsmės akivaizdoje pradeda svarstyti antraeilius klausimus, norisi politikus pasiųsti ant kitų trijų buityje dažnai girdimų raidžių. Ir 25 šurajevinių eurų baudai negaila.

Nesakau, kad nereikia atsisakyti sovietinių reliktų. Priešingai. Tačiau jeigu daugiau nei per tris dešimtmečius nedesovietizuoti tie, kuriuos jau Viešpats amžiams neutralizavo, gal dėl karo Europoje galima neforsuoti kanalizacijos dangčių keitimo? Ketus, iš kurio gaminami tie dangčiai, naudojamas karo pramonės metalo lydiniuose. Pastaroji, girdėjau, mūsų žemyne šiuo metu reanimuojama. Gyvename agresyvių diktatorių kaimynystėje, todėl nereikia užsiiminėti niekais, kai yra svarbesnių darbų.

– Jūs, Irena, nieko nesuprantate, – rėžė man mechanikos mokslus krimtęs Šiaulių miesto savivaldybės gyventojų asociacijos „Visuomeninės iniciatyvos“ pirmininkas Vytautas Kabaila. Ir paaiškino: – Čia gi elementarus biznis. Vieni tuos senus dangčius nuims. Gaus už tai pinigus ir priedą – dangčius. Kiti patieks naujus, metalinius ar plastikinius. Priklausomai nuo to, kurioje vietoje jie bus panaudoti.

Labai paviršutiniškai pasidomėjau, kad vienas valdantiesiems labai artimas prekybos tinklas turi platų kanalizacijos šulinių dangčių asortimentą, kurių kainos iki 240 Eur už vieną. Be montavimo darbų.

O aš, naivuolė, galvojau, kad pakaktų tas tris netikusias raides kokiu įrankiu nuzulinti ir tegul toliau tie dangčiai, kol sudūlės, tarnauja Tautai ir Tėvynei. Ale, tada po garsių populistinių pasidemonstravimų, kuris čia labiau lietuvis esąs, jokio desovietizacijos biznio nebus. Taupumas valdžiai netinka.

2004-ųjų Joninių išvakarėse Lietuva rinko pirmuosius Europos Parlamento narius ir naują Prezidentą vietoje po apkaltos atstatydinto Rolando Pakso. Savo paslaugas tautai siūlė net penki kandidatai: Valdas Adamkus, Petras Auštrevičius, Vilija Blinkevičiūtė, Česlovas Juršėnas ir Kazimira Danutė Prunskienė.

Į antrąjį rinkimų turą pateko V. Adamkus ir K. Prunskienė. Balsuojantieji buvo aktyvūs. Prie balsadėžių atėjo apie 1 400 000 rinkėjų, todėl balsų skaičiavimo bei rezultatų iš apylinkių siuntimo darbų spartos neatlaikė ir kurį laiką buvo „užlūžusi“ Vyriausiosios rinkimų komisijos kompiuterinė sistema. Po rinkiminės nakties tapo aišku, kad atstatydintąjį Prezidentą Rolandą Paksą S. Daukanto aikštės rūmuose pakeis naujas jų šeimininkas. Surinkęs per 700 000 (51,89 proc.) balsų rinkimus laimėjo Valdas Adamkus. Už signatarę Kazimirą Danutę Prunskienę balsavo apie 650 000 (46,66 proc.) rinkėjų.

Iš 2000–2004 m. laikotarpio žmonėms labiausiai yra įsiminusi priešlaikinių prezidentinių rinkimų dainelė-klipas, kuriuo buvo agituojama

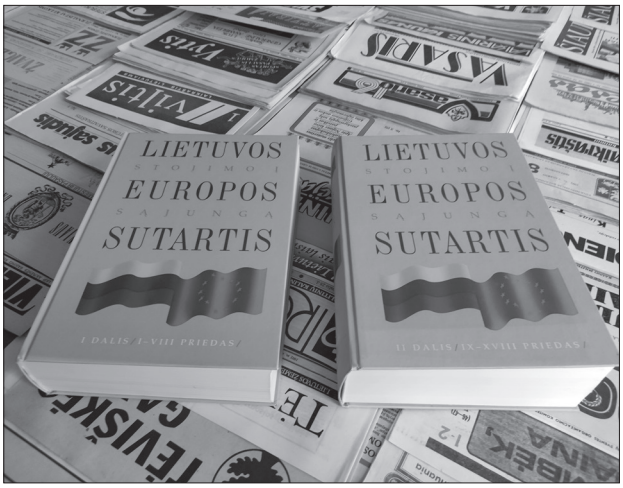
balsuoti už Petrą Auštrevičių. Nuotaikingąją dainelę „Už Petrą! Už Petrą! Už Petrą!“ dabar ir jauni, ir seni traukia Gargždų rinkimų apygardoje, agituodami rinkti... Petrą Gražulį.

Devintojo Lietuvos Respublikos Seimo (2004–2008) kadencijos metu jame dominavo A. Brazausko ir A. Paulausko koalicija „Už darbą Lietuvai“ ir Darbo partija. Šie du partiniai dariniai laimėjo pusę vietų Parlamente. Rolando Pakso koalicija po apkaltos skandalo užsidėjusi skambų logotipą „Už tvarką ir teisingumą“ tepelnė 11, Liberalų ir cento sąjunga – 18, Tėvynės sąjunga (konservatoriai, politiniai kaliniai ir tremtiniai, krikščionys demokratai), išplėtę aljansą bei atnaujinę pavadinimą, – 25, Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų sąjunga – 9, Lietuvos lenkų rinkimų akcija – 2 vietas. Penkis rinkėjų pasitikėjimo mandatus pelnė patys save išsikėlę politikai.

Partijų pavadinimuose dominavęs žodis *darbas* rinkėjams teikė vilčių, kad pagaliau Lietuvoje padėtis stabilizuosis, o sisteminį lūžį išgyvenusi tauta turės veiklos ir duonos. Nebereikės užrakinus namų duris važiuoti į užsienį laimės ieškoti. Tačiau oficiali statistika bylojo, kad 1990–2004 m. iš Lietuvos išvyko apie 300 000 žmonių. Per pirmus trejus Nepriklausomybės metus emigracijos srautai driekėsi į buvusias sovietines respublikas – Rusiją, Baltarusiją, Ukrainą ir kt., nes iš šalies išvažiavo okupacinės armijos kariškiai ir jų šeimų nariai. Tačiau po įstojimo į ES ir ėmus deklaruoti išvykimą vidutiniškai per metus valstybė neteko po 25 000 žmonių, t. y. 13–14 proc. darbingo amžiaus piliečių.

Lietuvą mokslininkai ir poetai pavadino išsivaikščiojančia šalimi. Perskaičiusi poeto kunigo Ričardo Mikutavičiaus poezijos rinkinį „Kad Lietuva neišsivaikščiotų“, susimąsčiau, ką negerai Sąjūdyje padarėme arba ko Atgimimo priešaušryje neatlikome...

Net aukštąsias partines mokyklas baigusiems politikams sunkiai sekėsi dirbti koalicijose. Šios kadencijos Seimas tapo nestabilios parlamentinės veiklos lyderiu – pasikeitė keturi pirmininkai. Naujosios sąjungos (socialliberalų) vadovas Artūras Paulauskas, lydimas savo sklypo Tarandėje garsiosios tvoros skandalo, užleido postą Darbo partijos atstovui Vydui Gedvilui. Šis, porą dienų pabuvęs laikinuoju Seimo pirmininku, perdavė pozicijas

Stojimo į Europos Sąjungą sutartis.
Nuotrauka iš Romualdo Ozolo lituanistikos centro archyvo

bendrapartiečiui Viktorui Muntianui. Pastarasis po nesutarimų su savo partijos vadu pabėgo iš jį į Seimą atvedusios organizacijos, tačiau tapo pirmuoju Lietuvos istorijoje Parlamento vadovu be parlamentinės partijos. Iki kadencijos pabaigos jam nepavyko išsilaikyti šiame poste, nors ir įkūrė nuosavą Pilietinės demokratijos partiją. Kadenciją baigė ketvirtasis, stabiliausiojo vardą pelnęs Parlamento darbo organizatorius – socialdemokratas Česlovas Juršėnas.

Koalicinėje Vyriausybėje darbą tęsė socialdemokratinės pajėgos, vadovaujamos idėjinio lyderio premjero Algirdo Mykolo Brazausko, ir Viktoro Uspaskicho suburtos Darbo partijos ministrai. Pastarajai organizacijai dėl apgaulingos buhalterijos vedimo 2006 m. buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas. Šitą faktą primenu sąmoningai, kad garbieji skaitytojai suprastų, kokioje įdomioje šalyje mes gyvename, kad iki šiol į vietines tarybas, Europos ir Lietuvos Parlamentus teberenkame teistų partijų narius ir vadovus.

Devintasis Lietuvos Respublikos Seimas baigė kadenciją pirmą kartą nepriklausomos valstybės istorijoje turėdamas mažumos Vyriausybę, kuriai po A. Brazausko atsistatydinimo vadovavo Gediminas Kirkilas. 2007 m. Lietuva nepateko į euro zoną, bet tapo Šengeno erdvės dalyve. G. Kirkilo mažumos Vyriausybę rėmė opozicinė Andriaus Kubiliaus vadovaujama Konservatorių partija, todėl vadinamasis ekonomikos perkaitimo pradžios

laikotarpis 2008-ųjų metų krizės išvakarėse pavadintas 2K – socdemų ir konservatorių lyderių garbei – valdymo etapu.

2008-ųjų vasarą Lietuva šventė Sąjūdžio 20-ąsias metines. Sąjūdžio struktūrų regionuose jau nebebuvo, todėl lėšų iškilmingiems proginiams renginiams, transportą nuvykti į sostinę pagal vyraujančias nuotaikas ir dvasines, partines nuostatas skirdavo savivaldybės. Į Nacionaliniame dramos teatre vykusį neeilinį vienuoliktąjį Sąjūdžio suvažiavimą šiauliečiams autobusą davė privati Andriaus Šedžiaus vadovaujama firma.

Šiaulių savivaldybė finansavo mirusių Sąjūdžio tarybos narių Amžinojo poilsio vietų pagerbimo akciją bei atminimo lentų ant Atgimimo laikotarpio istorinių vietų gaminimą ir pritvirtinimą.

Neištveriu nepasigyrusi, kad eidami Saulės miesto gatvėmis ant pastatų galite matyti skulptoriaus Jono Vaitkevičiaus pagamintas progines akmenines plokštes, žyminčias, kur steigėsi iniciatyvinė Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (LPS) grupė, buvo Sąjūdžio būstinė, spaudos platinimo kioskas, Sąjūdžio steigiamosios konferencijos vieta, haidparkas Vilniaus gatvės amfiteatre, diskusijų klubas dabartinėje Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos 225 auditorijoje, „Titnago“ spaustuvės pastate dienos šviesą išvydo ne tik mūsų šalies, bet ir kaimyninių valstybių vadinamosios „Gorbio perestroikos“ laikų žiniasklaida. Tai savotiška miesto istorijos lauko knyga, kurios kiekvienas sunkiasvoris atminimo lentos puslapis užregistruotas Šiaulių turizmo informacijos centre. Pastarasis pageidaujantiems organizuoja temines ekskursijas „Sąjūdžio keliu“ ir pan.

Devintojo Seimo veikla 2004–2008 m. kadencijos metu buvo bene chaotiškiausia šiame atkurtosios Nepriklausomybės etape. Pasikeitė keturi pirmininkai, parlamentarai lakstė iš frakcijos į frakciją, keitėsi valdančiosios daugumos, kol jos visai nebeliko. Artūrui Paulauskui nepavyko atsikratyti humoro laidose jam prilipdytos pravardės – tvorutis. Šis Seimo pirmininkas bandė neteisėtai pasididinti žemės sklypą Tarandėje, aptverdamas tvora didesnį žemės plotą. Seimui pareiškus nepasitikėjimą, A. Paulauskas atsistatydino.

Toks pat likimas ištiko ir Viktorą Muntianą. Jis atsistatydino įtartas, kad piktnaudžiavo tarnyba. Atstatydintiesiems užteko valios pakelti sėdimąsias nuo vadovų kėdžių ir užimti eilinių Seimo narių darbo vietas. Ateinančiose kadencijose įstatymų leidėjų rūmuose to nebebus, nors nauji parlamentarai veršis į valdžią deklaruodami, kad pataisys Seimo autoritetą.

Dešimtojo 2008–2012 m. kadencijos Seimo rinkimai vyko kartu su konsultaciniu referendumu dėl Ignalinos atominės elektrinės darbo pratęsimo. Pastarąją pilietinę akciją nusprendė organizuoti devintasis Seimas, nes susibūrusi iniciatyvinė grupė nesurinko reikiamų 300 000 parašų.

Parlamentas šį referendumą rėmė, nors jis akivaizdžiai prieštaravo Lietuvos stojimo į ES sutarčiai, pagal kurią valstybė buvo įsipareigojusi iki 2010 m. uždaryti Ignalinos AE ir tam procesui įgyvendinti jau buvo gavusi apie 1 mlrd. eurų. Be to, ES įspėjo Lietuvą, kad, net jei referendumas būtų sėkmingas, jo rezultatai nieko nebepakeis, nes mūsų šalies stojimo protokolus jau ratifikavo 27 sandraugos narės. Valstybės, nevykdančios ES įsipareigojimų, sulaukia finansinių sankcijų.

Konsultacinis referendumas dėl Ignalinos AE veiklos pratęsimo neįvyko. Tačiau jeigu jį lygintume su vėliau rengtu vadinamuoju žemės nepardavimo užsieniečiams referendumu, galėtume įžiūrėti akivaizdų privačių asmenų ar grupių interesą bei susitarimą. Nors signataras A. Sėjūnas, kai paprašiau jį pakomentuoti šią situaciją, pasvarstė, kad gal tuometiniai valstybės vadovai ieškojo būdų, kaip sustabdyti įsipareigojimą ES ir pratęsti Ignalinos AE veiklą. „Gediminas Vagnorius labai kategoriškai prieštaravo šio objekto uždarymui“, – prisiminė A. Sėjūnas. Ir vienas, ir kitas referendumai prieštaravo stojimo į ES protokolams, tačiau vieną šalies valdžia rėmė, o kitą smerkė, organizatorius koneveikė ir persekiojo. Tiesa, antrasis, regis, buvo pirmasis ir paskutinis, kai iniciatyvinė grupė surinko reikiamą piliečių parašų skaičių. Bet abu – ir valdžios, ir žmonių inicijuotus – ištiko toks pat likimas – jų nepalaikė tauta.

Dešimtasis LR Seimas pradėjo personalinį politikų atsinaujinimą. Keturiolika nepriklausomos Lietuvos metų į Parlamentą buvo renkami beveik tie patys asmenys, tik pakeitę vieną ar kelias partijas. Į 2008–2012 m. kadencijos Seimą buvo išrinkti 46 konservatoriai, 25 socialdemokratai, 18 „tvarkiečių“, 10 darbo, 11 Liberalų sąjūdžio, 8 Liberalų centro sąjungos, 18 Tautos prisikėlimo ir 4 mišrios frakcijos nariai.

Ignalinos AE. Nuotrauka iš internete laisvai prieinamų šaltinių

Naujoji sąjunga prarado frakciją Seime. Valerijus Simulikas – vienas šios partijos narys – tepateko į Parlamentą. Buvęs organizacijos lyderis Artūras Paulauskas pradėjo žygį per kitas partijas.

Visų išvardytųjų gretose buvo net 57 nauji Seimo nariai. Rinkėjai pasitikėjo ir atidavė balsus meno ir šou dalyviams, ketinusiems pataisyti šalies norminę bazę formuojančios struktūros prestižą. Tautos prisikėlimo naujadaro lyderis Arūnas Valinskas tapo Seimo pirmininku.

Artistiškos kadencijos Seimas savo kolektyvinės reputacijos nepataisė. Rinkėjai patyrė, kad Parlamento salėje galima ir kūdikį žindyti (parlamentarė Asta Baukutė), ir už į užsienį išvykusį kolegą pabalsuoti. Tautos prisikėlimo frakcijos narys Aleksandras Sacharukas pabalsavo už Liną Karalių jo Seimo nario kortele 13 kartų ir originaliai pasiaiškino, kad... supainiojo su savąja. Pamatęs, kad neva „apsigavo“, pabalsavo dar ir sava... Šou elementais pridengti posėdžiuose nedalyvaujančio draugo nepavyko ir abiem politikams 2010 m. buvo surengta apkalta. Teisininkas A. Sacharukas išsaugojo mandatą, o į turistinę kelionę Seimo sesijos metu išvykęs L. Karalius buvo atstatydintas.

Tuo politikų „linksmybės“ įstatymų leidybos kalvėje nesibaigė. Antroji šalies valdžios persona – Seimo pirmininkas Arūnas Valinskas – gražiu Kazimiero Būgos sukurtu žodžiu „boba“ pavadino pirmai kadencijai išrinktą Prezidentę Dalią Grybauskaitę ir sukėlė daug diskusijų.

Aštrialiežuvis Seimo spikeris sulaukė karjeros baigties, tačiau jo portretas papuošė istorinę Parlamento vadovų galeriją. Paviešinus informaciją apie A. Valinsko kontaktus su garsiuoju Kauno daktarų gaujos nariu Henyte, jis atsistatydino.

Dešimtojo Seimo 2008–2012 m. kadencijos metu pirmininkės postą pirmą kartą Lietuvos istorijoje užėmė moteris, valdančiosios daugumos narė konservatorė Irena Degutienė.

Cirkai Lietuvos Parlamente kiek pridengė 2008–2009 m. pasaulio ekonominės finansinės krizės poveikį valstybei, o tuometinis Vyriausybės vadovas Andrius Kubilius iki gyvenimo pabaigos užsitarnavo krizių premjero titulą. Tačiau eiliniai Lietuvos gyventojai, nors jiems ir buvo žadama, kad labiausiai pažeidžiami socialiniai sluoksniai bus apsaugoti nuo šios krizės padarinių, ant savo pečių nešė visas finansines negandas. Tremtinių, politinių kalinių ir laisvės kovų dalyvių sąskrydyje „Su Lietuva širdy“ Ariogalos Dubysos slėnyje net buvo priimta rezoliucija, kad savo sumažintomis pensijomis Lietuvos senjorai gelbės šalies ūkį.

Vėliau Lietuvos pensininkai ir tie pareigūnai, kuriems krizės metu laikinai buvo nurėžtos išmokos, bene dešimt metų bylinėjosi teismuose dėl finansinio teisingumo atkūrimo. O šalis iki šiol

Sąskrydis „Su Lietuva širdy“ Dubysos slėnyje Ariogaloje. Nuotrauka iš Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos archyvo

neatsikrato krizių premjero Vyriausybės paimtų brangių paskolų.

Pasaulinės ekonominės krizės „skambiausioji styga“ Lietuvoje buvo Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų daugumos valdymo laikotarpiu žlugęs „Snoro“ bankas ir iki šiol piliečiams, verslo ar biudžetinėms struktūroms jaučiamos pasekmės. Tačiau „griūvantis“ bankas – nepakirstas medis. Pirmojo nunykimo priežastys, kaltininkai ir visi suinteresuotieji asmenys paprastai „užpilami“ pinigais: vieni dingusiais, kiti pelnytai arba nelabai atsiradusiais. Gal dėl šios priežasties liko nenubausti nei „Snoro“ savininkai, kurių vienas – šiaulietis, nei institucijos žlugimą tyrę auditoriai.

2009 m. – dvidešimtaisiais Baltijos kelio metais – Šiaulių miesto Sąjūdžio pirmeivių klubo iniciatyva buvo atnaujintas Pasvalio rajone ties Pumpėnų mieteliu stovintis koplytstulpis – Gintauto Lukošaičio „Rūpintojėlis“. 1989-ųjų šio skulptoriaus diplominį darbą laikas ir gamta nuniokojo taip, kad senąjį „Rūpintojėlį“ sudegino miestelio viešiesiems darbuotojams vadovaujantis... Kirkilas. Tarptautinė Baltijos kelio akcija yra įtraukta UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ tarptautinį registrą, todėl kiekvienas regionas privalo prižiūrėti tame istoriniame kelyje paliktus Atgimimo laikotarpio ženklus.

Tiek apie antrąjį mūsų atkurtosios Nepriklausomybės dešimtmetį, kurio įvykių nevalia atriboti nuo šiandienos. Tokie Sąjūdžio juodadarbės prisiminimai, atkurti pagal užrašų knygelių fragmentus, statistinius, archyvų liudijimus ir kt. Vis norisi lyginti, kokie mes patys arba mūsų išrinktieji buvome ir esame, kokia veikla kuriame savo šiandieną, ką investuojame į rytdieną. Gyvenimas – asmeninis, visuomeninis ar politinis – viena didelė dėlionė arba, kaip vaikai sako, „puzlė“. Kiekvienas rezultatus matome ar vertiname skirtingai. O visuma turi begalę dedamųjų...

Gintauto Lukošaičio „Rūpintojėlis“ Pasvalio rajone ties Pumpėnais. Nuotrauka iš autorės archyvo

Tautvydas ELIJOŠIUS

Šiaulių rajonas Tautinio atgimimo laikotarpiu

Įvadas

Sovietų Sąjungos vadovo M. Gorbačiovo pradėta pertvarkos politika (*perestroika*) kėlė viešumo ir demokratijos idėjas. Tai paskatino SSRS respublikas kurti atskiras persitvarkymo organizacijas. Tokiu mūsų šalyje tapo Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (toliau – LPS, Sąjūdis) judėjimas.

LPS veiklos pradžia laikoma 1988 m. birželio 3 d., kuomet Vilniuje susikūrė 35 asmenų Sąjūdžio iniciatyvinė grupė. Lietuvoje pamažu pradėjo kurtis Sąjūdžio struktūros. Kraštą apėmė Tautinis atgimimas. Šalies periferijoje Atgimimo procesai vyko labai skirtingai ir gerokai lėčiau nei didžiuosiuose miestuose. Didieji miestai Sąjūdžio skyrius sukūrė dar 1988 m. vasarą, o šalies rajonuose šis procesas užtruko iki vėlyvo rudens. Ne išimtis buvo ir Šiaulių rajono Sąjūdžio padalinys, savo veiklą pradėjęs spalio 3 d. Sparčiai formuojantis Sąjūdžio struktūroms atgimė viltis atkurti demokratiniais pagrindais valdomą Lietuvos valstybę.

1988 m. antrojoje pusėje įvyko pirmieji mitingai, kurių metu Sąjūdis buvo viešai pristatomas vietos gyventojams. Netrukus, padedant Sąjūdžio iniciatyvinėms grupėms, judėjimas apėmė mažesniuosius miestus ir kaimus.

Iš Sąjūdžio istoriografijos matyti, kad istorikai gana išsamiai ištyrė Sąjūdžio kūrimosi procesus didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Mažiau dėmesio skyrė šalies rajonuose vykusiems Sąjūdžio struktūrų veiklos procesams nagrinėti. Svarbu pabrėžti, kad Sąjūdžio idėjos skleidėsi ne tik sostinėje, bet ir mažesniuose miestuose bei rajonuose. Vis dėlto Tautinis atgimimas nelengvai skynėsi kelią šalies periferijoje. Vieni gyventojai, nusivylę komunistų neveiklumu, solidarizavosi su Sąjūdžiu. Kiti, bijodami prarasti savo darbo vietas ar atsisakyti privilegijų, ignoravo Sąjūdžio veiklą. Vis dėlto dauguma rajonų gyventojų Atgimimo laikotarpiu užėmė nuosaikių stebėtojų poziciją.

Sąjūdis buvo pagrindinis veiksnys, leidęs šalies gyventojams garsiai kalbėti apie socialinę neteisybę, komunistų valdžios ydas ir skelbti tautinės Lietuvos idėją. Sąjūdžio skyrių iniciatyva buvo rengiami mitingai, atstatinėjami sovietmečiu nugriauti paminklai, viešinamos aplinkosauginės problemos, rengiamos rezoliucijos, parašų rinkimo akcijos. Sąjūdininkai įvairiose įstaigose ir kolektyvuose kalbėdavo su vietiniais žmonėmis, platino Sąjūdžio spaudą, kvietė prisidėti prie visą Lietuvą apimančio judėjimo.

Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama Šiaulių rajono Sąjūdžio padalinio kūrimosi procesui. Nagrinėjama rajono spaudos įtaka vietiniams gyventojams, aptariamos to meto rinkimų peripetijos, agitacija ir jos formos, analizuojami Sąjūdžio amžininkų atsiminimai.

Sąjūdžio struktūrų kūrimasis Šiaulių rajone

Sąjūdis kelią periferijoje skynėsi nelengvai. Tam paaiškinti galima rasti objektyvių priežasčių. Pirmiausia, rajonų žmonės nebuvo tokie drąsūs ir ryžtingi kaip miestuose. Iš dalies periferijoje stokota ir intelektualinio potencialo. Dažnai žmonėms reikėjo pavyzdžio ir paskatinimo iš šalies. Kuršėnuose atskiros žmonių grupelės Pavenčių cukraus kombinate, mokytojai, gydytojai kalbėjo, kad reikia burti Sąjūdžio iniciatyvinę grupę, bet niekas nesiryžo to imtis. Pagrindinė priežastis – patirties stoka, niekas anksčiau nebuvo dalyvavęs visuomeninėje veikloje. Dėl to Šiaulių rajono Sąjūdžio iniciatoriai nuo pat pradžių stengėsi palaikyti artimus ryšius su Sąjūdžio centru Vilniuje, kad pasisemtų taip reikalingos patirties ir ją galėtų pritaikyti kurdami Sąjūdį rajone.

Didelę reikšmę turėjo daugiatūkstantinis Sąjūdžio mitingas Vingio parke 1988 m. liepos 9 d. Sąjūdis organizavo Lietuvos žmonių susitikimą su grįžusiais SSKP XIX partinės konferencijos delegatais. Vėl plevėsavo trispalvės, buvo sakomos aistringos kalbos apie Lietuvos suverenitetą, ekonominį savarankiškumą, diskutuojama nacionaliniais ir ekologiniais klausimais. Antai būsimasis Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos pirmininkas Arvydas Verseckas prisimena, kad mitinge „dalyvavo šimtai tūkstančių žmonių. <...> Gausybė vėliavų, kalbos apie Sąjūdį. Tada nebuvo kalbos apie Lietuvos Nepriklausomybę. Bet buvo sakoma istorinė tiesa. <...> Tas mitingas mane taip dvasiškai pakylėjo, neįmanoma to perduoti žodžiais, koks buvo jausmas.“[1] Šis mitingas tapo dideliu stimulu sujungti Atgimimo jėgas ir steigti Sąjūdžio skyrius šalies periferijoje, taip pat ir Šiaulių rajone.

1988 m. vasarą Sąjūdžio skyriai susikūrė visuose didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Šiaulių mieste 1988 m. liepos 26 d. taip pat susikūrė LPS iniciatyvinė grupė. Tų pačių metų rugpjūčio 23 d. Sąjūdis surengė visų laikų masiškiausią mitingą Vingio parke. Į jį vyko žmonės iš visos Lietuvos. Mitinge buvo paminėtos genocido aukos, jame transliuotas paskutinio nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministro J. Urbšio kalbos apie sovietų smurtą prieš Lietuvą įrašas. Mitinge buvo pasmerktas Molotovo–Ribentropo paktas, nors tuometė sovietinė valdžia jo egzistavimą neigė. Šiame Sąjūdžio mitinge dalyvavo apie 250 tūkst. žmonių.

Pirmas rimtesnis bruzdesys Šiaulių rajone buvo 1988 m. rugpjūčio mėnesį vykusi mokytojų konferencija. Drąsiai ir patriotiškai pasisakė mokytoja Kazimiera Arust, Jonas Prelgauskas. Jie sulaukė didelio mokytojų palaikymo. Tiesa, viena kaimo mokyklos lituanistė suskubo ginti sovietinę santvarką ir komunistų partiją, kėlė klausimą „Ar ne per daug sulietuvėjome?“. Daugelis mokytojų pasipiktino jos žodžiais.

Dideliu postūmiu įkurti Šiaulių rajono Sąjūdžio grupę tapo 1988 m. rugsėjo mėnesio pradžioje įvykęs mokytojų susitikimas su rašytoju Stasiu Kašausku[2]. Susitikimas vyko Kuršėnų 4-ojoje vidurinėje mokykloje. A. Verseckas pamena, kad „rašytojas Stasys Kašauskas pristatydamas knygą daug pasakojo apie Sąjūdį. Vienas Kuršėnų veikėjas replikavo, kad kam tas Sąjūdis, turime komunistų partiją, Sąjūdis čia nereikalingas. Jis tik įneš betvarkę. Mes labai pasipiktinome. Po to susirinkimo <...> nutarėme, kad reikia kažką daryti, kurti Sąjūdį.“[3] Taip keturi mokytojai – A. Verseckas (matematikos mokytojas), A. Jakelaitis (darbų mokytojas), R. Putnikas (istorijos mokytojas) ir B. Jacikevičius (fizikos mokytojas) – nutarė, kad reikia važiuoti į Šiauliuose vykstančius Sąjūdžio susirinkimus ir semtis patirties, kaip įkurti LPS iniciatyvinę grupę Šiaulių rajone. Šiauliuose mokytojai bendravo su K. Alminu, M. Stakvilevičiumi, susipažino su Rimu Kriščiūnu iš Pavenčių cukraus fabriko. Vėliau Šiaulių Sąjūdžio susirinkimuose susipažinta su Sąjūdį palaikančiais Kuršėnų gydytojais. Galima daryti prielaidą, kad pavieniai skirtingų profesijų Šiaulių rajono gyventojai pirmuosius ryšius ruošiantis kurti Sąjūdžio skyrių užmezgė būtent Šiaulių miesto LPS grupės atviruose susirinkimuose. Taigi, lemiamą žodį, kuriant Sąjūdžio grupę Šiaulių rajone, tarė inteligentija – pirmiausia mokytojai ir gydytojai.

Rugsėjo viduryje keliolika iniciatyvininkų susirinko tuomečio Kuršėnų tarybos Vykdomojo komiteto salėje ir tarėsi, kaip kurti Sąjūdį. „Aš turėjau pristatyti, kaip organizuosime mitingą. Pasakiau, kad reikia Kultūros namuose paskelbti renginį,

[1] *Interviu su Arvydu Versecku*, 2019-04-02.

[2] Verseckaitė E., *Sąjūdis Šiaulių rajone*, Šiauliai, 2008, p. 15.

[3] *Interviu su Arvydu Versecku*, 2019-04-02.

LPS mitingas Vingio parke 1988 m. liepos 9 d. Romualdo Struogos nuotrauka

pakviesti žmones, pasikviesti svečių iš Vilniaus ir Šiaulių iniciatyvinių grupių. Įkuriam Šiaulių rajono Sąjūdžio iniciatyvinę grupę, pateikiam žmonėms kandidatūras ir išrenkam tarybą“[4], – prisiminimais dalijosi A. Verseckas. Galima numanyti, kad komunistinė valdžia turėjo informacijos apie tai, kas vyko susirinkime. Aiškiai matėsi sąjūdiečių pasitikėjimas A. Versecku. Dėl to valdžia nusprendė išrinkti jį Kuršėnų 4-osios vidurinės mokyklos partinės organizacijos sekretoriumi. Matyt, komunistai taip tikėjosi, kad galės kontroliuoti Sąjūdžio veiklą. Vis dėlto tolesni įvykiai parodė, kad įvyko atvirkštinis efektas ir Sąjūdis galėjo daryti didesnę įtaką bei labiau paveikti sovietinę rajono valdžią.

Sąjūdžio iniciatyvininkai jautė tam tikrą spaudimą iš komunistinės rajono valdžios. Prieš steigiamąjį mitingą į Kuršėnų 4-ąją vidurinę mokyklą atvyko Šiaulių rajono Komunistų partijos komiteto sekretorė. Išsikvietusi A. Versecką ji aiškino, kad pritaria Sąjūdžiui ir visai „perestroikos“ politikai, siūlėsi padėti tvarkyti dokumentaciją, spausdinti ir redaguoti dokumentus. Kitaip tariant, visiškai sekti ir kontroliuoti rajono Sąjūdžio veiksmus. Sąjūdininkai, nuspėdami klastą, maloniai atsisakė pagalbos. Jie turbūt numatė, kad komunistinė valdžia turi intencijų kontroliuoti Sąjūdžio veiklą, todėl nenorėta jos atstovų įsileisti į LPS skyriaus vidų. Kaip pamena LPS Šiaulių rajono skyriaus narys Alfredas Jonuška, „tuo metu vietinė komunistinė valdžia šiek tiek pritilo. Mes jau galėjome pradėti reikšti savo norus ir realizuoti galimybes. Mes aiškinome, kad deficitinėmis sąlygomis vykdoma neteisinga politika, žmonės negauna tų prekių, kurias turėtų gauti. <...> Kurį laiką komunistinė valdžia bendradarbiavo su Sąjūdžiu. Buvo nemažai LKP narių, kurie perėjo į Sąjūdį. Jie taip pat suprato, kad ta santvarka (sovietinė – *aut. past.*) yra negera.“[5]

Į Šiaulių rajono Sąjūdžio steigiamąjį mitingą nutarta kviesti LPS iniciatyvinės grupės narį Jokūbą Minkevičių. Šiaulių miesto sąjūdininkai (K. Alminas, O. Dautartaitė, M. Stakvilevičius) taip pat sutiko dalyvauti. Visi buvo įtraukti į pasirengimo darbus: N. Miniotienė, N. Norkūnienė, K. Arust, V. Fabijonavičienė rūpinosi scenos puošimu ir stendais, A. Jakelaitis sumeistravo didelį Sąjūdžio ženklą, V. Steponavičius gamino trispalvės vėliavos ženkliukus. Buvo tariamasi dėl pirmųjų „Atgimimo“ numerių ir „Sąjūdžio žinių“ platinimo mitingo metu, ieškoma tvarkytojų, jiems gaminami žali raiščiai su Gedimino stulpais. A. Verseckas važiavo į Vilnių kalbėtis su J. Minkevičiumi, P. Andriuškevičius tarėsi su šiauliečiais[6]. Visi darė tai,

[4] *Ten pat.*

[5] *Interviu su Alfredu Jonuška*, 2019-04-09.

[6] Verseckaitė E., *Sąjūdis Šiaulių rajone*, Šiauliai, 2008, p. 15.

ką išmanė geriausiai, naudojosi tais ryšiais, kuriuos buvo užmezgę. Visi iniciatyvūs žmonės telkėsi dėl vieno bendro tikslo.

Šiaulių rajono valdžia iš mitingo organizatorių pareikalavo sumokėti už Kuršėnų kultūros namų salę. Nuoma siekė 280 rublių. Čia įsitraukė Kuršėnų gydytojai, ypač P. Andriuškevičius, kuris rytinio pasitarimo metu iš kolegų surinko reikiamą sumą užmokėti už salę. Mitingas įvyko 1988 m. spalio 3 d. Į kultūros namų salę, kuri paprastai talpino 300 žmonių, susirinko apie 800. Visi norintys netilpo, visi praėjimai ir fojė buvo pilni žmonių. Rajono gyventojai pirko laikraščius ir ženklelius, skaitė informaciją iš stendų, aukojo Sąjūdžiui lėšas. Vien renginio metu buvo surinkta 370 rublių. Sąjūdžio iždininke tapo gydytoja Nijolė Miniotienė. Nors mitingas buvo kruopščiai planuojamas, renginio metu teko planus koreguoti. Susirinkimo organizatorius A. Verseckas prisimena: „Galvojome pateikti po vieną kandidatą, arba žmonės iškelia, tada aptariame tą kandidatūrą ir sudarome tarybą bei toliau dirbame. Tas planas nepavyko, kadangi mūsų pakviestas filosofas Jokūbas Minkevičius atvyko pavėlavęs ir labai ilgai šnekėjo ir vis veržėsi į tribūną dar šnekėti. Renginys truko apie 3 valandas. <...> Buvo daug kalbėtojų. Nebuvo laiko svarstyti kandidatūras, kadangi žmonės jau buvo pavargę, kai kurie skirstėsi. <...> Išrinkome tarybą <...>. Tie, kurie organizavo tą susirinkimą, visi įėjo į tarybą.“[7] Taip buvo įkurta LPS Šiaulių rajono grupė. Taigi, nors rinkimai į tarybą vyko chaotiškai, pagrindinis mitingo tikslas buvo pasiektas. Svarbiausias darbotvarkės klausimas buvo LPS Šiaulių rajono grupės įkūrimas ir tarybos rinkimai. Grupė buvo įkurta, į tarybą buvo išrinkti šie sąjūdininkai:

1. Pranas Andriuškevičius, gydytojas.
2. Kazimiera Arust, mokytoja.
3. Jonas Bezaras, mokyklos direktorius.
4. Valentina Fabijonavičienė, mokytoja.
5. Bronius Jacikevičius, mokytojas.
6. Rimas Kriščiūnas, darbininkas.
7. Jonas Liutvinas, kolūkio bitininkas.
8. Pranas Mikutis, muzikos mokyklos direktorius.
9. Nijolė Miniotienė, gydytoja.
10. Nijolė Norkūnienė, gydytoja.
11. Algimantas Puodžiūnas, žurnalistas.
12. Antanas Šalavėjus, mokytojas.
13. Gediminas Vaitiekaitis, gydytojas.
14. Nijolė Varkalienė, kultūros darbuotoja.
15. Arvydas Verseckas, mokytojas.

Tarybos pirmininku išrinktas Arvydas Verseckas, atsakingąja (etatine) sekretore – Kazimiera Arust. Po pirmojo tarybos susirinkimo Sąjūdžio veikloje atsisakė dalyvauti Antanas Šalavėjus[8]. Vietoje jo į tarybą buvo įtrauktas juristas Sigitas Žostautas.

Vos įsikūręs Sąjūdžio Šiaulių rajono skyrius netrukus gavo raštą iš centrinės būstinės dėl Sąjūdžio suvažiavimo – reikėjo išrinkti delegatus, turinčius balsavimo teisę, į 1988 m. spalio 22–23 d. Sporto rūmuose vyksiantį I LPS suvažiavimą. LPS steigiamasis suvažiavimas ne tik turėjo priimti įstatus, bet ir išrinkti Seimą bei Seimo tarybą. Į sąjūdininkų forumą atvyko 1021 delegatas. Pagal iš anksto nustatytas kvotas kiekvienas rajonas turėjo išrinkti 5 suvažiavimo delegatus, turinčius balsavimo teisę, iš jų vieną kandidatą į LPS Seimo narius. Šiaulių rajono Sąjūdžio rėmimo grupių vadovai vyko svečio teisėmis. Tuo metu rėmimo grupės jau veikė 4 mokyklose, cukraus kombinate, Kuršėnų vaikų namuose, Kuršėnų ligoninėje, Raudėnų devynmetėje mokykloje, Kuršėnų darbų vykdytojo bare. LPS Šiaulių rajono delegatais į Sąjūdžio steigiamąjį suvažiavimą tapo P. Andriuškevičius, J. Bezaras, P. Mikutis, A. Verseckas, S. Žostautas. Suvažiavime svečio teisėmis taip pat dalyvavo rajone įsikūrusių iniciatyvinių grupių atstovai: Valentina Fabijonavičienė, Bronius Jacikevičius, Arūnas Jakelaitis, Rimas Kriščiūnas, Nijolė Miniotienė, Nijolė Norkūnienė, Arvydas Ščipokas. Taip pat kaip Šiaulių rajono spaudos atstovas, laikraščio „Leninietis“ žurnalistas, suvažiavime dalyvavo Algimantas Puodžiūnas[9]. Į Sąjūdžio Seimą buvo išrinktas LPS Šiaulių rajono pirmininkas Arvydas Verseckas.

Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybą pagal profesijas sudarė: 7 mokytojai, 4 gydytojai, po vieną kultūros darbuotoją, žurnalistą, darbininką, bitininką. Pagal lytį – 10 vyrų, 5 moterys. Dauguma tarybos narių turėjo aukštąjį išsilavinimą. Didžiausią

[7] *Interviu su Arvydu Versecku*, 2019-04-02.

[8] Rupšytė A., Sąjūdžio organizacinė struktūra, *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988–1991 m.*, Kaunas, 2010, p. 372.

[9] Verseckaitė E., *Sąjūdis Šiaulių rajone*, Šiauliai, 2008, p. 20.

Šiaulių rajono delegatai LPS steigiamajame suvažiavime. Iš kairės: Sigitas Žostautas, Jonas Bezaras, Pranas Mikutis, Pranas Andruškevičius, Arvydas Verseckas. Arūno Jakelaičio nuotrauka

įtaką Šiaulių rajono Sąjūdyje turėjo pedagogai (jų taryboje buvo 7 iš 15) ir gydytojai (4 iš 15). Tokiai Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos sudėčiai įtakos turėjo faktas, kad būtent mokytojai buvo Sąjūdžio kūrimo rajone iniciatoriai. Tuo metu rajono gydytojai taip pat aktyviai dalyvavo kuriant Sąjūdžio skyrių: dažnai važinėjo į Šiaulius ir sėmėsi patirties iš miesto Sąjūdžio skyriaus.

Vietinės spaudos įtaka rajono visuomenei

Išrinkus Šiaulių rajono LPS tarybą natūraliai kilo Sąjūdžio idėjų sklaidos klausimas. Sąjūdžio tarybos pirmininkas Arvydas Verseckas pamena, kad „inžinieriai, kurie važiuodavo į Vilnių, parveždavo „Sąjūdžio žinias“. Jonas Mickus, Vaidas Bandzinskas dažnai važiuodavo į Vilnių ir visada parveždavo. Fabrikai turėjo kopijavimo aparatus ir laikraščius padaugindavo.“[10] Komunistinei valdžiai tai nelabai patiko. Dažnai vietiniai komunistai laikraščius kuo skubiau išpirkdavo, kad Atgimimo idėjos nepasiektų rajono gyventojų. Aišku, patriotiški rajono gyventojai likdavo labai nepatenkinti, reikšdavo priekaištus vietiniam Sąjūdžiui. Padėtis pasikeitė, kai Šiaulių rajono LPS gavo patalpas ir įsikūrė nuolatinėje būstinėje. Ten buvo laikoma Sąjūdžio spauda, žmonės galėjo užeiti, laisvai skaityti ir gauti visą reikalingą informaciją.

LPS Šiaulių rajono tarybos narys, vėliau Sąjūdžio Seimo narys Alfredas Jonuška teigė, kad „dažniausiai Sąjūdžio idėjos sklido iš lūpų į lūpas. Sąjūdžio rėmimo grupėse dirbo aktyvūs žmonės, jie gaudavo informaciją iš Sąjūdžio rajono tarybos, taip pat iš Vilniaus. <...> Tada labai populiarūs buvo susirinkimai. Darbo grupėse, kolektyvuose, mitinguose, švenčių metu buvo stengiamasi perteikti naujausią informaciją ir žinią, kas vyksta tame fronte su Nepriklausomybės siekimu ir vėliau įtvirtinimu.“[11] Galima daryti išvadą, kad tuo laiku viena efektyviausių priemonių buvo paprasčiausias kalbėjimas su žmonėmis. Taip gausėjo ir Sąjūdžio rėmėjų gretos. Rėmimo grupės buvo įsisteigusios beveik visur: kolūkiuose, miesteliuose, kaimuose. Profesiniais ryšiais iš esmės pavyko žmones įtraukti į Sąjūdžio veiklą ar bent gauti jų moralinį palaikymą.

Šiaulių rajono Sąjūdžio taryboje kilo idėja kurti laikraštį, kuriame būtų skelbiami visi su LPS veikla susiję klausimai, rašomi straipsniai, publikuojami gyventojų laiškai. Vis dėlto taryboje buvo nuspręsta, kad iškiltų daugybė problemų, kadangi niekas neturėjo laikraščio leidybai reikalingos patirties. Juolab

[10] *Interviu su Arvydu Versecku*, 2019-04-02.

[11] *Interviu su Alfredu Jonuška*, 2019-04-09.

SĄJŪDŽIO ŽINIOS

nr. 4 1988.10.24

Sąjūdžio Lietuvis

LIETUVOS PERSITVARKYMO SĄJŪDŽIO STEIGIAMASIS SUVAŽIAVIMAS

Programiniai SĄJŪDŽIO pranešimai

Vienas pirmųjų veiksnių, paskatinusių mus atgimti, – ekologinė padėtis. Lietuvos gamta – tai mūsų tautos lopšys ir vienintelė tikroji jos gyvenimo vieta. Ne Sibire ir ne už jūrų marių. Mūsų gamta formavo lietuvių tautos pagrindinius bruožus, charakterį. Šiandien ji – mūsų rūpestis, nerimas ir viltis. Negalima leisti taip beatodairiškai žudyti jų. Išsaugosime gamtą – išliks ir žmogus, išliks ir mūsų tauta.

Grėsminga mūsų gamtos padėtis susidarė dėl ekologiškai ir netgi ekonomiškai nepagrįstos sąjunginių žinybų kolonijinės politikos. Štai Mažeikiuose kasmet perdirbama apie 13 mln. tonų produkcijos, jų tarša jaučia net Ryga. Klaipėdos naftos produktų eksporto įmonė sugeba per metus išsiųsti 11 mln. tonų, nors pajėgumai – tik 4,5 mln. tonų! Todėl šiemet įvykusi geležinkelio katastrofa Klaipėdoje neatsitiktinė. Galima tikėtis jų kasdien, ir ne tik nelaisvingajame mūsų uoste. Ar reikalingas mums toks monstras Mažeikiuose? Ne! Nebent tam, kad cilindį kartą palaistytume pajūrį mazutu.

Bet neieškokime atpirkimo ožio vien tik Maskvoje. Kalta ir mūsų vietinė valdžia, mūsų vyriausybė, kuri iki šiol dar yra ne liaudies demokratiškai renkama, o nomenklatūriniai statytiniai. Reikia pavyzdžių? Prašau. Klaipėdos "Syriaus" senoji gamykla išmeta gyvsidabrį, nikelį, manganą. Didžiausios leistinos koncentracijos viršijamos. Kitaip ir būti negali: "Syrius" per metus sunaudoja 14 tonų gyvsidabrio junginių ir neturi dujų valymo įrenginių! Gamtosaugos organai pareikalavo sumažinti taršą arba nuo 1987m. gruodžio 30d. uždaryti senąją gamyklą. Deja, atsirado Ministrų Taryboje ar kitur užtarėjų. Kodėl Kaunas iki šiol neturi valymo įrenginių? Kodėl mums trūksta dujų?

Ar žino vilniečiai, kokią dovaną jiems paruošė Vykdomasis komitetas, leidęs TSRS Ryšių ministerijai tarp Pašilaičių, Justiniškių ir Šeškinės statyti žinybinio instituto laboratorinį

ar išliksime!

Zigmas VAIŠVILA, Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys

korpusą? Pavadinimas nekaltas, tačiau jame bus bandomoji gamykla su didele galvanine vonia. Aplinkui – vaikų darželiai, mokyklos, gyvenamieji namai.

Prisipažinkime viešai – ekologinės ekspertizės iki šiol praktiškai neatlikdavome, tikros užteršimo buklės nežinome. Būtina neatidėliojant plėsti matavimų tinklą, kurti ekologinio monitoringo sistemą, įsigyti ir gaminti šiuolaikinius prietaisus tiek įstaigoms, tiek ir gyventojams. Mes turime žinoti ligos diagnozę. Regis, mūsų vyriausybė nelabai tai suprasta.

Pagrindinis kriterijus – žmogaus sveikata. Į ją iki šiol nekreipdavome dėmesio. Todėl Sąjūdis sieks naujo Lietuvos TSR gamtos apsaugos įstatymo, pagrįsto respublikos suverenumu, viešumu, realia baudžiamąja atsakomybe, tarptautiniais standartais. Gal tuomet niekam nekils noras laisvai manipuliuoti –, didinti, pavyzdžiui, leistinus nitratų kiekius keletą kartų, barstyti chemikalus iš lektuvų, nors žinom, kad didžioji dalis šulinių užteršti.

Sąjūdis reikalauja, susidarius grėsmingai ekologinei padėčiai, kol padėtis negeréja, neplėsti ir nestatyti naujų ekologiškai agresyvių objektų. Ir ateityje šie klausimai turi būti sprendžiami viešo svarstymo, referendumo keliu. Sąjunginės žinybos turi visiškai kompensuoti žalą, padarytą Lietuvos gamtai ir žmonių sveikatai.

Sąjūdžio programa skelbia, kad Lietuva turi tapti Europos nebranduolinės zonos dalimi. Tai suprantama ir sveikintina, turint galvoje prasidėjusią pasaulyje branduolinio nusiginklavimo politiką. Ginklavimosi varžybų išlaidas skirkime gamtai gelbėti. Todėl mes turime žinoti kiek ir kokios karifuomenės yra Lietuvos TSR teritorijoje! Tuo labiau, kad būtina išsiaiškinti ir jų veiklos įtaką gamtai. Manau, kad egzistuojanti skraistė saugo karifuomenę daugiau nuo mūsų liaudies, o ne nuo užsienio priešų.

Paminėjus nebranduolinę zoną, visi atsigręžiame į Ignalinos AE. Tai labai skaudus ir kupinas nežinios, nerimo sopulys. Manau, kad po paskutinio Sąjūdžio forumo nacionaliniai santykiai Šniečkuje pagerės. O pasitikėjimą Ignalinos AE įgis tik po tarptautinės komisijos, kurioje dirbtų visų suinteresuotų šalių ekspertai, patikrinimo. TATENA gal galėtų būti tokios komisijos organizatorė. Būdų atkreipti dėmesį į šį visai Europai skaudų klausimą yra daug, ir mes tai darome. Mus supančių žmonių netrūksta. Deja, nuolatinis atomininkų išsisukinėjimas ir net melas parodė, kad sąjungine komisija mes pasitikėti negalime. Būtina perimti šią AE respublikos žinion. Respublikinė ekiskaita ne už kalnų.

Mes norime sukurti teisinę valstybę. Keliame viešumon atalinizmo nusikaltimus. Žengime dar vieną žingsnį. Manau, daugelio mūsų vardu kreipiuosi į gerbiamą Algirdą Brazauską, siedamas su jo vardu naujas viltis atkurti prarastą pasitikėjimą mūsų partijos vadovybe. Visi turime žinoti, kieno paródymu buvo slepiama nuo visuomenės operatyvi informacija apie Černobylio avarijos pasekmes Lietuvoje, kokius krovinius vežioja tarptautinė perkėla. Tik galėdami pasitikėti vieni kitais, mes galėsime eiti į priekį. Milijardus gamtai gelbėti, manau, turėsime, tačiau dar svarbiau žmogus, kuris juos naudos. Mes norime žengti į priekį, vadovaujami sąžiningų, kompetentingų ir dorų Lietuvos vadovų.

Tautiškumas

Virgilijus ČEPAITIS, Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys

Kalbėti apie nacionalinius santykius – tas pat, kaip bandyti išsemti šaukštu jūrą. Todėl paliesiu šią problemą tik dviem aspektais, mano galva, svarbiausiais šių dienų politinėje situacijoje.

Pastaruoju metu ūmai prabilta apie nacionalinių santykių paaštrėjimą respublikoje. Pabandykime įsigilinti, ar yra tas paaštrėjimas, ir jei yra, tai kas dėl jo kaltas.

Birželio pražioje gimė Sąjūdis, po mėnesio visą Lietuvą jau užliejo geltonai-žaliai-raudona jūra, kurią mes, lietuviai, sutikome kaip stebuklą. Tačiau pabandykime įsivaizduoti, kaip šioje ūmai

„Sąjūdžio žinios“

kad į rajono Sąjūdžio tarybą buvo išrinktas vietinio laikraščio „Leninietis“ žurnalistas Algimantas Puodžiūnas. Pastarasis teigė, kad dauguma žurnalistų palaiko Sąjūdį, todėl galima būtų bendradarbiauti su rajono laikraščiu. A. Puodžiūnas užtikrino, kad „Leninietis“ spausdins Šiaulių rajono sąjūdininkų parašytus straipsnius ir aprašys aktualius įvykius neiškraipydamas informacijos.

Laikraštis „Leninietis“ tuo metu buvo leidžiamas net 14 tūkst. egzempliorių tiražu. Rajono Sąjūdžio tarybos narys ir žurnalistas A. Puodžiūnas prisimena: „Jis (laikraštis „Leninietis“ – *aut. past.*) nebuvo tarybinis. Praktiškai prie visų redaktorių nuo 1966 m. aš turėjau autonomiją. Rašiau, ką norėjau, be ideologijos. „Leninietis“ buvo pirmas iš rajoninių laikraščių respublikos mastu.“[12] Iš to galima spręsti, kad laikraščio autonomija ir imunitetas sovietinei propagandai didžiąja dalimi priklausydavo nuo vyriausiojo redaktoriaus politinės pozicijos.

Pirmasis laikraščio „Leninietis“ straipsnis Sąjūdžio tema buvo publikuotas 1988 m. spalio 13 d., praėjus dešimt dienų po rajono LPS steigiamojo susirinkimo. V. Kirkučio straipsnis vadinosi „Tiesos ir atgimimo žodžiai“. Jame buvo rašoma, kad rajone įsikūrė LPS iniciatyvinė grupė, kad Kuršėnų kultūros namuose, kur vyko steigiamasis susirinkimas, žmonių buvo tiek daug, kad neužteko visiems vietos atsisėsti, visi praėjimai buvo pilni žmonių. Renginio svečiais tapo centrinio Sąjūdžio atstovas, profesorius akademikas Jokūbas Minkevičius, Šiaulių miesto sąjūdiečiai K. Alminas, M. Stakvilevičius, O. Dautartaitė. Mitinge taip pat dalyvavo ir į gyventojų klausimus atsakė LKP rajono komiteto sekretorė S. Abakaitė ir Kuršėnų miesto tarybos Vykdomojo komiteto pirmininkas A. Gaubas. Straipsnyje pabrėžiama, kad susirinkimo dalyviai atsistoję pirmą kartą viešai giedojo V. Kudirkos „Tautišką giesmę“[13]. Visgi svarbiausias susirinkimo tikslas buvo suformuoti LPS iniciatyvinę grupę ir išrinkti tarybą. Tai pavyko padaryti ir nuo 1988 m. spalio 3 d. Šiaulių rajono Sąjūdis oficialiai pradėjo savo veiklą. Ta pačia pirmojo mitingo tema rašė ir žurnalistė J. Baržinskienė, savo straipsnį užbaigusi perfrazuodama Nepriklausomos Lietuvos himno žodžius: „Ir šviesa, ir tiesa telydi mūsų persitvarkymo Sąjūdžio žingsnius.“[14]

Laikraštis „Leninietis“ detaliai aprašė LKP rajono komiteto ir rajono tarybos Vykdomojo komiteto darbuotojų susitikimą su LPS rajono sąjūdininkais. Pokalbis truko net 3 valandas, o jame buvo paliestos būtiniausių prekių deficito, prekyboje įsigalėjusio „blato“, statybų kokybės ir švietimo problemos[15]. Sąjūdžio nariai gavo LKP rajono komiteto ir rajono tarybos Vykdomojo komiteto atstovų patikinimą, kad jie pritaria iniciatyvinės grupės veiklai ir ja ateityje remsis, spartindami persitvarkymo procesus Šiaulių rajone.

Rajono laikraštis smulkiai aprašė 1988 m. spalio 22–23 d. vykusį LPS steigiamąjį suvažiavimą Vilniaus sporto rūmuose ir gausiai pateikė autentiškų vaizdų iš šio istorinio renginio. Straipsnio pabaigoje buvo pareikštas ir aiškus palaikymas: „Mes pritariame skelbiamai persitvarkymo politikai, suteikiančiai vilties perspektyvą.“[16]

Laikraštis „Leninietis“ noriai publikavo Šiaulių rajono Sąjūdžio priimtas rezoliucijas. 1988 m. gruodžio 13 d. numeryje buvo išspausdintos LPS Šiaulių rajono rėmimo grupių konferencijų, įvykusių spalio mėnesį, rezoliucijos: „Dėl ekologinės padėties“, „Dėl istorijos, kultūros paminklų“, „Dėl vidaus reikalų skyriaus darbo“, „Dėl prekybos“, „Dėl švietimo“, „Dėl Kuršėnų miesto vystymo perspektyvos“, „Dėl rinkimų“, „Dėl rajono laikraščio pavadinimo“[17]. Kalbant apie pastarąją rezoliuciją, galima sakyti, kad Atgimimo laikotarpiu Šiaulių rajone prasidėjo diskusijos, jog „Leninietį“ reikia pervadinti. Todėl LPS rajono taryba iškėlė šį klausimą, akcentuodama, kad patys skaitytojai turėtų nuspręsti, koks pavadinimas tiktų labiausiai. Nuo 1990 m. Šiaulių rajono Liaudies deputatų tarybos laikraštis „Leninietis“ pervadintas į „Laikas“.

Netrukus po Sąjūdžio susikūrimo Šiaulių rajone apie savo organizacijos kūrimą pradėjo kalbėti Lietuvos tremtiniai. Lapkričio mėnesį Kuršėnų kultūros namuose vyko pirmasis buvusių tremtinių

[12] *Interviu su Algimantu Puodžiūnu*, 2019-04-26.
[13] Kirkutis V., Tiesos ir atgimimo žodžiai, *Leninietis*, 1988-10-13, p. 1–2.
[14] Baržinskienė J., Pasveikinti atgimimą, *Leninietis*, 1988-10-18, p. 2.
[15] Susitikimas su Sąjūdžio grupe, *Leninietis*, 1988-10-22, p. 3.
[16] Puodžiūnas A., Tauta pabudo, tauta prakalbo..., *Leninietis*, 1988-10-29. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 2.
[17] Rezoliucijos, *Leninietis*, 1988-12-13. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 1.

Iškilmės prie atstatyto Vyčio paminklo Kuršėnuose 1989 m. birželio 14 d. Arūno Jakelaičio nuotrauka

susitikimas. Jame dalyvavo ir Kuršėnų rajono tarybos Vykdomojo komiteto atsakingoji sekretorė A. Jablonskienė ir Finansų skyriaus vedėja Z. Brazaitienė. Kalbėjo buvę tremtiniai V. Ališauskas, T. Stasiūnas, V. Karvelis[18]. Renginio metu buvo išrinkta ką tik įkurto tremtinių klubo taryba. Pirmininku buvo išrinktas Kuršėnų 3-iosios vidurinės mokyklos mokytojas Rimantas Fabijonavičius, taip pat buvo priimta rezoliucija.

Rajono laikraštyje daug dėmesio buvo skiriama žemdirbystės klausimams. Kartu buvo raginama kolektyviniuose ir tarybiniuose ūkiuose steigti Sąjūdžio rėmimo grupes. Laikraštis „Leninietis“ rašė: „Taigi, žemdirbiai, telkitės į Sąjūdžio rėmimo grupes! Nelaukite, kol funkcionieriai, kurie buvo ūkiuose prikūrę begalę nereikalingų draugijų, imsis vėl organizuotis, palikdami Jus nuošalyje.“[19] 1989 m. vasario pabaigoje vyko LPS žemdirbių rėmimo grupių suvažiavimas. Jame Šiaulių rajonas turėjo 17 delegatų ir 30 svečių vietų. Kiekvienas ūkis galėjo pasiūlyti dar po vieną atstovą.

Šiaulių rajone 1989 m. vasario 16 d. pirmą kartą sovietinėje Lietuvos istorijoje buvo iškilmingai minima Lietuvos valstybės atkūrimo diena. Šventinis minėjimas buvo rengiamas Kuršėnų rajoniniuose kultūros namuose. „<...> niekas nei varu varė, nei raginte ragino. O prisirinko pilnut pilnutėlė salė. Kai kam ir pastovėti pustrečios valandos teko“[20], – rašoma laikraštyje „Leninietis“. Iki šiol buvo bijoma garsiai kalbėti, juolab rengti minėjimą Vasario 16-osios tema. Kad valdžios požiūris keičiasi, įrodė faktas, jog šventėje dalyvavo ir LKP rajono komiteto pirmasis sekretorius V. Skripauskas. Jis pasidžiaugė renginio programa ir pabrėžė, kad Respublikoje dar trūksta vienybės ir susiklausymo.

Nenumaldomai artėjo SSRS liaudies deputatų rinkimai. Atsižvelgiant į Sąjūdžio narių pageidavimus buvo sukurtas naujas ryšys tarp Vilniaus ir rajonų bei kitų miestų – koordinaciniai zoniniai pasitarimai. Pirmasis surengtas 1989 m. sausio 14 d. Vilniuje. Juose dalyvavo rinkimų koordinatoriai, Sąjūdžio miestų, rajonų tarybų nariai, taip pat ir Sąjūdžio Seimo bei LPS tarybos nariai. Šiuose pasitarimuose buvo ne tik nuolat sprendžiami rinkimų, organizaciniai, finansiniai klausimai, bet ir svarstoma politinė padėtis Lietuvoje ir jos rajonuose.

Šiaulių rajono valdžia norėjo, kad Sąjūdis paremtų LKP siūlomą kandidatą J. Skarbalių. Jis

[18] Kučinskas Z., Susirinko sugrįžę ir negrįžę..., *Leninietis*, 1988-12-01. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 2.

[19] Puodžiūnas A., Žemdirbiai, telkitės!, *Leninietis*, 1989-01-17. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 3.

[20] Kirkutis V., Ar girdėjot? Lietuva atbunda, *Leninietis*, 1989-02-23. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 2.

VISŲ ŠALIŲ PROLETARAI, VIENYKITĖS!

LAIKRAŠTIS ĮKURTAS 1950 M. SPALIO 27 D.

Leninietis

1989 METŲ SAUSIO 26 D. KETVIRTADIENIS Nr. 11(5360)

KAINA 3 KAP.

LIETUVOS KP ŠIAULIŲ RAJONO KOMITETO IR RAJONO LIAUDIES DEPUTATŲ TARYBOS ORGANAS

LKP CK PLENUME

Sausio 21 dieną įvyko LKP Centro Komiteto plenumas. Apsvarstytas LKP Centro Komiteto kreipimosi į Respublikos komunistus, darbo žmones, visus rinkėjus projektas.

Įžanginiu žodžiu plenumą pradėjo Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius A. Brazauskas.

Plenumas pritarė Lietuvos KP Centro Komiteto kreipimosi į Respublikos komunistus, darbo žmones, visus rinkėjus projektui. Kreipimasis bus paskelbtas spaudoje.

Plenume apsvarstytas organizacinis klausimas. Lietuvos KP Centro Komiteto organizacinio partinio darbo ir kadrų skyriaus vedėju patvirtintas V. Baltrūnas, prieš tai dirbęs TSKP CK mokslo ir mokymo įstaigų skyriaus vedėjo pavaduotoju.

Diskusijose svarstytu klausimu kalbėjo ir Lietuvos KP Šiaulių rajono komiteto pirmasis sekretorius V. Skripkauskas.

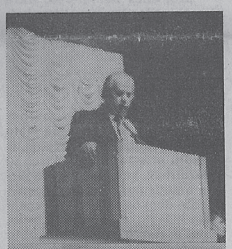
KOVO 26 DIENĄ — TSRS LIAUDIES DEPUTATŲ RINKIMAI

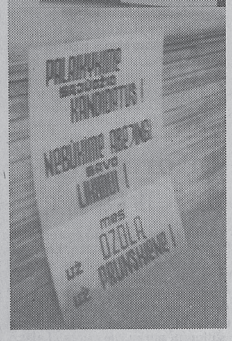
K.PRUNSKIENĖ IR R.OZOLAS — KURŠĖNIŠKIŲ KANDIDATAI

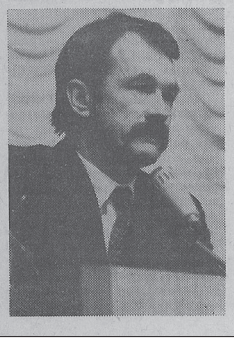
Kuršėnų rajoniniuose kultūros namuose įvyko miesto gyventojų sueiga, kurioje iškelti kandidatai į TSRS liaudies deputatus. Tris valandas miesto gyventojai diskutavo, kas geriausiai galėtų atstovauti jų interesus. Kiekvienas galėjo pasakyti savo nuomonę iš tribūnos arba prie salėje įrengto mikrofono. Ir kuršėniškių susirinko didelis būrys — per 540. Ne visiems salėje užteko kėdžių. Anksčiau tiek žmonių ateidavo tik į įdomius koncertus ar Indijos gamybos kino filmus. Net ir seniausi kuršėniškiai neatsimena, kad rinkimai tiek gyventojų sudomintų. Buvo rinkimai be pasirinkimo, žinojo žmonės: rinksi ar nerinksi, vis tiek bus išrinkta. O dabar?

Neskubėkime daryti išvadų. Šiuos rinkimus spėsime pagirti po kovo 26-osios, o dabar grįžkime į salę, kur gyventojų sueigą pradėjo Kuršėnų miesto Tarybos vykdomojo komiteto pirmininkas A. Gaubas. Jis supažindino su rinkimų į TSRS liaudies deputatus įstatymu, paminėjo, kokius kandidatus jau iškėlė kiti kolektyvai.

Raudėnų devynmetės mokyklos direktorius J. Bezaras paskelbė Šiaulių teritorinėje rinkiminėje apygardoje Nr. 694 kandidate į TSRS liaudies deputatus iškelti Liaudies ūkio vadovaujančių darbuotojų ir specialistų kvalifikacijos kėlimo instituto prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos rektorę, LPS Seimo tarybos narę K. Prunskienę, supažindino su jos biografija.

Daugiau emocijų sukėlė kandidatų į TSRS liaudies deputatus iškėlimas Šiaulių kaimiškojoje rinkiminėje apygardoje Nr. 256. Tribūnoje — Kauno dailiosios keramikos gamyklos „Jiesia" Kuršėnų cecho viršininkas V. Baranauskas. Jis ragina visus blaiviai pamąstyti, koks deputatas mums reikalingas, kiek galima ramiau apsvarstyti, išklausyti įvairių nuomonių. Kalbėtojas pasiūlo kandidatu iškelti Daugėlių SMGS generalinį direktorių J. Skarbalių.

— Vyksta kova už pertvarką, — pažymėjo Kuršėnų 4-osios vidurinės mokyklos mokytojas A. Verseckas. — Todėl deputatais turime rinkti naujo mąstymo žmones, kurie gintų respublikos interesus. Tai geriausiai gali padaryti filosofai, teisininkai, ekonomistai, bet ne seno sukirpimo valdininkai. Todėl kandidatu siūlau „Minties" leidyklos vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoją R. Ozolą.

Sueigoje taip pat kalbėjo Kuršėnų 45-osios VPTM direktoriaus pavaduotojas A. Urbonavičius, Kuršėnų MŪGS generalinis direktorius V. Kavaliauskas, Daugėlių SMGS partinės organizacijos sekretorius K. Knizikevičius, susivienijimo darbuotoja R. Kaminskienė, kuršėnietis S. Andrejevas. Jie siūlė pritarti J. Skarbaliaus kandidatūrai, pasakojo apie generalinio direktoriaus rūpesčius, įrodinėjo, kodėl kandidatu siūlo J. Skarbalių.

Pasiūlymui kandidatu į TSRS liaudies deputatus Šiaulių kaimiškojoje rinkiminėje apygardoje Nr. 256 iškelti R. Ozolą pritarė gydytojai P. Andriuškevičius ir P. Simavičius, kuršėniečiai K. Balčikonis, J. Novogreckis, R. Norkus, Kuršėnų 3-osios vidurinės mokyklos mokytojai S. Stugys, M. Vaidila ir kiti.

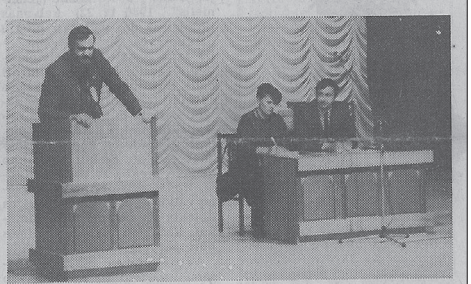
Sueigos metu kuršėnietė S. Bajoriūnienė kandidatu į TSRS liaudies deputatus Šiaulių kaimiškojoje rinkiminėje apygardoje Nr. 256 pasiūlė iškelti Partijos rajono komiteto pirmąjį sekretorių V. Skripkauską. Kalbėtoja pažymėjo, kad be sekretoriaus paramos nebus išspręstos aktualios Kuršėnų miesto problemos.

Kandidatai į TSRS liaudies deputatus J. Skarbalius ir R. Ozolas pasakojo apie savo veiklą, išdėstė priešrinkiminę programą, atsakė į klausimus.

Sueigos metu nutarta, kad kiekvienas dalyvis turi po vieną balsą. O kandidatai bus išrinkti slaptu balsavimu. Išrenkama balsų skaičiavimo komisija.

Kokie rezultatai? Už kandidatę į TSRS liaudies deputatus Šiaulių teritorinėje rinkiminėje apygardoje Nr. 694 K. Prunskienę balsavo 474 sueigos dalyviai. Balsų dauguma ji ir iškelta kandidate. Už Šiaulių kaimiškojoje rinkiminėje apygardoje Nr. 256 iškeltus kandidatus balsavo 530 kuršėniškių. Už R. Ozolą — 423, už J. Skarbalių — 94, už V. Skripkauską — 13. Žymia balsų persvara kandidatu iškeltas „Minties" leidyklos vyr. redaktoriaus pavaduotojas, LPS Seimo tarybos narys, „Atgimimo" laikraščio redaktorius R. Ozolas.

PASTABOS PARAŠTĖSE

— Tokia sueiga pirmoji, kai žmonės patys veržiasi į tribūną, — pasakė Kuršėnų 45-osios VPTM direktoriaus pavaduotojas A. Urbonavičius.

Taip, tokia pirmoji. Praėjo ji gana sklandžiai, visi galėjo savo nuomonę pasakyti ir argumentuoti. Nelengva našta vesti sueigą teko Kuršėnų miesto Tarybos vykdomojo komiteto pirmininkui A. Gaubui. Gerai buvo pasiruošę ir Sąjūdžio rajono tarybos nariai. Jie geriau agitavo už savo pasiūlytą kandidatą R. Ozolą. Iš anksto paruošti ir salėje iškabinti plakatai, raginantys balsuoti už persitvarkymo iniciatorius K. Prunskienę ir R. Ozolą, rinkti drąsiausius Lietuvos interesų gynėjus, kovotojus už Lietuvos suverenitetą.

Svarstant J. Skarbaliaus ir R. Ozolo kandidatūras, išryškėjo du požiūriai, koks turėtų būti TSRS liaudies deputatas. Vieni agitavo už vietinį kandidatą, žadėjo, kad rajonas bus geriau aprūpinamas statybinėmis medžiagomis, net būsimai ligoninei užsienietiška aparatūra bus nupirkta. J. Skarbalius pažymėjo: „Stengsiuosi, kad visa viršumplaninė produkcija, o taip pat dalis planinės pasiliktų mūsų rajone".

Kita grupė pasisakiusiųjų abejojo: ar reikia būti TSRS liaudies deputatu, kad rūpintumeis savo miestu, rajonu. Kam reikalingas mandatas: kad plytų daugiau rajone paliktų ar kad būtų apginama Respublikos pozicija Maskvoje, kad būtų kovojama už mūsų visų interesus. A. Verseckas taikliai pajuokavo: gal iškelkim kandidatu Mėsos kombinato direktorių? Mėsos turėsim. O gal Rajkoopsąjungos pirmininką? Ne tik plojimai, bet ir balsavimo rezultatai parodė, kurio kandidato pozicija teisingesnė, artimesnė.

Norėtųsi keletą žodžių parašyti ir apie nesutikimo kultūrą. Sueigos metu įvairios nuomonės buvo sakomos, kas norėjo, tas galėjo prie mikrofono pasakyti, ką galvoja. Tik gaila, kad kartais pritrūkome ir kantrybės, ir kultūros išklausyti kitų nuomonę. Pradeda žmogus kalbėti, nesutinkam su juo, tuoj plojam, net kojom trypiam. Teisingai A. Gaubas sakė: gerbkim kalbančiojo nuomonę. Ir išklausykim. O jei nesutinkame, diskutuokime. Galų gale tegul kiekvienas pasirodo, kas esąs.

V. KIRKUTIS

A. Puodžiūno nuotraukose: kalba kandidatas į Liaudies deputatus J. Skarbalius; pasisako R. Ozolas; agituojama plakatais...; ...ir rankų kėlimu; J. Bezaras siūlo K. Prunskienės kandidatūrą; skaičiuojami kuršėniškių balsai.

„Leninietis"

turėjo rajono komiteto pirmojo sekretoriaus V. Skripausko paramą. Vis dėlto Šiaulių Sąjūdžio skyriaus pirmininkas A. Verseckas išreiškė tvirtą poziciją teigdamas, kad Sąjūdis agituos tik už R. Ozolo kandidatūrą, kuris „gins ne tik rajono, bet ir visos respublikos interesus“[21]. Tai nieko nenustebino, kadangi vienas iš Sąjūdžio ideologų R. Ozolas buvo gimęs Bazilionuose (Šiaulių raj.), todėl buvo galima tikėtis tokio rajono sąjūdiečių veiksmo.

Po kiek laiko Kuršėnų rajoniniuose kultūros namuose įvyko miesto gyventojų sueiga, kurios metu buvo iškelti kandidatai į SSRS liaudies deputatus. Susitikimo, kuris truko net tris valandas, metu rajono gyventojai diskutavo, kas geriausiai galėtų atstovauti jų interesams. Kiekvienas galėjo iš tribūnos išsakyti savo nuomonę. Į renginį susirinko net 540 rajono gyventojų. Pirmasis pasisakyti buvo kviečiamas Kuršėnų tarybos Vykdomojo komiteto pirmininkas A. Gaubas. Jis supažindino su rinkimų į SSRS liaudies deputatus įstatymu, paminėjo, kokios kandidatus jau iškėlė kiti kolektyvai.

Raudėnų devynmetės mokyklos direktorius J. Bezaras pasiūlė Šiaulių teritorinėje rinkiminėje apygardoje kandidate į liaudies deputatus iškelti Liaudies ūkio vadovaujančių darbuotojų ir specialistų kvalifikacijos kėlimo instituto prie Lietuvos SSR Ministrų Tarybos rektorę, LPS Seimo tarybos narę K. Prunskienę, supažindino su jos biografija. Daugiau emocijų sukėlė kandidatų į SSRS liaudies deputatus iškėlimas Šiaulių kaimiškoje rinkiminėje apygardoje. Kuršėnų cecho viršininkas V. Baranauskas pasiūlė kandidatu iškelti Daugėlių statybinių medžiagų kombinato (toliau – SMK) generalinį direktorių J. Skarbalių[22].

Tuo metu Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos pirmininkas A. Verseckas pažymėjo, kad vyksta kova už pertvarką, todėl „deputatais turime rinkti naujo mąstymo žmones, kurie gintų respublikos interesus. Tai geriausiai gali padaryti filosofai, teisininkai, ekonomistai, bet ne seno sukirpimo valdininkai.“[23] Savo ruožtu kandidatu jis pasiūlė „Minties“ leidyklos vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoją R. Ozolą. Šiam pasiūlymui pritarė visas Šiaulių rajono Sąjūdžio skyrius.

Kandidatai J. Skarbalius ir R. Ozolas pasakojo apie savo veiklą, išdėstė rinkiminę programą bei atsakė į klausimus. Susitikimo metu nutarta, kad kiekvienas dalyvis turi vieną balsą, o kandidatai bus išrinkti slaptu balsavimu. Už kandidatę į SSRS liaudies deputatus Šiaulių teritorinėje rinkiminėje apygardoje Nr. 694 K. Prunskienę balsavo 474 sueigos dalyviai. Balsų dauguma ji ir iškelta kandidate. Už Šiaulių kaimiškoje rinkimų apygardoje Nr. 256 iškeltus kandidatus balsavo 530 rinkėjų. Už R. Ozolą balsavo net 423 rinkėjai[24]. Taip žymia balsų persvara kandidatu iškeltas LPS Seimo narys, laikraščio „Atgimimas“ redaktorius R. Ozolas.

Po įvykusio susitikimo Kuršėnų kultūros namuose ir iškeltų kandidatų į SSRS liaudies deputatus laikraštis „Leninietis“ vykdė aktyvią agitaciją, ypač ragino balsuoti už „žemietį“ R. Ozolą. Artėjant rinkimams „Leninietis“ reguliariai spausdino straipsnių ciklą „Trys eskizai kandidato į TSRS liaudies deputatus“: „Šiandien jau puikiai suprantam: kur negaluoja žmogus, ten negaluoja tauta, kur negaluoja tauta, ten negaluoja pasaulis“[25]; „Mano Lietuva – šiaurės Lietuva. Dzūkijoje nekaip jaučiuosi. Kaimas – ta vieta, kuri neleidžia žmogui meluoti sau“[26]; „Supratimas yra raktas į patį didžiausią pasaulio gėrį“[27]. Iš to galima spręsti, kad rajono laikraštis palaikė ir ragino balsuoti už Sąjūdžio remiamus kandidatus.

1989 m. kovo 26 d. rinkimai į SSRS liaudies deputatus baigėsi triuškinama Sąjūdžio pergale. Į rinkimus atėjo 80,5 proc. rinkėjų. Sąjūdis laimėjo 36 vietas (iš 39 kandidatų). Tarp jų SSRS liaudies deputatais tapo ir Šiaulių rajone iškelti R. Ozolas bei K. Prunskienė. Tai buvo aiškus tautos mandatas Sąjūdžiui ir sėkmingas išbandymas visoms struktūroms.

Vienas masiškiausių mitingų, kurį organizavo LPS Šiaulių rajono taryba, įvyko 1989 m. balandžio 16 d. Kuršėnų 4-osios vidurinės mokyklos stadione. Čia susirinko apie pusantro tūkstančio rajono

[21] Vaitis A., Susitikimas, *Leninietis*, 1989-01-17. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 3.
[22] Kirkutis V., K. Prunskienė ir R. Ozolas – kuršėniškių kandidatai, *Krivūlė*, 1989-02-01, p. 2.
[23] Kirkutis V., Kovo 26 dieną – TSRS liaudies deputatų rinkimai, *Leninietis*, 1989-01-26. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 1.
[24] *Ten pat*.
[25] Kirkutis V., Lietuva privalo būti, *Leninietis*, 1989-03-18. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 1.
[26] Kirkutis V., Lietuva privalo būti, *Leninietis*, 1989-03-21. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 2.
[27] Kirkutis V., Lietuva privalo būti, *Leninietis*, 1989-03-23. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 2.

LPS Šiaulių rajono tarybos organizuotas mitingas Kuršėnų 4-osios vidurinės mokyklos stadione 1989 m. balandžio 16 d. Arūno Jakelaičio nuotrauka

gyventojų. Mitingo metu buvo aptariami socialiniai, ekologiniai klausimai. Jame dalyvavo ir kalbas sakė LPS rajono tarybos pirmininkas A. Verseckas, tarybos nariai J. Bezaras, S. Žostautas, P. Mikutis, A. Puodžiūnas, rajono centrinės ligoninės gydytojai R. Šaulys ir J. Plečkauskienė, Lietuvos žaliųjų koordinacinės tarybos narys R. Braziulis, valstiečių atstovai J. Žakas ir D. Jaraminas[28]. Mitinge taip pat apsilankė ir rajono valdžios atstovai: LKP sekretoriai, skyrių vedėjai, LDT Vykdomojo komiteto darbuotojai. Mitingas truko tris valandas. Jame taip pat buvo renkami parašai po laiškais SSRS vyriausybei dėl Lietuvos vaikinų tarnavimo armijoje savame krašte. Taip pat buvo priimami nariai į M. Valančiaus blaivininkų draugiją.

Šiaulių rajono Sąjūdis daug dėmesio skyrė sovietinės okupacijos laikotarpiu nugriautiems istorijos paminklams atstatyti. Pirmoji tokia iniciatyva buvo Vyčio paminklo, kuris buvo nugriautas po karo, atstatymas. Šis paminklas buvo skirtas šauliams, žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę. Jis buvo pastatytas 1928 m., minint 10 metų Lietuvos Nepriklausomybės sukaktį[29]. Vyresnieji rajono žmonės teigė, kad nugriauta Vyčio skulptūra buvo įmesta į Ventos upę. Rajono laikraštyje buvo kreiptasi į gyventojus, kurie galbūt dar turėjo išsaugoję šio paminklo nuotraukų[30] ar kitos reikalingos informacijos. Vyčio paminklą padedant Šiaulių rajono Sąjūdžiui ir aktyviai talkinusiems vietiniams rajono žmonėms pavyko pastatyti vos per pusę metų. Iškilminga paminklo atidengimo ceremonija vyko 1989 m. birželio 14 d. Ant obelisko buvo pritvirtinta lentelė, kurioje rašoma: „Šis paminklas buvo nugriaustas stalinistų, savo tautos nemylinčių, 1947.07.08. Atstatytas geros valios žmonių 1989.06.14 tautos atgimimo metais.“[31] Prie paminklo atstatymo daugiausia prisidėjo rajono LPS tarybos nariai, „Tremtinio“ klubas, „Jiesios“ keramikos gamyklos Kuršėnų cechas ir Kuršėnų tarybos Vykdomojo komiteto pirmininkas A. Gaubas. Tai parodo, kad Atgimimo laikais rajone buvo galima bendromis jėgomis (tiek visuomenininkų, tiek valdžios atstovų) įgyvendinti istorinę atmintį įprasminančius projektus.

Prie Vyčio paminklo Kuršėnuose buvo rengiami pagrindiniai Šiaulių rajono Sąjūdžio mitingai ir susitikimai su žmonėmis. Vienas tokių vyko

[28] Vaitis A., Sąjūdžio mitingas, *Leninietis*, 1989-04-25. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 1.

[29] Padėkite surasti, *Leninietis*, 1988-12-29. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 1.

[30] Paminklai Lietuvai, *Leninietis*, 1989-02-16. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 3.

[31] Kirkutis V., Žvakių liepsnelės birželio vėjyje, *Leninietis*, 1989-06-20. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 1.

ATGIMIMAS

Nr. 1
1988
Rugsėjo 16

LIETUVOS PERSITVARKYMO SĄJŪDŽIO INFORMACINIS BIULETENIS

Kraštas, kurį iš savo protėvių paveldėjom, yra mūsų. Vadinam jį Lietuva ir norim, kad šis žodis iš pasaulio kalbos, iš jo žemėlapio neišnyktų. Rašom ir tariam jį kartu su kitais nemažiau vertais ir garbingais tautų ir valstybių vardais. Norim, kad ir kiti su pagarba mus ištartų.

Istorija, į kurią atsiremiam, yra mūsų istorija. Šviesos ir tiesos spindulys teapšviečia skurdžius ir garbingus, kraujuojančius ir sopulingus jos puslapius, senus ir naujus jos kultūros paminklus.

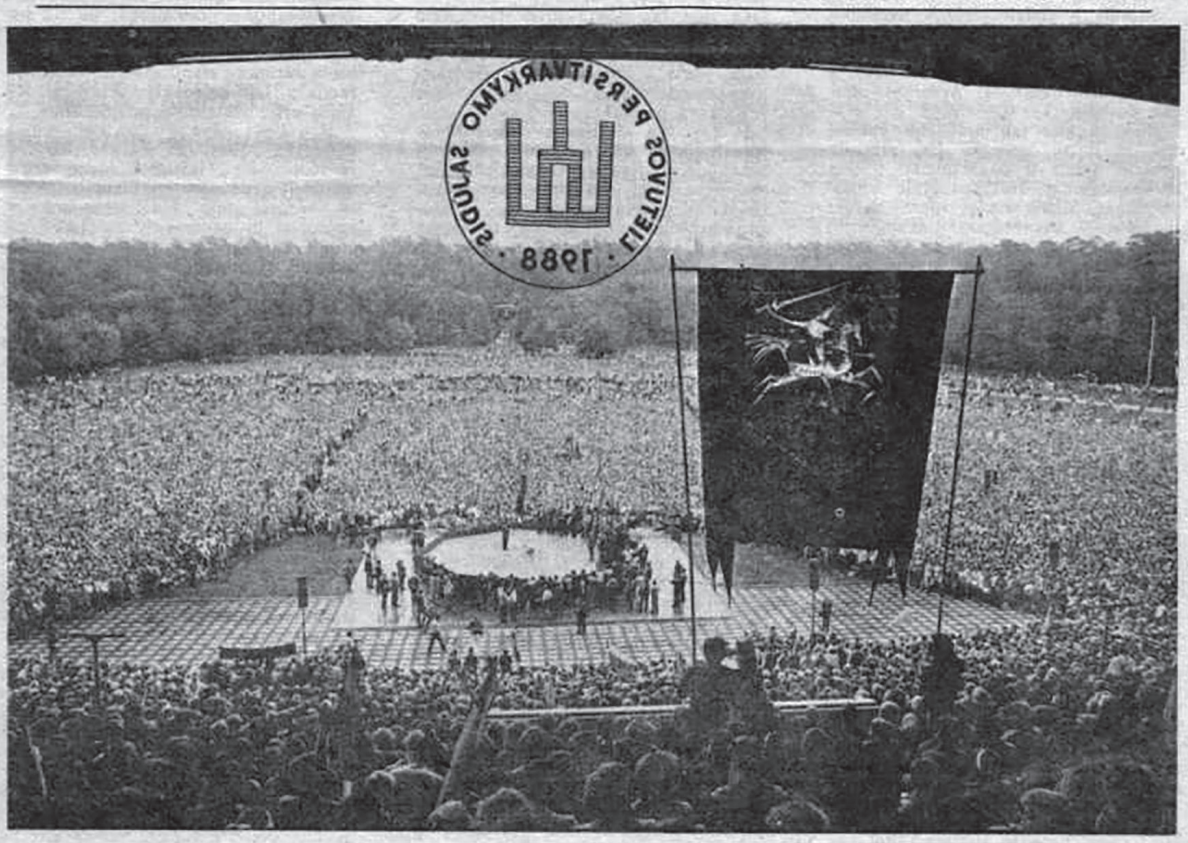
Kalba, kuria kalbam ir kuria didžiuojamės, yra mūsų kalba. Joje užtenka žodžių meilei ir neapykantai, džiaugsmui ir liūdesiui. Ji niekam negraso, ji nieko neatstumia. Kaip ir visos, ji nori gyventi.

Žmogus, kuris žiūri į mus, reikalauja tiesos ir teisingumo. Turi būti apsaugotas jo gyvenimas, darbas, kūryba, apgintas ir pagerbtas jo žmoniškumas, sąžiningumas, dora. Jo dvasios gėlė, jo būties vienkartybė teišsiskleidžia tarp mūsų ir mums.

Gamta, kurioj esam, yra mūsų, bet mes esame jos. Nuvalykime užterštas žalias jos akis, rūpesčiu ir globa apgaubkim visus jos pavidalus, visas jos broliškas formas.

Mes sveikinam Persitvarkymą, išlaisvinantį dvasią, mintį, darbą, kūrybą, ir po jo vėliavom — viešumo ir demokratijos vėliavom — siekiame atsinaujinti, atgimti žmogui ir tautai.

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

Rugpjūčio 23 dieną Vingio parke Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio pakviesti susirinko apie 250 000 žmonių iš visos Lietuvos ir kalbėjo apie istorijos tiesą. Visas mitingo kalbas skelbiame šiame pirmajame mūsų laikraščio numeryje.

R. URBAKAVICIAUS nuotrauka

„Atgimimas“

Algimantas Puodžiūnas (kairėje) ir Arvydas Verseckas

1989 m. rugpjūčio 23 d., kuomet rajono gyventojai protestavo prieš Molotovo–Ribentropo paktą, jo slaptuosius protokolus, smerkė jų pasekmes, išreiškė ryžtą kovoti už nepriklausomą Lietuvą. Į susirinkusiuosius kreipėsi Sąjūdžio rajono tarybos nariai V. Bandzinskas, J. Bezaras, J. Novogreckis, K. Vaišvila. Mitinge dalyvavo ir kalbėjo LKP rajono komiteto pirmasis sekretorius V. Skripkauskas. Buvo priimtos dvi rezoliucijos: dėl pakto pasmerkimo ir dėl rinkimų į Lietuvos SSR Aukščiausiąją bei vietines tarybas[32].

Po mitingo rajono žmonės sėdo į autobusus, lengvąsias mašinas ir vyko į akciją „Baltijos kelias“. Šiaulių rajonui buvo paskirta dviejų kilometrų juosta, kuri prasidėjo keli kilometrai už Piniavos kaimo (Panevėžio r.). Šiaulių rajono gyventojų atvyko tiek daug, kad kai kur žmonės turėjo sustoti dviem eilėmis, kad sutilptų. Po akcijos rajono žmonės susibūrė prie kryžiaus, ant kurio buvo užrašyta: „1939–1989. Tikėjimas. Meilė. Kantrybė.“ Jį pastatė Pavenčių cukraus fabriko darbuotojai. Antrasis kryžius iškilo už kelių kilometrų nuo pirmojo. Užrašas ant kryžiaus skelbė: „Karavyke, apsaugok nuo raudonojo ir rudojo maro. Šiaulių rajono žmonės.“ Abu kryžius pašventino ir į susirinkusiuosius kreipėsi Gruzdžių klebonas A. Milašius[33]. Prie kryžių buvo uždegtos žvakutės. „Baltijos kelio“ akcija siekta ne tik susikibti rankomis ir protestuoti prieš pakto ir slaptųjų protokolų pasekmes, tačiau ir vieningai visam pasauliui pareikšti, kad Lietuvos žmonės nori būti laisvi ir nepriklausomi.

[32] Kirkutis V., Tautos ir žmogaus kelias, *Leninietis*, 1989-08-29. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 1.

[33] *Ten pat.*

Svarbus įvykis Lietuvos politiniame gyvenime 1990 m. pradžioje buvo rinkimai į Lietuvos SSR Aukščiausiąją Tarybą. Juose susirungė dvi pagrindinės politinės jėgos: Sąjūdis ir tuomet jau savarankiška LKP. Šiaulių rajono Sąjūdžiui tai buvo galimybė turėti savo atstovą Lietuvos Aukščiausiojoje Taryboje, kad būtų galima ginti rajono žmonių interesus ir įgyvendinti savo pagrindines idėjas, o svarbiausia – siekti Nepriklausomybės. Šiaulių rajono Sąjūdžio skyrius kandidatu į Lietuvos AT deputatus Kuršėnų rinkiminėje apylinkėje Nr. 92 iškėlė Raudėnų devynmetės mokyklos direktorių Joną Bezarą, o Šiaulių kaimiškoje rinkiminėje apygardoje Nr. 91 – Bridų kolūkio zootechniką Kazimierą Vaišvilą. Rajono Sąjūdis aktyviai agitavo palaikyti abu kandidatus. Pavadinimą pakeitusiame rajono laikraštyje „Laikas“ agitacinius straipsnius rašė Sąjūdžio kolegė, atsakingoji sekretorė K. Arust[34]. Buvo išleisti abiejų kandidatų bukletai ir plakatai. Taip pat rajono laikraštyje buvo pristatinėjama J. Bezaro rinkimų programa, ją sudarė 3 dalys: „Mintys apie užsienio ir vidaus programą“[35], „Ekonomika ir ekologija“[36], „Valstybė ir teisė. Socialinė politika. Kultūra“[37]. Sąjūdžio kandidatai jautė vietinių rajono gyventojų palaikymą, tačiau buvo ir nemaža dalis dvejojančiųjų, už ką balsuoti.

Rinkimai vyko 1990 m. vasario 24 d. Sąjūdžio kelti kandidatai – J. Bezaras ir K. Vaišvilas – nebuvo išrinkti. Lietuvos AT deputatais tapo LKP remti J. Minkevičius ir M. Gerdaitytė. Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos pirmininkas A. Verseckas pamena rinkimų į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą peripetijas: „Komunistai buvo pasimetę, nors pavėluotai, tačiau iškėlė Jokūbą Minkevičių, taip pat priklausiusį Sąjūdžiui. Aš, kaip demokratiškas žmogus, pasakiau, kad, kas kaip nori, taip gali balsuoti. Tai buvo klaida. Mūsų kandidatui J. Bezarui (kad laimėtų – *aut. past.*) per pirmąjį rinkimų turą pritrūko apie 40 balsų. Jis surinko gerokai daugiau

[34] Arust K., Akiratyje – rinkimai, *Laikas*, 1990-02-15. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 2.

[35] Bezaras J., Mintys apie užsienio ir vidaus programą, *Laikas*, 1990-02-17. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 3.

[36] Bezaras J., Ekonomika ir ekologija, *Laikas*, 1990-02-20. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 2.

[37] Bezaras J., Valstybė ir teisė. Socialinė politika. Kultūra, *Laikas*, 1990-02-22. *ŠAM*, Naujosios istorijos skyrius, 2018 m. arch., p. 3.

Kuršėniškiai Baltijos kelyje

už kitus. Antrajame ture A. Brazauskas organizavo komunistus, kad jie balsuotų už J. Minkevičių. Į visų žmonių pašto dėžutes buvo įmesti lapeliai su tekstu: „Kas palaiko A. Brazauską, balsuokite už J. Minkevičių.“ Tas labai suveikė. Antrajame ture J. Bezaras pralošė apie 60 balsų J. Minkevičiui[38]. Rajono Sąjūdžio viduje tai buvo įvardijama kaip strateginė klaida, kuomet rajono gyventojams laikraštyje „Laikas“ buvo skleidžiama žinia, kad abu kandidatai atstovaus Sąjūdžiui, todėl piliečiai gali laisvai balsuoti.

Apibendrinant galima teigti, kad Šiaulių rajono laikraštis „Leninietis (vėliau – „Laikas“) atliko svarbų vaidmenį skleidžiant Sąjūdžio idėjas rajone. Jis buvo leidžiamas net 14 tūkst. egzempliorių tiražu, todėl, galima sakyti, laikraštis pasiekdavo žmones, gyvenančius ne tik Kuršėnuose, bet ir atokiose kaimo vietose. Sąjūdis palaikė labai gerus santykius su laikraščio redakcija ir žurnalistais, vienas iš jų (A. Puodžiūnas) priklausė Sąjūdžio tarybai. Bendradarbiavimas tarp rajono Sąjūdžio ir laikraščio „Leninietis“ redakcijos buvo ypač reikšmingas skleidžiant Atgimimo idėjas Šiaulių rajone.

LPS dalyvių branduolį sudarė išsilavinę žmonės: mokytojai, medikai, gamtosaugininkai. Svarbu pabrėžti, kad Sąjūdžio veikla Šiaulių rajone nenukrypo nuo bendros Sąjūdžio politikos Lietuvoje ir savo siekiu – atkurti Lietuvos Nepriklausomybę – palenkė gyventojus į savo pusę. Tai lėmė keletas veiksnių: profesiniai ryšiai, bendradarbiavimas su vietine valdžia ir rajono žiniasklaidos palaikymas. Bendras darbas ir aktyvi Sąjūdžio idėjų sklaida atvedė Lietuvą į dvasinį atgimimą ir Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimą.

[38] *Interviu su Arvydu Versecku*, 2019-04-02.

Vaidotas KANIŠAUSKAS

Lietuvių karališkos heraldikos matematinė interpretacija

Šiuolaikinio mokslo požiūriu, du pagrindiniai karališki lietuvių heraldikos simboliai – Jogailaičių (dvigubas) kryžius ir Gediminaičių stulpai – nėra paaiškinti. Ką čia paaiškinti, nežinoma net jų kilmė. Oficiali istorikų nuomonė, kad Jogaila savo dinastinį heraldikos simbolį – dvigubą kryžių – gavo iš Vengrijos per savo žmoną Jadvygą, neatlaiko jokios kritikos – ar kas gali įsivaizduoti, kad vienos galingiausių to laikotarpio valstybės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) valdovas neturi savo (t. y. iš savo šalies kilusio) asmeninio kaip valdovo heraldikos simbolio. Jei Jogaila nebūtų turėjęs asmeninio giminės heraldikos simbolio, tai jį būtų išjuokę kiti Europos valdovai. Šių dviejų karališkų simbolių matematinė kilmės versija daug tikslesnė. Ji ne tik paaiškina karališkų heraldikos simbolių (Jogailaičių (dvigubo) kryžiaus ‡ ir Gediminaičių stulpų) prasmę ir kilmę, bet ir pagrindžia, kad Algirdo dviejų strėlių ↕ herbas savo prasme yra identiškas Jogailos dvigubo kryžiaus simboliui ‡, kurį jis, labiausiai tikėtina, gavo iš Šiaulių / Saulės žemės karališkojo simbolio (dvigubo balto kryžiaus ant žalios kalvos). Pastarasis užfiksuotas istoriniuose šaltiniuose nuo XVI a. kaip seniausias Didžiosios Saulės / Šiaulių miesto herbas (1 pav.). O Saulės / Šiaulių žemėse tas simbolis turėjo siekti labai senus laikus, nes simbolizavo du galingus karinius-teritorinius darinius, žinomus kaip dvi 13,2 km, arba 9 romėniškų mylių, spindulio žiedinės pilių sistemos, kurių kiekviena buvo sudaryta iš 6 medinių pilių. Jose iš viso galėjo tilpti po 1000 karių, jei kiltų karas. Taigi, Lietuvos dvivaldystė siekia tuos senus laikus, kai buvo pastatytos šios dvi pilių sistemos, kurių bendras valdovas buvo du tūkstantininkas, arba develtonas, – tai simbolizavo du kryžiai, dvi strėlės. Atskiros pilių sistemos valdovas buvo tūkstantininkas – veltas / veltonas, kurio simbolis, to laiko terminais, buvo skaičius tūkstantis – status arba įstrižas kryžius {x, +}, gautas iš antikinio pasaulio per Dniepro upę. Ši valdžios dvivaldystė tęsėsi per amžius ir išliko istoriniais Viduramžių laikais, kai valdė Algirdas ir Kęstutis ar Jogaila ir Vytautas. Tačiau ir tais laikais vienas iš jų buvo vyresnis, t. y. du tūkstantininkas, – tai Algirdas, o vėliau Jogaila, o kitas – tik tūkstantininkas, tai Kęstutis ir Vytautas, nors ir vieni, ir kiti vadinosi vienodai: karvedžiais / tūkstantininkais / veltais, tačiau Algirdo ir Jogailos reali valdžia buvo dvigubai didesnė. Visos tos hipotezės pagrindimas glūdi Antikos ir dar senesnių laikų įvairių tautų, kontaktavusių su baltais, skaičiavimo sistemose, t. y. skaičiuose ir tų skaičių geometriniuose simboliuose.

1 pav. Senasis Šiaulių miesto herbas
Šaltinis: Bulzgis S., Šiauliai. Mažasis vadovas, Vilnius, 1985, p. 7

Lietuviškų skaičių 10, 100, 1000 kilmė

Nustatyti, kaip skaičiavo lietuviai gilioje senovėje, nėra lengva. Yra du būdai: vienas – remiantis lyginamąja kalbotyra ir faktu, kad lietuviai priklauso indoeuropiečių kalbų šeimai; antras – naudojant mėnulio kalendorių ir jo pagrindu sudarytą Gedimino lazdą-skeptrą. Remsimės lyginamąja kalbotyra. Kad probaltai turėjo „palyginti nežemą kultūros laipsnį, be kita ko, rodo tai, jog mokėjo skaičiuoti iki šimto“[1]. „Dabar skaičiui 1 žymėti vartojamas lietuvių kalbos žodis *vienas*, kuris kildinamas iš baltiškojo *einas* ar *ainas*, greičiausiai reiškusio „vienintelis“. Skaičiui 2 žymėti – žodis *du*, kuris išsirutuliojo iš baltiškojo *duo*, *duei*; 3 – žodis *trys*, kilęs iš *tiries*; 4 – *keturi*, kilęs iš *ketures*; 5 – *penki*, kilęs iš *penkes*; 6 – *šeši*, kilęs iš *ušes* ar *sešes*; 7 – *septini*, kilęs iš *septines*; 8 – *aštuoni*, kilęs iš *aštones*; 9 – *devynis*, kilęs iš *neuines*; 10 – *dešimt*, kilęs iš *dešimts*.“[2] Vertinant didelių skaičių vartojimą, tai „Rytų baltai išlaikė senovinį 100 pavadinimą *šimtas*, kildinamą iš *šimta*. O 1000 pavadinimas buvo rekonstruojamas sunkiau. Vakarų baltai tūkstančiui įvardyti vartojo žodį *tūšimts*, o rytų baltai – *tū(k)stants*.“[3] Tuo klausimu ypač taikli Zigmo Zinkevičiaus pastaba: „Tūkstant(i)s – baltų, slavų ir germanų bendrybė, plg. s. sl. *tysǫšti*, got. *Þūsundi* (kitos indoeuropiečių kalbos ‘1000’ reiškia kitais žodžiais). Kilmė neaiški, kai kurie tyrėjai laiko sudurtiniu žodžiu, kurio pirmąjį dėmenį sieja su lie. *tùkti* ‘riebėti, storėti’, o antrąjį – su *šim̃tas* (taigi ‘didelis, nutukęs šimtas, talpinąs 10 šimtų’), plg. pr. acc. pl. *tū-simtons*.“[4]

Tūkstančio (1000) etimologija

Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazėje lietuvių skaičius 1000 (tūkstantis) aiškinamas taip:

1. „Akivaizdžiausia leksinė germ., bl. ir sl. bendrybė yra žodis, reiškiantis ‘1000’, būtent <...> go. *þūsundi*, s. isl. *þūsund*, s. v. a. *dūsunt*, *thūsunt* (f.), *tūsent* (ir n.), s. ang. *þūsend* (n.), pr. *tusimtons* acc. pl., s. lie. *tûstanczios* gen. sg. [DP], *túkstanties* gen. sg. (s. lie. ir trm.), *tuxtanti* acc. sg. [1579]; lie. *túkstantis*, *túkstant*, [100] s. la. *tūstuoš-*, la. *tũ̃kstuotis*, *tūkstoš* <...>, s. sl. *tysęšti*, *tysǫšti* <...>, s. r. *tysjača* <...>, le. *tysiąc*, slov. *tisǫča*, s.-kr. *tïsuća*. Dėl šių žodžių etimologijos ir ryšių skirtinos trys pagrindinės nuomonės, tarp kitko, bl. formos susiduria su daugiau problemų, nei sl. ar germ. (1) žodis yra ide. **tūs-* ‘stiprus, tvirtas, pajėgus, daugelis’ ir ide. **k̂ṭ-i̯a,*ə̂t-iom*, kuris išvestas iš ide. **ə̂tóm*, ‘šimtas’, dūrinys, <...>. (2) Žodis yra **-ent*, **-ont*, **-n̥t-* priesagos vedinys iš ide. **tūs-*, <...>. (3) Žodis yra skolinys arba germ. iš sl., arba sl. iš germ.“[5]

2. Anot V. Ambrazo, „Lie. *tū́-kstantis* kilęs iš ide. veiksmažodžio **teu̯-/tu̯-/tū-* ‘pūstis; daugėti, turėti galios’ (plg. Pokorny IEW 1080tt.). Jo atitikmenys: la. *tū-kstuot(i)s*, pr. *tū-simtons* III 37_{18}, s. sl. *ty-sęša*, go. *þū-sundi*. Jis galėjo turėti darybos reikšmę ‘daug šimtų’ (plg. Endzelīns 1951, 495t.; Vasmer ĖSRJ IV 133; Pozig 1954, 142; Otrębski 1964, 132t.; Gamkrelidze, Ivanov 1984, 848; Rix 2001, 86tt.) arba ‘sudarantis minią, didelį skaičių’ (Pijnenburg 1989).“[6]

[1] Zinkevičius Z., *Lietuvių kalbos istorija. I. Lietuvių kalbos kilmė*, Vilnius, 1984, p. 22.
[2] Banionis J., *Matematinės minties raida Lietuvoje. Nuo matematikos žinijos atsiradimo iki matematikos mokslo įsitvirtinimo*, Vilnius, 2014, p. 22.
[3] *Ten pat*, p. 23.
[4] Zinkevičius Z., *Lietuvių kalbos istorija*, Vilnius, 1996, p. 140.
[5] Tūkstantis, *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė*. Prieiga internete: https://etimologija.baltnexus.lt/?w=tūkstantis.
[6] *Ten pat*.

Šimto (100) etimologija

Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazėje randame tokį skaičiaus 100 (šimtas) paaiškinimą:

„1. Lie. *šim̃tas*, la. *sìmts* atitinka ide. **ĥm̥tóm*: gr. *ἑ-κα-τόν*, lo. *centum*, s. i. *śatám* (s. sl. *sъto*, le. *sto*).

2. Gr. *ἑκατόν* 'šimtas'. Atstatoma ide. **dkm̥t-om*, kuris būtų kuopinis skaitvardis, kilęs iš **dekm̥t-* 'dešimt', iš kur ir s. i. *śatám*, av. *satəm*, toch. B. *känte*, lo. *centum*, go. *hund*, lie. *šim̃tas*, s. sl. *sŭto* ir t. t.

3. Nors ir labai stabilus yra, mes liekam netikri dėl galutinio pirmykščio ide. '100' pavidalo: **ĥm̥tóm* ar **km̥tóm*. Vakarų dialektai (pvz., lo. *centum*, vels. *cant*, go. *hund*) aiškiai rodo pastarąjį, bet baltai vieninteliai (lie. *šim̃tas*, la. *sìmts* – su *-m-* visuose dialektuose, ir plg. pr. *tūsimtons* '100', kuris turi **simtan* '100') nedviprasmiškai reikalauja **ĥm̥tóm*.

4. Teigiama, kad sl. *sъto* kartu su lie. *šim̃tas* 'hundred' nurodo į variantą **śumt-* greta įprasto **śimt-*, paliudyto sl. *desętь* ir lie. *dẽšimt* 'ten'. **duid-ḱmti* 'twenty' ir **dḱomt* liudija ide. apofoninę kaitą. Ji pastebima ir nulinio laipsnio s. sl. *tysęšta*, pr. *tūsimtons*, greta *o-* laipsnio *tysǫšta*, lie. *tū́kstantis* 'thousand', kuriuo paremtas ir antrinis nulinis laipsnis sl. *sъto*.

5. Lie. *šim̃tas*, lo. *centum* ir t. t. [...] kilę iš ide. **ĥm̥tóm*, o šis kilęs iš **dĥm̥tóm*, taigi išvestas iš žodžio, reiškiančio '10' – **dekm̥(t)*."[7]

Dešimties (10) etimologija

Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazėje skaičiaus 10 (dešimt) etimologija būtų tokia:

„1. Oset. *dæs* 'dešimt'. Kaip ir kiti skaitvardžiai, priklauso iranėnų sluoksniui. Kilęs iš iran. *dasa-*. Dėsningų atitikmenų yra visose ide. kalbose: jag. *das*, sogdų **δas* (*δs*), orm. *das*, par. *dȫs*, jazg. *δūs*, afg. *las*, persų *dah* (kai kuriuose dialektuose, pvz., senanų, *das*), pehlevi *dah*, sakų *dasau*, av. *dasa-*, s. i. *daśa-*, arm. *tʿasn*, r. *десять*, lie. *dẽšimt*, go. *taíhun*, gr. *δέκα*, lo. *decem*, bret. *dek* ir pan. Iranėnų 'dešimties', kaip ir 'šimto', pavadinimas pateko ir į kai kurias finų-ugrų kalbas: komių *дас*, udmurtų *дос* (tikriausiai iš skitų k.)."[8]

„2. Baltų k. turime perdirbtą ide. **dekm̥* (lo. *decem*, s. i. *daśa-*): lie. *dešimtìs*, *-iẽs* f., paprastai nelinksniuojamas *dẽšimt* (⩽ acc. sg. *dẽšimt-ī*); la. *desmit* [239] (⩽ *desimt*), sen. *desmits*, pr. *dessimpts* su antriniu *-p-*. Šios formos kartu su s. sl. *desętь* reprezentuoja *-i-* kamieną (pagal daiktavardį **dekm̥-t-* 'dešimtis'). Seną priebalsinį kamieną išlaikė lie. gen. pl. *dešimtų*.

3. Skaitmuo '10' ide. prokalbėje buvo nelinksniuojamas žodis su archetipu **dékm̥*, plg. gr. *δέκα*, lo. *decem*, skr. *daśa*, arm. *tasn* ir kt. Lie. *dešimtìs*, pr. *dessimpts*, la. *desmit* < *desimt* (la. dial. *desimt*), s. sl. *ДЕСѧТЬ* taip pat yra iš ide. **dekm̥*, tik su determinatyvu *-t-*, kuris yra vėlesnių laikų padarinys.

4. Pr. *dessempts* 'dešimt' artimiausiai siejasi su lie. *dešimtìs*, *dẽšimts*, *dešim̃ts*, *dẽšimt*, *dešim̃s* ir kt., la. *desmit*, *desmits* taip pat su sl. **desętь*, plg. s. sl. *ДЕСѧТЬ*, le. *dziesięć*, r. *дéсять* ir t. t.; alb. *dhjétë*. Visos šios formos kilusios iš ide. **dekm̥-ti-* (apie *m̥* problemą žr. Meillet MSL 16, 1910, 68 ir kt.) ir prieštarauja ide. **dek-m̥* tęsiniams: s. i. *daśa*, av. *dasa*, arm. *tasn* ir kt."[9]

Išvados

1. Pagal 1000, 100 ir 10 etimologiją tie žodžiai giminingi ir greičiausiai kilę iš skaičiaus 10. Vadinasi, jiems žymėti galėjo būti naudojami tie patys geometriniai simboliai.

2. Dėl skaičių 1000, 100, 10 specifiškumo baltų kalbose: pr. *tū-simtons*, lie. *šim̃tas*, lie. *de-šimtìs*. Gali būti, kad šie skaičiai kilę iš skaičiaus 100: 1000 – „nutukęs" šimtas, kaip išsireiškė Zigmas Zinkevičius, 100 – (nepakitęs) šimtas, 10 – de (del, dylantis) šimtas. Vadinasi, juos visus galėjo žymėti geometrinis simbolis, pradžioje žymintis skaičių 100.

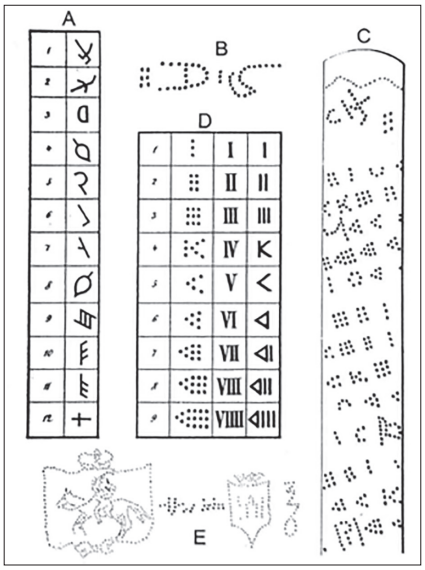
Lietuvių senovinė mėnulio kalendoriaus skaičiuoklė

„Labai tolimais laikais, akmens amžiuje, laiką skaičiuoti pakakdavo pagal mėnulį – jo fazės

[7] Šimtas, *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė*. Prieiga internete: https://etimologija.baltnexus.lt/?w=šimtas.

[8] Dešimt, *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė*. Prieiga internete: https://etimologija.baltnexus.lt/?w=dešimt.

[9] Dešimtis, *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė*. Prieiga internete: https://etimologija.baltnexus.lt/?w=dešimtis.

2 pav. Mėnulio kalendorius „Gedimino skeptras“: A – mėnesių simboliai, B – kalendoriaus pradžios ženklas, C – kalendorinė lazda, D – savaitės dienų skaičiai, E – kalendoriaus užbaiga su Lietuvos didžiųjų kunigaikščių insignijomis
Šaltinis: Klimka L., Tradicinių kalendorinių švenčių semantika, Vilnius, 2009, p. 174

nuolatinę kaitą labai lengva sekti. Per siderinį [laiko tarpas, per kurį Mėnulis, apskriejęs Žemę, vėl užima tą pačią padėtį žvaigždžių fone] mėnulį (27,3 paros) prabėga trys atmainos: priešpilnis, pilnatis, delčia. Trejos devynerios – Mėnulio kalendoriaus algoritmas. Tradicinės kultūros reiškiniuose dar nemaža šio archajiško skaičiavimo aidų: skaičių 3, 6, 9 seka dažnai skamba dainose arba minima mįslėse, sakmėse, pasakose, papročiuose.“[10] „Trejeto sureikšminimas kyla iš mėnulio stebėjimų: tris naktis, kaip matyti, beveik nesikeičia jo fazė; be to, trys naktys būna „tuščios“, be mėnulio, astronomų vadinamo jaunatimi, dangaus skliaute.“[11] Šešeto sureikšminimas matosi Strėvos kalendoriuje, taip vadinamajame Gedimino skeptre (2 pav.). Apie tą kalendorių „žinome iš vilniškio astronomo M. Gusevo aprašymo. Kalendoriaus kopiją jis gavo iš istoriko T. Narbuto. Originalas buvo rastas 1680 m. prie Strėvos upės, netoli Kietaviškių, per pavasario polaidį nuslinkus žemės šlaitui. Tai buvo bronzine skarda aptraukta metalinė lazda. Jos ilgis – 68,6 cm, storis – 3,8 cm. Lazdą spirale juosė metų dienų ženklai, sudaryti iš smulkių kniedelių – taškų. Dienos pažymėtos skaitmenimis, labai panašiais į romėniškuosius, tik skaitmuo penki paverstas ant šono. Savaites vieną nuo kitos skyrė mėnulio fazių ženklai: tai iš 5 ar 6 taškų sudaryti pusapskritimiai arba skrituliukas.“[12] Iš visų skaičių žymenų išsiskiria trys skirtingi skaitmenys: vienas, penki ir šeši. Be to, į akis krenta skaitmenų jungimo būdas: skaičius 7 žymimas kaip 6 + 1, 8 – kaip 6 + 2, o 9 – kaip 6 + 3. Tokia skaičiavimo sistema, įamžinta Strėvos kalendoriuje, tik iš pirmo žvilgsnio panaši į romėniškąją skaičiavimo sistemą, bet iš tikro skiriasi nuo jos. Mat senajame lietuvių kalendoriuje ženklams sudaryti nėra taikomas atimties principas ir jame akivaizdžiai grupuojama po šešis[13].

Taigi, Gedimino skeptre sunumeruotos devynių dienų savaitės, kur yra svarbiausia ne penktoji diena – skaičius 5, kaip daugumoje pasaulio tautų senose skaičiavimo sistemose, bet 6, žymimas trikampiu Δ, kuris savo pavidalu turėtų simbolizuoti 3, t. y. trys trikampio kampai, bet iš tikro nurodo dvigubą trikampį 2 x 3. Kaip čia neprisiminsi dvigubo Jogailaičių kryžiaus ‡ ir Gedimino stulpų, kuriuos kartais vadina dvigubais stulpais. Pagal nagrinėjamą skeptrą matome, kad senų senovėje lietuviai naudojo devynių dienų savaitę, kuri sideriniam, arba žvaigždiniam, mėnulio mėnesiui (27,3 paros) daug labiau tinka (9 x 3 = 27) negu krikščioniška septynių dienų savaitė, nes 7 x 4 = 28. „Laiko matavimą devyniadienėmis savaitėmis rodo ir kalendorinis įrenginys ant Birutės alkakalnio Palangoje, egzistavęs iki XV a. pradžios. Nuo jo centrinio – „mėnulio“ – stulpelio žiūrint, kampinį nuotolį iki artimiausių stulpelių į vieną ir kitą pusę mėnulis keliauja po 9 paras. Būtent tokią savaitės trukmę senovėje Žemaičiuose mini S. Daukantas.“[14]

„Folklore žodis *devyni* vartojamas ribos sąvokos prasme, pavyzdžiui, dainose: „Devynios šakelės, dešimta viršūnėlė“, „Devynias upes perplaukė, dešimtoje skendo“, „Devynios kulkos pro šalį skrido, dešimta galvelę kirto“; priežodžiuose: „Devyni amatai, dešimtas badas“, „Gi žiūriu, žiūriu – devyni vilkai vieną bitę bepjauną“, „Devynis kartus

[10] Klimka L., *Tradicinių kalendorinių švenčių semantika*, Vilnius, 2009, p. 8.
[11] *Ten pat*, p. 34.
[12] *Ten pat*, p. 173.
[13] Baltrūnas A., *Nuo nulio iki...*, Vilnius, 1991, p. 86–88.
[14] Klimka L., *Tradicinių kalendorinių švenčių semantika*, Vilnius, 2009, p. 34.

pamatuok, dešimtą pjauk“, „Susiraukęs kaip devynios pėtnyčios“, „Gardu kaip devyni medūs“ ir t. t. Kalboje sudurtiniai žodžiai su *devyni* reiškia gausą, pereinančią į ypatingą kokybę: devynakė (nėgė), devynakė (vyža), devyniabrolė, devyngalvis, devyngerklė (lakštingala), devyniagodis (svajotojas), devyniaraštis, devyniatėvis (paleistuvės vaikas). Sakoma: „Iki devinto prakaito“, „Devynios galybės“, „Barbė devyndarbė“ ir pan. Mėnulio kalendoriaus skaičių 3, 6, 9 ritmą galima atsekti ir baltiškuose moterų kaklo vėriniuose, randamuose senojo geležies amžiaus palaidojimuose, – taip grupuojami pusmėnuliukų formos pakabučiai.“[15]

Antikinė lietuvių 9 skaičių sistema Antikos pasaulio kontekste

Pasaulinę įvairių tautų matematikos skaičių istoriją aprašė matematikos mokytojas Georges Ifrahas knygoje „Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą“. Knyga stora, 1224 p., joje pateikta daug dalykų, bet mes remsimės svarbiausiais pagal nagrinėjamą temą. Kalbotyra tyrinėja kalbų panašumus, o mes panagrinėsime skaičių geometrinių simbolių panašumus ir galimą jų kelią per Europą ir Aziją į antikinę Lietuvą. Viena vertus, skaičius sugalvojo žmonės, kurie panašūs savo protiniais pajėgumais, bet skiriasi gyvenamosios vietos aplinka, kuri lemia pradinį skaičiavimo pagrindą. Tautos, gyvenančios giliai žemynuose, naudoja skaičius 4 pagrindu, o tautos prie didelių upių, ežerų ir jūrų – skaičius 3 pagrindu. Lietuviai ir apskritai baltai skaičiuoja 3 pagrindu. Kita vertus, mediciniškai ištirta, kad žmogus sugeba aprėpti vienoje krūvoje esančius tik keturis objektus, o esant penkiems objektams – nebežino jų skaičiaus, tuos objektus reikia sunumeruoti ar kitaip sugrupuoti, norint sužinoti jų skaičių. Todėl visos senosios tautos naudoja dažniausiai kažkokį naują simbolį, įvardijantį skaičių 5. Tas simbolis paprastai būna kampas, nukreiptas į viršų arba į apačią, į kairę arba į dešinę. Vienetui žymėti tautos daugiausia naudoja simbolį tašką arba vertikalų brūkšniuką. Kartu seniausias skaičiavimo būdas buvo paremtas žmogaus ranka: vienas pirštas – skaičius 1, du pirštai – skaičius 2 ir t. t. Iš Gedimino skeptro savaitės dienų žymėjimų (2 pav.) matyti, kad lietuviai naudojo skaičiui 1 žymėti vieną pirštą, nes jis sudarytas iš trijų narelių, kurie skeptre pažymėti vertikaliais trimis taškais. Kadangi nykštys turi tik du narelius, tai jo sąjunga su rodomuoju pirštu sudaro geometrinį kampą iš 5 narelių, kas skeptre pažymėta kampu su viršūne, nukreipta į kairę pusę (t. y. praskėsti kairės rankos nykštys su rodomuoju pirštu). Prie to kampo pridėjus dešinės rankos rodomąjį pirštą gaunamas trikampis, simbolizuojantis 6 ir šeštąją savaitės dieną. Prie to trikampio pridėjus dešinės rankos didįjį pirštą gaunamas 7 ir septinta savaitės diena ir t. t.: pridėjus dar bevardį pirštą – 8, dar pridėjus mažylį – 9. 4 ir ketvirtadienį rodo kairės rankos didysis, rodomasis pirštai ir nykštys, šiems dviem esant praskėstiems į kampą.

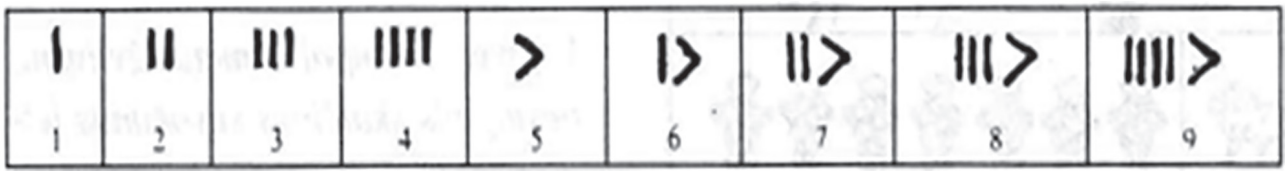
Taigi, senovinė lietuvių 9 dienų skaičių savaitė visiškai išaiškinta. Visi Gedimino skeptro skaičių sistemos tyrėjai pripažįsta, kad ji atskleidžia unikalią senovės lietuvių šešetainę skaičiavimo sistemą, paremtą primityviu skaičiavimu rankų pirštais. Kad ir kaip keista, bet tik viena iš žinomų Antikos tautų taikė panašią skaičiavimo sistemą, paremtą rankos pirštais, kur 6 sudaryti iš trijų pirštų – kairės rankos rodomojo piršto, pridėto prie kampo, gauto iš dešinės piršto rodomojo piršto ir tos rankos nykščio sudarant kampą. Ši tauta – Mesopotamijos aramėjai, taip skaičius žymėję mūsų eros pradžioje rašytiniuose šaltiniuose (3 pav.).

Aramėjų kalba Antikos laikais buvo panaši į tarptautinę kalbą, vadinasi, ir aramėjų skaičių žymėjimai buvo žinomi šiame regione. Praktiškai ši devynių skaičių sistema nedaug skiriasi nuo etruskų skaičiavimo sistemos (4 pav.), naudotos I tūkst. pr. Kr., t. y. daugiausia prieš romėniškąjį antikinį laikotarpį, kai šie politiškai užgožė etruskus.

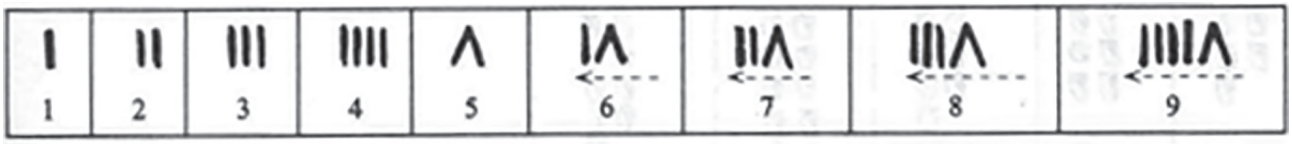
Analogiška yra antikinė graikų 9 skaičių skaičiavimo sistema, žyminti skaičiaus 5 pirmąja žodžio *πεντε* (pénte) raide (5, 13 pav.).

Idėjiškai šios skaičiavimo sistemos nesiskiria nuo skandinavų runų kalendoriuose naudojamos skaičiavimo sistemos (6 pav.). Be to, tai, kad skandinavų runų kalendoriuose skaičius 5 pavaizduotas kampu >, kaip ir lietuviškame mėnulio kalendoriuje – Gedimino skeptre (2 pav.), yra svarus faktas pripažįstant Gedimino skeptro autentiškumą.

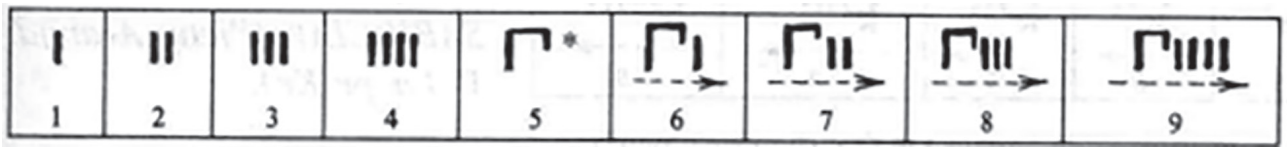
[15] *Ten pat*, p. 35.

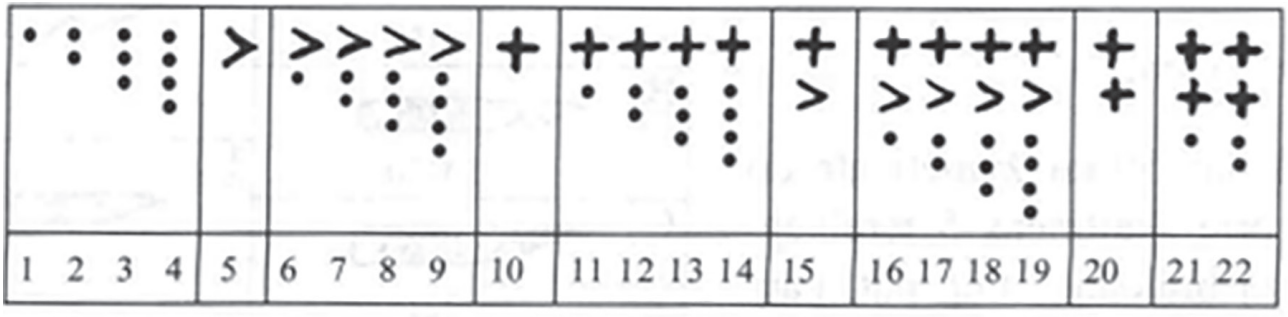
3 pav. Mesopotamijos aramėjų skaičiai, mūsų eros pradžia
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, Vilnius, 2013, p. 34

4 pav. Etruskų skaičiai, VI–IV a. pr. Kr.
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 35

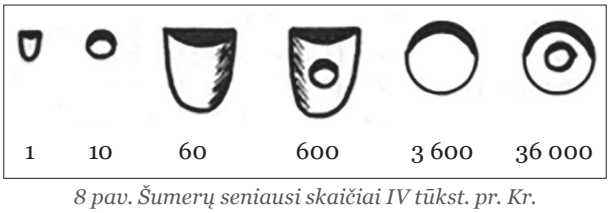
5 pav. Graikų Atėnų ir Tėbų skaičiai, V–I a. pr. Kr.
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 35

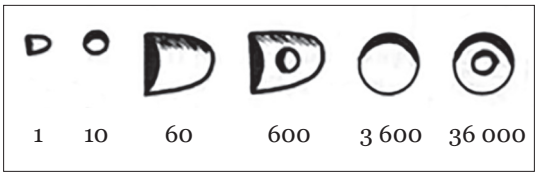
6 pav. Skandinavų runų kalendorių skaitmenų prototipai
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 312

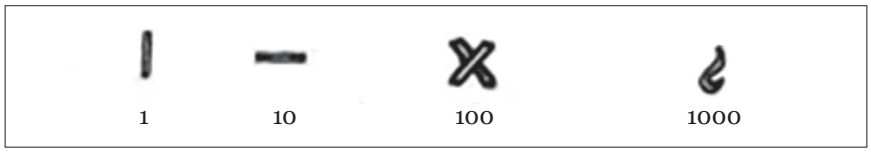
7 pav. Sūzų, protoelamitų miesto, skaičiai IV tūkst. pr. Kr.
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 172

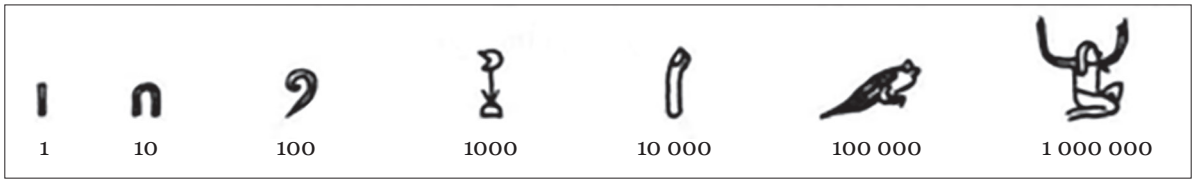
8 pav. Šumerų seniausi skaičiai IV tūkst. pr. Kr.
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 143

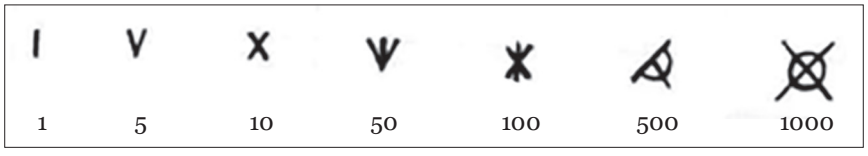
9 pav. Šumerų skaičiai XXVII a. pr. Kr. buvo pasukti 90° kampu prieš laikrodžio rodyklę
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 143

10 pav. Hetitų pagrindiniai skaičiai VIII a. pr. Kr.
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 291

11 pav. Egiptiečių skaičiai 3000–2900 m. pr. Kr.
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 877

12 pav. Pirmieji romėnų skaičiai
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 301

10, 100 ir 1000 skaičių simboliai antikinių tautų raštuose

Žinome, kad etimologiškai skaičiai 10, 100, 1000 galėjo būti žymimi tuo pačiu simboliu. Rašytiniuose šaltiniuose minima, kad seniausi skaičių simboliai egzistavo šalia šumerų (7 pav.). Seniausios šumerų tautos skaičių simboliai (8 pav.) laikui bėgant truputį pakito – „pavirto“ ant šono (9 pav.).

Hetitų imperijos skaičiai (10 pav.) yra vieni pirmųjų indoeuropietiškų skaičių. Šalia tos imperijos gyvenę egiptiečiai skaičius žymėjo kitaip (11 pav.). Pirmieji romėnų skaičiai (12 pav.) panašūs į etruskų skaičius. Graikų Atėnų skaičiai (13 pav.) paremti jų kalbos abėcėle. Antikos laikais Graikija buvo miestų valstybių grupė, kurioje kiekvienas miestas naudojo savo individualią skaičių sistemą, kuri dažnai skyrėsi savo simboliais (14, 15 pav.).

Europos piemenų žymėjimai ant medinių lazdelių (18 pav.) atskleidžia tam tikrą dėsningumą: 10 simbolis – dvigubas penkių simbolis; 100 simbolis – dvigubas 50 simbolis.

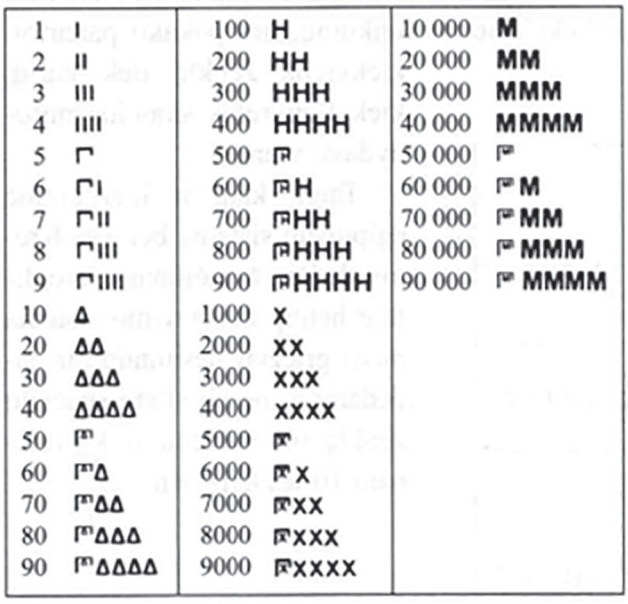
10, 100 ir 1000 skaičių žymėjimai

Etimologiškai lietuviški 10, 100 ir 1000 skaičių pavadinimai buvo gimininginiai ir galėjo būti žymimi tuo pačiu geometriniu simboliu.

Skaičiaus 5 evoliucija

Vienas pagrindinių skaičių įvairiose tautose yra 5, kopijuojant rankos pirštų skaičių, žymint kampo ženklu ∧ – viršūne į viršų (etruskai) arba ∨ – į apačią (romėnai).

Graikai naudojo skirtingus simbolius – tai priklausė nuo miesto-valstybės, dažniausiai 5 žymėti naudojo simbolį, panašų į rusišką raidę Γ. Srityse arčiau skitų krašto, t. y. Chalkidėje ir Imbroze

ŽENKLAS	ESANTIS NE KAS KITA, O RAIDĖ ŽODŽIO,	KURIO REIKŠMĖ LYGI	ATITINKANTIS PIRMĄJĄ RAIDĘ,	T. Y. GRAIKIŠKĄ SKAIČIAUS PAVADINIMĄ
Γ	PI	5	Πεντε *(Pente)*	Penki
Δ	DELTA	10	Δεχα *(Deka)*	Dešimt
H	ETA	100	Ηεχατόυ *(Hekaton)*	Šimtas
X	XI	1 000	Χίλοι *(Chilioi)*	Tūkstantis
M	MU	10 000	Μυριοι *(Myrioi)*	Dešimt tūkstančių

13 pav. Atėnų skaičiavimo sistema, žinoma nuo V a. pr. Kr. iki m. e. pradžios
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 292

(14 pav.), graikai naudojo simbolį, panašų į rusišką raidę П.

5 daugelyje tautų evoliucionavo dvigubėjant 5, tiksliau sudedant ∧ su ∨ ir gaunant 10-ies simbolį x (pas etruskus ir romėnus (19 pav.)).

Pietų Arabijos tautos, į kurias įėjo Sabos karalystė (dabartinis Jamenas) ir miniečiai, rašydami savo skaičius I tūkst. pr. Kr. (16, 17 pav.), atskirdavo juos vieną nuo kito vertikaliu stulpeliu. 5 jie užrašydavo duobės pavidalo simboliu su uodegyte ir stulpais (20 pav. kairysis), o apvertę 5 simbolį gaudavo pilį su vėliavėle, kuri simbolizavo skaičių 1000 (20 pav. dešinysis). Beje, 1000 simbolis idealiai panašus į Gedimino stulpų heraldinį simbolį.

Kita 5 simbolio evoliucija atsirado šį simbolį perbraukiant vertikaliu brūkšniu per vidurį ir gaunant dvigubai didesnį skaičių 10: Ⱥ (graikai, Erfu, Ermionė).

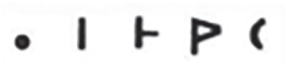
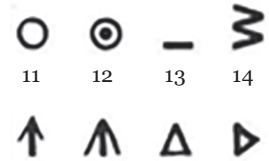
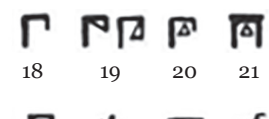
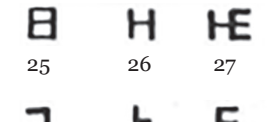
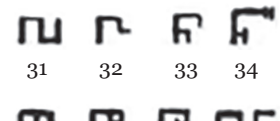
Pas etruskus dvigubas penki Ⱥ jau žymi 50. Analogiškai romėnai savo 5 simbolį ∨ perbraukę vertikaliu brūkšniu gavo 50 simbolį. Tie simboliai pas etruskus ir romėnus kartais buvo žymimi strėlėmis: ↑ (etruskai), ↓ (romėnai).

Kitą skaičiaus 5 simbolį ⊢ iš valstiečių lazdelių (18 pav.) dvigubinant buvo gaunamas 10, žymimą stačiu kryžiumi +.

Skaičiaus 10 evoliucija

Kaip pagrindą galima imti etruskų skaičius, kur 10 žymėtas stačiu + ar pasviru (romėnišku) kryžiumi x (19 pav.).

Kinai 10 žymėjo panašiai: stačiu kryžiumi +. Egiptiečiai 10 žymėjo kalvos simboliu ∩, o tai yra stilizuotas 5 simbolis (11 pav.). Šumerų, Sabos ir gretimose karalystėse 10 – tai rutuliukas (7, 8, 9, 16 pav.). Skandinavų runų 10 simbolis – stačias kryžius + (6 pav.). Kadangi Gedimino skeptre dvyliktas, t. y. paskutinis, mėnuo žymimas stačiu kryžiumi +, tai patvirtina, kad skaičių 10 senovėje lietuviai žymėjo taip pat stačiu kryžiumi +. Čia į dvyliktą mėnesį reikia žiūrėti ne kaip į skaičių 12, bet kaip į paskutinį iš mažųjų didelį skaičių, t. y. 10. Juo labiau kad tas simbolis sutampa su skandinavų 10 simboliu. Tą simbolį randame ir lietuviškame mediniame runų kalendoriuje (22 pav.). Graikų antikiniame pasaulyje skaičių 10 žymėjo kaip kas norėjo (21 pav.): rutuliukais, tuščiais ar su tašku, horizontaliu brūkšneliu kaip hetitų imperijoje, trikampiais kaip Gedimino skeptre šešetas arba strėle, nukreipta į viršų, arba perbrėžtu penkių simboliu kaip pas etruskus 50 simbolis. Taigi, matome, kad 10 skaičius dažniausiai žymimas stačiu kryžiumi +, kas yra natūralus skaičiaus 1, žymimo vertikaliu brūkšniu I, perbraukimas.

Drachmos 1	 1 2 3 4 5	1 Epidauras, Argas, Nemėja 2 Karistas, Orchomenas 3 Atika, Kosas, Naksas, Nėsas, Imbrozas, Tespijos 4 Korfu, Ermionė 5 Troezenas, Tauridės Chersas, Chalkidikė
5	 6 7 8 9 10	6 Epidauras 7 Tyra 8 Troezenas 9 Atika, Korfu, Naksas, Karistas, Nėsas, Tėbai, Tespijos, Tauridės Chersas 10 Chalkidikė, Imbrozas
10	 11 12 13 14 15 15 16 17	11 Argas 12 Nemėja 13 Epidauras, Karistas 14 Troezenas 15 Korfu, Ermionė 16 Atika, Kosas, Naksas, Nėsas, Mitilėnė, Imbrozas, Tauridės Chersas, Chalkidikė, Tespijos 17 Orchomenas, Ermionė
50	 18 19 20 21 22 23 24 24	18 Argas 19 Epidauras, Troezenas, Kosas, Naksas, Karistas 20 Nemėja, Kosas, Nėsas, Atika, Tėbai 21 Imbrozas 22 Troezenas 23 Tauridės Chersas 24 Tespijos, Orchomenas
100	 25 26 27 28 29 30	25 Epidauras, Argas, Nemėja, Troezenas 26 Atika, Tėbai, Kosas, Epidauras, Korfu, Naksas, Chalkidikė, Imbrozas 27 Tespijos, Orchomenas 28 Karistas 29 Tauridės Chersas 30 Tauridės Chersas, Chijas, Nėsas, Mitilėnė
500	 31 32 33 34 35 36 37 38	31 Troezenas 32 Epidauras 33 Karistas 34 Kosas 35 Naksas 36 Epidauras 37 Epidauras, Troezenas, Imbrozas, Tėbai, Atika 38 Tespijos, Orchomenas
1000	 39 40	39 Atika, Tėbai, Epidauras, Argas, Kosas, Naksas, Troezenas, Karistas, Nėsas, Mitilėnė, Imbrozas, Chalkidikė, Tauridės Chersas 40 Tespijos, Orchomenas
5000	 41 42	41 Atika, Kosas, Tėbai, Epidauras, Troezenas, Chalkidikė, Imbrozas 42 Tespijos, Orchomenas
10 000	 43 43 44	43 Atika, Epidauras, Chalkidikė, Imbrozas, Tespijos, Orchomenas 44 Atika
50 000	 45 46	45 Atika 46 Imbrozas

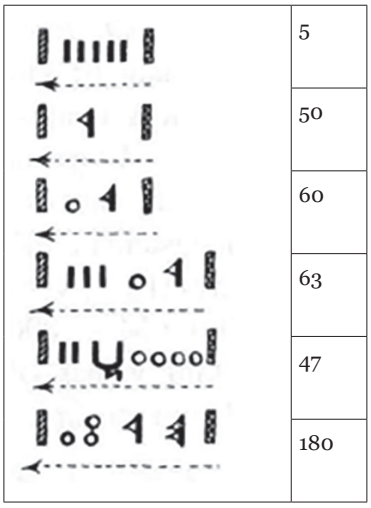
14 pav. Graikų regionų skaičiai I tūkst. pr. Kr. antrojoje pusėje
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 295–296

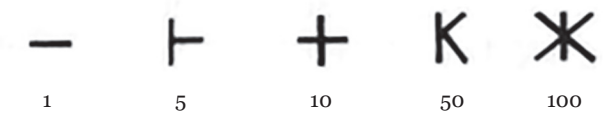
15 pav. Graikų antikiniai regionai
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 296

1		Paprastas vertikalus brūkšnys
5	(a) *arba* (b)	Raidė HA, pietų arabų pirmoji žodžio HAMSÂT (*penki*) raidė
10		Raidė AYIN, pirmoji žodžio AŠARAT (*dešimt*) raidė
50	(a) *arba* (b)	Pusė 100 reiškiančio ženklo
100	(a) *arba* (b)	Raidė MIM, pirmoji žodžio MI'AT (*šimtas*) raidė
1000	(a) *arba* (b)	Raidė ALIF, pirmoji žodžio ALF (*tūkstantis*) raidė

16 pav. Pietų Arabijos tautų, Sabos karalystės (dabartinis Jamenas) skaičiai I tūkst. pr. Kr.
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 298

17 pav. Sabiečių ir miniečių skaičių užrašymo pavyzdžiai III–I a. pr. Kr.
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 299

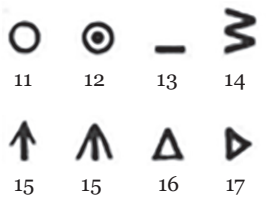
18 pav. Ženklų sekos valstiečių lazdelėse ir kapitalo lentelėse Austrijoje ir Šveicarijoje
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 312

ETRUSKAI		ROMĖNAI	
1			1
5			5
10	*arba* *arba*		10
50			50
100			100

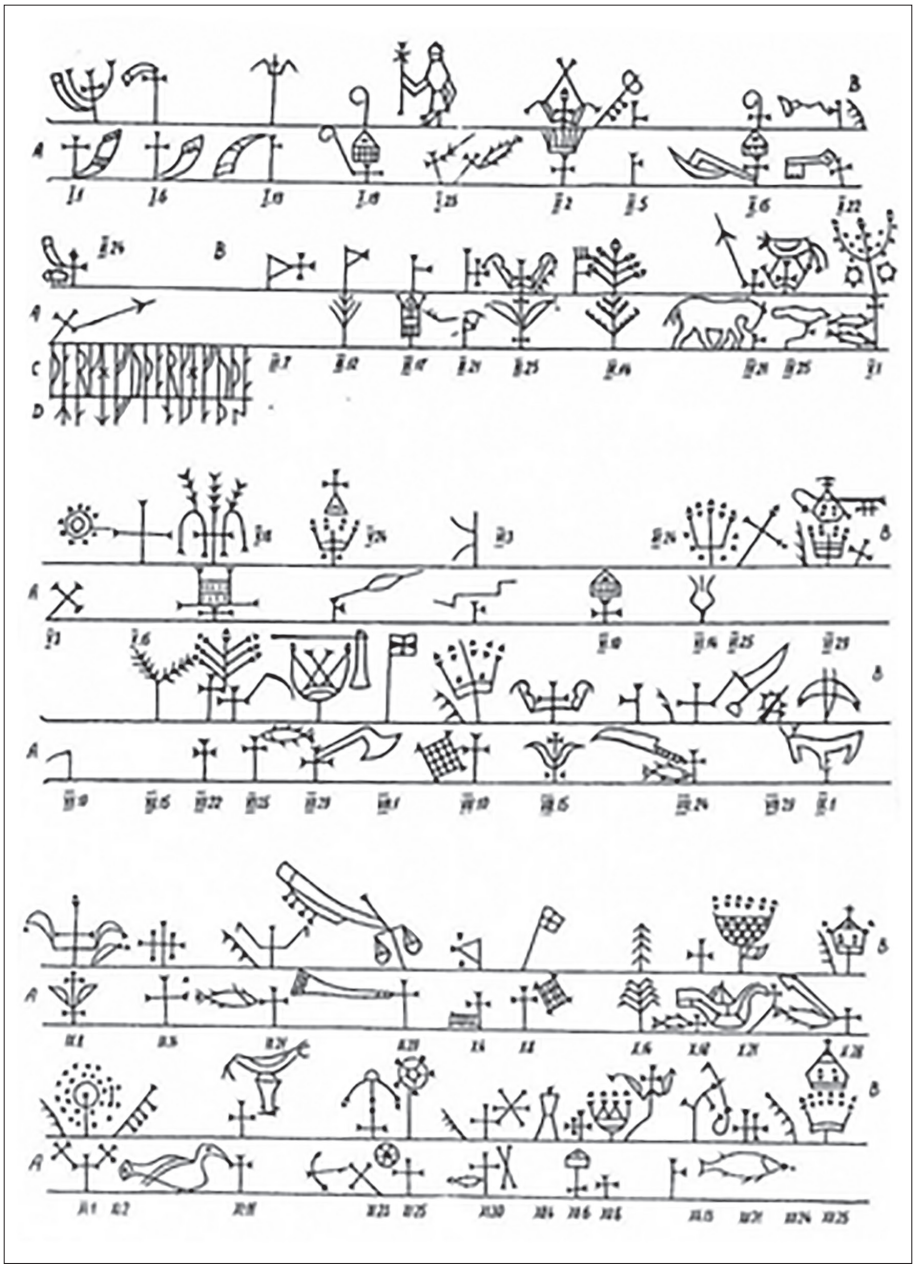
19 pav. Etruskų ir romėnų skaičiai
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 314

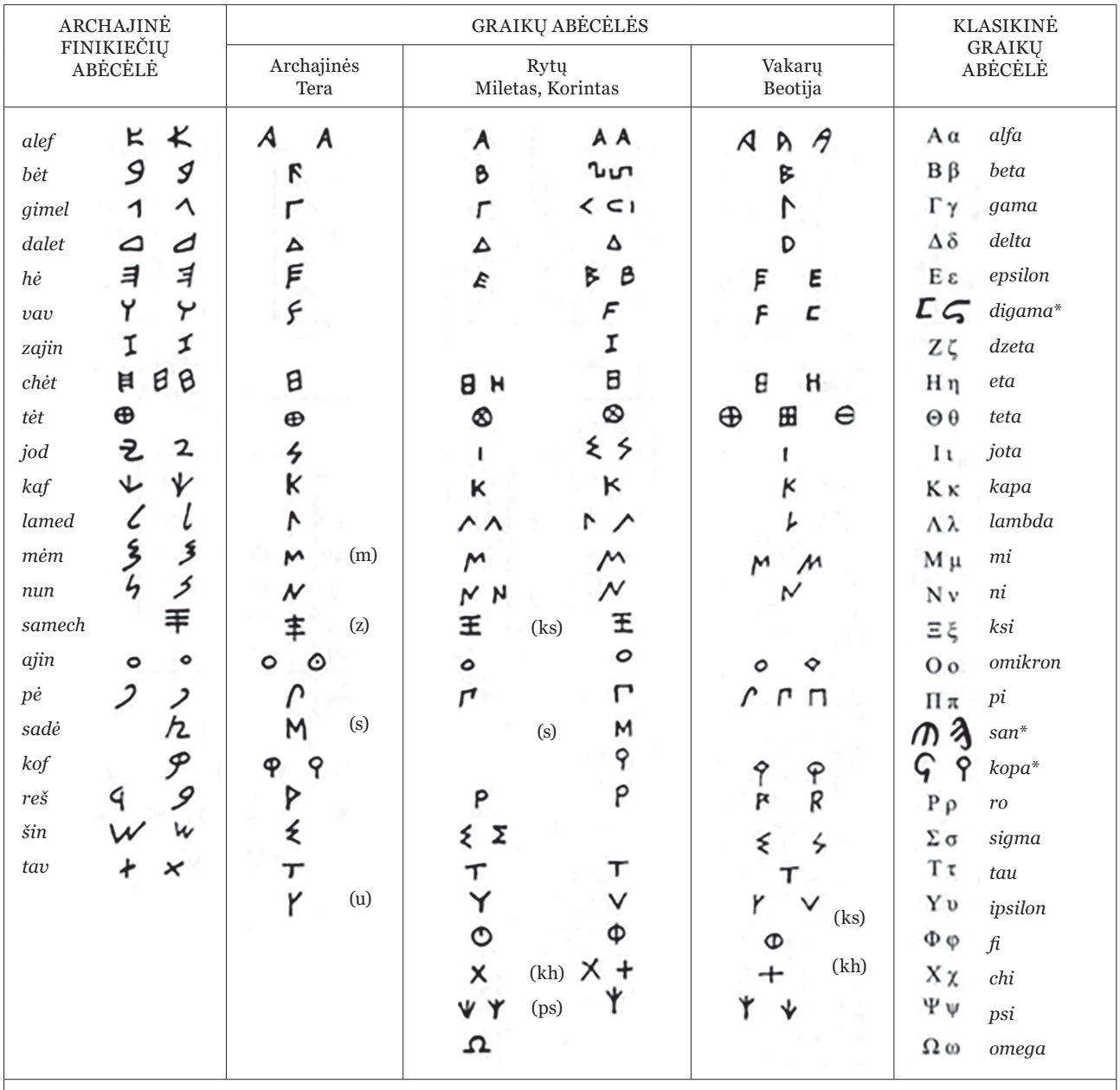
20 pav. Pietų Arabijos tautų 5 ir 1000 skaičiai I tūkst. pr. Kr.
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 298–299

10		11 Argas 12 Nemėja 13 Epidauras, Karistas 14 Troezenas 15 Korfu, Ermionė 16 Atika, Kosas, Naksas, Nėsas, Mitilėnė, Imbrozas, Tauridės Chersas, Chalkidikė, Tespijos 17 Orchomenas, Ermionė

21 pav. Skaičius 10 graikų antikiniame pasaulyje
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 295

22 pav. Lietuviškas runų kalendorius
Šaltinis: Klimka L., Tradicinių kalendorinių švenčių semantika, Vilnius, 2009, p. 168

* Graikų raidės, po truputį išnykusios iš vartosenos.

23 pav. Antikinių tautų abėcėlės raidžių ženklai
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 347

Išvada

Jei tauta 1 žymėjo tašku ·, tai 10 žymėjo rutuliu ◦. Jei tauta 1 žymėjo vertikaliu brūkšniu I, tai 10 – stačiu kryžiumi +.

Skaičiaus 100 simbolis ir evoliucija

Hetitų imperijoje 100 žymimas pasviru (romėnišku) kryžiumi x tuo metu, kai dauguma Graikijos sričių tuo simboliu žymi 1000. Graikai, hetitai ir romėnai yra Vidužemio jūros regiono gyventojai, kur simbolis x atitinka pagrindinius dešimtainius skaičius: 10~100~1000 Kadangi pagal baltų etimologiją skaičiai 10, 100 ir 1000 galėjo būti žymimi tuo pačiu simboliu, tai tas simbolis galėjo būti x.

Kita vertus, senovės lietuviai 10 greičiausiai žymėjo + simboliu, kuris kai kuriuose Graikijos regionuose kaip pirmoji žodžio *tūkstantis* raidė buvo žymima ne tik x simboliu, bet ir simboliu + (Korintas, Beotija (23 pav.)). Turime seką 10~1000,

kuri galėjo būti būdinga antikiniame baltų pasaulyje, ypač rytų baltams, dėl kontaktų su graikų civilizacija.

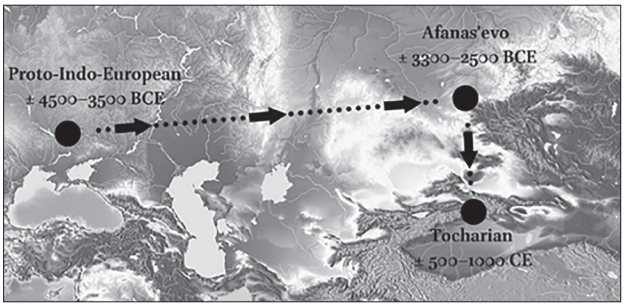
Strėlės simboliu ↑ kai kurie graikai žymi 10, ↓ žymi 50, o kitur (senoji Beotija) ↓ žymi 1000[16]. Gauname ciklą 10~50~1000. Dėl 5 kaitos ∧ su ∨ pas romėnus ir etruskus iš tikro turime simbolius ↑ ir ↓ iš ciklo 5~10~50~1000.

Egipto ir hetitų duetas. Gali būti, kad gretimų tautų žmonės naudoja kaimynų skaičių simbolius kurdami savus skaičių žymėjimus. Pavyzdžiui, pas etruskus ir romėnus vadinamasis *lituus* simbolis ϱ yra egiptietiškas skaičiaus 100 simbolis, kurį apvertus gaunamas hetitų 1000 simbolis ϭ (10, 11 pav.).

Didelių skaičių simboliai – skaičiaus pavadinimo pirmoji raidė. Antikinės graikų ir romėnų civilizacijos anksčiau ar vėliau pagrindinius, ypač didelius, skaičius pradėdavo žymėti to skaičiaus pavadinimo pirmąja raide. Graikai (13 pav.): 5 – Γ, 10 – Δ, 100 – H, 1000 – X, 10000 – M. Romėnai: perbrėžtas penki – skaičius 50 – evoliucionuojant pavirto strėle, o vėliau buvo žymimas raide L, 100 – C, 500 – D, 1000 – M.

Senovės lietuviai – baltai – galėjo perimti skaičių 10, 100, 1000 simbolius iš antikinių Viduržemio jūros ir truputį tolesnių tautų – su jomis buvo prekiaujama gintaru. Jie matė, kaip kitų tautų žmonės žymi savo skaičius, – prekybininkai turi mokėti skaičiuoti ir pažinti tų tautų, su kuriomis prekiauja, skaičius ir jų simbolius. Baltai galėjo turėti savo 10, 100 ir 1000 simbolius – tai priklausė nuo skaičiaus vardo. Dešimt (10) buvo žymimas D, šimtas (100) – raide S arba T (pr. *tūsimtons*), tūkstantis (1000) – raide T arba V, jei naudojo tocharų (24 pav.) 1000 skaičių *veltas*, nes tas žodis vartotas baltų tautovardžiuose: Ptolemajo veltai – galbūt Klaipėdos ir Ventos krašto gyventojai, o Deltuvos / Develta žemė buvusi Vidurio Lietuvoje. Kokiais simboliais tos raidės galėjo būti žymimos Antikos laikais, apytiksliai galima spręsti iš 23 lentelėje pateiktų graikų ir finikiečių abėcėlių raidžių geometrinių figūrų. Skaičiaus 10 raidė D, kaip matyti 23 lentelėje, greičiausiai galėjo būti žymima trikampiu Δ, 100 raidė T galėjo būti žymima x arba +. 23 lentelėje skaičiaus

[16] Ifrah G., *Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą*, p. 295.

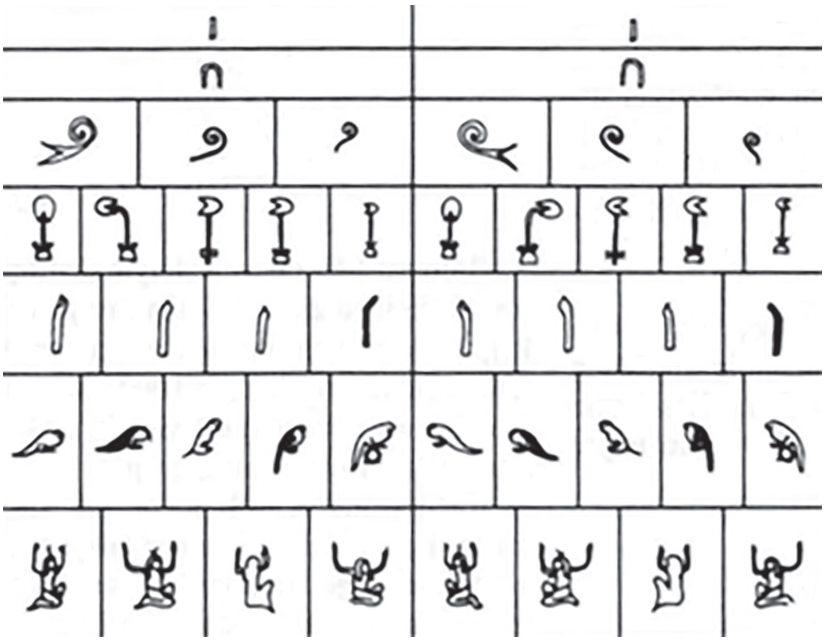

24 pav. Tocharų migracija senovėje
Šaltinis: https://www.universiteitleiden.nl/en/research/research-projects/humanities/the-tocharian-trek#tab-1

100, žymimo raide S, simbolį sunku surasti – čia greičiau tiktų etruskų pučiamojo rago, vadinamojo *lituus*, simbolio pavidalas J, pas romėnus laikomas *augura* – lenkta lazda, kuri idealiai sutampa su skaičiaus 100 simboliu ϱ pas egiptiečius. Dėl S raidės panašumo į egiptiečių 100 simbolį baltų pirkliai, Antikos laikais prekiaudami su egiptiečiais, galėjo nusižiūrėti tą simbolį ir taip pat juo žymėti skaičių 100, o vėliau dėl glaudesnių prekybinių kontaktų su etruskais ir romėnais 100, t. y. ϱ, naudoti pavadinimą *lituus*, kuris laikui bėgant galėjo prigyti 100 karių būriui, o nuo jo virsti lietuvių tautovardžiu. Bent tokia galimybė įmanoma, nes etimologiškai lietuviams 100 yra kertinis skaičius gaunant tiek 10, tiek ir 1000.

Matematinė lietuvių vardo kilmės versija

Ką reiškia Lietuvos vardas matematiškai? Niekas to nežino, nes nebandė to sužinoti. Etimologiškai lietuviški 10, 100 ir 1000 skaičių pavadinimai buvo gimininginiai ir galėjo būti žymimi tuo pačiu geometriniu simboliu. Liaudies ir mitologinėje lietuvių tradicijoje didžiausias skaičius yra 9. Vadinasi, skaičiai 10, 100 ir 1000 pradėti naudoti esant aukštesnei visuomenės organizacijai, kai atsirado genčių vadai, armijos ir armijos būrių vadai. Lietuvos vardo kilmės versijose dominuoja trys šaknys: *liet-*, *leit-* ir *lit-*; *let-* yra tarpinė. Istorikas Artūras Dubonis XX a. pabaigoje apgynė daktaro disertaciją, kurioje įrodinėjo, kad Viduramžiais LDK egzistavo elitiniai valdovo kariai leičiai, iš kurių valstybė ir gavo savo vardą. Tik problemėlė ta, kad lietuvių, kaip ir baltų, kalboje nėra panašaus žodžio, reiškiančio karius, nors po šios hipotezės

	SKAITANT IŠ DEŠINĖS Į KAIRĘ	SKAITANT IŠ KAIRĖS Į DEŠINĘ
1		
10		
100		
1000		
10 000		
100 000		
1 000 000		

25 pav. Svarbiausieji egiptiečių hieroglifinės skaičiavimo sistemos skaitmenys
Šaltinis: Ifrah G., Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradingumą, p. 265

atsiradimo visuomenėje pradėjo leičius laikyti karių sinonimu. Algirdas Patackas ir kt. savo knygose stengėsi atgaivinti senžodį *lieta*, kuris reiškė valstybę, valdžią, dalyką, reikalą ir t. t.[17] Autoriai stengėsi remtis Simonu Daukantu, kuris savo raštuose minėjo: „Pavedė savo valdžią, įduodamas lietos arba ūkės lazdą, krivūle būk vadinamą“ arba „po Lietos ąžuolu renkasi rinktiniai Lietos vyrai spręsti *lietų* – svarbių reikalų.“ Taigi, lietos lazda buvo susijusi su pasaulietine ir religine valdžia, nes žinoma apie žynių vyriausiąjį krivių krivaitį, turintį medinę lazdą – krivūlę. Iš čia nesunku iššifruoti, kad ši krivūlė (lietos lazda) tapati lotynų terminu *lituus* vadinamajai medinei lazdai raitytu galu, kurią kaip luomo ženklą nešiodavo senovės Romos žyniai – augurai[18].

Kartu *lituus* vardu etruskai vadino J formos varinį instrumentą, kurį vėliau naudojo romėnai kavalerijoje kaip signalinį ragą, dar vadinamą *tūba*. Taigi, *lituus* tam tikru būdu tapatus *tūbai*, todėl *lituba* galima suprasti du kartus pakartotą *lituus* vardą, t. y. suintensyvintą. O juk krivių krivaitis taip pat rodo dvigubinimą – žmogaus pareigų ir analogiškai lazdos krivūlės. Kaip čia neprisiminti savaitės dienos šeštadienio, pažymėto trikampiu, kurį tik dvigubinant gaunamas skaičius 6. Vadinasi, čia paslėpta kažkokia gilesnė prasmė. Grįžtant prie litubos, tai šis vardas, galimas daiktas, duoda nuorodą į karius raitelius dėl jų naudojamo signalinio rago, vardu *lituus*. Dėl kalbininkams žinomo *-b-* virtimo į *-v-* šie *litubos* tapo kariais raiteliais, save vadinančiais litubais / lituvais / lietuviais. Taip beveik pažodžiui kartojame lietuvių kilmės iš romėnų legendą, kur minimas vardas Lituba, iš tikro žymintis Šiaurės Italijoje, senovės etruskų žemėse, III–II a. pr. Kr. buvusį Litubos miestą. Galbūt tai miestas, įkurtas karių raitelių, dažnai naudojančių signalinį ragą *lituus*. Lietuvių kilmės versijose šaknis *lit-* siejama su slavų įtaka, nors ta šaknis galėjo ateiti iš etruskų ir romėnų pasaulio. O gal ir iš senovinio Egipto, kur *lituus* geometrinė kreivė žymėjo skaičių 100 (11 pav.). Ypač tai gerai matyti 25 pav. Ar žodžiu *lituus* etruskai ir romėnai respublikos laikais žymėjo 100 karių kavalerijos dalinį, sunku pasakyti, nors tokia galimybė visiškai

[17] Žarskus A., Patackas A., Saudargas A., Ambraziejienė R., *Lietuva yra vydija. Jos slėpiniai*, Kaunas, 2014, p. 151–152.
[18] *Ten pat*, p. 70.

26 pav. Boristeno ir Hipanio upės, graikų kolonija Olbia
Šaltinis: Roman Crimean peninsula, https://imperiumromanum.pl/en/roman-geography/roman-crimean-peninsula/

reali. Tokią galimybę rodo senovės Prūsijos Vaidevučio legenda, kurioje paminėtas jo vyriausiasis sūnus, vardu Lit-Alanas, kur *alana*s greičiausiai reiškia ne tautybę, kaip mano daugelis šiuolaikinių istorikų, bet priklausomybę *alai* (romėnų respublikos laikais tai buvo karinis dalinys, dydžiu analogiškas legionui, kuriame tarnavo lotynai, t. y. ne Romos piliečiai). Imperijos laikais alomis vadino mažesnius, daugiausia romėnų kavalerijos dalinius. Natūralu, kad *alo*s karys vadinosi alanu, kaip legiono karys – legionieriumi. Man keista, kad iki šiol mūsų istorikai to nepastebėjo. Todėl pažodžiui Litalanas turėtų reikšti alaną, kuris turi signalinį ragą *lituus*, vadinasi, yra karininkas, t. y. dekurionas-dešimtininkas arba centurionas-šimtininkas pagal romėnų karinę hierarchiją. Jei, kaip sako senovės Graikų istorikai, nuo skydo *hóplon* kilo graikų sunkiųjų karių vardas *hoplítē*s, tai kodėl negalėjo raiteliai kariai vadintis *litai*s pagal jų naudojamą signalinį ragą *lituus*? Gal tuo vardu vadinosi ne eiliniai kariai, bet karininkai vadai šimtininkai, jei pritaikytume egiptietišką skaičiaus 100 simbolį, kurį galėjo žinoti ir romėnai, ir etruskai, ir galbūt antikiniai lietuviai. Kadangi etruskų *lituus* geometrinė figūra žymėjo 100 pas egiptiečius, o etruskiškas *lituus* buvo tapatus *tubai* (kavaleristų ragui), tai visas žodis *lituba* žym*ėjo* dvigubą šimtą, kas tapatu dvigubam kryžiui ‡, Jogailaičių kryžiui, kuris iš pradžių galėjo simbolizuoti elitinį dvigubą centurioną (šimtininką), taip vadinamąjį *primus pilumą* romėnų legione, kuris kartu valdė dvigubą kohortą – karius, vadinasi, kartu buvo ir tūkstantininkas.

Kad Antikos laikais, t. y. V a. pr. Kr., egzistavo rytų baltų gentis vardu litai, nesunkiai iššifruojama Herodoto raštuose. Litai – skitai žemdirbiai, graikų kaimynai nuo Juodosios jūros į šiaurę. V a. pr. Kr. graikų istoriko Herodoto „Istorijos“ IV knygoje pateikta žinutė: „Žvelgiant nuo jūros, anapus Boristenio pirmiausia yra Hilėja (gal lietuviškai Gilėja? – *aut. past.*); eidamas tolyn nuo jūros, rasi skitus žemdirbius; juos helėnai, gyvenantys prie Hipanio upės, vadina boristeniškiais, o patys save – olbiopolitais. Skitų žemdirbių kraštas tęsiasi į rytus tris dienas kelio iki upės, vadinamos Pantikapiu, o į šiaurę plaukiant Boristeniu, – vienuolika dienų kelio. Už šių skitų plyti didelė dykuma. <...> Į rytus nuo skitų žemdirbių anapus Pantikapo upės

gyvena skitai klajokliai. Jie žemės nedirba ir nesėja.“[19] Čia minima Boristeno upė (26 pav.) yra Dniepras, o Hipanis (gr. Hypanis) yra Pietų Būgo ir Kubanės upių senovinis pavadinimas. Panašu, kad olbiopolitų vardas yra sudurtinis ir sudarytas iš Olbia (graikų kolonijos prie pietų Bugo–Hipanio žiočių) ir Politų vardų. Jei Olbio nurodo vietovę, tai Politai gali žymėti vietą palei *litų* vietovę, t. y. paminėti *litai* V a. pr. Kr. Čia remiamės analogais iš A. Vanago „Lietuvių hidronimų etimologinio žodyno“. Pvz., upė Pakliaukė – iš pievos vardo Paklaukė; ežeras Pakluonis – iš liet. pakluonis ‘vieta palei kluoną’; ežeras Pakojys – priešdėlio *pa-* vedinys iš ežero vardo Koja; upė Pakreivys – priešdėlio *pa-* vedinys iš upės vardo Kreivė; upė Pakrikštė – priešdėlio *pa-* vedinys iš kaimo vardo Krikštonys; Palaičių upelis – gal iš kokios vietos vardo, plg. Palaičiai. Palitus vietovė gali būti prie *litų* upės ar *litų* gyvenvietės, juo labiau kad yra labai panašūs hidronimai: upė Paltis, upė Paltys, upė Paltupis, ežeras Paltis, miškas Paltys, lat. upė Palte, Palte linmarka, ežeras Mella-palte, Liel-palte pv., Sarkana-palte[20].

Galbūt nuo probaltų litų kilo ietimi ginkluotų sunkiųjų antikinių graikų karių ὁπλίτης (*hoplítēs*, pl. *hoplítai*) vardas. Šį vardą visi kildina iš žodžio iš ὅπλον (*hóplon* ‘įrankis, skydas’). Tai, kad su ta pačia šaknimi *lit-* yra kitas romėnų lengvųjų karių vardas *velites* (27 pav.), gali reikšti, jog pats žodis *litas* žymi karį. Romėnų legione paprastai būdavo iki 1000 velitų. Oficialiai teigiama, kad po Gajaus Marijaus reformos 107 m. pr. Kr. velitai išnyko iš legionų. Ir kur tada jie dingo iš legionų? Nejaugi iš lengvųjų karių virto sunkiaisiais pėstininkais? Kad ir kaip būtų keista, tačiau apie tai niekur neradau parašyta. O problema tai yra, ir rimta. Tam kartui ją pamirškime. Svarbu tai, kad istorikų straipsniuose apie IX legiono kovas su Baudika I a. Britanijoje buvo minima, kad iš IX legiono karių išsigelbėjo būtent velitai, nes jie buvo lengvai ginkluoti ir lengvi šarvai netrukdė pabėgti nuo Baudikos karių. Velitų vardas yra labai artimas II a. po Kr. Baltijos pajūryje minimos baltų tautos vardui *veltai*. Gali būti, kad po Marijaus karinės reformos velitai buvo naudojami išskirtinai žvalgybai

27 pav. Romėnų velites
Šaltinis: https://en.wikipedia.org/wiki/Velites

ir ekspedicijoms – sunku patikėti, kad per gintaro ekspedicijas į Baltijos pajūrį romėnų karavanus būtų saugoję sunkiaisiais šarvais ginkluoti romėnų kariai.

Išvada. Matematiniu požiūriu Lietuvos vardas *Litua* / *Lituus* gali būti susijęs su antikinių 100 karių daliniu, žymimu etruskų ir romėnų taip vadinamuoju *lituus* simboliu, kuris visur buvo labai gerbiamas. Kaip pas egiptiečius jis vadinosi, sunku pasakyti, nes egiptiečių kalbos mes nežinome, tik jų hieroglifinius geometrinius simbolius. Gintaro randama ir Egipto faraonų lobynuose, taigi antikiniai lietuviai, gintaro prekeiviai, jį galėjo matyti pas antikinius egiptiečius, o keliaudami per lotynų ir etruskų kraštus perimti to simbolio vardą *Lituus*, kuriuo iš pradžių vadino savo karavano apsauginį 100 karių dalinį. Vėliau tuo vardu galėjo vadinti visus savo karius, nes pas graikus girdėjo *hoplitų*, o pas romėnus – *velitų* vardus, dėl to galėjo padaryti loginę išvadą, kad *litai* yra bendrinis karių vardas, o pirmas sandas *ve-* ir *hop-* rodo korekciją, t. y. nurodo tikrąją karių rūšį. Laikui bėgant visas kraštas prie Boristeno / Dniepro upės pradėjo vadintis Lita / Litva, kurį ir paminėjo Herodotas savo „Istorijoje“. Panašu, kad pasieniečių kariai litai / politai saugojo savo žemdirbius ir kontroliavo Olbio jūros uostą. Mūsų kalbininkai nesunkiai pagrįs, kad Olbio žodis kilęs iš baltiško žodžio *obuoly*s, nes

[19] Herodotas, *Istorija*, Vilnius, 1988, p. 218.
[20] Vanagas A., *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 240–242.

28 pav. Gediminaičių stulpai monetose
Šaltinis: Simbolikos aiškinimai ankstyvosiose lietuviškose monetose, https://vertybe.lt/simbolikos-aiskinimai-ankstyvosiose-lietuviskose-monetose/

tokiu vardu turime hidronimų (pvz., Kėdainiuose turime Obelies intaką). Gal kam pasirodys šios mintys per drąsios, tačiau, kaip paaiškinti tą faktą, kad Boristeno / Dniepro upės regione 1387 m. egzistavo Obolcų vietovė, kurioje tais metais buvo įkurta katalikų parapija. O juk slavai ne katalikai, vadinasi, čia gyventa pakrikštytų lietuvių. Čia kalbama apie vėlesnėje Oršos (Dniepro intakas) vaivadijoje buvusią Obolcų parapiją, tarp kurios gyventojų buvo nemažai bajorų, turinčių lietuviškus vardus[21]. Tas pats vardas Oblio / Olbio dėl raidžių *l* ir *b* sukeitimo vietomis labai panašus į Viduramžiais rašytiniuose šaltiniuose paminėtos vietovės Obolcai prie tos pačios Dniepro upės vardą, vadinasi, egzistavęs 2000 metų, t. y. nuo V a. pr. Kr. Tai negali būti paprastas sutapimas. Tai svarbus pagrįstas faktas, iki šiol pražiūrėtas Lietuvos vardo Antikos laikais ieškotojų. O juk tose vietose randama dar nemažai baltiškų hidronimų ir pats Oršos vardas Toporovo laikomas baltišku[22].

29 pav. Voluinės kryžius
Šaltinis: Simbolikos aiškinimai ankstyvosiose lietuviškose monetose, https://vertybe.lt/simbolikos-aiskinimai-ankstyvosiose-lietuviskose-monetose/

30 pav. Vytauto Didžiojo portretinis didysis antspaudas
Šaltinis: https://www.vle.lt/straipsnis/vytautas-didysis/

LDK valdovų heraldiniai simboliai atliktos skaičių simbolių analizės kontekste

Istorikas Alfredas Bumblauskas, rašydamas apie pirmąsias LDK monetas, minėjo, kad yra 4 tipų monetos: I tipo monetų vienoje pusėje yra ietigalis su kryžiumi (34 pav.), „kitoje – legenda '*pečat*'; II tipo monetų vienoje pusėje – Gediminaičių stulpai, kitoje – taip pat ietigalis su kryžiumi; III tipo monetų vienoje pusėje – Vytis, heraldiškai jojantis į kairę (žiūrovui – į dešinę), kitoje – Gediminaičių stulpai; IV tipo monetų vienoje pusėje – Vytis, kitoje – dvigubas kryžius skyde"[23].

Gediminaičių stulpai

Tolesnį tyrimą pradėkime nuo Gediminaičių stulpų (28 pav.), kurių figūra idealiai sutampa su sabiečių karalystės 1000 simboliu (20 pav.). Prie šio sutapimo reikia pridėti to regiono (3 pav.) mažųjų skaičių (1–9) didžiausią panašumą su analogiškais Gedimino skeptro skaičiais, kas duoda pagrįstą pagrindą laikyti Gediminaičių stulpus rytų baltų naudojamo skaičiaus 1000 simboliu. Čia reikia

[21] Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II*, Vilnius, 2005, p. 276–277.
[22] *Ten pat.*
[23] Bumblauskas A., *Senosios Lietuvos istorija. 1009–1795*, Vilnius, 2007, p. 162.

31 pav. Jogailaičių dvigubas kryžius lietuviškose monetose
Šaltinis: Simbolikos aiškinimai ankstyvosiose lietuviškose monetose, https://vertybe.lt/simbolikos-aiskinimai-ankstyvosiose-lietuviskose-monetose/

prisiminti faktą, pagal kurį antikiniame graikų regione tarnaujančių romėnų armijos kariškių centurionų *primus pilumų*, valdžiusių dvigubas kohortas (1000 žmonių), antkapių užrašuose jie vadinami tūkstantininkais *χίλιοι* (*khilioi*), ką sen. graikiškai rodo + arba x simboliai. Vytauto Didžiojo antspauduose, be Gediminaičių stulpų, naudojamas ir didysis kryžius (žr. 29 ir 30 pav.), sutampantis su kitu senovės graikų 1000 simboliu +. Tą patį simbolį turėjo ir Žygimantas Kęstutaitis 1433 m. antspaude[24]. Čia reikia prisiminti, kad Skirgailos herbas turėjo kitą senovės graikų 1000 skaičiaus simbolį x. Jie visi pagal statusą gali būti laikomi kariuomenių tūkstantininkais.

Jogailaičių dvigubas kryžius

Dvigubas kryžius ‡ (31 pav.), sudarytas iš dviejų + simbolių, t. y. dviejų 1000 simbolių, žymi du tūkstantininko titulą, bet realiai vadinosi tik tūkstantininku, nors buvo dviejų tūkstantinių armijų vyriausiuoju vadu. Kadangi + simbolizuodavo ir 100, tai dvigubas kryžius žymi dvigubą šimtininką (anksčiau minėtą lituba / lituva), nors vadinamą šimtininku, centurionu pas romėnus, tačiau pagal realią valdžią legione valdė sustiprintą dvigubą kohortą – 1000 karių, taigi iš tikro buvo tūkstantininkas. Taigi, dvigubas kryžius galėjo būti ir tūkstantininko, ir du tūkstantininko simbolis, nors tikriausiai savo laiku buvo vadinamas tik tūkstantininku (negirdėjau, kad Antikos laikais būtų du tūkstantininko karinis titulas). Čia reikia prisiminti, kad Deltuvos / Develtos žemės vardas pažodžiui reiškia du tūkstančius. Pats tūkstančio terminas *veltas* atėjo į Lietuvą iš labai tolimų laikų – iš antikinių tocharų (24 pav.).

Dvigubą kryžių turėjo Jogaila, kurio tėvas Algirdas naudojo dviejų strėlių simbolį (32 pav.). Heraldikos specialistai nemato jokio ryšio tarp tėvo (Algirdo) ir sūnaus (Jogailos) herbų simbolių. Jie abu buvo LDK vyriausieji valdovai – du tūkstantininkai. Tą rodo ir Jogailos herbas – pagal Beotijos skaičių žymėjimus strėlė žymi 1000, dvi strėlės – du tūkstančius. Taigi, nustatėme, kad matematinės simbolikos požiūriu Jogailos ir Algirdo herbai identiški, ir atskleidėme dabartinių karališkųjų heraldikos simbolių – Gedimino stulpų ir Jogailaičių dvigubo kryžiaus – matematinę esmę.

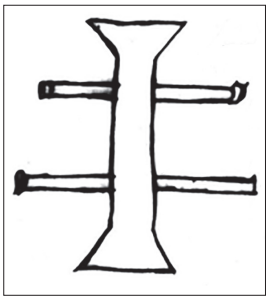
Istoriškai tūkstantininko, vardu *veltas*, atsiradimas baltų žemėse turėjo įvykti prie Baltijos jūros, kur II a. buvo nurodyti veltai. Vėliau tie veltai, padedant romėnams, pradėjo užkariauti antikinę Lietuvą, judėdami į rytus, į Saulės / Šiaulių žemes, kur buvo sukurtos dvi 9 romėniškų mylių (13,2 km) žiedinės pilių sistemos, iš kurių kiekviena turėjo po 6 pilis. Logiška, kad kiekviena tokia pilių sistema su centru, turėdama 7 pilis, buvo sujungusi 1000 karių būrį. Dvi pilių sistemos – du tūkstančiai. Tai, kad senajame, t. y. pirmajame, Šiaulių miesto herbe, žinomame XVI a.[25], stovi dvigubas kryžius ant kalvos (1 pav.) ir kad XVI a. dvigubas kryžius kaip riboženklis užfiksuotas LDK pasienyje su Livonija (33 pav.), rodo, kad dvigubas kryžius yra vietinis, tiksliau, Saulės / Šiaulių žemių išskirtinis

[24] *Simbolikos aiškinimai ankstyvosiose lietuviškose monetose*. Prieiga internete: https://vertybe.lt/simbolikos-aiskinimai-ankstyvosiose-lietuviskose-monetose/.

[25] Puzinas J., *Šiaulių miestas ir jo istorija*. Prieiga internete: https://dokumen.tips/documents/iauli-miestas-ir-jo-iauli-miestas-ir-jo-istorija-para-j-puzinas-literatra.html?page=1.

32 pav. Algirdo antspaudas-herbas
Šaltinis: https://www.lrytas.lt/kultura/istorija/2021/01/25/news/kunigaikstis-algirdas-genialus-istorijos-veikejas-bet-ne-antzmogis-18004400

33 pav. 1545 m. LDK ir Livonijos sienos riboženklis
Šaltinis: Čelkis T., Valdžia ir erdvė: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos procesas XIV–XVI a., daktaro disertacija, Vilnius, 2011, p. 95

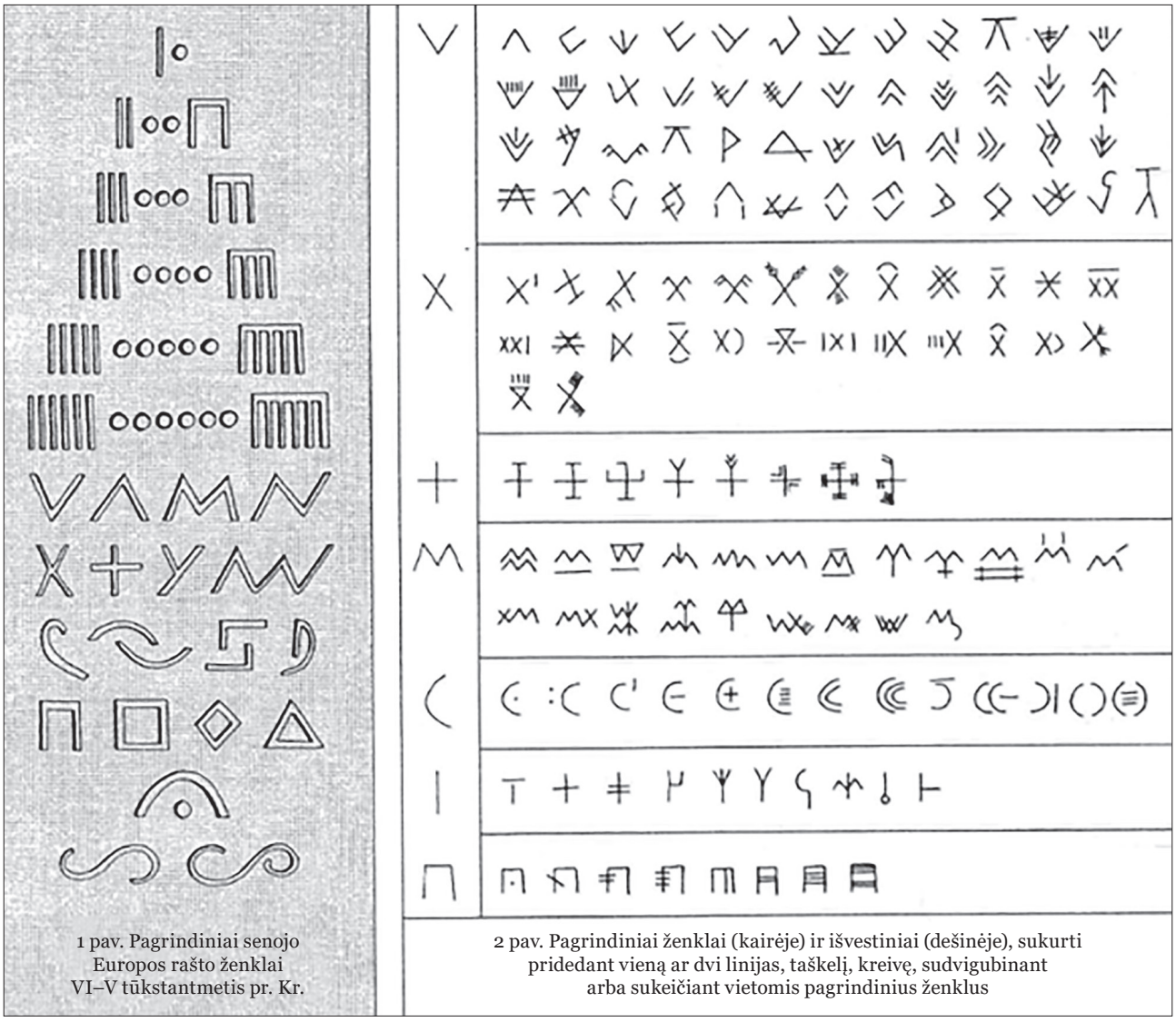
34 pav. Ietis ir kryžius lietuviškose monetose
Šaltinis: Simbolikos aiškinimai ankstyvosiose lietuviškose monetose, https://vertybe.lt/simbolikos-aiskinimai-ankstyvosiose-lietuviskose-monetose/

simbolis, ir nėra jokio pagrindo šio heraldinio simbolio kilmės ieškoti Vengrijoje.

Kadangi, anot J. Puzino, Šiauliai XVI a. pradžioje, prieš atsirandant Šiaulių valsčiui ir Šiaulių ekonomijai, turėjo savo herbą su dvigubu kryžiumi, o, Tomo Čelkio nuomone, dvigubas kryžius (33 pav.) užfiksuotas pasienyje su Livonija[26], praktiškai pasienyje su Šiaulių / Saulės žeme, tai dvigubas kryžius galėjo žymėti ne apskritai LDK pasienį, bet Šiaulių žemės pasienį. O Šiaulių žemės tą dvigubo kryžiaus ženklą galėjo turėti iš seno, pavyzdžiui, iš romėnų laikų ar iš XIII a., ir Jogaila XIV a. pabaigoje tik „pasiskolino" tą ženklą, nes tada jau Šiaulių / Saulės žemė priklausė LDK.

Manau, kad dalis straipsnio skaitytojų manys, kad Viduramžiais kryžiaus simbolis turėtų žymėti kažką krikščioniško, tačiau rimčiau pasigilinus aiškėja, kad čia aptartiems kryžiaus ir kitiems geometriniams simboliams yra daugiau negu 7 tūkstančiai metų ir jie įėjo į neiššifruotą Senosios Europos raštą (35 pav.), egzistavusį prieš atsirandant indoeuropiečiams.

[26] Čelkis T., *Valdžia ir erdvė: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos procesas XIV–XVI a.*, daktaro disertacija, Vilnius, 2011, p. 94–95.

1 pav. Pagrindiniai senojo Europos rašto ženklai VI–V tūkstantmetis pr. Kr.

2 pav. Pagrindiniai ženklai (kairėje) ir išvestiniai (dešinėje), sukurti pridedant vieną ar dvi linijas, taškelį, kreivę, sudvigubinant arba sukeičiant vietomis pagrindinius ženklus

35 pav. Senosios Europos rašto ženklai VI–V tūkst. pr. Kr.
Šaltinis: Gimbutienė M., Senoji Europa, Vilnius, 1996, p. 221

Jonas KIRILIAUSKAS

Reikia antrojo cukraus fabriko... Kuršėnuose

Nuotraukos iš autoriaus archyvo.

Straipsnis parengtas remiantis rašomos knygos rankraščiu. Knyga bus skirta Pavenčių cukraus fabriko istorijai. Šis, antrasis, cukraus fabrikas buvo labai svarbus visam Šiaulių kraštui – jo pastatymas prie Kuršėnų turėjo didelį ekonominį poveikį vietos ūkininkams: kaime sumažėjo nedarbas, padidėjo ūkininkų ir samdomų darbuotojų pajamos. Tačiau, kol fabrikas atsirado Kuršėnų pašonėje, reikėjo nugalėti didelį būrį konkurentų ir tuometei Lietuvos Respublikos Vyriausybei įrodyti, kad vieta prie Ventos yra pati geriausia fabrikui statyti. Šiame straipsnyje yra pasakojama ta kovos už fabriką istorija.

Įvadas

Vos pradėjus veikti cukraus fabrikui Marijampolėje, galima sakyti, Lietuvoje kilo tikras ažiotažas dėl antrojo fabriko statybos ir reikalingumo. Suprantama, pamačiusi, kad iš cukrinių runkelių auginimo galima uždirbti, pirmiausia tą klausimą intensyviai gvildeno Cukrinių runkelių auginimo draugija.

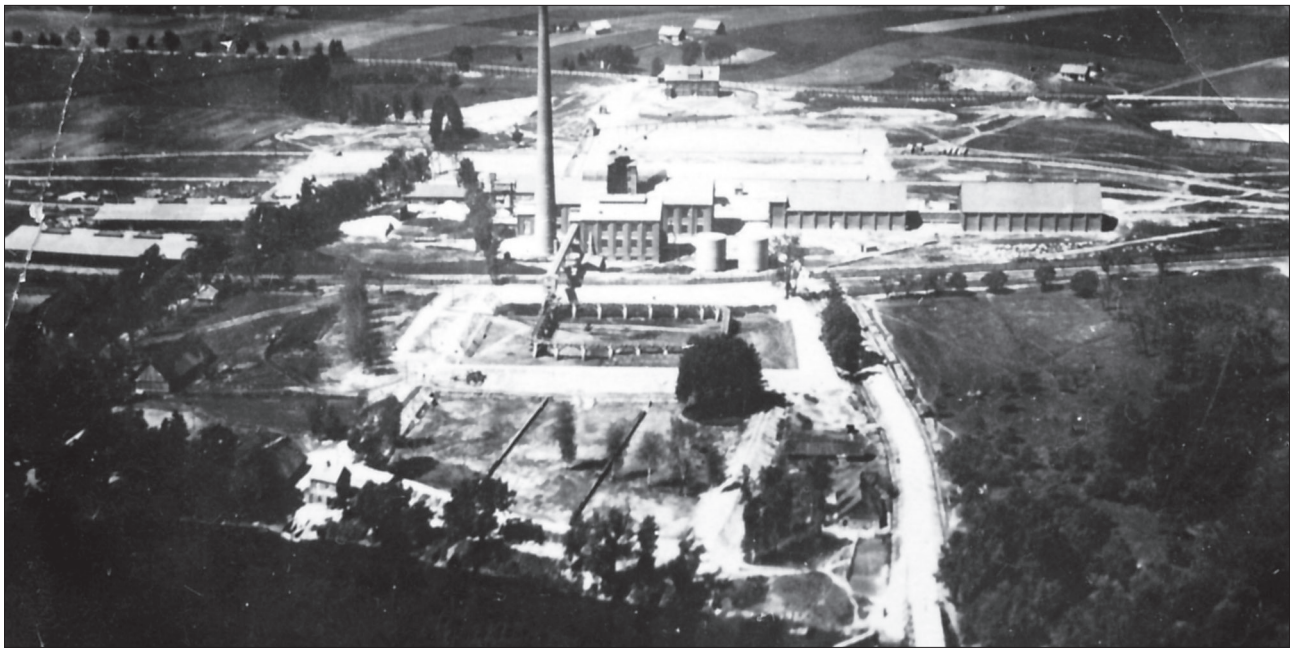
Viena kertinių to klausimo eskalavimo datų galima laikyti 1932 m. rugsėjo 24 d., kai Lietuvos žemės ūkio rūmuose vyko akcinės bendrovės „Lietuvos cukrus“ narių susirinkimas. Tačiau klausimas dėl antrojo fabriko buvo nukeltas į susirinkimo pabaigą, todėl prieš tai skaitytojams reikia bendrais bruožais pristatyti, kas buvo nuveikta per metus, kai Lietuvoje atsirado cukraus fabrikas.

Susirinkime buvo konstatuota, kad Marijampolės fabrikas runkelių derlių nuėmė per 73 dienas, o runkeliais buvo apsodinta apie 28 000 ha žemės ir išauginta apie 45 000 tonų runkelių, iš kurių pagaminta 65 000 maišų cukraus[1]. Pranešėjai konstatavo, kad iškilo problema su melasos realizavimu. Buvo aiškinama, kad valstiečiai beveik nepirko jos, todėl teko eksportuoti. Mielių gamybos fabrikai nupirko apie 400 000 kg. Tačiau kitiems metams, be numatomos aktyvesnės propagandos, kad būtų tas šalutinis cukraus gamybos produktas perkamas Lietuvoje, numatytas ir kainos mažinimas. Tai, ko gero, buvo pagrindinė mažo pirkimo priežastis, kadangi tai buvo kriziniai metai pasaulyje ir Lietuvoje, o ūkininkams trūko pinigų.

Fabrike vidutiniškai dirbo apie 300 darbuotojų, buvo pasamdyta 13 svetimšalių, tačiau 6 iš jų jau buvę atleisti.

1 kg cukraus savikaina buvo 85 centai. Pranešėjai pabrėžė, kad savikaina didelė, nes už runkelius, atseit, Lietuvoje mokoma per daug, t. y. po 4 litus už centnerį, kai užsienyje – vidutiniškai po 3 litus.

[1] *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. I, Vilnius, 1966, p. 1.

Pavenčiai iš paukščio skrydžio

Bendrovė 1932 m. planavo pagaminti 140 000 maišų cukraus, t. y. pusę to kiekio, kurį valstybė sunaudoja per metus.

Grynojo pelno buvo gauta apie 3 mln. litų, iš kurių 1 mln. buvo atiduotas „Škodai“, kuriai bendrovė iš viso buvo skolinga 2 mln. Antras milijonas turėjo būti atiduotas iki 1933 m. gruodžio pabaigos.

Dr. Petras Karvelis posėdyje užklausė, kodėl valdyba neįtraukė į darbotvarkę klausimo, kurį teikė Cukrinių runkelių augintojų draugija, į jį J. Norkaitis atsakė, kad draugija pavėlavusi pateikti pasiūlymą.

Pats J. Norkaitis toliau pristatė, kaip bus paskirstytas pelnas: 443 000 litų padėta atsargai (6 procentai dividendų – 180 000 litų) ir 198 000 paskirta valstybiniams mokesčiams, kiti likę pinigai – kitiems mokesčiams.

Dėl kitų metų sąmatos į diskusiją įsitraukė premjeras J. Tūbelis. Jis ilgai kalbėjo apie būtinybę mažinti cukraus savikainą. Buvo priimtas nutarimas, kad vietoj 114 litų už maišą būtų mokama 94 litai. Tačiau dėl didėjančio akcizo cukraus kaina vartotojams neturėjo mažėti.

1933 m. grynasis pelnas turėjo būti apie 900 000 litų. Buvo patvirtinta ir pati sąmata – 12 244 688 litų, nepamirštant į ją įtraukti ir direktoriaus premijos – 18 000 litų.

Dar buvo priimtas kitas svarbus sprendimas, mėgdžiojant kitas valstybinio kapitalo akcines bendroves: nuo kiekvieno centnerio iš augintojų bus atskaičiuojama po 50 centų akcijoms pirkti. Vėlgi tai buvo pinigai iš ūkininkų kišenės.

Susirinkimo pabaigoje pagaliau užvirė diskusija dėl dr. P. Karvelio ir dr. Jonas Kriščiūno, pastarasis buvo vienas iš Cukrinių runkelių augintojų draugijos steigėjų, iškilo klausimas dėl antrojo fabriko būtinybės. Jie abu labai argumentuotai įrodinėjo, kad fabrikas yra būtinas. Didžiausias jų oponentas šiuo klausimu buvo J. Tūbelis, kuris visą laiką jiems oponavo ir įrodinėjo, kad dabar esą sunkūs laikai ir antrojo cukraus fabriko statyti negalima. Toks ir buvo priimtas sprendimas: 1932 m. neinicijuoti antrojo fabriko statybos Lietuvoje[2].

Tokia buvo Lietuvos cukraus pramonės pradžia ir šiai šakai buvo lemta vystytis, nes ano meto Lietuvos Vyriausybė turėjo viziją, kad, kur galima, ten reikia mažiau priklausyti nuo įvežtinių prekių.

Reikia antrojo cukraus fabriko...

Šis akcinės bendrovės „Lietuvos Cukrus“ susirinkimo sprendimas dvigubai papiktino Cukrinių runkelių augintojų draugiją. Pirma, dėl to, kad klausimas oficialiai buvo neįtrauktas į posėdžio

[2] *Ten pat*, p. 5.

darbotvarkę, antra, kad ir po svarstymo nebuvo atsižvelgta į argumentus, kuriuos susirinkimo dalyviams išdėstė ekonomistas P. Karvelis ir ypač agronomas J. Kriščiūnas.

Praktiškai po mėnesio, 1932 m. spalio 28 d., pasirodė spausdinta brošiūrėlė, pavadinta „Cukrinių runkelių augintojų draugijos memorandumas antrojo cukraus fabriko statymo reikalu“.

Vienuolikoje puslapių buvo pateikiama argumentų už tai, kad nedelsiant Lietuvoje būtų statomas antrasis cukraus fabrikas. Be kita ko, buvo tvirtinama, kad runkeliams augti labai tinka lietuviškas klimatas – dirvoje jie auga labai gerai ir savo ypatybėmis, t. y. cukringumu, net lenkia kituose kraštuose augančius šakniavaisius.

Darbininkų pasirinkimas Lietuvoje esąs didelis ir, žinoma, nesakoma, kad darbo jėga čia pigesnė.

Kadangi cukraus pagaminama apie pusę kiekio, reikalingo vidaus rinkos poreikiams patenkinti, antrasis fabrikas tiesiog yra būtinas. Memorandume buvo aiškiau išdėstytos priežastys, kodėl nereikia statyti antrojo fabriką, jos buvo išsakytos ir bendrovės susirinkime:

„1. Cukrinių runkelių kultūra apima tik siaurą gamintojų augintojų ratą ir dėl to ji nedaug tereiškia krašto ūkiui;

2. Cukraus importo sumažinimas neigiamai atsilieptų į valstybės iždo pajamas iš muitų;

3. Cukrų privalome importuoti, jei norime turėti kur eksportuoti savo gaminius;

4. Cukraus fabriko statyba šiuo metu palyginti su kitais būtinais reikalais būtų nepateisinama išlaida;

5. Cukrinių runkelių kultūra ir cukraus gamyba didina importą. Mokama augintojams už runkelius kaina yra per aukšta ir apsunkina visą gyvenimo pigumą.“[3]

Toliau memorandume buvo išdėstyti argumentai tiems teiginiams paneigti.

Buvo teigiama, kad runkelių auginimas suteikia darbo apie 15 000–20 000 žmonių ir žmonėms duoda 15–18 mln. litų pelno, kai keliolika spirito varyklų duoda tik 1–0,8 mln. litų pelno.

Dėl iždo pajamų kritimo nuo 9 mln. litų, jei importuojama 10 000 t cukraus, nesiginčijama, bet parodoma, kaip tos iždo išlaidos mažėtų, atsiradus antrajam cukraus fabrikui, – iki 3–3,5 mln. litų[4].

Dėl penkto punkto situacija buvo tokia, kad Marijampolės fabrikas pirmais metais importavo:

– 4 400 t anglių už 210 938,60 litų,
– 311 t kokso už 22 384 litų,
– 2951 t kalkių už 57 352,35 litų,
– chemikalų už 7 564,25 litų,
– tepalų už 5 473,30 litų.
– servetėlių filtrams už 1 973,30 litų.

Iš viso: 305 685,80 litų.

Eksportavo:

– 1 000 t. melasos už 80 000 litų.

Saldo pasyve[5] – 225 685,80 litų.

Bet tuoj buvo konstatuota, kad pastatams šildyti užtenka lietuviškų durpių, o jau 1932 m. bus panaudota 1 000 t savų kalkių, taigi „*perspektyvoje didžiausios importuojamos medžiagos, naudotos pirmais metais, visiškai atkris iki būtinųjų ir nežymių*“[6].

Pabaigoje memorandumo vis dėlto nuskambėjo optimistinė frazė, kad „*ir visuotinas „Lietuvos cukraus“ susirinkimas, kuriame pirmininkavo ministeris pirmininkas J. Tūbelis š. m. rugsėjo 24 d., tarp kitų dalykų, tuo reikalu štai ką pasakė: „Susirinkimas vienu balsu išreiškė pageidavimą, kad 1933 metais bendrovė pastatytų Lietuvoje antrą cukraus fabriką, ir įgaliavo bendrovės valdybą prašyti vyriausybės šį pageidavimą paremti ir realizuoti.“ Panašūs nutarimai ateina ir iš visų valsčių ir apskričių Žemės ūkio Tarybų.*“[7]

Kuršėnai sukruto įsitraukti į šį procesą, nors ir vėluodami visu mėnesiu, bet padarė taip, kaip ir visa Lietuva.

Skaitytojų teismui pateiksime Tautininkų sąjungos Kuršėnų skyriaus susirinkimo medžiagą, kurioje pateikiama minčių apie cukraus fabriką ir provincijos politikų pamąstymų apie valstybę ir kaip ji atrodytų tobuliau su vietos veikėjų pasiūlymais. Paskutiniame „programos“, tiksliau, rezoliucijos, punkte argumentuotai kalbama apie cukraus fabriko statybą: Kuršėnų krašte visko, ko reikia fabrikui statyti, yra, tik trūksta politinės valios ir dėl to drąsiai kreipiamasi į Prezidentą A. Smetoną

[3] Meškauskas K., *Lietuvos ūkis 1900–1940*, Vilnius, 1992, p. 4–5.

[4] *Ten pat*, p. 6.
[5] Bendras lėšų likutis.
[6] Meškauskas K., *Lietuvos ūkis 1900–1940*, Vilnius, 1992, p. 8.
[7] *Ten pat*, p. 9.

Pagrindinio korpuso statyba

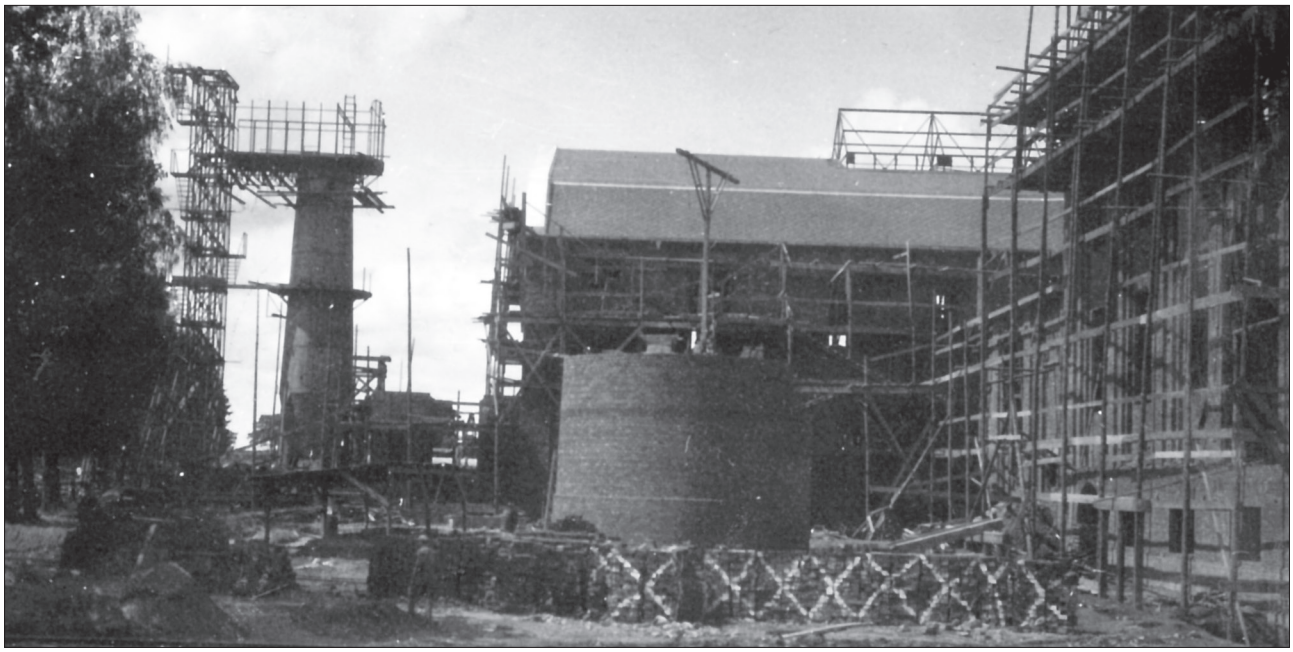
ir Vyriausybės vadovą J. Tūbelį. Paskaitykime tą straipsnį, nes gal tas kreipimasis buvo ypač svarbus priimant galutinį sprendimą, kur statyti antrąjį fabriką.

„Neperseniai Kuršėnų valsč. Savivald. būste įvyko L.T. S-gos vietos skyriaus visuotinis narių ir ūkininkų susirinkimas. Susirinkimą atidarė skyr. Pirm. p. R. Gurklevičius. Vienu balsu į prezidiumą išrenkama skyr. v-ba: R. Gurklevičius, V. Rubežević̆ius ir Vyt. Pogirskis. Susirinkimo pirm. p. Gurklevičius keliais sakiniais nupasakoja lietuvių tautos išgyventus momentus nuo 1918. II 16 d. ir pažymi, kad š. m. gruodžio mėn. 17 d. lietuvių tautos istorijoje įvyksta labai svarbus momentas. Tą dieną buvo renkamas Lietuvos Respublikos Prezidentas. Visa tauta tam momentui turi ruoštis atsidėjus su didžiausiu rimtumu ir susikaupimu. Po to prezid. sekr. p. Vyt. Pogirskis susirinkimui perskaitė Respublikos Prezidento atsišaukimą į Tautą ir paaiškino Respublikos Prezidento rinkimų įstatymą.

Iš eilės ėjo tautininko veikėjo mok. p. Alf. Grinevičiaus paskaita: „Tautinės Vyriausybės nuveiktieji darbai per penkeris metus“. Mok. Grinevičius savo ilgoje ir turiningoje paskaitoje vaizdingai nušvietė visus tuos darbus, kuriuos vyriausybė nudirbo per penkerius metus visose srityse. Prelegentas iš eilės išskaičiavo visus darbus, kiekvienos Ministerijos atskirai. Pačioje paskaitos pradžioje jis pabrėžė, kad Lietuva atgavo nepriklausomybę du kartus: pirmą kartą 1918. II 16 d. ir antrą kartą 1926. XII 17 d. Jo nuomone, jei ne gruodžio 17 d. įvykis, tai lietuvių tautą vėl ištiktų vergovės laikai, kurie būtų dar žiauresni, negu didieji rusų reakcijos epizodai po 1864 mt. Kaip pavyzdį, kad Lietuvos valstybė žengė Leningrado linkme, čia priminė tą momentą, kai 1926 mt. Kaune buvo pažemintas mūsų tautos veteranas generolas Bulota ir mušami studentai. Po to nupiešę dabartinio Respublikos Prezidento Pono Antano Smetonos asmenį, jo didžius darbus ir prisirišimą prie tautos. Pasak jo, tik Ponas Smetona lankė ir tebelanko ne tik miestus, bet ir miestelius, ir ūkininkų kaimus, visur atvirai išsikalbėdamas tautiečių rūpimais reikalais ir paspausdamas jų išvargintą ranką. Visuose pažadina Jis pasiryžimą dirbti ir sukelia didelių vilčių.

Prelegentas kvietė susirinkimo dalyvius įvertinti tuos darbus, padėkoti Ponui Prezidentui ir Ministeriui Pirmininkui, pasiunčiant jiems telegramas. Susirinkimas ovacijomis pritaria. Mok. Grinevičius siūlo priimti tokio turinio suredaguotas telegramas, kurios ir pasiunčiamos:

„Jo Ekscelencijai Ponui Respublikos Prezidentui, Kaune.

Statybos įsibėgėja

Lietuvių Tautininkų Sąjungos Kuršėnų skyriaus 1931 metų lapkričio 29 d. visuotinas narių ir apylinkės prijaučiančių susirinkimas, apžvelgęs ir įvertinęs Jūsų Ekscelencijos nuveiktuosius darbus per penkerius metus, džiaugiasi ir trokšta Jus matyti ir toliau Tautos bei Valstybės sargyboje.“

„Jo Ekscelencijai Ponui Ministeriui Pirmininkui Kaune

Lietuvių Tautininkų Sąjungos Kuršėnų skyriaus 1931 metų lapkričio 29 d. visuotinas narių ir apylinkės prijaučiančių susirinkimas tikisi, kad Jūsų Ekscelencija, vadovaudamas Prezidento rinkimams, įvykdysite mūsų troškimą matyti Respublikos Prezidentu ir toliau Poną Antaną Smetoną.“

Iš eilės ėjo agr. P. Gervės paskaita. Prelegentas nupasakojo aktualiausius ūkininkų reikalus.

Po gerb. P. Gervės paskaitos buvo diskusijos įvairiais ekonominiais klausimais. Ūkiškais klausimais daug kalbėjo iš ūkininkų tarpo. Plačiai buvo išnagrinėti jų reikalai, ekonominė padėtis ir taupumo klausimas. Tautininkas Z. Laucevičius kalba, kad šiais laikais Lietuvos valstybė ir visas valdžios aparatas remiasi ūkininku. Jis siūlo susirinkimui priimti šias rezoliucijas:

I. Visų ministerijų visų kategorijų valdininkams ir tarnautojams nemokėti trimečių, penkmečių, vaikų ir aukštojo mokslo priedų.

II. Kunigai iš gaunamų algų ir iš tų pajamų, kurias gauna iš valdomų bažnytinių žemių, privalo veltui tuokti, laidoti ir krikštyti be atskiro už tas pareigas atlyginimo.

III. Notarams ir teismų antstoliams skirti algas kaip valdininkams. Jie atskirų didelių atlyginimų iš piliečių neturi imti už savo darbus.

IV. Kontroliuoti visus fabrikus ir įmones, kad jų savininkai nesudarytų sindikatų. Išaiškinus sudarytą sindikatą, sindikalistus traukti teismo atsakomybėn.

V. Darbdavių ir darbininkų reikalu išleisti samdos įstatymą. Abi pusės privalėtų sudaryti sutartis. Jos turi juridinę reikšmę, nagrinėjamos teismuose ir atleidžiamos nuo žymos mokesčio.

VI. Mažėjant žemės ūkio produktų kainoms turėtų būti proporcionaliai sumažintas valst. ir savivald. žemės mokestis.

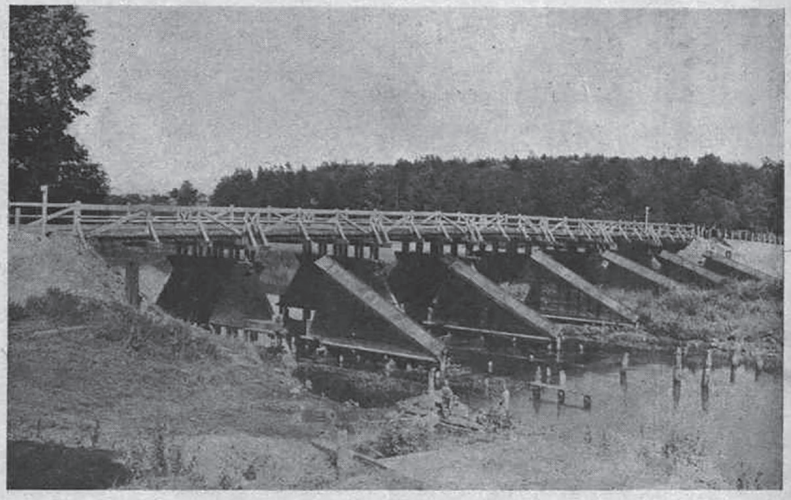
VII. Visi bankai turėtų pratęsti paskolas tolimesniam laikui, nereikalaujant prievartos keliu įmokėti paskolų dalį. Jie turėtų imti tik nustatytus procentus už pratęstą terminą.

VIII. Tų pievų savininkams, kurie pievas jau yra nusausinę, suteikti didesnes paskolas toms pievoms įdirbti, įtręšti, įsėti ir kitiems pagerinimams atlikti.

Be šių 8 p. Z. Laucevičiaus pasiūlytų rezoliucijų, Kuršėnų valsč. viršaitis iškelia cukraus fabriko

SAVIVALDYBĖ

6 (29) Nr. 1937 m. birželio mėn.

PAVENČIO MEDINIS TILTAS PRIE CUKRAUS FABRIKO KURŠĖNUOSE, PASTATYTAS ŠIAULIŲ APSKRITIES VALDYBOS.

„Savivaldybė“

Kuršėnuose steigimo klausimą, nupasakoja vietos sąlygas, motyvus ir siūlo susirinkimui priimti tokio turinio rezoliuciją:

IX. Šiaulių apskr. reikia steigti cukraus fabrikas. Tam reikalui tinkamiausia vieta yra Kuršėnai, nes: jie yra tarp dviejų geležinkelio linijų. Kuršėnai yra tik 14 klm. nuo Šiaulių geležinkelio mazgo, pro Kuršėnus teka Venta, vadinas – vandens yra. Kuršėnuose yra plytų fabrikas ir kelios plytų įmonės. Kuršėnų apylinkėse yra kalkių, vadinasi – medžiagų statybai yra, yra ir miškų. Kuršėnų apylinkės ūkininkai labai susirūpinę runkelių auginimu ir šiuo metu jų nemažai augina – ateityje bus ir daugiau auginama. Žodžiu – fabrikui statyti yra visos sąlygos, todėl jis ir reikėtų steigti Kuršėnuose, o ne kur kitur.

P. Z. Laucevičiaus ir viršaičio St. Luinio rezoliucijai susirinkimas vienbalsiai priėmė.

Reikia pasakyti, kad susirinkimas buvo labai skaitlingas. Jame dalyvavo per 100 žmonių, tame skaičiuje 74 L. T. S-gos vietos skyriaus nariai. Pažymėtina, kad vietos valsčiaus viršaitis, jo padėjėjas, visi 13 tarybos narių, visi 15 seniūnų, visi savivald. tarnautojai yra tautininkai. Šiuo metu skyriuje yra 96 nariai: 88 vyrai ir 8 moterys. Skyrius yra įsitaisęs gražią vėliavą. Susirinkimo metu į sąjungą įstojo dar keli asmenys. Kuršėnų skyrius įsikūręs yra jau seniai. Jis bus, rodos, didžiausias visoje apskrityje. Skyrius toks didelis ir veiklus tik dėk energingos skyriaus valdybos pirm. p. R. Gurklevičiaus, vicepirm. p. V. Rubeževičiaus ir sekretoriaus p. Vyt. Pogirskio. Daugumas skyriaus narių yra susipratę ūkininkai.“[8]

Kaip matome, Kuršėnų krašto įsitraukimas į kovą dėl antrojo fabriko statybos būtent čia turi ir konkrečią datą – 1932 metų lapkričio 29 diena. Tai yra data, nuo kurios turime skaičiuoti tuos pora metų, kol buvo priimtas sprendimas statyti fabriką Kuršėnuose.

Kitais metais spaudoje pasirodė pranešimų apie tai, kad Finansų ministerija Cukraus augintojų draugijai neleido statyti naujo fabriko ir pinigų nepažadėjo. Todėl buvo rašoma, kad draugija pradėjusi ieškoti užsienio kapitalo.

1933 m. pradžioje spaudoje buvo rašoma, kad neva tai buvo derimasi su Belgija, ieškoma pasiskolinti 4 mln. litų, taip pat teigiama, kad už tokią paskolą belgai gali paprašyti 50 procentų akcijų[9].

O štai kitų metų pačioje pradžioje jau buvo kalbama apie svarstymą dėl cukraus monopolio įvedimo Lietuvoje ir apie Finansų ministerijos norą statyti antrąjį fabriką[10]. Taigi, situacija greitai keitėsi.

Galbūt dar reikėtų pastebėti, kad į cukraus fabriko statybą, dar prieš statant pirmąjį, buvo labai aktyviai įsitraukę Šiauliai: apskrities taryba 1930 m. lapkričio 4 d. kreipėsi į Vyriausybę, išdėstydama daugybę punktų dėl miesto privalumų[11]. Be kita ko, buvo pateikta ir dar kitų pragmatinių argumentų, kam reikalingas fabrikas Šiauliams.

„Mums reikalingas savo cukraus fabrikas. Tam fabrikui per 1–2 metus turėsime užtektinai žaliavos.

Jau 1931 metais galime laukti, kad cukriniais runkeliais bus apsodinta tik Šiaulių apskrityje arti 500 ha, o vėliau ir dar daugiau. Cukraus fabriko įkūrimas surištų ūkininkus, cukrinių runkelių augintojus, su pramone, padarytų juos tos įmonės dalyviais. Kokios čia naudos būtų šiauliškiams ir žemaičiams, daug aiškinti netenka.

Be naudos, kurią augintojai turėtų už parduotus runkelius ir atlikusius lapus pašarui, būtų progos turint savo cukraus fabriką gauti atgal vadinamąją cukrinę melasą, kuri turi daug vertingo maisto gyvuliams.

Pasirenkant vietą būsimam cukraus fabrikui, reikia, kad fabrikas būtų arti gerų susisiekimo kelių, o savo geležinkelio šaka su rampa yra būtina sąlyga.

Geriausios ir patogiausios sąlygos cukraus fabrikui yra Šiauliuose ir štai dėl kokių motyvų:

1) Čia yra svarbus ir didelis geležinkelio mazgas, du plentai ir kryžkelis gerų vieškelių. Žaliavos atvežimas į fabriką būtų pigus ir patogus. Tuo atžvilgiu nedaug yra tokių vietų Lietuvoje...

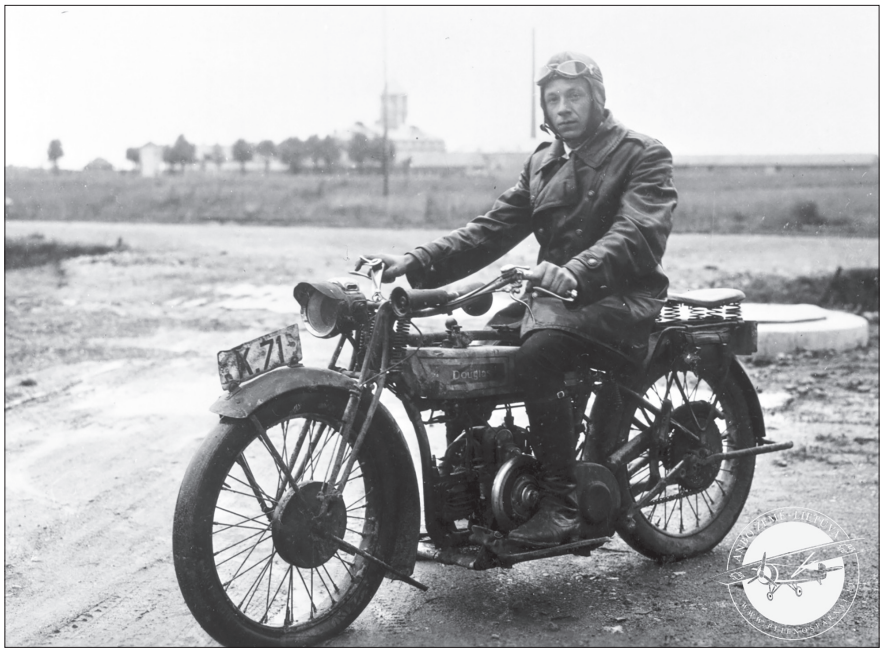
2) Čia pat vietoje yra didelės durpių kasyklos, kurios galėtų aprūpinti cukraus fabriką pigiu

[8] Prieiga internete: http://www.noriuzinoti.lt/lt/paveldas/77-murine-architektura/1507-marijampoles-cukraus-fabrikas, p. 7.

[9] Pirmasis Lietuvoje cukraus fabrikas, *Dienos naujienos*, 1931, Nr. 6, p. 1.

[10] Cukraus fabrikui Šiauliuose steigti palankios sąlygos, *Mūsų momentas*, 1930, Nr. 37, p. 4.

[11] Cukraus fabriko idėja Lietuvoje, *Vienybė*, 1932, Nr. 21–22, p. 3.

Pranas Hiksa

kuru – durpėmis, ypač kai durpių pristatymas siauraisiais geležinkeliais iš durpynų į fabriką būtų daug pigesnis už atvežimą plačiuoju geležinkeliu.

3) Visas Šiaulių miestas yra aprūpintas 6000 voltų elektros linijomis, per kurias cukraus fabrikas, nestatydamas savo elektros gamyklos, užtektinai gaus pigios elektros energijos.

4) Kad papiginus fabriko įrengimo išlaidas galima panaudoti buv. Choronžickių odos fabriko dideliais trobesiais. Prie fabriko jau yra įrengta plačiojo geležinkelio atšaka, o pats fabrikas guli prie plento 300 m. atstume nuo geležinkelio stoties.

5) Šiaulių mieste yra užtektinai gyvenamųjų butų fabriko darbininkams ir personalui sutalpinti, nereikia statyti daugelio namų.

6) Cukraus fabrikui reikalingo vandentiekio įrengimas gali būti suderintas ir bendrai padarytas su projektuojama Šiaulių miesto vandentiekio stotimi. Tai pigiau atsieitų miestui ir cukraus gaminimui.“[12]

Taigi, Šiauliams fabrikas buvo reikalingas ir kanalizacijai mieste sutvarkyti. Šiauliai pralaimėjo Marijampolei.

Dabar su Kuršėnais į nuožmią kovą, be Šiaulių, stojo Joniškis, Mažeikiai, Kėdainiai, Plungė, Panevėžys.

Tačiau didžiausias ir aktyviausias konkurentas buvo kaimyninis Papilės valsčius, kadangi kalbų politiniuose ir ekonominiuose kuluaruose buvo visokių, net ir palankių šiam kraštui, t. y. dėl vandeningos Ventos ir geležinkelio.

Jie jau 1931 m. gruodžio mėnesį „pajudėjo“, mat miestelyje buvo sušauktas ūkininkų susirinkimas, kur buvo nuspręsta prašyti Vyriausybės, kad 1932 m. fabrikas būtų statomas Papilėje, nes čia yra Venta ir geležinkelis[13]. Kitas argumentas – valsčiuje gyvenantiems smulkiems ūkininkams ir bežemiams būtų darbo ir pajamų.

Kitų metų balandžio mėnesį Papilė išsirinko tris delegatus. Vienas nuo valsčiaus tarybos – Karvelis, antras nuo Tautininkų sąjungos – Jurevičius, trečias nuo miestelio – gydytojas Januškevičius. Ši delegacija lankėsi Kaune visose įmanomose įstaigose ir pateikė visus argumentus dėl Papilės kaip geriausios vietos cukraus fabrikui statyti.

Žurnalistas turėjo konstatuoti, kad „*iš visų pusių žiūrint į visas vietas, regis, patogiausia vieta fabrikui būtų tarp Kuršėnų ir Papilės, nes čia upė Venta, gelžkelis, bent keli vieškeliai (Kruopių,*

[12] Sudegė cukraus fabriko sandėliai Marijampolėje, *Ūkininko patarėjas*, 1935, Nr. 5, p. 4.

[13] Marijampolės gaisro priežastys tiriamos, *Lietuvos žinios*, 1935, Nr. 23, p. 6.

Vandens kanalo tiesimo darbai

Šakynos, Gruzdžių, Kuršėnų, Tryškių, Viekšnių), žemė nebrangi, akmenų taip pat krūvos. Kitose vietose tų patogumų nėra.“[14] Papilės privalumas – daug smulkių ūkininkų – buvo pakartotas.

Tačiau Kuršėnai turėjo savų argumentų: be vandens – Ventos, arti vienos geležinkelio stoties ir netoli kitos turėjo plytų fabrikus, durpynus, net kalkių telkinius, todėl konkurentas buvo labai stiprus, lyginant su kitais. Kaip niekada miesto istorijoje suveikė tos „dvi geležinkelio“ stotys ir, žinoma, kelių būklė.

Tačiau visi išvardyti konkurentai neturėjo tokio atstovo Kaune kaip Kuršėnai – Prano Hiksos (1897–1966), kurio sesuo Alina ūkininkavo netoli Kuršėnų buvusiame Norvaišių dvare[15]. Ir garsusis lakūnas, ir lenktynininkas dažnai atvažiuodavo į Kuršėnus. Architektūros istorikė Marija Drėmaitė kaip kokį detektyvą aprašo P. Hiksos įsitraukimą į „cukraus fabriko karštinę“, tuo metu apėmusią Lietuvą. Anot P. Hiksos, pas jį į Kauną atvažiavo Kuršėnų valsčiaus viršaitis S. Luinys, Kuršėnų dvarininkai Jurgis Gruževskis (Kuršėnų dvaro savininkas) ir Vaclovas Jokubauskas (Ketūnų dvaro savininkas) ir paprašė padėti patekti pas ministrus. Ne už dyką, už tam tikrą neoficialų mokestį P. Hiksai. Sandoris buvo sudarytas ir P. Hiksa gavo įgaliojimus Kuršėnų valsčiaus vardu derėtis su ministrais. Pirmiausia pradėta nuo vidaus reikalų ministro Stepono Rusteikos, kuris buvo kilęs iš Kuršėnų, paskui kalbėta su susisiekimo ministru Jonu Vileišiu, kurio pagalbos reikėjo geležinkelio atšakai iki menamos fabriko vietos statyti. Vieta buvo numatyta parduodamo Milvydų dvaro žemėse. O čia dar kaip specialiai kažkokiame laikraštyje pasirodė žinutė, kad panevėžiečiai renka pinigus kyšiui miesto burmistrui Tadui Chadakauskui (A. Smetonos svainiui) duoti, kad šis „pramuštų Vyriausybėje fabriką Panevėžiui“. Po publikacijos, kaip teigia P. Hiksa, buvo aišku, kad Panevėžys iš kovos iškrito, nes Prezidentui A. Smetonai bus nepatogu priimti sprendimą svainio miesto naudai. Ministras Rusteika P. Hiksai pranešė, kad jokių rinkliavų kuršėniškiai nedarytų, kelių tiesti ir tiltų statyti nereikia, viską padarys cukraus fabrikų akcinė bendrovė, turintį privatų kapitalą[16]. Beje, P. Hiksa dalyvavo 1935 m. Pavenčių fabriko atidarymo iškilmėse ir vakarienėje, todėl galima daryti prielaidą, kad jis pasinaudojo savo ryšiais Vyriausybėje.

Tuo metu, dar neturint antrojo fabriko, jau vyko rimtos diskusijos ir dėl trečiojo fabriko statymo reikalų ir tam buvo pateikiami ekonominiai skaičiavimai.

1932 m. rudenį agronomas dr. J. Kriščiūnas „Lietuvos aide“ išdėstė argumentus dėl cukraus pramonės plėtros. Jo pamatinė tezė buvo ta, kad, Lietuvai norint apsirūpinti savu cukrumi ne krizės metu, reikia turėti tris cukraus fabrikus[17]. Pasiremdamas to meto moksliniais argumentais jis pasisakė už cukrinių runkelių kultūros didinimą šalyje. Pirmiausia, kad cukriniai runkeliai neužimdami didelio ploto bendrame žemės ūkio lauke duoda ženklų ekonominį efektą kraštui. Jis skaičiavo, kad esant trims cukraus fabrikams bendras plotas cukrinių runkelių sudarytų tik 2 proc. dirbamosios žemės.

Kitas argumentas – kalorijos, gaunamos iš vieno ha naudmenų:

– raudonųjų dobilų ha – 2 700 l pieno – 1 350 kal.,

– avižų – 2 200 kg grūdų – 275 kg veršienos, 4 500 kg šiaudų – 900 l pieno – 911 kal.,

– bulvių – 17 000 kg – 850 kg kiaulienos – 2354 kal.,

– cukrinių runkelių – 4 000 kg cukraus, 20 000 kg išspaudų – 17 999 kal.

Tai buvo paskaičiavę austrų mokslininkai, kuriuos savo straipsnyje citavo jo autorius.

Kitas argumentas – tai darbas nuo runkelio pasodinimo iki atgabenimo į fabriką, paskaičiuota, kad vienam darbininkui viename ha atsiėjo apie 100–120 val., pagal to meto Lietuvos darbo įkainius – 300–360 litų. Tai paprasto, samdomo darbininko vasaros užmokestis.

Pastačius tris fabrikus darbo (vien auginant runkelius) gautų apie 21 000–22 000 darbininkų.

Be to, žemės geresnis įdirbimas didintų per sėjomainą bulvių ir kviečių derlius.

[14] Naujo cukraus fabriko šiemet nestatys, *Lietuvos žinios*, 1932, Nr. 219, p. 6.

[15] Kiriliauskas J., *Pamiršti nepamiršti Kuršėnų krašto dvarai*, Vilnius, 2020, p. 221.

[16] Drėmaitė M., *Progreso meteoras*, Vilnius, 2016, p. 192–193.

[17] *Cukrinių runkelių augintojų draugijos memorandumas antrojo cukraus fabriko statybos reikalu*, Kaunas, 1932, p. 5.

Pavenčių cukraus fabriko panorama iš kitapus Ventos upės

Statybos kompanijos vadovai:
Dovydas Ilgovskis (kairėje) ir Gedalis Ilgovskis

Na ir paskutinis argumentas, kad atsiradus galimybei būtų galima cukrų eksportuoti ir gauti ne prastesnių pajamų nei už bekonus[18].

Taigi, buvo išsakyti svarūs argumentai, liko tik priimti sprendimą dėl plėtros ir pradėti ieškoti tinkamos vietos naujam fabrikui.

Išvados

Cukraus fabriko atsiradimo Pavenčiuose istorija, nepaisant jo „tragiško“, jeigu taip galima pasakyti, likimo, po visų privatizacijos peripetijų ir uždarymo yra iki šiol labai pamokama ir sektina visoms vietinėms valdžioms, kaip reikia kovoti dėl investicijų į savo kraštą. Kuršėnų krašte tuo metu nebuvo nė vieno, kuris nenorėtų, kad fabrikas atsirastų Kuršėnų miestelio pašonėje, nes visi suvokė, kad jis gali pakeisti ne truputį, o gali pakeisti viską. Taip ir nutiko, nes po kelerių metų Kuršėnų krašte neliko bedarbių, ūkininkai skundėsi vidaus reikalų ministrui, kad negali atlikti kelių remonto prievolės, nes nėra ko nusamdyti dirbti ūkiuose. Šis fabrikas, net ir būdamas sezoninio darbo šaltiniu, leido žmonėms užsidirbti tiek, kad ėmė sparčiai augti Pavenčių kaimas, kuriame darbininkai statėsi namus, paskatino durpių gavybą Čiuiniuose ir Laukstučiuose, davė ūkininkams gražaus pelno, o Kuršėnų valsčiui – papildomų pajamų, kurios leido įgyvendinti iki tol neįsivaizduojamus socialinius ir kultūrinius projektus.

Vietos visuomenės, savivaldybės ir politikų susitelkimas, pasiryžimas ir pragmatiškumas nulėmė, kad buvo nugalėti gerokai didesni ir pajėgesni konkurentai. Ta istorija mums šiandien sako, kad viskas yra įmanoma, tereikia susitelkimo, susikalbėjimo ir didelio noro siekti užsibrėžtų tikslų.

[18] *Ten pat.*

Alfredas VILBIKAS

Žinomas nežinomas Peliksas Bugailiškis

Peliksas Bugailiškis – kraštotyrininkas, muziejininkas, spaudos darbuotojas, žurnalistas, politinis veikėjas ir teisininkas – gimė 1883 m. gruodžio 30 d. Juodžiūnų kaime, Ukmergės apskrityje, mirė 1965 m. spalio 27 d. Palaidotas Vilniuje, Rasų kapinėse. 1918 m. vedė Oną Gruzdytę. Šiemet minime 140-ąsias P. Bugailiškio gimimo metines.

P. Bugailiškis, pasimokęs Šimonių valsčiaus mokykloje, 1894 m. išvyko mokytis į Liepojos gimnaziją, kurią baigė 1902 m. Jis ne iš karto apsisprendė studijuoti teisę, iš pradžių studijavo gamtos mokslus, o tik vėliau – teisę Peterburgo universitete. 1905 m. įvykiai Rusijoje privertė nutraukti studijas. Teisės studijas vėliau tęsė Maskvoje, jas baigė 1909 m. ir įgijo teisininko diplomą.

Tais pačiais metais grįžęs į Šiaulius, įsidarbino advokato Stasio Lukausko padėjėju, nes tuomet norint pradėti teisininko karjerą reikėjo turėti penkerių metų teisinio darbo stažo.

Vėliau, Pirmojo pasaulinio karo metu, dirbo advokatu vokiečių teismuose – gynė gyventojus nuo vokiečių savivalės.

1918 m. vasario 16 d. Lietuva vienintelė iš Baltijos valstybių atkūrė savo valstybingumą. Mūsų šaliai atkūrus savo valstybę, iškilo nemažai sunkumų, nes iš krašto dar buvo neišvesta vokiečių kariuomenė, iš okupacinės valdžios reikėjo perimti valstybės valdymą, trūko patyrusių žmonių, Lietuvos niekas nepripažino, labai trūko lėšų.

1918 m. lapkričio 2 d. buvo priimta Lietuvos Valstybės Laikinoji Konstitucija. Joje konstatuota, kad visi piliečiai prieš įstatymą yra lygūs. 1918 m. lapkričio 11 d. Lietuvos Valstybės Tarybos pavedimu Augustinas Voldemaras sudarė pirmąją Lietuvos Laikinąją Vyriausybę. Pirmuoju teisingumo ministru buvo paskirtas Petras Leonas. 1918 m. lapkričio 28 d. jo iniciatyva Lietuvos Valstybės Taryba priėmė Laikinąjį teismų sutvarkymo įstatymą, kurio 3 paragrafe buvo numatyta, kad teismo valdžiai Lietuvoje vykdyti įsteigiamas Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas, apygardų teismai ir paskiriami taikos teisėjai. Taikos teisėjus tuo metu skyrė teisingumo ministras. 1918 m. gruodžio 15 d. Šiaulių apskrityje pirmuoju ir vieninteliu tuo metu taikos teisėju buvo paskirtas P. Bugailiškis. Taikos teismą sudarė: taikos teisėjas, sekretorius ir jo padėjėjas bei raštininkas.

Organizuojant teismo darbą Šiaulių apskrityje ir Lietuvoje, reikėjo žengti pirmuosius žingsnius. Iš pradžių P. Bugailiškis susidūrė su vidaus sunkumais, teko vadovautis daugiau savo išmanymu ir rodyti iniciatyvą, nes instrukcijų tuo metu nebuvo iš ko gauti.

Prie Šiaulių „Aušros“ muziejaus iš kairės sėdi: Šiaulių miesto burmistras Jackus Sondeckis, Šiaulių „Aušros“ muziejaus steigėjas Peliksas Bugailiškis, Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebonas Stanislovas Sarapas, Vaclovas Šliogeris, apie 1930 m. Nuotrauka iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus

Apžvelgus teisėjų biografijas, matyti, kad jie ne tik dirbo teisinį darbą, bet ir buvo visuomenininkai, priklausė įvairioms draugijoms, dalis teisėjų dirbo kultūrinį darbą.

P. Bugailiškis beveik visą savo laisvą laiką, likusį nuo mokslų, vėliau nuo darbinės veiklos, skyrė visuomeninei veiklai. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą bendradarbiavo su Peterburge leidžiamu laikraščiu „Lietuvių laikraštis“, Vilniuje – su „Vilniaus žiniomis“, „Lietuvos ūkininku“ ir kitais laikraščiais. Atkūrus nepriklausomą Lietuvą, Šiaulių krašte 1919–1922 m. redagavo žurnalą „Sietynas“, vėliau 1923–1933 m. – mėnesinį žurnalą „Kultūra“. 1923 m. P. Bugailiškis buvo Šiaulių „Aušros“ muziejaus įkūrimo iniciatorius ir ilgametis jo globėjas, muziejaus, vėliau tapusio žymiausiu kraštotyros muziejumi Lietuvoje, kultūros draugijų steigėjas ir vadovas, o 1927 m. Šiaulių kraštotyros draugijos steigėjas. Nuo 1930 m. pradėjo leisti unikalų leidinį „Šiaulių metraštis“, buvo leidinio „Sodžiaus kalendorius“ redaktorius, 1934–1944 m. kraštotyros žurnalo „Gimtasai kraštas“ redaktorius. Ilgametis teisėjas P. Bugailiškis savo krašte ir Lietuvoje garsėjo kultūrine ir švietėjiška veikla.

1918 m. lapkričio 24 d. jis buvo išrinktas į Šiaulių miesto tarybą, dirbo valdybos sekretoriumi. 1919–1921 m. buvo išrinktas Šiaulių apskrities tarybos pirmininku.

Apie P. Bugailiškio muziejinę ir kraštotyrinę veiklą yra daug rašyta. „Aušros“ muziejaus iniciatyva išleistuose jo atsiminimuose „Gyvenimo vieškeliais“ matyti, kad P. Bugailiškis daug dėmesio skyrė muziejininkystei ir kraštotyrai.

Plačiajai visuomenei mažiausiai yra žinoma P. Bugailiškio teisinė veikla. Jis buvo advokatu, taikos teisėju, kartu ėjo teismo tardytojo, notaro pareigas, net dirbo valstybės gynėjo darbą (taip buvo vadinamas asmuo, kuris atliko prokuroro pareigas), buvo Šiaulių apygardos teismo teisėju, pirmininko padėjėju (tuo metu taip buvo vadinamos vicepirmininko pareigos), vicepirmininku, skyriaus pirmininku, pirmuoju Vilniaus apygardos teismo pirmininku, o karjerą baigė būdamas Šiaulių apygardos teismo pirmininku.

1922 m. rugpjūčio 3 d. P. Bugailiškis, būdamas Šiaulių apygardos teismo vicepirmininku, pateikė teisingumo ministrui prašymą atleisti jį iš Šiaulių apygardos teismo vicepirmininko pareigų, nes visą savo laiką norėjo skirti kultūrinei ir visuomeninei veiklai, taip pat muziejininkystei ir kraštotyrai. 1922 m. rugsėjo 19 d. prašymas buvo patenkintas. Pasitraukti iš teisėjo pareigų lėmė jo noras visiškai atsidėti šiems darbams.

Tačiau praėjus vieniems metams P. Bugailiškis pakartotinai vėl buvo paskirtas Šiaulių apygardos teismo vicepirmininku, nuo 1923 m. spalio 23 d. – ir

Šiaulių apygardos teismo vinjetė. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

skyriaus pirmininku, juo dirbo iki 1939 m. lapkričio 6 d., kol buvo paskirtas pirmuoju Vilniaus apygardos teismo pirmininku.

„Aušros“ muziejaus direktorės pavaduotoja Virginija Šiukščienė straipsnyje „Kraštotyra ir muziejininkystė Pelikso Bugailiškio egodokumentikoje“ taip charakterizuoja P. Bugailiškį: „Demokratiškas, plačių pažiūrų, prigimties apdovanotas įvairiais talentais, galėjęs padaryti puikią teisininko karjerą, daug pasiekti valstybės tarnyboje, būti puikus žurnalistas, kaip pragyvenimo šaltinį jis pasirinko teisę, o širdžiai mielas užsiėmimas visada buvo kraštotyra ar muziejininkystė.“[1]

Po 1926 m. gruodžio 17 d. tautininkų organizuoto perversmo kai kurie Šiaulių teisininkai užsitraukė jų nemalonę. Šiaulių apygardos teismo pirmininkas N. Morkvėnas ir vicepirmininkas P. Bugailiškis 1927 m. buvo apkaltinti tuo, kad neparodė reikiamos pagarbos į Šiaulius atvykusiam Lietuvos Prezidentui A. Smetonai, nes nedalyvavo priėmime, nors tuo metu P. Bugailiškis atostogavo ir buvo išvažiavęs iš Šiaulių. Teisėjas P. Bugailiškis su advokatu K. Šalkausku Šiaulių apygardos teismo dešimtmečio sukakties pokylyje po to, kai neblaivus jaunalietuvis advokatas Požėla pasakė tostą už 1926 m. perversmo dalyvius ir visi atsistojo, o jie abu liko sėdėti, buvo apkaltinti kariuomenės negerbimu.

Teisininkų draugija Lietuvoje įsikūrė 1920 m. ir gyvavo iki 1940 m. Į ją buvo susibūrę Lietuvos teisininkai: Lietuvos universiteto Teisių fakulteto dėstytojai, teismų, advokatūros, notariato, magistrato darbuotojai, juriskonsultai. Draugija 1922–1940 m. leido žurnalą „Teisė“, į kurį savo straipsnius teisine

[1] *Bibliotheca Lituana IV: privačioji raštija ir egodokumentinis paveldas.*

Šiaulių apygardos teismo pastatas 1936–1944 m. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

tematika rašė ir P. Bugailiškis. 1929 m. gruodžio 23 d. buvo įsteigtas Lietuvos teisininkų draugijos Šiaulių skyrius, kurio valdybą sudarė P. Bugailiškis, J. Brazinskis ir K. Venclauskis. 1932 m. skyrius turėjo 52 narius: teisėjus, advokatus, prokuratūros darbuotojus. 1937 m. šio skyriaus valdybą sudarė P. Bugailiškis, D. Gecas, F. Vaitiekūnas, K. Venclauskis.

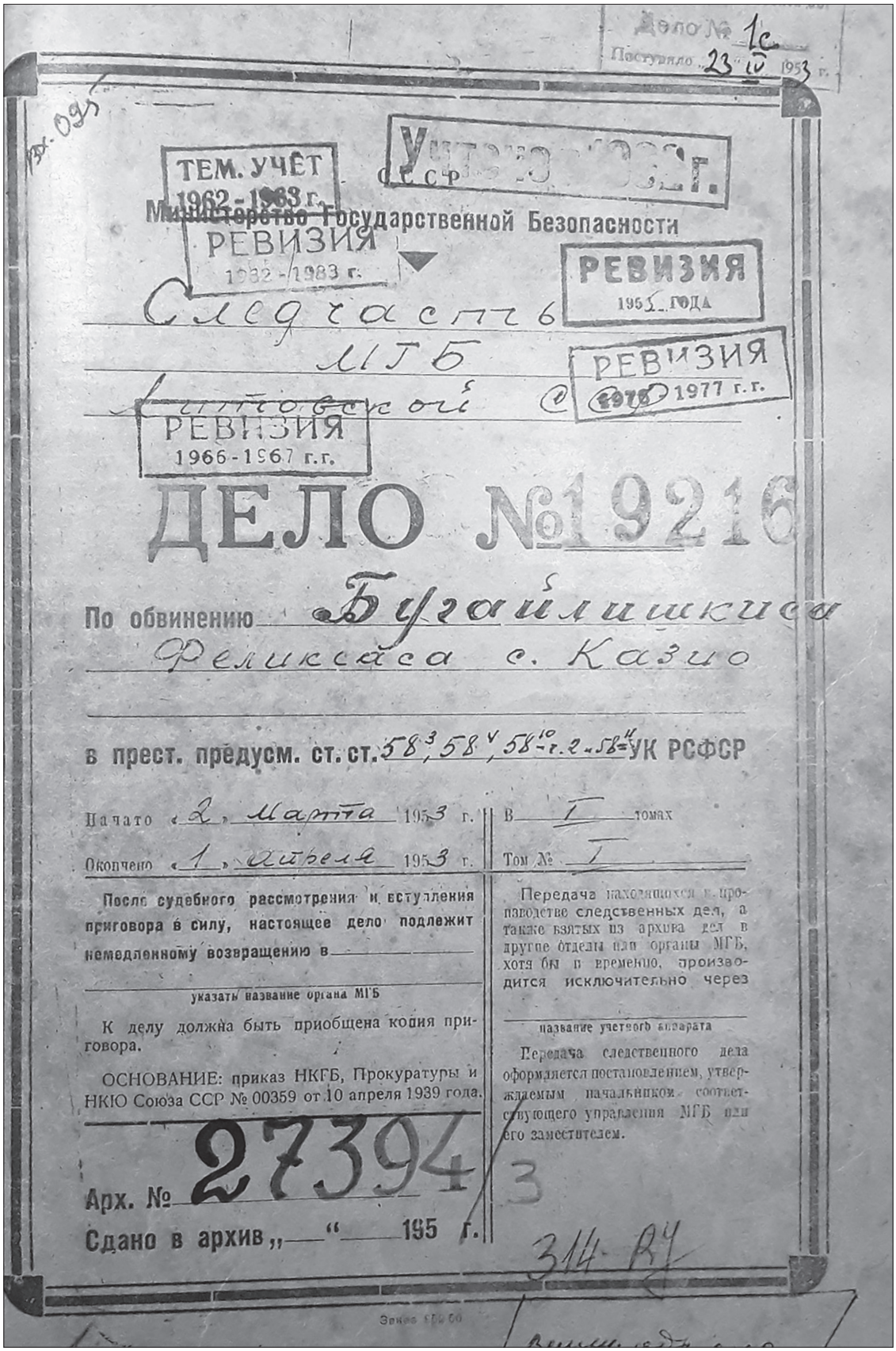
1937 m. Šiaulių teisininkų draugija kartu su Kraštotyros draugija parengė ir išplatino anketą „Papročių teisė Lietuvoje“. Į anketos klausimus buvo gauta 60 atsakymų, kuriuos P. Bugailiškis panaudojo straipsniui „Šis tas apie mūsų dorovinių prasižengimų baudžiamuosius papročius“, kuris buvo išspausdintas 1938 m. „Gimtojo krašto“ 1–2 numeriuose.

Buvo organizuojami ir vadinamieji visuomenės teismai siekiant, kad visuomenė atkreiptų dėmesį į aktualius ir spręstinus visuomenėje klausimus. Vienas iš tokių teismų buvo „inteligentui teisti“. Šis teismas įvyko 1930 m., jam pirmininkavo Šiaulių apygardos teismo prokuroras J. Brazinskis. Visuomeniniai kaltintojai buvo kunigas M. Grubys ir tardytojas M. Krygeris, gynėjas – advokatas A. Laikūnas. Teisėjas P. Bugailiškis visuomeniniame teisme dalyvavo kaip vienas iš kaltinimo liudytojų. Kiti liudytojai buvo: mokytojai D. Pinigis ir T. Stonys, dr. D. Jasaitis, žurnalistas V. Knyva.

P. Bugailiškis, 1939 m. dirbdamas Šiaulių apygardos teismo vicepirmininku, etatinėmis teismo kandidatėmis priėmė seseris Danutę ir Gražbylę Venclauskaites. Baigusieji teisės mokslus Vytauto Didžiojo universitete Teisės fakulteto Teisės skyriuje prieš tapdami teisėjais, prokurorais, advokatais ar tardytojais privalėjo dvejus metus dirbti apygardos teismuose teismo kandidatais ir atlikti praktiką, tai yra laikinai eiti teisėjo, prokuroro ar tardytojo pareigas, ir tik tada, parašę darbą, išlaikę egzaminą ir prisiekę, galėjo užimti atitinkamas pareigas.

P. Bugailiškis Teisingumo ministerijos buvo vertinamas kaip gerai atliekantis savo tiesioginį administracinį darbą, todėl 1939 m. atgavus Vilniaus kraštą jam primygtinai buvo siūlomos pirmojo Vilniaus apygardos teismo pirmininko pareigos, tačiau jis nesutiko, nes tai galėjo trukdyti jo visuomeniniam darbui bei asmeniniam gyvenimui. Tik asmeniniai teisingumo ministro profesoriaus Antano Tamošaičio įkalbinėjimai ir pažadas, kad tai bus tik laikino pobūdžio darbas, P. Bugailiškį paskatino sutikti, ir 1939 m. spalio 21 d. jis buvo paskirtas Vilniaus apygardos teismo pirmininku. Jam teko atsakingos ir nelengvos pareigos, t. y. perimti iš lenkų apygardos teismą ir organizuoti jo darbą.

Lemtinga Lietuvai, o kartu ir jos teisės institucijoms buvo 1940 m. birželio 15 d., kai buvo

Дело № 1с
Поступило 23 " 10 1953 г.
вх. 095
ТЕМ. УЧЁТ
1962 - 1963 г.
СССР
Министерство Государственной Безопасности
РЕВИЗИЯ
1982 - 1983 г.
РЕВИЗИЯ
1951 ГОДА
Следчасть 6
МГБ
Литовской
РЕВИЗИЯ
1966 - 1967 г.г.
РЕВИЗИЯ
1976 1977 г.г.
ДЕЛО № 19216
По обвинению Бугайлишкиса Феликсаса с. Казио
в прест. предусм. ст. ст. 58³, 58⁴, 58¹⁰-г.2-58¹¹ УК РСФСР
Начато «2» марта 1953 г.
Окончено «1» апреля 1953 г.
В 1 томах
Том № 1
После судебного рассмотрения и вступления приговора в силу, настоящее дело подлежит немедленному возвращению в
указать название органа МГБ
К делу должна быть приобщена копия приговора.
ОСНОВАНИЕ: приказ НКГБ, Прокуратуры и НКЮ Союза ССР № 00359 от 10 апреля 1939 года.
Передача находящихся в производстве следственных дел, а также взятых из архива дел в другие отделы или органы МГБ, хотя бы и временно, производится исключительно через
название учетного аппарата
Передача следственного дела оформляется постановлением, утверждаемым начальником соответствующего управления МГБ или его заместителем.
Арх. № 27394
Сдано в архив „—“ 195 г.
3
314-RV

Pelikso Bugailiškio baudžiamosios bylos viršelis. 1953 m. kovo 2 d. Lietuvos ypatingasis archyvas

Peliksas Bugailiškis. 1924–1925 m.
Nuotrauka iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus

įvykdyta sovietinė okupacija ir aneksija. Sovietinė Lietuvos vyriausybė nuo pat pirmųjų savo veiklos dienų, tai yra 1940 m. liepos 1 d., kai buvo išleistas „Laikinasis teismų santvarkos įstatymo pakeitimas“, įteisino teismo darbuotojų atleidimą be jų sutikimo. Tuo vadovaujantis per trumpą laiką buvo atleista daug teisėjų, prokurorų, tardytojų. Sovietinė vyriausybė tuomet veikusius teismus vertino kaip tautininkų išnaudojimo įrankį, o Tautininkų partija sovietų buvo laikoma fašistine partija, todėl buvo likviduotos visos teisinės institucijos, tarp jų ir teismai. P. Bugailiškis dirbo Vilniaus apygardos teismo pirmininku ir per teisingumo ministrą kreipėsi į M. Gedvilą, einantį Respublikos Prezidento pareigas, su prašymu atleisti jį iš Vilniaus apygardos teismo pirmininko pareigų. P. Bugailiškis nuo 1940 m rugpjūčio 10 d. buvo atleistas ir paskirtas Šiaulių apygardos teismo pirmininku, kur dirbdamas stengėsi apsaugoti savo darbuotojus nuo sovietinės valdžios savivalės – kai kildavo pavojus, įspėdavo, kad būtų atsargūs.

1941 m. vokiečių armijai okupavus Lietuvos teritoriją, P. Bugailiškis abejojo dėl savo saugumo, nes dirbo sovietiniame Šiaulių apygardos teisme, tačiau pirmosiomis okupacijos dienomis iš susidariusios Lietuvos Laikinosios Vyriausybės gavo pasiūlymą ir toliau eiti Šiaulių apygardos teismo pirmininko pareigas, su sumažinta teismo kompetencija sutiko. Vokiečių karinės okupacijos valdžios organų nurodymai teismų beveik nepasiekdavo, išskyrus potvarkius, skirtus kovai su degtindariais. Tiesa, visi valstybės tarnautojai, tarp jų ir teisės institucijų pareigūnai, privalėjo pasirašyti pareiškimą, kad tarp jų ir žmonos giminių nėra žydų kilmės asmenų.

Vokiečių okupantai 1943 m. lapkričio mėnesį per trylika dienų pareikalavo išsikraustyti ir Šiaulių „Aušros“ muziejaus patalpas užleisti ligoninei. P. Bugailiškis kartu su savo talkininkais vertingiausius eksponatus sukrovė į dėžes ir išslapstė daugiau kaip 50 vietų. Nemažai eksponatų P. Bugailiškis paslėpė savo namų rūsyje Žemaitės g. 17, Šiauliuose. Kita dalis eksponatų buvo paslėpta Šiaulių apygardos teismo rūmuose Dvaro g. 83, ir tai buvo Šiauliuose viena iš saugiausių vietų, išlikusi per visus karus ir gaisrus. Deja, ne visi vertingi eksponatai dėl karo pasekmių iš visų 50 vietų grįžo į Šiaulių „Aušros“ muziejaus fondus.

1944 m. baigiantis karui, draugai primygtinai rekomendavo P. Bugailiškiui pasitraukti į Vakarus, kad išvengtų represijų. Tačiau savo draugo K. Korsako įkalbėtas, kad bus saugus, pasiliko sovietinėje Lietuvoje. 1944 m. pavasarį P. Bugailiškis pateikė prašymą atleisti jį iš Šiaulių apygardos teismo pirmininko pareigų ir Lietuvos SSR teisingumo liaudies komisaro Povilo Pakarklio buvo atleistas. Sovietinei vyriausybei atleidus nepriklausomos Lietuvos teisėjus ir į jų vietas paskyrus valdžiai lojalius, tačiau mažai kompetentingus žmones, rimtas teisinis darbas tapo nebeįmanomas, o savanoriškas pasitraukimas iš teismo P. Bugailiškiui užtraukė Komunistų partijos Šiaulių miesto komiteto sekretoriaus nemalonę.

P. Bugailiškis gavo Mokslų akademijos kvietimą dirbti Etnologijos instituto ir „Aušros“ muziejaus direktoriumi ir jį priėmė. Jis ir toliau rūpinosi „Aušros“ muziejumi, jo eksponatais, kultūros paminklais. Pasibaigus karui laikina „Aušros“ muziejaus raštinė buvo įrengta P. Bugailiškio name, esančiame Žemaitės g. 17, Šiauliuose. Ten buvo saugoma ir dalis išlikusių eksponatų.

Sovietinis režimas ir toliau be gailesčio laužė Lietuvos gyventojų likimus, ypač nukentėjo inteligentija. P. Bugailiškis 1945 m. pavasarį buvo suimtas ir savaitę praleido Šiaulių saugumo rūsyje. Paleistas, padedant draugams, slapta greitosios automobiliu paliko Šiaulius ir slapstėsi Vilniuje, Petro Vileišio

namų palėpėje. Persekiojimui aprimus, 1945–1948 m. dirbo Mokslų akademijos Istorijos instituto sektoriaus vedėju, 1948–1952 m. – Knygų rūmų bibliografu-redaktoriumi. Tačiau ir ten 1953 m. kovo 2 d. buvo suimtas ir tris mėnesius laikytas Vilniaus saugumo rūsyje ir Lukiškių kalėjime. 1953 m. septyniasdešimties metų P. Bugailiškis buvo nuteistas kalėti penkerius metus sunkiųjų darbų kalėjime, tačiau mirus Stalinui buvo amnestuotas. Jis buvo nuteistas dėl „Šiaulių metraštyje“ išspausdintos Šiaulių miesto 1918–1938 m. istorinės apžvalgos, kur keliais sakiniais aprašė 1919–1920 m. bolševikinės Rusijos veiksmus Lietuvos teritorijoje, kas labai nepatiko Stalino valdžiai. Nors rašydamas apie tai P. Bugailiškis stengėsi išlaikyti istorinį objektyvumą.

Reikėtų atkreipti dėmesį į Šiaulių apygardos teismo nario P. Bugailiškio žodžius: „Visi mes privalome būti teisės ir teisėtumo sargyboje ir ginti savo justicijos garbę ir teises. Teisingumo darbe negali būti pakenčiamas sąmoningas iš teisininkų pusės konfliktas su teise, vis viena koks ir kuriais sumetimais bei tikslais jis būtų daromas. Temidės Rūmuose ne vieta žmonėms, kurių sąmonę nustelbia pašaliniai motyvai prieš teisės imperatyvus; ne vieta ir tiems, kurie vaduojasi ne savo teisine sąžine, bet tų ar kitų visuomeninių grupių nusistatymu ar direktyvomis, kurie daugiau gimę yra gaudyti stipresnių visuomeninių bei politinių vėjų kryptį ar pataikauti įtakingųjų asmenų norams, negu žiūrėti į įstatymų lentą. Tikras teisininkas orientuojasi ne į tos ar kitos sezoninės valdžios kursą, bet į teisę ir teisėtumą, be kurių kraštai negali turėti stiprios ir pastovios valdžios, ogi piliečiai prieiti prie ramaus ir produktyvaus kūrybinio darbo ir turėti užtikrintą rytojų. Jis neprivalo niekuomet užmiršti, kad Temidė tik užrištomis akimis sprendžia, gi teisininkas būdamas tų ar kitų vėjų fliugoriu ne tik nustoja jai tarnauti, bet sudaro žalos teisingumo darbui, iškreipdamas jo tiesiąją vagą, griaudamas pasitikėjimą juo ir taip t. t. Tik stovėdami virš politinių ir socialinių kovų, tam kartui užmiršdami savo asmenį, „credo“, mes apsaugosime teismą nuo įtarimų ar užmetimų jį esant partiniu ar klasiniu. Ir dėl to kiekvienam iškrypimui iš teisingumo kelio turi būti pastatyta griežta ir stipri atspara, jų reiškinius aikštėn kelti privalo kiekvienas teisininkas, ypač turįs reikalo santykiauti su teisinės etikos prasižengėliu.“[2]

Įamžinant teisėjo, „Aušros“ muziejaus įkūrėjo, kraštotyrininko ir muziejininko atminimą, 2016 m. vasario 5 d. Šiauliuose, Dvaro g. 83, ant Šiaulių apygardos teismo rūmų fasado buvo atidengta P. Bugailiškiui skirta atminimo lenta, kurioje rašoma: „Šiame pastate 1922–1936 m. dirbo teisininkas, pirmasis Lietuvos taikos teisėjas, ilgametis Šiaulių apygardos teismo teisėjas, Lietuvos kraštotyros ir muziejininkystės sąjūdžio organizatorius, Šiaulių „Aušros“ muziejaus įkūrėjas PELIKSAS BUGAILIŠKIS (1883–1965).“ Taip pat nuspręsta jo vardu pavadinti ir teismo salę. Taip 2016 m. lapkričio mėnesį septintoji Šiaulių apygardos teismo salė pavadinta Pelikso Bugailiškio vardo posėdžių sale. Vardinė teismo posėdžių salė yra vienintelė teisėjo vardo salė Lietuvos teismuose.

Šiaulių apygardos teismo Pelikso Bugailiškio posėdžių salėje veikia paroda „Žinomas nežinomas Peliksas Bugailiškis“, skirta Pelikso Bugailiškio 140-osioms gimimo metinėms paminėti, kuri veiks iki 2024 m. rugsėjo 30 d.

[2] *Temidės sargyboje*, P. Bugailiškio rankraščio III dalies fragmentas, Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto rankraštynas.

Algimantas SĖJŪNAS

Prisimenu ir primenu...

Praėjo jau 33 metai po Kovo 11-osios akto. Jaučiu ir matau, kad tas mūsų Nepriklausomybės namas kažin koks kreivas. Susipykę, susipriešinę, kiek dar daug pagiežos, neapykantos kitaip mąstančiam. Primirštame žodžius – *Lietuva*, *Valstybė*, *Tauta*, *Šeima*. Skaudu matyti, kaip nyksta mūsų kaimai, kaip juose nebelieka mokyklų, medicinos punktų, pašto, vaikai nebeturi sąlygų mokytis, kaip juose įsigali skurdas. Savo patogumui prisikuriame naujažodžių – *vatnikai*, *runkeliai*, *visiškas dugnas*, *plokščiažemininkai*, *žemiau plintuso*, *sovietai*, *fašistai*, *putinistai*. Regis, dar tebeklaidžiojame po dykumą... Niekas dar neišvedė iš jos... Dar laukiame Ateinančiojo... O mūsų tiek nedaug belikę – nebėra nė trijų milijonų... Ir dar sparčiai mažėjame... Pats laikas sustoti ir pamąstyti... kodėl taip atsitiko?

Sąjūdžio įkūrimą pasitikau jau „subrendęs“ žaliasis. Dar 1988 m. rugpjūčio 6 d. grupė entuziastų – Rimantas Braziulis, Rimvydas Tamulaitis, Robertas Kriščeliūnas, Sigitas Adomavičius, Gediminas Budvytis ir aš, Algimantas Sėjūnas, – įkūrėme ekologijos klubą „Aukuras“.

Visa savo dvasia su Sąjūdžiu aš esu nuo 1989 m. birželio 24 d. mitingo Vilniuje, Gedimino aikštėje. Iš kažkur išgirdome, kad Vilniuje birželio 24 d. Sąjūdis kviečia žmones į mitingą. Mes, penki gamyklos „Nuklonas“ darbuotojai, – Stasys Gerdvila, Liudas Navickas, Rimvydas Tamulaitis, Robertas Kriščeliūnas ir aš – iš Šiaulių išvykome į Vilnių. Gedimino aikštėje buvo daug žmonių, gatvėse ir prie aikštės – pilna milicijos. Daugelis žmonių, atėję ir pamatę mitingo dalyvius bei gausias milicijos pajėgas, pasuko į šoną. Jų žvilgsniuose buvo pastebima baimė. Mes įsiliejome į minią. Aplink buvo nemažai žaliaraiščių su Gedimino stulpais. Plaikstėsi žalios Sąjūdžio vėliavos. Neapsakomas jausmas apėmė sielą. Kaip šiandien menu galingą Algirdo Kaušpėdo balsą, Vytauto Petkevičiaus, Vytauto Landsbergio drąsius žodžius. Minioje suplevėsavo trispalvės, po tiek metų, pagaliau, viešai. Minia skandavo šūkius. Šaukėme ir mes iki užkimimo! Prisimenu, pradėjo lyti. Buvau vienmarškinis, todėl prisišliejau po kažkieno skėčiu. Žvilgterėjau į to žmogaus veidą – be išraiškos, sustingusį, abejingą, netgi supykusį. Supratau – saugumietis. Tokių akmeninių veidų minioje buvo gana daug, bet jų niekas nebijojo. Parvykome į Šiaulius kupini džiaugsmo. Miestas miegojo, dar nepabudęs, dar nesupratęs, kad jau prasidėjo...

Grįžę vieni iš pirmųjų mieste įsteigėme „Nuklono“ gamyklos Sąjūdžio grupę.

Po darbo dienos gamykloje, taigi, po 18 val., prasidėjo intensyvi veikla Sąjūdyje. Susirinkę pas Rimantą Braziulį aptarinėjome ekologines Šiaulių regiono problemas, rengėme akcijas prieš neekologiškus ūkius, ypatingą dėmesį skirdami oro,

Algimantas Sėjūnas Aukštrakiuose 1989 m. lapkričio 7 d. Romualdo Struogos nuotrauka

vandens, žemės, maisto produktų užterštumui, nagrinėjome karinio aerodromo daromą žalą, gilinomės į sąvartynų būklę. „Aukuro“ iniciatyva įvyko Šiaulių miesto ir rajono deputatų tarybos posėdis, kuriame buvo priimti sprendimai dėl ekologinės būklės gerinimo.

Lietuva budo, vyko uždegantys Sąjūdžio mitingai, Baltijos kelias... Atgimė laisvės dvasia. 1989 m. vasario 16 d. Kauno miesto konferencijoje Sąjūdžio dalyviai pareiškė, kad tikslas – nepriklausoma Lietuvos valstybė!

Buvau išrinktas į Šiaulių miesto Sąjūdžio tarybą ir iškeltas Sąjūdžio kandidatu į 1990 m. LTSR Aukščiausiąją Tarybą. Rinkimus laimėjau užtikrintai ir tapau deputatu.

Aukščiausiosios Tarybos duris pravėrus...

Pabandysiu praverti Aukščiausiosios Tarybos duris. Čia – valstybės pradžia. Pamėginsiu į čia vykusius įvykius pažvelgti provincijos inžinieriaus – gamybininko – akimis. Ką mačiau, ką patyriau ir ką veikiau. Nepretenduoju į absoliučią tiesą, kurios apskritai žemiškajame pasaulyje nėra.

Prisimenu, važiuoju į Vilnių, į pirmuosius posėdžius, ir galvoju: ar leis susirinkti, ar nesustabdys autobuso, neišlaipins? KGB turi ilgas rankas ir viską matančias akis. Bet... kažkodėl leido!? Prisimenu pirmuosius pasitarimus prieš kovo 11-ąją. Susirinko Sąjūdžio deputatai. Nustebau, kad pirmas į susitikimą su mumis atėjo LKP sąraše išrinktas, Sąjūdžio remtas deputatas Bronislovas Genzelis. Matyt, atėjo pasižvalgyti, įvertinti mūsų nuotaikas. Pasitarime aptarėme Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko kandidatūrą. Į Pirmininko postą pretendavo Romualdas Ozolas ir Vytautas Landsbergis. R. Ozolas ir Kazimira Prunskienė buvo ryškūs Sąjūdžio lyderiai. R. Ozolas pareiškė, kad rinkimai turi būti trumpi, aiškūs, vieno rato. Jeigu balotiruosis Algirdas Brazauskas, R. Ozolas savo kandidatūrą atsiims ir palaikys V. Landsbergį. O jeigu A. Brazauskas nedalyvaus, tai R. Ozolas konkuruos su V. Landsbergiu. V. Landsbergis informavo, kad Sąjūdžio specialios darbo grupės parengė visus dokumentus, reikalingus Kovo 11-osios aktui priimti.

O Maskva tuo metu ruošėsi 1990 m. kovo 12 d. įvyksiančiam TSRS liaudies deputatų suvažiavimui ir Michailo Gorbačiovo išrinkimui TSRS Prezidentu, turinčiu teisę skelbti nepaprastąją padėtį ir priimti išstojimo iš TSRS mechanizmą. Sąjūdžio deputatai kreipėsi su prašymu į LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumą (Pirmininkas Algirdas Brazauskas) ir Rinkiminę komisiją, kad, atsižvelgiant į sudėtingą padėtį, nedelsiant, ne vėliau kaip kovo 10 d. 21 val., sušaukti naujai

išrinktą Aukščiausiąją Tarybą. Toks buvo priimtas sprendimas.

Kovo 10-ąją į Aukščiausiąją Tarybą sugužėjo 133 deputatai. Iš jų buvo 70 nepartinių, 40 savarankiškos LKP, 9 LSDP, 5 TSKP(LKP), 4 žaliųjų, 3 demokratų, 2 krikščionių demokratų partijų. 103 buvo remti Sąjūdžio. Margumynas. O profesijų dar didesnė įvairovė: 28 inžinieriai, 17 teisininkų, 13 ekonomistų, 10 pedagogų, 9 filologai, 7 agronomai, po 6 fizikus, gydytojus, žurnalistus, 4 istorikai. 120 baigę aukštąjį mokslą, 42 turintys mokslo laipsnį, 26 – mokslo vardus. Kokia graži ir marga komanda – net 40 savarankiškos LKP narių. Nesvarbu, juk, atrodo, visi už nepriklausomą Lietuvos valstybę, visi giedame Vinco Kudirkos Tautišką giesmę ir pažadame eiti takais dorybės, dirbti Tėvynės naudai ir žmonių gėrybei. Vardan tos Lietuvos būsime teisingi ir vieningi! Kaip mums sekėsi ir sekasi įgyvendinti himno priesakus – visų Jūsų teisė spręsti...

1990 m. kovo 10 d. vakare, 21 val., įvyko pirmasis išrinkto Parlamento posėdis. Išrinkome mandatų komisiją ir sekretoriatą. Priėmėme visus reikalingus sprendimus, kad jau kovo 11 d. būtų galima paskelbti apie nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą.

23 val. Sąjūdžio deputatai susirinko pasitarti. V. Landsbergis atrodė kažkiek susimąstęs, kažkiek sutrikęs. Kazimieras Saja rėžė ugningą kalbą: mes, lietuviai, nuolat dvejojame, vis neapsisprendžiame. O dabar reikia veikti pagal senovės lietuvių paprotį – ant žirgų ir į mūšį! Kazimieras Motieka paklausė V. Landsbergio, ar skambino Stasiui Lozoraičiui į Ameriką. V. Landsbergis po pusvalandžio, paskambinęs S. Lozoraičiui, sugrįžo – Amerika pritaria!

Išaušo lemtingoji kovo 11-oji. Tai diena, kada turėjome pareigą paskelbti Lietuvos Nepriklausomos Valstybės Atstatymo Aktą! Turėjome padaryti daugybę skubių darbų ir priimti nutarimus:

– dėl LTSR Aukščiausiosios Tarybos (AT) Mandatų komisijos išrinkimo,

– dėl LTSR AT deputatų įgaliojimų pripažinimo,

– dėl LTSR AT reglamento papildymų,

– dėl LTSR AT Pirmininko išrinkimo,

– dėl LTSR AT Pirmininko pavaduotojų išrinkimo,

– dėl LTSR AT sekretoriaus išrinkimo,

– dėl LTSR AT Ministrų Tarybos pareiškimo.

LTSR AT paskelbė deklaraciją dėl LTSR AT deputatų įgaliojimų, kurioje sakoma, kad 1990 m. vasario 24 d. rinkimuose į LTSR AT rinkimų teisę turintys Lietuvos gyventojai savo valia suteikė teisę išrinktiesiems LTSR AT deputatams tautos atstovų mandatą ir prievolę atkurti Lietuvos valstybę ir reikšti tautos suverenią galią (*suprema potestas*) per šią Aukščiausiąją Tarybą, kuri nuo 1990 m. kovo 11 d. 18 val. bus vadinama Lietuvos Respublikos Aukščiausiąja Taryba (LR AT).

LR AT priėmė įstatymą „Dėl valstybės pavadinimo ir Herbo“.

LR AT priėmė Aktą „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“.

LR AT priėmė įstatymą „Dėl 1938 m. gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“.

LR AT priėmė įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“.

LR AT priėmė įstatymą „Dėl buvusių Lietuvos TSR sąjunginio – respublikinio pavaldumo valstybės valdymo organų statuso pakeitimo“.

LR AT priėmė nutarimą „Dėl kai kurių Lietuvos Respublikos valstybės organų įgaliojimų pratęsimo“.

LR AT priėmė kreipimąsi „Į pasaulio tautas“, kuriame informavo, kad atkurta Lietuvos valstybė.

Ir su visu tuo reikės spėti susipažinti ir balsuoti.

Pagaliau 22.44 val. LR AT Pirmininkas V. Landsbergis paskelbė vardinio balsavimo rezultatus dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Akto „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“. „Už“ šį aktą balsavo 124 deputatai, 6 susilaikė, „prieš“ nebalsavo niekas.

Mintimis sugrįžtu į tų dienų įvykius. Aš buvau išrinktas balsavimo komisijos nariu. Komisija įsitaisė ant pakylos priešais salę, nes balsavimas vyko rankų pakėlimu ir reikėjo tas rankas suskaičiuoti. Buvo tikimybė suklysti, todėl skaičiuoti reikėjo keletą kartų. O visa posėdžių salė – kaip ant delno. Matėsi kiekvieno deputato reakcija.

Pirmininko rinkimai buvo gana įdomūs. Vidmantė Jasukaitytė siūlė R. Ozolą, R. Ozolas – V. Landsbergį. Ilgą agitacinę kalbą pasakęs ir už tai pastabų sulaukęs Stasys Kašauskas siūlė Algirdą Mykolą Brazauską, Kazimieras Antanavičius – Kazimierą Motieką. K. Motieka savo kandidatūrą

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatai: Algirdas Brazauskas (kairėje) ir Romualdas Ozolas. Nuotrauka iš LVCA

atsiėmė. R. Ozolas, padėkojęs už pareikštą pasitikėjimą, pasakė, kad atėjo metas dirbti mažiausiomis sąnaudomis, todėl balsavimas turi būti rimtas, aiškus ir apsiriboti vienu ratu. Dėl šių priežasčių kandidatūrą atsiėmė. Liko V. Landsbergis ir A. M. Brazauskas.

Už V. Landsbergį balsavo 91, prieš – 42.

Už A. M. Brazauską balsavo 38, prieš – 95.

Mačiau, kaip pajuodo, lyg žemę pardavus, A. Brazausko veidas. Pamaniau, kad Maskva su M. Gorbačiovu priešakyje tikriausiai pagrasino jam, galbūt ir jo artimiesiems.

Toliau vyko Pirmininko pavaduotojų rinkimai. Man įdomiausia buvo, ar pasiūlys į savo pavaduotojus Sąjūdžio lyderį R. Ozolą? R. Ozolas dažnai lankydavosi Šiaulių sąjūdiečių susibūrimuose, žinojo Šiaulių problemas, man yra padėjęs 1989 m. laikraštyje „Tiesa“ išspausdinti didelį straipsnį apie tragišką ekologinę padėtį Šiaulių mieste, ypač geriamąjį vandenį, kuris medikų sprendimu buvo uždraustas vartoti. Aš buvau pasiryžęs už jį balsuoti ir gailėjausi, kad jis pasitraukė. Taigi, kaip vyko Pirmininko pavaduotojų rinkimai. V. Landsbergis savo pavaduotoju pasiūlė A. M. Brazauską. Pastarasis atsisakė.

Ištrauka iš 1990 m. kovo 11 d. posėdžio stenogramos

A. M. BRAZAUSKAS (Kaišiadorių rinkiminė apygarda). *Aš dėkoju Pirmininkui gerbiamam V. Landsbergiui už pasiūlymą ir pasitikėjimą, tačiau taip pat norėčiau išdėstyti samprotavimus. Neseniai paskelbti balsavimo rezultatai, kurie yra ne mano naudai, aš tai gerai suprantu. Todėl manau, kad jeigu dauguma mūsų Parlamento narių pasisakė prieš mane, tai man nereikėtų būti vadovybėje. Tikiuosi, kad ir jūs, ir Lietuvos žiūrovai, kurie šiandien įdėmiai seka televizorių ekranuose mūsų naujojo Parlamento darbą, supras mane. Savo ruožtu, atsisakydamas šių pareigų ir dėkodamas už pasitikėjimą, kuris man buvo parodytas, siūlyčiau (manau, turiu tokią teisę) Bronių Genzelį – profesorių, deputatą, filosofą, labai aktyviai mūsų politiniame gyvenime besireiškiantį žmogų, ir manau, kad jis tinkamas atsakingoms pareigoms ir galėtų aktyviai darbuotis mūsų bendrų interesų labui.*

PIRMININKAS. *Gal leisite man kai ką pasakyti. Aš labai apgailestauju dėl gerbiamo Algirdo Brazausko pasisakymo, tik norėčiau atkreipti ir jo, ir kitų dėmesį į tai, kad į balsavimo rezultatus aš žiūriu truputį kitaip. Man nesvarbu, kas prieš ką ir kiek balsavo. Man svarbu, kad balsavo už. Didžioji dauguma balsavo už mane, nemažai balsavo už*

Algirdą Brazauską. Galimas daiktas, kad visos Lietuvos mastu ta proporcija būtų dar didesnė, todėl aš būčiau linkęs gerbiamąjį Algirdą Brazauską pakviesti dar kartą pagalvoti. Dar noriu pasakyti, kad sutinkamai su Lietuvos Konstitucijos 106-uoju straipsniu teisė siūlyti Aukščiausiosios Tarybos pavaduotojus ir sekretorių yra suteikta Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkui. Jūs mane išrinkote, todėl aš, matyt, ir siūlysiu toliau. Ar jūs tikrai nepakeisite savo nusistatymo? Tada aš norėčiau pasiūlyti Tarybai išrinkti Pirmininko pavaduotojais tris asmenis, kuriuos išvardinsiu iš karto: profesorių Bronių Kuzmicką, advokatą Kazimierą Motieką ir inžinierių Česlovą Stankevičių. Ar reikia apibūdinti kiekvieną iš jų? Be abejo, balsuoti reikėtų už kiekvieną atskirai. Gal kas nori pasisakyti dėl mano pasiūlytų kandidatūrų?

B. J. KUZMICKAS (Pašilaičių rinkiminė apygarda). *Gerbiamieji deputatai, gerbiamasis Pirmininke! Man ši naujiena šiek tiek netikėta. Tiesą pasakius, aš abejoju, ar esu tinkamas toms pareigoms. Sąjūdžio veikloje sutikau nemažai žmonių, aktyvesnių ir solidesnių, su didesne kompetencija ir išmanymu. Todėl drįsčiau vietoj savęs pasiūlyti Romualdą Ozolą ir tuo norėčiau atsisakyti.*

PIRMININKAS. *Gerbiamas profesoriau! Aš labai norėčiau, kad neatsisakytumėte. O Aukščiausiajai Tarybai paaiškinsiu, kodėl pasirinkau būtent jus. Ne tik mane, bet ir daugelį tų, kam teko su jumis susitikti, patraukė jūsų didelė erudicija, aiškus mąstymas, žmoniškumas ir tolerancija. Jūs nemažai nuveikėte sprendžiant tautinių santykių problemas, jūs atstovavote Sąjūdžio, kartu ir Lietuvos reikalus užsienyje tarptautiniuose susitikimuose, ir aš žinau, kad tai buvo puikus atstovavimas. Aš labai norėčiau, kad jūs neatsisakytumėte. Sutinkate? Ačiū. Gal turite klausimų profesoriui B. Kuzmickui? Tada pakviesiu kitą kandidatą – advokatą Kazimierą Motieką...*

V. Landsbergiui pavyko jį įtikinti. Už B. Kuzmicką balsavo 110, už K. Motieką – 98, už Č. Stankevičių – 105. Reikėjo dar išrinkti AT sekretorių ir Pirmininko padėjėją. Sekretoriumi buvo išrinktas Liudvikas Sabutis, o V. Landsbergio padėjėju – Aleksandras Abišala, kuriam buvo suteikta teisė, pavedus Pirmininkui, pirmininkauti Tarybos posėdžiuose.

Toliau reikėjo spręsti Vyriausybės klausimą. Mano nuostabai, tai buvo padaryta pernelyg atmestinai. Atsistatydinus senajai LTSR Vyriausybei, Gedimino Vagnoriaus pasiūlymu laikinai eiti Ministrų Tarybos Pirmininko pareigas pavesta Kazimirai Danutei Prunskienei.

Iš 1990 m. kovo 11 d. posėdžio stenogramos

G. VAGNORIUS (Justiniškių rinkiminė apygarda). *Pasikonsultavęs su kolegomis deputatais siūlyčiau laikinai eiti Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Pirmininko pareigas Ministrų Tarybos Pirmininko pavaduotojai Kazimirai Prunskienei.*

K. PRUNSKIENĖ (Verkių rinkiminė apygarda). *Jūs žinote, kokį laikotarpį mes gyvename. Jau dabar rengiamas derybų su Maskva forsavimas, perimant Lietuvos ūkį, reikalingi tolesni labai aktyvūs ryšiai su kitomis valstybėmis ir, žinoma, radikali ekonominė reforma bei pašlijusios ekonominės būklės stabilizavimas. Todėl suprantama, kad, turint tik laikinus įgaliojimus, ypač ryšiams su išore, gali atsirasti tam tikrų keblumų. Todėl aš sąžiningai toliau vykdysiu tas pareigas...*

Buvau nustebintas, kad neišrinktas nuolatinis Ministras Pirmininkas ir neskubama suformuoti LR Vyriausybės. Kreipimaisi į pasaulio valstybes pasirašomi tik Parlamento Pirmininko, kada pasaulyje priimta tokius dokumentus pasirašyti įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių vadovams.

Išaušo kovo 12-oji.

Mano džiaugsmas kovo 11 d. buvo santūrus. Supratau, kad tai tik pradžia. Visi išbandymai priekyje. Prieš tai dirbau sąjunginio pavaldumo įmonėje „Nuklonas“. Turėjau įdomų darbą, gerą atlyginimą. Buvau skyriaus viršininkas. Nuo 1988 m. dirbome pagal gorbačiovinę ūkiskaitos sistemą. Mūsų grupė ėmėsi sudėtingo projekto pagal japonišką variantą sukurti mikroschemą (lustą – procesorių), kurio visoje Sovietų Sąjungoje dar niekas negamino. Suradome pirkėjus – Lvovo, Minsko ir Šiaulių televizorių gamyklas, kurios ėmėsi finansuoti mūsų projektą. Skyriaus branduolį sudarė Vilniaus universiteto ir Kauno politechnikos instituto auklėtiniai. Mūsų nedidelis būrelis, apie 30 darbuotojų, ėmėsi šio darbo, kurio nedrįso imtis visas mikroschemų projektavimo ir gamybos institutas. Aš jau tapau

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo sesija 1990 m. kovo 10–12 d. Tribūnoje Vytautas Landsbergis. Nuotrauka iš LVCA

deputatu, o nebaigti darbai man labai rūpėjo ir jaučiau pareigą juos užbaigti. Taigi, kažkiek laiko, grįžęs į Šiaulius, direktoriaus prašymu skubėjau į „Nukloną“ ir užbaiginėjau projektą. Nuogąstavau, ar pasiseks? Pagaliau sėkmė – pirmieji pavyzdžiai buvo geri ir kokybiški! Atsikvėpiau ir lengva sąžine palikau „Nukloną“ ir atsidaviau deputato darbui. Mūsų mikroschemos (lusto) pagrindu buvo pagaminti pirmieji, bandomieji nuotolinio televizorių valdymo pulteliai.

Persikelkime į kovo 12-osios posėdžius. Posėdžiai visada prasidėdavo nuo Pirmininko pranešimo.

Iš 1990 m kovo 12 d. posėdžio stenogramos

V. Landsbergio pranešimas apie politinę padėtį Lietuvoje

Aš noriu taip pat ir savo, ir Prezidiumo, ir jūsų visų vardu padėkoti visiems žmonėms Lietuvoje ir atsidūrusiems kitur, kurie savo darbo ištverme, savo gyvenimo auka ir indėliu prisidėjo, kad Lietuva sulaukė šių dienų, apnaikinta, bet ne visai sunaikinta, prislėgta ir suvargusi, bet nepalaužta, kad Lietuvoje, nors ir visaip jai trukdant ir varžant jos galių, jos darbštumo, jos talento atsiskleidimą, neužgeso žmonių darbo ir kūrybos troškimas ir valia. Lietuvoje buvo išsaugota ir puoselėjama tautinė kultūra, nors buvo grėsmė jai visai išnykti. Buvo pasiekta tam tikros sėkmės, tam tikro ūkinio ir žmonių pragyvenimo lygio, kuris negalėjo nieko džiuginti iš esmės, bet vis dėlto buvo dažnai geresnis, pakenčiamesnis negu kitur didžiosios Rytų imperijos tvarkomose žemėse. Tai visų Lietuvos žmonių nuopelnas, kad mes išlikome ir galėjome ateiti į šią dieną. Tai nuopelnas ir darbas taip pat tų, kurie atsidūrė kitur, kurie gyveno ir tebegyvena ne Lietuvoje, bet kurių širdyse degė Lietuvos meilės liepsnelė, ir kurie pagal išgales prisidėjo, kad Lietuvos vardas ir Lietuvos teisė nebūtų pamiršti dalykai. Be visų Lietuvos darbininkų, aš noriu padėkoti ir politinio darbo darbininkams ir Lietuvoje, ir kitur, ir pirmiausia tiems, kurie yra čia, kuriems dažnai buvo nelengva priimti smūgius ir sušvelninti juos, kad Lietuva nepatirtų viso jų aštrumo. Taigi aš noriu padėkoti ir buvusiai Respublikos vadovybei ir dar kartą išreikšti viltį, kad mes konstruktyviai bendradarbiausime. Ypač noriu padėkoti gerbiamajam Algirdui Brazauskui. Ne visi žino, ir aš, be abejo, ne viską žinau. Vien iš kai kurių ankstesnių asmeninių pokalbių žinau, ką tekdavo jam patirti mūsų spaudžiamam, o susiduriančiam su daug brutalesne jėga. Ačiū! (P l o j i m a i)

Tarp politinio darbo darbininkų ir kovotojų už Lietuvos laisvę pastaraisiais metais, ką aš jau

minėjau vakar, didelį darbą padarė TSRS liaudies deputatai. Vakar man buvo šiek tiek nepatogu kalbėti apie tai plačiau. Ir šiandien taip pat, nes esu vienas iš tų deputatų. Bet kadangi esu vienas iš jų, tai iš arti mačiau ir dalyvavau tose politinėse kovose, kurias teko kovoti ir šiai mūsų politinio gyvenimo institucijai. Ši liaudies deputatų grupė nuo pat savo veiklos pradžios, nors ir nebūdama oficialia Lietuvos valstybės delegacija, buvo apsisprendusi jau ginti Lietuvos suvereniteto principus kiekvienu ten iškylančiu klausimu. Ir šiandieną, kai mes svarstome ir TSRS liaudies deputatai svarsto, koks turi būti jų tolesnis statusas Lietuvos kontaktuose su Tarybų Sąjunga, aš noriu pasakyti, kad mums neturėtų kilti jokių abejonių dėl jų statuso šioje salėje. Mes parengsime ir pasiūlysime jums nutarimą šiuo klausimu. Jo turinį aš galiu nusakyti mažų mažiausiai kaip konstatavimą, kad tai pirmieji Lietuvos žmonių atstovai, išrinkti daugiakandidatiniuose, palyginti demokratiškuose rinkimuose. Ir todėl jų įgaliojimai turėtų būti vertinami, ir jų dalyvavimas mūsų darbe čia, Vilniuje, Aukščiausiosios Tarybos sesijose, pageidautinas ir laukiamas. Ar jie turės patariamąjį balsą, stebėtojų ar patarėjų statusą, matyt, pagalvosime...

Viena informacija, gauta telefonu, yra išrašyta iš Reuterio agentūros pateikto Baltųjų rūmų atstovo spaudos reikalams Martino Fitswouterio pranešimo. Ištraukos iš to pranešimo yra tokios: „Jungtinės Valstijos ragina sovietų vyriausybę gerbti Lietuvos piliečių valią. Mes, t. y. Jungtinės Amerikos Valstijos, esame nuosekliai rėmę Baltijos žmonių neatimamą teisę ir taikingą apsisprendimą. Mes raginame sovietų vyriausybę savo rūpesčius ir interesus reikšti per tiesiogines konstruktyvias derybas su Lietuvos vyriausybe." Fitswouteris taip pat paragino Lietuvos vyriausybę atkreipti dėmesį į tautines mažumas Lietuvoje. Mes tą darome ir darėme dar anksčiau už šį paraginimą. Ir pabaigoje sakoma: „Vašingtonas yra įsitikinęs, kad taikingas šio Lietuvos klausimo išsprendimas tarnautų Lietuvos, Sovietų Sąjungos ir Helsinkio proceso šalių interesams."

Galiu perskaityti taip pat telefonu padiktuotą ir skubotai į lietuvių kalbą verstą Australijos užsienio reikalų ministro pareiškimą. Ši informacija buvo pateikta per Australijos masinės informacijos priemones: „Australija ragina Sovietų Sąjungą pripažinti naujai išrinktą Lietuvos Parlamentą ir nesudaryti jokių varžymų, kurie vestų į konfrontaciją. Užsienio reikalų ministras Gareth Evans Kanberoje pareiškė, kad Australija pripažįsta laisvai išrinkto Lietuvos Parlamento rezoliuciją." (P l o j i m a i) Pripažindamas, kad tai yra žymus žingsnis Rytų Europos reformose, kurį įgalino Sovietų Sąjungos veiksmai, ministras ragina surengti pilnavertes derybas tarp abiejų kraštų. Senatorius Evans sako, kad tos derybos turi privesti prie visiškos ir įvykdomos ekonominės ir politinės Lietuvos nepriklausomybės.

Ir kiti telefoninės informacijos kanalai, pasaulio spauda pilni pranešimų apie vakarykščius įvykius Lietuvoje, apie mūsų padarytus sprendimus. Šiandieną Prancūzijos užsienio reikalų ministras priima Lietuvos klausimu pripažintą Lietuvos diplomatą Stasį Bačkį ir jo sūnų – Lietuvių bendruomenės Prancūzijoje pirmininką Ričardą Bačkį. Galbūt tame susitikime bus įteiktas ir laiškas Prancūzijos prezidentui F. Mitterrand'ui. Šį laišką prieš kurį laiką pasirašė buvęs, nes pats norėjo tai pabrėžti, Lietuvos užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys ir aš, kaip Lietuvos Sąjūdžio Seimo Tarybos pirmininkas. Kaip jūs matote, kai kurie žygiai, įskaitant Lietuvos diplomatijos žygius, užsienyje buvo daromi dar iš anksto. Ponas Stasys Lozoraitis pastaruoju metu ištisomis dienomis bendravo su Valstybės departamentu, su Baltaisiais rūmais ir, matyt, labai prisidėjo prie palankios mums nuomonės, palankių teiginių suformavimo. Tokius asmenis, apie kurių veiklą šiuo metu žinome, mes labai gerbiame ir jiems dėkojame, o kartu ir tiems, apie kurių darbus Lietuvos teisių pripažinimui mes nesužinome arba šiandien dar negalime konkrečiai pasakyti.

Leiskite tuo įžanginį šios dienos posėdžio žodį baigti, kartu kreipiantis į Lietuvos piliečius. Noriu kreiptis į juos su padėka už paramą, už susitelkimą, už pasitikėjimą, už visa tai, kas įgalino mus visus burti čia ir padaryti tai, ką padarėme. Tai yra ir mūsų darbo pradžia. Gera pradžia, kaip sakoma, jau pusė darbo, nors pernelyg optimistiška būtų manyti, kad pusė darbo jau padaryta. Čia tik sąlygiškas liaudies posakio pavartojimas. Bet gera pradžia tikrai padaryta ir Lietuvos padėtis, kaip matote iš tų atsiliepimų, jau kita. Dabar mums

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo sesija 1990 m. kovo 10–12 d. Nuotrauka iš LVCA

svarbu pateisinti tai, ką pradėjome. Ačiū už jūsų dėmesį. (Plojimai)

Po V. Landsbergio kalbos buvo svarstomi įvairiausi kreipimaisi:

– į TSRS Prezidentą M. Gorbačiovą ir TSRS Ministrą Pirmininką N. Ryžkovą su prašymu pradėti derybas dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės pripažinimo,

– į Lietuvos žmones,

– į tautines bendrijas,

– į TSRS tautas.

Posėdis buvo neparuoštas, vyko stichiškai, emocingai, chaotiškai. Buvo daug įvairiausių gerų ir netikslingų pasiūlymų, daug nervingų ginčų. Sprendimai strigo, nebuvo priimami. Ir 15 val., įpusėjus posėdžiui, pirmą kartą išgirdau deputatės V. Jasukaitytės pasiūlymą.

Iš 1990 m. kovo 12 d. stenogramos

V. JASUKAITYTĖ (Vilkaviškio rinkiminė apygarda). *Norėčiau kreiptis į deputatus tokiu klausimu. Mes gauname įvairių telegramų, yra įvairių skambučių. Žmonės išsako savo abejones. Reikia mums pasitarti. Siūlyčiau susirinkti dar kokiame kampelyje, čia ar fojė, įsteigti Nepriklausomų deputatų klubą ar ką panašaus. Nors ne visi esame nepriklausomi, bet kam įdomios šios problemos, prašau sutikti.*

Prasidėjo Aukščiausiosios Tarybos skaldymas. Posėdžio pabaigoje deputatas Valerijonas Šadreika pakvietė nepriklausomus deputatus į 217 kabinetą.

K. RIMKUS (Šeduvos rinkiminė apygarda). *Aš gavau skubią telegramą nuo savo rinkėjų. Jie sudaro beveik 1000 žmonių, t. y. 10 procentų. Prašau leisti perskaityti. Skaitau viską: „Vilnius. Aukščiausioji Taryba. Deputatui K. Rimkui.*

Kadangi Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos vadovybė sudaryta ne pagal rinkėjų norus, lietuviai reikalauja sudaryti naują Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos vadovybę. Nesant galimybės, reikalaujame naujai balsuoti.

Radviliškio rajonas, Šeduvos rinkiminė apygarda Nr. 90, Šušvės kolūkis.“

Priedas 950 parašų.

Noriu visiems deputatams, visiems žmonėms tuo pačiu klausimu pasakyti, kad aš balsavau už gerbiamąjį A. Brazauską, jį palaikau ir ateityje palaikysiu.

Paaiškėjo kas tie nepriklausomi deputatai? Manau, kad tie, kurie pritaria parašų rinkimui už A. Brazauską.

Pirmoji Aukščiausiosios Tarybos krizė. Kovo 12 d., uždaras posėdis

Iš 1990 m. kovo 12 d. uždaro posėdžio stenogramos

J. TAMULIS. *Visų pirma noriu visų atsiprašyti už tai, ką dabar pasakysiu. Profesorius K. Antanavičius sakė išsiugdęs kantrybę Sąjūdžio Seimo posėdžiuose. Gerbiamasis Č. Okinčicas sakė išsiugdęs kantrybę lenkų sąjungos posėdžiuose. Aš šitos kantrybės neišsiugdžiau. Štai ką aš noriu pasakyti, gerbiamieji. Visą krūvą žodžių reikia pasakyti žmonėms, kurie sėdėjo ten, bet aš pakentėsiu, kol jie sugrįš. Tačiau nemažai žodžių mums reikia pasakyti sau patiems. Man buvo keista žiūrėti ir, tiesą sakant, aš nesupratau daugelio žmonių elgesio čia. Atsisakau suprasti tą draskymąsi dėl kelių žodžių, atsisakau suprasti tą diskusiją dėl uždarų posėdžių nutraukimo, kai buvo galima šaltakraujiškai padaryti pertrauką ir susitarti dėl visų klausimų normaliai. Aš nesuprantu viso to todėl, kad manau, jog daugelis žmonių nesupranta, ką jie čia veikia. Ir nesupranta dar blogesnio daikto: ką jie padarė vakar. Jie turėtų puikiai suvokti tą žmonių netikrumą, ir visa tai išgirdęs ir išvydęs žmonių vietoje aš ateičiau ir nušluočiau čia visus ir visiškai suprasčiau ir pateisinčiau tuos žmones. Ir norėčiau, kad visi nuo šios dienos aiškiai ir puikiai suvoktų bent jau tą minimumą. Atsiprašau. (Balsai salėje)*

A. RUDYS. *Pirmiausia noriu prisistatyti, nes nesu pakankamai gerai Respublikoje žinomas žmogus. A. Rudys, vilnietis, finansininkas, pavadinkim taip, išrinktas Birštono 133-iojoje apygardoje. Išrinktas tik todėl, kad buvau paremtas Sąjūdžio ir įsipareigojau vykdyti Sąjūdžio rinkiminę programą. Jeigu ką nors iš Sąjūdžio žmonių trupučiuką užgaus mano kalba, iš karto prašau atleisti. Tai ne politine prasme, o grynai vien dėl tų klausimų, dėl kurių aš noriu pasakyti.*

Pirmas dalykas. Atsakykite man į retorinį klausimą: čia pas mus parlamentas? Tada prašom nevartoti šito žodžio. Mes visi sakome „parlamentas, parlamentas“, o iš tiesų esame paprasčiausia Aukščiausioji Taryba ir blogo pavyzdžio. Tai toks įvadas į tai, ką aš norėsiu pasakyti.

Toliau. Pastaba labai bendra – neturime kompetencijos, nešokime iš vietos. Nes atsistoja žmogus ir sako: aš manau, kad... Atleiskit, mokytojas kalba apie teisinius klausimus, gydytojas kalba apie ekonominius ir panašius dalykus. Jeigu mes nors trupučiuką abejojame, pasilikime sėdėti vietoje. Sutariam dėl to? Aš kviečiu susitarti dėl to dalyko.

Ką dar norėčiau pasakyti? Dėl šios dienos teisininkų diskusijos. Aš kreipiuosi asmeniškai į V. Žiemelį. Ar visos jūsų pastabos buvo šiandien reikalingos, ar jos ką nors teigiamo davė dokumentams? Jūs ranką ant širdies pridėjęs prisipažinkite. Na, tiek to, galite neprisipažinti. Galime neprisipažinti. Aš manau, kad mes kolegiškai šnekam ir aš ne asmeniškai prieš žmogų, bet noriu šitą klausimą iškelti.

Toliau, mielieji draugai. Neparengtos sesijos. Aš, kaip iniciatorius, vis dėlto leisiu trupučiuką pažeisti reglamentą. Toliau. Mūsų punktualumas. Paskelbiama: renkamės nustatytu laiku, bet posėdžiai neprasideda anksčiau kaip dešimčia minučių pavėlavus. Mūsų drausmė turėtų būti visai kitokia. Didžiavomės, kad mes čia dirbsime profesionaliai, bus nepalyginti geresnė Aukščiausioji Taryba, negu buvo iki šiol, o, atleiskit, grįžtant prie to, kas pasakyta, profesionalumo anaiptol nėra. Anaiptol nėra. Kaip to pasiekti? Konstruktyvus pasiūlymas...

A. RUDYS. *Taigi tęsiu mintį. Siūlau konstruktyviai: mažinkime plenarinius posėdžius, pereikime dirbti į komisijas. Tada nebebus taip, kad sėdi gerbiamasis mūsų Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas ir čia pat operatyviai redaguoja dokumentus. Aišku, 3–4 žmonės juos parengia, neišdiskutuoti jie patenka mums ant stalų, ir dėl to tokia situacija ir susidaro. Gal geriau šiandien reikėjo pradėti dirbti ne 11 val., o 13 val., 14 val. arba 15 val. įjungti kameras, bet būtų visai kita ir mūsų dokumentų, ir darbo kokybė.*

Toliau. Dėl posėdžio vedimo. Norėčiau tiesiog apibendrintai pasakyti: M. Gorbačiovo stilius, tik truputį blogesnis. Prašau atleisti, bet aš manau, kad atsiras nemažai žmonių, kurie patvirtins šitą mano pastebėjimą.

Dabar aš noriu asmeniškai kreiptis į mūsų Aukščiausiosios Tarybos Pirmininką deputatą V. Landsbergį. Iškart pasakysiu: balsavau už jus neabejodamas. Manau, kad jūs esate, na, sakykime taip, kur kas perspektyvesnis politikas negu gerbiamasis A. Brazauskas, kuriam aš taip pat jaučiu didelę simpatiją. Aš iš karto kreipiuosi į jus Sąjūdžio ir Lietuvos vardu, tiksliau, ne vardu, bet vardan. Kai žmonės lygina išvaizdą, ji, aišku, yra

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo sesija 1990 m. kovo 10–12 d. Nuotrauka iš LVCA

deputato A. Brazausko naudai. Kodėl? Todėl, kad aš asmeniškai (ir tai ne mano vieno pastebėjimas) labai dažnai pastebiu ironišką šypsenėlę ir tam tikrą, na, kaip čia pasakius, pranašumo parodymą... (Balsai salėje) Atleiskite, mielieji draugai, aš paprašiau uždaro posėdžio būtent dėl šito. Ir aš manau, kad dėl Lietuvos nereikėtų dar kartą... (Triukšmas salėje) visokių tokių dalykų. Populiarumo derinimas yra labai svarbus dalykas.

Leiskite baigti. Aš labai bijau, kad jeigu nebus atkreiptas dėmesys į šitą mūsų darbo įvertinimą, tai mums po trijų mėnesių gresia referendumas ir, deja, mūsų Aukščiausiosios Tarybos pabaiga...

PIRMININKAS. *Ačiū. Ne, negalime leisti. (Balsai salėje) Taip, bet aš privalau laikytis eilės. Dabar yra pareiškę norą kalbėti deputatai E. Zingeris ir A. Saudargas. Po to suteiksime žodį jums.*

E. ZINGERIS. *Aš sutrumpinsiu savo reglamentą keliais žodžiais. Mano istorinėje tėvynėje Izraelyje yra 28 partijos. Ir aplink priešų jūra ne menkesnė nei Rusija, nei visa sovietų imperija. Pavojaus akimirką paprastai visi susivienija, visos 28 partijos, kurios yra nuo kraštutinių dešiniųjų iki kraštutinių kairiųjų, ir visi vieningai balsuoja, ir tampa vieningi. Aš suprantu, kad tai beveik neįmanoma padaryti. Bet aš jus kviečiu tai padaryti. Aš jaučiu, kad dabar mes jau skylame į grupes, ir tai jaučiu ne retoriškai.*

Aš jaučiu, kad kai kurie žmonės gali išeiti į televiziją ir gali padaryti pareiškimus ir kreiptis į tautą. Tos potencijos mane gąsdina. Gąsdina, kad tai neįvyktų. Aš prašau visų tų, kurie gali nekontroliuoti savęs, nedaryti to, jeigu tai galėtų įvykti. Ir prašau manyti, kad mūsų beveik šimtu procentų pasirašytas Lietuvos Nepriklausomybės Aktas turėtų dar kažkiek pratęsti tų parašų vienybę. Dar bent tiek, kol mes atsistosime ant kojų, kol į mūsų lobį įkals tuos pirmus vinis, ant kurių jau bus galima pakabinti tikrąjį nepriklausomybės paltą, kol mus pripažins bent kelios valstybės. Dabar nauji paskelbti referendumai ar kreipimaisi į visą tautą mums būtų pražūtingi. Prašau būti dėmesingiems ir vieningiems vienas kitam. Ačiū. (Plojimai)

L. N. RASIMAVIČIUS. *Vakar mes priėmėme tokius svarbius dokumentus, atkūrėm valstybę, bet norim, kad kitą dieną (noriu pasakyti, kad valstybę atkūrėm, nors buvo labai labai trukdoma, trukdoma tų žmonių, kurie nenorėjo šio Akto, kurie sakė, kad reikia skelbti po dviejų mėnesių, paskui nusileido – po savaitės, dar po to nusileido – po suvažiavimo) mūsų Parlamentas dirbtų taip, kaip reikia. Arba buvo priekaištų, kad mes nematėm, mes greitai, per porą valandų, priėmėm. O tų, kurie dirbo dėl šios Nepriklausomybės, kurie rengė šią Konstituciją, darbą mes vakar įvertinom, žinoma, ir tų, kurie tik trukdė, be jokios abejonės.*

Trukdė tie asmenys... (Triukšmas salėje) Palaukit. Trukdė tie asmenys, kurie bandė šį Nepriklausomybės Akto priėmimą nukelti toliau, nors jis buvo visiškai parengtas. Šiuo metu...

PIRMININKAS. *Gerbiamieji deputatai, mes kalbam apie tai, ko čia neturėtų būti. Jums pridedama viena minutė dėl trukdymų salėje.*

L. N. RASIMAVIČIUS. *Jokios abejonės nėra, kad ir šiuo metu veikia tam tikras mechanizmas, pagal kurį norima šį Aktą sumenkinti, ir sumenkinti tos pačios televizijos pagalba. Iššokti per televiziją ir pasakyti, kad jau yra šitiek parašų. Ir sumenkinti to asmens, kurį mes išrinkome, nuopelnus. Mes gerai žinojom, kad dar prieš tai, kai jis buvo renkamas, per televiziją jam buvo daromas spaudimas, buvo nurodymai, ką rinkti. Ar girdėjote kada nors vieną nurodymą per televiziją, kad būtų daromas spaudimas mums rinkti V. Landsbergį? O kitas, be jokios abejonės, buvo daromas. Todėl, manau, to reikia atsisakyti. Šiandien reikia atsisakyti ir tokių dalykų, kai irgi buvo iššokta prieš pat televizijos pabaigą, kai ji užsidarė. Mes čia padarėm aibę pažeidimų, po to žmonės suprato, kad yra pažeidimai. O kokie konkrečiai pažeidimai? Taip ir liko padaryta. Todėl sakau, jeigu tai nesiliaus, tai nereikia galvoti, kad laimėjęs Sąjūdis taip ir pasiduos revanšistams, pasakyčiau tiems, kurie laukia kažkokio revanšo.*

S. PEČELIŪNAS. *Tuomet pasistengsiu trumpai, kad per daug jūsų negaišinčiau. Manau, šiandien mes čia pasilikę kalbame daugeliu klausimų, bet ne tais, dėl kurių mums reikėtų pasišnekėti. Norėčiau priminti gerbiamojo E. Zingerio pasakytus žodžius ir tai, ko jis galbūt nenorėjo iš karto sakyti, bet dabar aš esu privestas tai padaryti. Prieš susirinkdami čia, mes visi labai rūpinomės, ar tai atlikę spėsime pranešti pasauliui. Šiandien mes girdime visiškai kitokius dalykus, kad pasirašyti naująjį laikinąjį įstatymą ir pranešti apie jį Lietuvai kliudom mes ir spaudos konferencija. Aš asmeniškai nesuprantu, gerbiamasis Pirmininke, tokių dalykų.*

Antras dalykas, kurio aš nesuprantu. Šiandien vyksta, tiksliau, tęsiama parašų akcija, nevaldoma parašų akcija. Žmogus, dėl kurio tai vyksta, išvyko į Maskvą, nepasakęs savo nuomonės, kad laikas tai sustabdyti, nes rinkimai jau įvyko. Mes visi kartu pasirašėm tai, pasirašėm Aktą. Kodėl aš tai sakau? Jeigu gerbiamasis A. Brazauskas to nepadarys, mes nežinome, kuo tai gali baigtis. Ir štai kodėl. Aš žinau, kas yra Referendumo įstatymas ir kaip juo galima pasinaudoti. Galbūt nė vienas iš jūsų po tos visos propagandos ir po viso kito, kas įvyko, negalėsime nieko padaryti. Šiandien dar nė viena valstybė mūsų nepripažino. Jos žiūri, kaip mes elgiamės, ir nuo mūsų elgesio priklauso, kokia bus Lietuva ir ar jinai iš viso bus. Štai apie tai mes turim galvoti čia sėdėdami ir bėgiodami prie mikrofonų. Mes, taip pat ir tie, kurie išvyko į Maskvą. Todėl aš labai prašau perduoti gerbiamajam A. Brazauskui, kad jis sustabdytų šią akciją, nes tai nėra asmenų tarpusavio kovos reikalas. Tai yra Lietuvos ir mūsų visų reikalas. Ačiū už dėmesį. (Plojimai)

PIRMININKAS. *Deputatas Č. Juršėnas. (Balsai salėje) Ar reikia dabar? Gal paklausykite deputato Č. Juršėno, kaip buvome susitarę, o po to, aš nežinau, bus galima iš naujo susitarti. Prašau.*

Č. JURŠĖNAS. *Manau, kai žmonės šypsosi, yra geriau, negu kai susiraukę išeina į tribūną. Mes gi su jumis neoficialiai kalbame.*

Mielosios damos, gerbiamieji džentelmenai! Na, ko mes pešamės? Žinoma, aš paaiškinsiu ko, bet aš vis dėlto dar retoriškai klausiu. Juk tikrai padarėm tokį darbą, žinoma, ne aš, aš iš karto savikritiškai pasakau. Tai jūsų dauguma padarė, bet ir aš šiek tiek prisidėjau. Bet ar tai blogai? Va, ačiū Dievui, nors vienas sutiko, vis dėlto šypsena yra nieko nekainuojantis dalykas, o brangiai parduodamas.

Taigi esminis dalykas. Mes išties esame skirtingi. Ir tai gerai, tai yra didelis laimėjimas, kad mes esam kitokie, kad mes esame nevienodų pažiūrų, nes jeigu mes būsim vienodi, tai tikrai bus diktatūra, bet tiktai kitokia. Taigi ginčykimės ir toliau, barkimės, tik, žinoma, tai darykim korektiška forma, o gal net ir žaismingai, su šypsena. Tada bus daug lengviau tą piliulę praryti, ar tave kritikuos, ar tu ką nors kritikuosi.

Aš siūlyčiau, kad kai kurie dalykai būtų atitinkamai reglamentuoti. Aš esu, kaip matote, mažumos atstovas, nors, tiesa, toks atstovas, kuris nebijo didumos. Aš manau, jūs tai pastebėjote ir aš jums tai tiesiai sakau. Ir jeigu aš būsiu užkabinėjamas, aš visada turėsiu ką atsakyti. Aš tai jums visiems garantuoju. Bet jeigu aš nebūsiu

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo sesija 1990 m. kovo 10–12 d. Nuotrauka iš LVCA

kabinėjamas, aš pirmas niekad nepuoliau ir nepulsiu. Yra tam tikri dalykai, dėl kurių reikia ginčytis, kuriuos reikia labai smarkiai aptarti, tai ir ginčykimės. Bet kad tai būtų galima geriau padaryti, nereikia šitų 6 mikrofonų, yra komisijos. Mes norime, kad komisijos būtų sudarytos daugiau ar mažiau paritetiniais pagrindais, kad ta kita nuomonė būtų institucionalizuota, kad būtų kitų nuomonių atstovai visose komisijose, visuose organuose. Tuomet tuo kitu lygiu galima dėl visko išsiginčyti ir jau čia išėjus į tribūną nelabai bus apie ką kalbėti, arba bus galima sakyti, kad mes tai išsprendėme komisijoje, ko tu vėl lendi, nori pasirodyti per televiziją? Reikia, kad būtų užtikrintos mažumos teisės. Tai yra esminis dalykas norint garantuoti normalų parlamentinį darbą. Tai esminis dalykas, kurį aš siūlau.

Dabar kitas dalykas, gerbiamieji, dėl parašų, dėl A. Brazausko ir kitų dalykų. Nevyniokime nieko į vatą. Aiškinkimės tiesiai šviesiai. Vyksta politinė kova. Tai argi nėra šitos politinės kovos, argi rinkiminės kovos – tai ne politinė kova, parlamentinis darbas – ne politinė kova? Ir jeigu politinė kova vedama legaliomis priemonėmis, vadovaujantis Konstitucija, tai koks čia nusikaltimas? Ir jeigu dalis Lietuvos žmonių nori kitaip, tai koks čia jų nusikaltimas? Aiškinkimės, kaip šitą geriau padaryti, kad iš tikrųjų tai vyktų atitinkamomis formomis. Bet dovanokite, jeigu mes šiandien gesinsime politinę kovą, ji rytoj prasiverš bjauresne forma. Taigi padarykime taip, kad ta politinė kova būtų europinio lygio. Ir jeigu tai daroma legaliomis konstitucinėmis priemonėmis, neturi būti iš to tyčiojamasi ir sakoma – kiršinama tauta, ten tas daroma ir t. t. Aš galiu atsakyti, kad tie, kurie taip kalba, irgi kiršina. Taip mes be galo vienas kitą kiršinsime ir net man noras šypsotis praeis. Ačiū. (Balsas salėje: „Klausimą galima?“) Prašom nors dešimt. (Kalba ne į mikrofoną, negirdėti) Čia galima aiškinti, aš galiu atsakyti, nes aš turiu savo nuomonę dėl tolesnių veiksmų, kurių dėl suprantamų priežasčių aš čia neafišuosiu, nepykite. Aš į Maskvą nevažiuosiu... Minutėlę. Išvengti kai kurių keblumų ir sunkumų galima tuo atveju, jeigu (dar kartą sakau) mažumai pirmiausia Parlamente bus garantuotos tam tikros teisės, jeigu ji nebus užgniaužiama, kaip jau ne kartą buvo bandyta daryti. Čia yra pirmas dalykas, o po to jau ir kiti dalykai. Tada žiūrėsime. Mes turime turėti tam tikras garantijas ir mūsų ginami žmonės taip pat turi turėti tas garantijas.

S. PEČELIŪNAS. *Trumpą repliką galima?*

Č. JURŠĖNAS. *Prašau.*

S. PEČELIŪNAS. *Gerbiamasis Juršėnai, nebereikės jokių teisių, kai mus visus iš čia išvaikys*

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo sesija 1990 m. kovo 10–12 d. Deputatai: Romualdas Ozolas (kairėje) ir Vytautas Landsbergis. Nuotrauka iš LVCA

ir nebus nei jūsų, nei mūsų, nei Lietuvos valstybės. Reikia galvoti apie pagrindinius dalykus.

Č. JURŠĖNAS. *Mielasis kolega, aš jau ne kartą sakiau, kad mus susemti daug lengviau, nes mūsų tik 141, o kol kas dar mažiau, 133. Bet nebauginkime čia vieni kitų, o dirbkime normaliai savo darbą. Dirbdami neįžeidinėkime kitų, nes tai, ką padarėme vakar, padarėme visi kartu.*

PIRMININKAS. *Ačiū. Deputatas L. N. Rasimavičius.*

L. N. RASIMAVIČIUS. *Tie, kurie pasijuto įžeisti...*

PIRMININKAS. *Atsiprašau, dėmesio. Prašom tylos. Labai svarbus žodis.*

L. N. RASIMAVIČIUS. *...to žodžio „revanšistai“ aš netaikau to visiems deputatams, aš atsiprašau. Aš tuoj paaiškinsiu, gerbiamasis Beriozovai. Tai geriausiai pastebėjo gerbiamoji V. Jasukaitytė ir ji iš karto suprato. Nieko nepadarysi, kad aš tą pokalbį nugirdau, kad būsimasis referendumas tai ir bus revanšas. Kai žmogus pralošia arba partija pralošia ir eina į tai, tai ir yra revanšas. O tie, kurie eina, yra revanšistai, o kito įžeidimo aš jokiu būdu neturėjau omeny. Dar viena. Aš atsiprašyti visada moku pats, jeigu to reikia, ir niekada neprašau, kad už mane tai padarytų kitas. Todėl visų kitų aš atsiprašau.*

V. ŠADREIKA. *Aš turiu vieną minutę. Gerbiamieji deputatai, mes ginčijamės padarę tokį didelį dalyką, paskelbę visam pasauliui, jog esame nepriklausoma tauta. Skirkime tris dalykus: mes esame įstatymų leidžiamoji valdžia, tad greičiau sudarykime vykdomąją valdžią. Reikia nelaukiant ir nesvarstant visų kitų projektų tuoj pat pradėti sudarinėti Vyriausybę. Mes vieni nieko nepadarysime. Aš tik tiek norėjau.*

Posėdis baigėsi, nuotaikos blogos. Supratau, kad tai krizės pradžia, Aukščiausiosios Tarybos skaldymasis, kol, pagaliau, po 2,5 metų sugriuvome!

Išryškėjo du skirtingi keliai į Lietuvos Nepriklausomybę – LKP žingsnis po žingsnio, suderinus su M. Gorbačiovu ir pasinaudojant Lietuvos deputatų įtaką TSRS deputatų suvažiavime, ir kitas – be kompromisų dabar skelbti Nepriklausomybę ir derybas vykdyti kaip suvereniai valstybei. Pirmasis kelias ekonomiškai logiškas ir suprantamas, kuris, kaip pranašavo ideologai, užtruktų iki 1992 m. Be to, jis tenkino ir Vakarų pasaulį. Tik reikėjo aiškiai suvokti, ar galima pasitikėti Sovietų Sąjunga? Antrasis – revoliucinis, nepageidaujamas nei M. Gorbačiovui, nei Vakarams. Beje, A. M. Brazauskas lankėsi Maskvoje ir kovo 7, ir kovo 12 d. Taigi, apie tai, kas tuo metu vyko Vilniuje, M. Gorbačiovas buvo detaliai informuotas. Toliau vyko aštrios kovos dėl Kovo 11-osios akto išsaugojimo. Apie tai vėliau...

Jonas KIRILIAUSKAS

Kaip nustojome bijoti ir kaip įsikūrė Sąjūdis Šiaulių rajone

Straipsnis-esė parašytas paskaitos, skaitytos Bazilionuose, per Sąjūdžio jubiliejaus minėjimą, pagrindu. Jame pateikiamos filosofų, istorikų, politologų, rašytojų mintys apie Sąjūdžio susikūrimo faktus. Atskiras dėmesys skiriamas baimės fenomenui, iš kurio išsivadavę, Lietuvos žmonės sukūrė Sąjūdį ir atkūrė nepriklausomą valstybę.

Įvadas

Laikotarpis, kai nuo kalbamų įvykių nėra praėję pusamžis metų, klasinėje istoriografijoje nėra laikomas istoriko tyrinėjimo laikotarpiu, nedažnai tenka rašyti apie tuos laikus, kuriais pats gyvenai, todėl tai daryti yra sunku, nes turi remtis asmenine patirtimi, o tai pavojinga, nes daug dar yra žmonių, kurie taip pat turi asmeninę savo patirtį ir ji yra kitokia nei, tarkim, mano, o tai gali suponuoti nuomonę, kad istorikas yra neteisus, ar visai ne taip buvo, kaip parašyta. Todėl tas „didelis sunkumas“ turi virsti į ironiją ar autoironiją, nes gali lyg ir žiūrėti iš šalies, o ne iš vidaus to vykusio proceso, tačiau kalbėti apie tokius svarbius dalykus yra būtina, net jei ir nėra ta istorija istoriko tyrinėjimo laikotarpis.

Pirmiausia reikia paminėti kelis faktus apie save, kadangi, kaip jau minėta, procesas buvo tiesiogiai išgyventas, o slėpti biografijas, kaip visi gerai žinome, yra visuomeniškai ir politiškai nedėkinga ir pavojinga. Lietuvos komunistų partijos (toliau – LKP) nariu nebuvau, komjaunuoliu teko, bet taip pat neteko dalyvauti jokios Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (toliau – LPS, Sąjūdis) grupės veikloje, nes buvo toks konfūzas. 1988 m. birželio 10 d. grįžau namo po trejų metų tarnybos SSRS šiaurėje. Sąjūdis Lietuvoje jau buvo įsikūręs be manęs. Grįžau namo į kaimą prie Kuršėnų, įsidarbinau Kuršėnuose. Įsidarbinau „nesėkmingai“, nes tai buvo vienintelė didelė įstaiga Kuršėnuose, o gal ir rajone, kurioje taip ir nesusikūrė LPS grupė, o aktyviai veikė LKP ir komjaunimas. Net kažkoks komitetas kartą svarstė mane, kad nedalyvavau kažkokiame atvirame partiniame susirinkime, – aš niekaip nesupratau, kodėl aš, ne LKP narys, turėčiau dalyvauti, bet buvo draugiškai paaiškinta, jog „visi dalyvauja ir tu turi“, o tai buvo ar ne 1989 m. jau. Taip ir nesudalyvavau, nors ir labai buvo nurodoma dalyvauti. Kaime niekas manęs tokio jauno ir protingo nekvietė į susikūrusią kolūkio LPS, nes paprasčiausiai buvau ne kolūkietis, o be to, kur man ten tarp kolūkio pirmininkienės, pirmininko sūnaus ir partorgienės būtų reikėję tilpti. Taigi, tą Sąjūdžio dvasią sėmiausi iš laikraščių ir atgimstančios televizijos, o gal dar ir asmeninė savybė trukdė – nemėgstu minios, dėl to pasakysiu, kad niekada ir niekur nesu dalyvavęs nė vienoje sovietinėje demonstracijoje, nors gal ir nesergu

enoklofobija, ar demofobija (minios baime), bet didelės masės kažkaip netraukia, jose būdamas nejaučiu jokio pakylėjimo. Nežinau, ar čia sovietai su manim ką nors padarė, jog neskiriu kairės nuo dešinės pusės, nes kairiarankiui neleido rašyti ta ranka mokykloje, ar šaknys dar yra gilesnės ir reikia su profesore Danute Gailiene klausti: „Ką jie mums padarė?“

Pabaigdamas įvadinę dalį dar noriu pasakyti, kad, kai dabar kartais teigiama, jog anie laikai buvo geri, turiu tokį argumentą ir faktą, kuriuo lyg ir klausiu, o kuo geri? Kai 1988 m. rudenį atėjau dirbti į savo darbovietę, po kelių mėnesių pasikvietė mane profsąjungos pirmininkas ir paklausė, kodėl aš neįsirašiau į jokias ten eiles butui, mašinai, šaldytuvui, dujinei viryklei, sekcijai, minkštiems baldams ir pan. gauti. Atsakiau, o kam, jei visose jose būsiu 5 ar 6 dešimtuko gale, vis tiek juk nieko negausiu, nespėsiu iki pensijos gauti, net jei statistiškai per metus ir skirtų po vieną daiktą įstaigai. Taigi, galėjau gauti dar bendrabučio kambarį su geležine lova ir spintele, stalu ir kėde, bet ir to nenorėjau, todėl pasitikau Sąjūdį kaip tikras proletaras, kuris neturi ko prarasti, tik grandines. Į mano klausimą „Kas gero toje santvarkoje buvo?“ paprastai neatsakoma. Nors svarbiausia tada, o ir dabar, buvo gebėti prarasti ideologines grandines, atsikratyti visų tų tinklų, kuriais buvo ta blogio sistema mus apraizgiusi.

Trumpai apie istoriografiją. Po 2008 m. pasirodžiusios „Lietuvos istorijos“ XII t. 1 dalies nedrąsu kažką rimtai tyrinėti, nebent tik lokalinės istorijos faktus. Be to, 2008 m. buvo išleista vertinga dokumentinė knyga „Sąjūdis Šiaulių rajone“, kurioje buvo perspausdinti sutrumpinti straipsniai iš to meto rajoninio laikraščio „Leninietis“. Juose buvo pateikiami pagrindiniai įvykiai, faktai, kai kurie svarbūs duomenys. Kaip istorikui, ko gero, reikėtų ateityje tą temą labiau pagvildenti. Be jo, paskaitai paįvairinti rėmiausi įvairiais rusų autoriais: Aleksandru Zinojvevu, Vladimiru Voinovičiumi, Nikolajumi Berdiajevu, Grigorijumi Pomerancu, Michailu Heleriu, Andrejumi Amalriku ir kitais, lietuviais: prof. Danute Gailiene, Egle Verseckaite, Arvydu Versecku, Vytautu Kirkučiu ir kitais garbiais žmonėmis.

Straipsnio chronologija – 1988–1989 m. su aliuzijomis ir į 1990 m. bei užklydimais į šiuos laikus.

Kaip nustojome bijoti ir kaip įsikūrė Sąjūdis Šiaulių rajone?

Kad ir kaip nesinori lyginti Lietuvos su tuomete Rusija, bet, 1988 m. vasarą grįžęs iš sovietinės kariuomenės, patekau tarsi laiko ratu gerokai atgal, kai palyginau situacijas Rusijoje ir Lietuvoje, pateikiamas, tarkime, spaudoje ar televizijoje. Vėliau, jau 1989 m., stovėjome eilėse prie spaudos kiosko, kuris atsidarydavo 15 val. po pietų ir jame buvo prekiaujama atvežtais laikraščiais iš Vilniaus, ir glėbiais pirkome jau ir lietuviškus dienraščius, kuriuose buvo pradėta spausdinti „baltosios istorijos dėmės“, tebepirkome rusiškus „Oganiok“, „Argumenty į fakty“ ar „Nedielia“, ką tik tada „paduodavo“, bet ir kaip stebuklą „Atgimimą“, dar prenumeruodavome „storuosius“ rusiškus žurnalus „Voprosy filosofii“, „Voprosy istorii, novoje ir noveišaje istorija“, „Novyj mir“. Ta situacija šiandien jau kaip istorikui, žinančiam, „kaip buvo“, ir galinčiam lyginti, primena 1953–1956 m. laikotarpį, kai LSSR su A. Sniečkumi priešakyje po J. Stalino mirties irgi neskubėjo nieko daryti, keisti, laukė, bijodami, o kas bus toliau, ką pasakys iš Maskvos, kad nebūtų prašauta pro šalį, aišku, ir pats A. Sniečkus tada bijojo dėl savo kėdės. O 1985–1989 m. LKP viršūnės irgi buvo tokios pačios – žvalgėsi į Maskvą, o vietiniai rajone – į Vilnių. To paaiškinimas vienas – BAIMĖ. Todėl iš pradžių apie baimę ir jos apraiškas ir pakalbėsime.

Iš karto tenka konstatuoti tokį faktą, kad, anuo metu sutikus ne vieną žmogų, kalbantis su juo, teko išgirsti taip sakant: „Kad visa pertvarka yra tik komunistų, o ypač KGB, noras išsiaiškinti nepatenkintus, o paskui į lagerius ar psichines ligonines uždaryti.“ Juk gyvenome šalyje (kaip greitai mes viską pamirštame), kur už oficialią kritiką ar nepasitenkinimą esama valdžia ji „apšaukdavo“ žmogų bepročiu ir uždarydavo priverstiniam gydymui (nors naujausia tuo metu SSRS 1977 m. Konstitucija, kaip skelbė propaganda, buvo pati demokratiškiausia pasaulyje, garantavusi žodžio, sąžinės laisvę). Kaip nuo 1961 m. įvesto priverstinio darbo teisė, kaip tie veltėdžiai buvo persekiojami, vaizdžiai pasakoja Andrejus Amalrikas savo prisiminimų knygoje „Negeistinoje kelionėje į Sibirą“. Atėjus iš santvarkos, kurioje valdant vadovams laukė represijos (sušaudymas be teismo – Lenino laikais, sušaudymas su *troikos* kokios nors, atsiprašant, teismu arba lageris – Stalino laikais, lageris

Arvydas Verseckas Sąjūdžio 35-mečio minėjime Bazilionuose 2023 m. birželio 2 d. Ritos Žadeikytės nuotrauka

ir priverstinis darbas Sibire – Chruščiovo laikais), baimė visiems buvo įsišaknijusi labai giliai (ko verti pasakojimai apie Velykų, Kūčių papročius prie uždangstytų langų).

Keli epizodai iš to meto, kaip ir kas bijojo

Štai, ruošdamiesi kurti Šiaulių rajono Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinę grupę, organizatoriai ieškojo, kas iš buvusių tremtinių galėtų pakalbėti apie tai. Knygoje, skirtoje rajono Sąjūdžiui, rašoma: „Deja, tie, kuriuos kvietė, atsisakydavo, kad jie jau pabuvojo Sibire: „Dabar galite jūs pabandyti, jeigu norite.“ Tų, daug kentėjusių, žmonių lūpomis buvo išsakoma tiesioginė baimė, o juk tai vyko 1988 m. spalio 2 ar 3 d., kai buvo rengiamas susirinkimas Sąjūdžiui steigti Šiaulių rajone, praėjus 4 mėnesiams po LPS įsikūrimo Vilniuje. Mums, dabar žinantiems, atrodo, kad o juk jau...

Per tą susirinkimą spalio 3 d., kai į Kuršėnus buvo atėję per 800 žmonių iš viso Šiaulių rajono, tuometės Raudėnų 9-metės mokyklos direktorius Jonas Bezaras iš tribūnos kreipėsi į įmonių ir įstaigų vadovus, klausdamas: „Kodėl jie neatsikrato baimės?“ Keletas vadovų, kurie buvo salėje, pasak to meto liudininkų, buvo pasiruošę iš baimės prasmegti savo krėsluose, gūžėsi, kad tik nepakviestų ką nors pasakyti ar kas neatkreiptų į juos dėmesio. Rajono partijos vadovai ir visokie instruktoriai tyliai, individualiais pokalbiais, kaip mokėjo, „iš po savo raudonų kilimų“ darė spaudimą vadovams, kad net, pavyzdžiui, vienas žmogus, išrinktas į rajono Sąjūdžio tarybą, po kurio laiko atsistatydino, kitiems nariams pareikšdamas, kad „su ekstremistais ne pakeliui“. Ar čia ne įbauginto, bijančio žmogaus reakcija?

Tų pačių metų rudenį trispalvės ir Sąjūdžio ženkleliai ne viename rajone dar atrodė kaip fašistinė simbolika, kai kurie garsiai ja piktinosi. Matote, kokia buvo tos baimės išraiška, – žmonės, norintys pokyčių, norintys laisvės, buvo laikomi ekstremistais, o tautinė simbolika – fašistine.

Ir kaipgi nebus baimės, jei 1988 m. vasario 16 d. rajone buvo dar kažko didžiai draudžiamo. Kaip pasakojo Arvydas Verseckas, pirmasis Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos pirmininkas, apie „atsiprašant minėjimą“ tos dienos Kuršėnų 4-ojoje vidurinėje mokykloje (dabar L. Ivinskio gimnazijoje).

„Mokykloje buvo organizuotas tos dienos pasmerkimas. Stovėjome su kolega salės gale ir stebėjomės: kaip galima pilti tiek purvo ant tokios garbingos ir visai nekaltos dienos. Kažin ar tas kalbėtojas tikėjo tuo, ką sakė. Jei tikėjo, tai gaila žmogaus.“

Atkreipėte dėmesį, kaip įvardijama mūsų Vasario 16-oji? „Garbinga ir visai nekalta diena.“ Ar

galime įsivaizduoti, kad šiandien kuris nors iš mūsų taip sakytų, o žurnalistui kalba ne eilinis žmogus, o rajono Sąjūdžio vadovas, LPS Seimo narys.

Bijojo vadovai, ypač kolchozų pirmininkai, ir ne tik jie, kad bus steigiamos Sąjūdžio iniciatyvinės grupės, nes daugelis pagrįstai bijojo, jog žmonės iškels į viešumą įstaigų negeroves, jie bijojo dar ir dėl to, kad galvojo, jog įsteigus Sąjūdžio grupes neteks vadovo posto, jei pasikeis partinė linija, nes juk visi vadovai buvo LKP nariai.

Bijojo ir LKP rajono vadovybė, kad jie bus nukonkuruoti ir nustumti nuo valdžios, nes nebuvo aiški partinė linija, kad bus iškeltos problemos, kurios daugelį metų nebuvo sprendžiamos, todėl mokytoją A. Versecką skubiai „išrinko“, tiksliau, paskyrė, Kuršėnų 4-osios vidurinės mokyklos partorgu, galvojo, kad bus lengviau kontroliuoti. Iš baimės ir noro kontroliuoti siūlė imtis tvarkyti rajono Sąjūdžio dokumentaciją.

Bijojo milicininkai ir grasino (nes trečia rajono Sąjūdžio tarybos priimta rezoliucija buvo nukreipta prieš jų darbą, prieš *samagono* gamintojų *stogavimą*, prieš prastą darbą ir menką autoritetą), kad, kai gaus nurodymą, per dvi valandas visą Sąjūdį rajone susems, o sąjūdininkai ironizavo, kodėl to nepadaro su nusikaltusiais žmonėmis?

O juk dar bijojo prekybininkai, statybininkai, kooperatininkai (o jeigu naujasis NEP'as, kaip kartais buvo vadinama M. Gorbačiovo „pertvarka“, pasibaigs, kaip buvo 1922–1929 metais SSRS).

LKP vadovybė bijojo tiek, kad 1988 m. vasario 16 d. išvakarėse saugojo kryžkeles, vedančias į Kryžių kalną, ir vienam atvežtam į „sargybos postą“ žmogui, atvykusiam patikrinti, kaip sekasi budėjimas, žmogus iš partijos komiteto pareiškė: „Tuoj buržuaziniai nacionalistai kaip šliužai išlįs iš tamsos su Kryžiais ant pečių.“ Tąkart nešančiųjų kryžius nesugavo, bet ryte Kryžių kalne bent keli kryžiai buvo pastatyti Vasario 16-osios proga. Atkeiptinas dėmesys į rajono partijos komiteto atstovo frazę, tarsi būtų pokaris, Stalino laikai, kai už kiekvieno kampo, krūmo vaidenosi buržuaziniai nacionalistai, jų baimė tebetvyrojo kabinetuose ir ypač galvose.

Visą tą baimę gimdė dar ir netikėtai užklupęs neapibrėžtumas, nes *pertvarka*, *viešumas*, *demokratizacija*, *uskorienije* buvo tik žodžiai, žodžiai, žodžiai, kurie nebuvo suprantamai apibrėžti, nieko nereiškė, niekas nesuprato tų žodžių ribų (kas galima, kas ne), nes visi Lietuvoje, įrėminti labai griežtose ribose, gyveno bent keturiasdešimt metų (kitur – juk ir septyniasdešimt metų), o dabar staiga ribos lyg ir nusitrynė. Pati „pertvarka“ nepaprastai vargino vadovaujančius žmones, vadovus, partijos atstovus ir jau 1987 m. į Maskvą iš įvairių SSRS kampelių buvo pradėję plūsti pačių nekantriausiųjų ataskaitos apie tai, kad tokia ir tokia Rusijos sritis ar rajonas, įmonė jau persitvarkė, viskas, žodžiu, drg. M. S. Gorbačiove, leisk mums toliau ramiai gyventi kaip seniau. Tai buvo naujos rūšies žmonių – *homo sovietikų* – maldavimas. Rusų filosofas Aleksandras Zinovjevas ironizavo, analizuodamas tai, kas yra *homo sovietikas* ir kaip funkcionuoja SSRS, ir priėjo prie išvados, kad svarbiausia laiku pateikti ataskaitą ir ją lengva pateikti tada, kai nieko nepadarai, ką liepia. O tas pateiktas ataskaitas apie persitvarkymą centrinė valdžia ėmė kritikuoti, kad ne taip greitai tai gali padaryti, tai yra persitvarkyti, nors ir buvo paskelbtas greitėjimas (*uskorienije*) (M. Gorbačiovas juk planavo XIII penkmetį, nesiklausė pas jį atėjusio A. Sacharavo, jis kaip Nikolajus II nenorėjo nieko keisti, nematė, kas vyksta, ir žmoną turėjo valdingą, kurios nemažai klausė, tokie panašumai Kremliuje kartojosi).

Čia net, ko gero, galima paimti analogiją iš medievisto, prancūzų analų mokyklos atstovo, Viduramžių mentaliteto tyrinėtojo Žako La Gofo išsakytos minties, kad Viduramžių žmogus kentėjo dėl savo neapibrėžtos čia ir dabar būties. Tai lygiai į tokią pat „viduramžišką būseną“ visus nugramzdino ir septintasis gensekas M. Gorbačiovas.

O baimė pamažu sklaidėsi, nors paskutinis bandymas įbauginti, padarytas vietinės valdžios, buvo „Bananų balius“ 1988 m. rugsėjo 28 d., kai buvo vaikomas Lietuvos laisvės lygos mitingas Vilniuje. Tačiau 1989 m. vasario 16-oji rajone jau buvo švenčiama atvirai – sausakimšuose Kuršėnų kultūros namuose minėjimas su dainomis truko 2,5 valandos. Apie minėjimą parašęs „Leniniečio“ žurnalistas V. Kirkutis konstatavo:

„Įdomus buvo minėjimas. Jo metu ne tik salėje sėdintys labiau susitelkė, arčiau vienas kito pasijuto. Tarsi labiau priartėjo ir 1918 m. vasaris, suprantamesnės pasidarė mūsų senelių, prosenelių viltys ir lūkesčiai, giliau širdin grimzdo daina ir tiesos žodis. O kaip skambėjo Maironio ir J. Naujalio „Lietuva

brangi...“, kai prieš salę lyg didelį vieningą chorą stojo dirigentė... Būtų gera, kad darna ir vienybė, atsirandanti šventėse ir darbuose, neišblėstų.“

Matote, jau net užuominos kokios nėra apie „rėmus“, norima tik „darnos ir vienybės“, čia juk rajono partijos laikraščio žurnalistas rašė, o ką turėjo omenyje, reikėtų jo klausti, bet baimės lyg ir nebuvo likę jau.

Tiesa, baimės sovietai mums dar įvarė 1990 m., ypač antrojoje jo pusėje, ir 1991 m. pradžioje, kai buvo bandoma grubia karine jėga, nukreipta prieš „nacionalistus ir ekstremistus“, keisti situaciją Lietuvoje. Ar šiandien nieko neprimena tos sąvokos karo Ukrainoje akivaizdoje? Tačiau tos baimės nebuvo tiek, kad lietuviai nustotų kovoti ir tikėti nepriklausoma savo valstybe.

Tai tiek trumpai apie tai, kaip mes čia rajone nustojome bijoti.

Svarbiausi Sąjūdžio kūrimosi istorijos įvykiai ir faktai Šiaulių rajone

Mano minėtos knygos apie Sąjūdžio istoriją rajone sudarytojai rašė, kad atgimimo ištakų galima ieškoti gerokai prieš M. Gorbačiovo „pertvarką“, nes 1983 m. rugpjūčio mėnesio pabaigoje, per mokytojų susirinkimą, prieš naujus mokslo metus, Kuršėnų muzikos mokyklos direktorius Pranas Mikutis sukėlė valdžios įtūžį ir mokytojų ovacijas, iš tribūnos pareiškęs, kad rajono valdžia geriau pastatytų meno mokyklą Kuršėnuose, o ne naują suomišką pirtį (Micaičių kolūkio pirtis buvo turėta mintyje). Šiaulių rajono LKP pirmasis sekretorius atsakęs, kad P. Mikutis blogai suprantąs dialektinį materializmą (įdomu, kaip jį suprasti reikėjo).

Nors autoriui kitas sąjūdininkas Rimas Kriščiūnas privačiame pokalbyje yra minėjęs apie trispalvių kėlimą sovietmečiu gerokai anksčiau, iki M. Gorbačiovo atėjimo į valdžią.

Oficialiai rajone pirmą kartą trispalvė buvo iškelta 1988 m. rugsėjo viduryje Rakandžių kaime, Gruzdžių seniūnijoje, kaimo sueigoje, „Aušros“ leidėjo Jono Šliūpo tėviškėje.

Taigi, kokia buvo ta pradžia. Minima, kad tą vasarą kelios grupelės žmonių, atskirai susirinkusios, kalbėdavo apie Sąjūdžio grupės steigimo būtinybę, bet niekas nesiryžo to imtis, be to, nelabai žinojo, kaip tai padaryti. Tai buvo paprasti žmonės, nedalyvavę sovietinio gyvenimo visuomeninėje veikloje.

Jonas Kiriliauskas Sąjūdžio 35-mečio minėjime Bazilionuose 2023 m. birželio 2 d. Ritos Žadeikytės nuotrauka

Postūmį įkurti Sąjūdį turėjo rašytojo Stasio Kašausko apsilankymas Kuršėnų 4-ojoje vidurinėje mokykloje ir susitikimas su mokytojais. Po jo mokytojai Verseckas, Jakelaitis, Putnikas ir Jacikevičius nusprendė vykti į Šiaulius ir prašyti pagalbos, nes nežinojo, kaip reikia kurti Sąjūdį.

Po to keliolika žmonių susirinko Kuršėnų miesto VK posėdžių salėje ir nusprendė, kad reikia kurti Sąjūdį.

Steigiamasis rajono Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės susirinkimas įvyko 1988 m. spalio 3 d. Kuršėnų kultūros namų salėje, atėjo per 800 žmonių.

Buvo išrinkta Sąjūdžio taryba iš 15 žmonių, iš kurių septyni buvo mokytojai (Arust, Bezaras, Verseckas, Fabijonavičienė, Jacikevičius, Mikutis, Šalaviejus, po kurio laiko vienas atsisakė dalyvauti, nes su ekstremistais ne pakeliui), keturi gydytojai (Andriuškevičius, Miniotienė, Norkūnienė, Vaitiekaitis), vienas darbininkas (Kriščiūnas), vienas kultūros darbuotojas (Norvilienė), vienas kolūkio miškininkas (Liutvinas) ir vienas žurnalistas (Puodžiūnas). Pirmininku buvo išrinktas mokytojas A. Verseckas.

Po to pradėjo registruotis Sąjūdžio grupės Šiaulių rajone, jų buvo per 40.

Ką veikė naujoji Sąjūdžio taryba?

Rajono Sąjūdžio taryba pirmiausia priėmė rezoliucijas, kuriomis aiškiai išsakė svarbiausias Šiaulių rajono problemas (šias rezoliucijas priėmė spalio mėnesį, o rajono laikraštis išspausdino tik gruodžio mėnesį):

„Dėl ekologinės padėties“ – kritikuota ekologija ir esktruzinių medžiagų gamykla Daugėliuose...

„Dėl istorijos, kultūros paminklų“ – siūlyta atstatyti pokariu stalinistų nugriautus paminklus rajone...

„Dėl vidaus reikalų skyriaus darbo“ – kritikuotas prastas darbas, samagoninkų stogavimas...

„Dėl prekybos“ – siūlyta panaikinti „Vijolės“ parduotuvę, kur 30 nomenklatūrininkų pirkdavo deficitines prekes...

„Dėl švietimo“ – iškeltos problemos: autoritarizmas, komandinio darbo metodai, nepasitikima mokytoju, mokiniai nelaikomi asmenybėmis...

„Dėl Kuršėnų miesto vystymo perspektyvos“ – siūlyta rajono centrą perkelti į Kuršėnus...

„Dėl rajono laikraščio pavadinimo keitimo“ – siūlyta keisti „Leniniečio“ pavadinimą...

Išrinkti delegatai į 1988 m. spalio 22–23 d. Sąjūdžio suvažiavimą Vilniuje – 5 iš tarybos, 9 iš grupių.

Sąjūdis buvo gavęs būstinę, Kuršėnų VK išsikabino iškabas, nes miesto VK pirmininkas A. Gaubas ir jo pavaduotoja S. Lukienė netrukdė Sąjūdžio darbui – kaip galėjo, taip padėjo.

Taigi, kaip matome, Atgimimas nuo vasaros pradžios iki rudens, kad ir sunkiai, bet skynėsi kelią – žmonės laisvėjo, drąsėjo, nebijodami kažkokių realių represijų už savo veikas, rengė šimtatūkstantinius mitingus, minėjo Ribentropo–Molotovo pakto dieną ir piktinosi SSRS okupacija.

Sąjūdžio laukė daug darbų, rinkimų, svaigių pergalių ir didelių nusivylimų.

Ar pavyko keltų uždavinių įgyvendinimas?

Vietoj išvadų

Toks klausimo iškėlimas gali atrodyti keistas, nes akivaizdu, kad pagrindinis tikslas – NEPRIKLAUSOMYBĖS ATKŪRIMAS – Sąjūdžio buvo įgyvendintas ir mes jau ketvirtąjį dešimtmetį džiaugėmės būdami laisvi ir saugūs euroatlantinių organizacijų nariai.

Tada Sąjūdžio kelti kandidatai lengvai laimėjo visus rinkimus: į SSRS liaudies suvažiavimą, vietinius savivaldos rinkimus, paskui ir tuometę LSSR AT tarybą, nors į pastarąją per 1990 m. vasario 24 d. rinkimus rajone nebuvo išrinktas nei J. Bezaras, nei Kazimieras Vaišvilas iš Bridų, o buvo išrinkti kiti Sąjūdžio atstovai – Jokūbas Minkevičius ir gydytoja Miglutė Gerdaitytė.

Šiaulių rajone po rinkimų į vietos tarybą niekas iš Sąjūdžio kandidatų nenorėjo „imti valdžios“, todėl ji buvo atiduota Šiaulių rajono VK plano komisijos pirmininkui Vytautui Krasauskui. Tai buvo keistas sprendimas.

Tačiau, kalbant apie uždavinių įgyvendinimą, negalima nepaminėti 1992 m. spalio 25 d. vykusių Seimo rinkimų, kai Lietuvoje LDDP gavo 44 proc. ir 73 mandatus, o Sąjūdis – 21 proc. ir 30 mandatų.

Daugelis Lietuvoje, matyt, ir nepriklausomybę įsivaizdavo kaip įsėdimą į lėktuvą ir trumpą skrydį, pavyzdžiui, į Skandinaviją (juk buvo žadama greitai gyventi taip kaip Švedijoje), tačiau, lėktuvui nusileidus, mums pranešė, kad nusileidome į Zimbabvę (neįžeidžiant tos šalies gyventojų), ir puolėme balsuoti norėdami atgal...

Tų rinkimų rezultatų priežastis politologai, istorikai ir sociologai analizavo, analizuoja ir analizuos dar ilgai, bet daugelis tų, kas tada buvo už Sąjūdį, ko gero, prisimena slogų įspūdį, kurį paliko rinkimų rezultatai, ne vienas sakėme: „Eik tu sau“, „Negali būti“. Rezultatai tiesiog pribloškė. Kaune išėjo laikraštis „Tautos valia“, pakvipo perversmu (tas laikraštis irgi buvo pasirodęs 1926 m. Lietuvoje) ir atsimetimu į 1926 m. gruodį.

Vėliau tas jausmas apimdavo iš naujo po tokių netikėtų rezultatų per įvairius balsavimus įvairiuose rinkimuose, turėdavai vis iš naujo permąstyti, kad viskas slypi sąvokoje ar termine *homo sovietikas* (aš tą terminą vartoju ne niekinamąja prasme, o kaip sukurtą bendrą terminą tam tikram elgesiui apibūdinti), o jo fenomeno ironiškasis tyrinėtojas A. Zinovjevas tokiu pavadinimu 1981 m. Miunchene išleistoje knygoje į *homo sovietiką* pasižiūrėjo taip, kaip pats būtų *homo sovietikas*, *tarybinis žmogus*: „Paprasčiausiai pas mane nėra jokių įsitikinimų (pažiūrų). Pas mane yra tik daugiau ar mažiau pastovi reakcija į visa tai, su kuo tenka susidurti – elgesio stereotipai. Įsitikinimai yra esmė vakariečio, o ne sovietinio žmogaus tipo...

Iš sumaišymo įsitikinimų ir elgesio stereotipo be įsitikinimų vyksta daugelis nesusipratimų vertinant sovietinių žmonių elgesį“ (mes ir nepykstame, kai vakariečiai mūsų šalį vadina postsovietine erdve, labiau pykdavome, kai Rusija vadindavo „artimuoju užsieniu“, suprasdami tos sąvokos geopolitinę potekstę, ir teisingai ją suprasdami, ko nenorėjo suprasti mūsų Vakarų partneriai).

Įsitikinimai, tai yra poreikis turėti pažiūras, nėra toks paprastas dalykas, kaip atrodo, nes savo pažiūras turi pagrįsti, argumentuoti, įrodyti, diskutuoti, gyventi vadovaudamasis jomis, o jeigu tu šiandien esi „konservatorius“, rytoj – „liberalas“, o poryt – „socialistas“ ar koks nors populistas, tai tu esi tik elgesio stereotipo valdomas, arba *homo sovietikas*, kuris yra išmokytas prisitaikyti prie kintančių sąlygų. Štai ir vėl grįžtame prie baimės, apie kurią kalbėjau pirmoje straipsnio dalyje, baimės būti kitokiam, baimės būti savimi.

Štai kur Sąjūdis neįvykdė Atgimimo metu kelto uždavinio, kai buvo atsiskirta, išsivaduota iš SSRS. Didžioji dalis visuomenės greitai pamatė, kad Sąjūdis ardo jų įsivaizdavimu stabilų pasaulėlį, „kad viską išvagia, kolūkius ardo“, nors viską darė patys žmonės vietose, kolūkiuose. Aš pats savo akimis mačiau, kaip buvo ardomas toks prie Kuršėnų buvęs „Taikos“ kolūkis, ten dirbo artimi giminės, dalyvavo tuose ardymo procesuose, komisijose, kaip visi po šapelį, kas ką galėjo, nešė iš to bendro kolchozo aruodo, pavyzdžiui, gavo fermos kampą – nugriovė, plytas pardavė patys žmonės ir t. t. Tokie pat procesai, toks pat ardymasis vyko ir kituose kolūkiuose, ir niekas negirdėjo balsų: „Dirbkime kartu, laikykimės išvien, nesidraskykime.“

Tas fenomenas vėl aiškinamas sąvoka *homo sovietikas* – tai vienišas žmogus, kuris moka tik prisitaikyti pats vienas prie situacijos, bet ne veikti savarankiškai kokios nors bendruomenės sudėtyje, dėl to, kad jį nuo to atpratino, tai greičiausiai viena iš pačių giliausių perestroikos dramų... 1994 m. apie tai rašė rusų filosofas S. Diligenskis. Buvo dar ta nelemta baimė, kad kiti pasiims daugiau... (žiūrėk, ir šiandien dar Lietuva yra dugne, pagal tai kiek piliečiai dalyvauja visuomeninėse organizacijoje, bendruomenėse, partijose).

O žmonės ir dabar dar kaimuose, kalbėdami, keikdami Sąjūdį, kažkodėl nemato, kad šiandien, pavyzdžiui, puikiausiai gyvuoja Kuršėnų žemės ūkio bendrovė su 132 darbuotojais ir 1,4 tūkst. Eur mėnesiniu atlyginimų vidurkiu ar Verbūnų tokia pat ŽŪB, ar kitos išlikusios Šiaulių rajone ir Lietuvoje žemės ūkio bendrovės, o kodėl jų neišardė tas „menamas Landsbergis“, žmogus neklausia?

Žmonės, mūsų atgimusios visuomenės didžioji dalis, matyt, norėjo gyventi kaip SSRS, tik vadovaujami iš Vilniaus, ne iš Maskvos, norėjo, kad ir toliau būtų privilegijos, skirstymo galimybės, eilės butui, mašinai, arba jiems reikėjo šeimininko ir tvarkos – šeimininko, kad nereikėtų nieko galvoti patiems, o tvarkos, kad žinotų, kur pasiskųsti dėl, jų manymu, esamos netvarkos. Tą puikiai jau 1988 m. atskleidė Vladimiras Voinovičius romane „Kepurė“, kaip pagrindinis personažas rašytojas negavęs, jo manymu, priklausančios pagal nuopelnus tėvynei ondatros ar kokio ten kailio žieminės kepurės, bandė ją „išsimušti“, išsireikalauti, net disidentu buvo pasiruošęs tapti, kol gavo... ne kepurę, bet infarktą ir numirė.

Mūsų prisitaikyti išmokusi visuomenė (o koks prisitaikymo virtuozas buvo ir „pertvarkos“ sumanytojas M. Gorbačiovas, paskaičius jo biografiją, negali patikėti tuo, beje, ar žinote, kad pirma M. Gorbačiovo biografija buvo išleista užsienyje, Niujorke, 1985 m. kovo 11 d., jo išrinkimo genseku dieną!), be įsitikinimų, o su tam tikru elgesio stereotipu niekaip negali padaryti vieno dalyko, kurį dar 1937 m. išleistoje knygoje „Rusiško komunizmo prasmė ir ištakos“ parašė rusų filosofas Nikolajus Berdiajevas. Jis aiškino, kad komunizmas, kokį sukūrė rusai, yra rusiškas ir jo nugalėti negalima, jį turės išgyvendinti iš savęs patys rusai. Komunizmas turi būti įveiktas, o ne sunaikintas. Netikite, pažiūrėkite į Rusiją, pas juos galvose gyvas komunizmas, nostalgija SSRS, ir ką jie daro šiandien Ukrainoje? Jie atgaivina bolševizmą – tą totalitarinio pykčio kultūrą (apie kurią dar 1994 m. kalbėjo rusų filosofas V. Kantoras) mūsų dienomis. Kas gi yra Buča, Irpinė, Mariupolis, jei ne tos pykčio kultūros išraiška?

Į valdžią po Sąjūdžio, po 1992 m., mūsų žmonės dažnai žiūri taip, kaip vienoje dainelėje sovietiniame animaciniame filmuke dainavo: „Priletit vdrug volšebnik v golubom vertoliotie i besplatno pokažiet kino“ (skraidė juk Uspaskichas su Paksu...) „Štai atskris burtininkas su žydru malūnsparniu ir nemokamai parodys mums kiną...“

Šiaulių rajono Sąjūdžio 35-mečio minėjime 2023 m. rugsėjo 14 d. Šiaulių rajono savivaldybės Vytauto Vitkausko viešojoje bibliotekoje. Astos Gasiūnienės nuotrauka

O kaip reikia žiūrėti į valdžią, dabar jau neatmenamais 1963 m., taigi, prieš 60 metų, rusų disidentas Grigorijus Pomerancas trumpoje esė „Velnio reabilitacija“, analizuodamas žmogaus dvilypumą, rašė, o gal, tiksliau, mokė:

„Žmogus santykyje su valdžia turi būti vyras (griežtas, iš valdžios yra reikalaujama, nedėkojama), o santykyje su Dievu – moteris (nuolankus – Dievo yra meldžiama, prašoma užtarimo). Mes didžia dalimi darome atvirkščiai: santykyje su Dievu esame vyrai (Atgimimo metu lūžo bažnyčios, dabar kaip sovietmečiu jos dar tuštesnės), o su valdžia – moterys. Kartais – kaprizingos moterys, linkusios į haremo linksmybes, intrigas ir apkalbas.“

Pasakykite, kad neteisinga visuomenės diagnozė? Visuomenės, kuri niekaip negali savyje nugalėti komunizmo (matyti priešus, būti piktiems, nemąstantiems, kaip keistis ir keisti, susikurti pažiūras ar įsitikinimus (nelaukti to žydro malūnsparnio ir nemokamo kino), balsuojant kiekvienuose rinkimuose už gelbėtojus, greičiausiai norint gauti tą menamą kepurę, o ne rūpinantis bendru reikalu – respublika) ir tapti atsakingais žmonėmis, kokiais norėjo mus matyti G. Pomerancas, kokiais mums atrodė ir greičiausiai buvo ir yra Sąjūdžio žmonės.

O gal reikia atkurti Sąjūdį, kad pabaigtų Tautinį atgimimą, kuris kartais atrodo toks pastrigęs 1992-aisiais, net ir šiandieninės čekiukų istorijos peripetijose, o juk tie čekiukai – tai irgi ta pati nelemta kepurė, kurios taip norisi...

Panaudota literatūra

1. Verseckaitė E. (sudarytoja), *Sąjūdis Šiaulių rajone*, Šiauliai, 2008.

Šiaulių rajono Sąjūdžio 35-mečio minėjime 2023 m. rugsėjo 14 d. Šiaulių rajono savivaldybės Vytauto Vitkausko viešojoje bibliotekoje. Priekyje Pranas Andruškevičius, trečias iš kairės Jonas Novogreckis. Astos Gasiūnienės nuotrauka

2. Gailienė D., *Ką jie mums padarė*, Vilnius, 2021.
3. Voinovič V., *Šapka*, London, 1988.
4. Heller M., *Sedmoj sekretar*, London, 1991.
5. Zinovjev A., *Homo sovieticus*, Miunchen, 1981.
6. Pomeranc G., *Nepublikovanoje*, Frankfurt / Main, 1972.
7. Berdiajev N., *Istoki i smysl russkogo komunizma*, Paris, 1955.
8. Kantor V. K., Stichija į civilizacja: dva faktora „russkoj sudby“, *Voprosy filosofii*, 1994, Nr. 5.
9. Diligenskij S. G., Risk istorčevskogo vybora v Rossii, *Voporsy filosofii*, 1994, Nr. 5.
10. Amalrik A., *Neželannoje putešestvije v Sibir*, New York, 1970.

Šiaulių rajono Sąjūdžio 35-mečio minėjime 2023 m. rugsėjo 14 d. Šiaulių rajono savivaldybės Vytauto Vitkausko viešojoje bibliotekoje. Priekyje Alfredas Jonuška. Astos Gasiūnienės nuotrauka

Romualdas OZOLAS

Dienoraštis. 1960 metai

Nuotraukos Romualdo Ozolo

Metai, ką aš duosiu jums ir jūs man?

1960 m. sausio 1 d., penktadienis

Važiavau namo, palikęs draugus, nes kitaip negalėjau: su draugais susitiksiu, o namų pasiilgau. Pauliukas vien tik ir terašo: „Broliuk, parvažiuok! Aš tavęs labai pasiilgau.“

Ryto 4 valandą buvau Šiauliuose. Mieste migla, šerkšnu krentanti ant vielų, šakų, namų, net ant mano antakių ir apykaklės.

Gavau mašiną. Šilta. Motoras ūžia, juda rodyklės, šoferis žiūri į kelią, kuriuo čiuožia žibintų šviesa. Maudžia raumenis. Aš snaudžiu.

Apšerkšnijęberžai tęsiasi lyg pasakiška galerija. Jaučiu judėjimą ir trapų, skambų apšerkšnijusių beržų spindesį.

Parėjau klupdamas arimuose.

Tėtis atsikėlė ir, iš susijaudinimo nerasdamas durų kabliuko, tipeno basomis kojomis.

– Nu, aš sakiau, kad tu padarysi staigmeną.

– Nemeluok, nesakei, – kalba mama ir bučiuoja mane.

Atsigulu pas Pauliuką. Jis šiltas, mieguistas ir glausdamasis sako:

– Broliuk! Broliuk!

Vida pakelia galvą, išplečia akis ir tyliai šypsosi.

O aš greitai užmiegu. Valgis, šiluma ir neprasta nuotaika – namų nuotaika – pilte pila į mano kūną jėgas.

Susitikime buvau mokykloje. Dainavo mažasis Braslauskiukas. Vaikas savo virpančiu balseliu, iš baimės išsiplėtusiomis akimis traukia lietuvių dainą. Atrodo, skamba ne jo balsas, o pati žemė; ta pati, kuria tu vaikštai, kurios drėgną kvapą tu žinai taip gerai...

Dvyliktai valandai grįžtu į namus. Negaliu klausytis girto Stankaus ir nesubrendėlių moksleivių kalbų. O juk manęs laukia tėtė.

Naujuosius metus sutinkam prie bendro stalo. Aš po dvejų metų pertraukos vėl namie. Tik Laima Kaune. Gal braukia ašarą? Juk jai ten ne gyvenimas.

Užplūsta mintys. Įjungiu radijo aparatą ir klausau vokiečių muzikos. Ji apvalo širdį ir galvą.

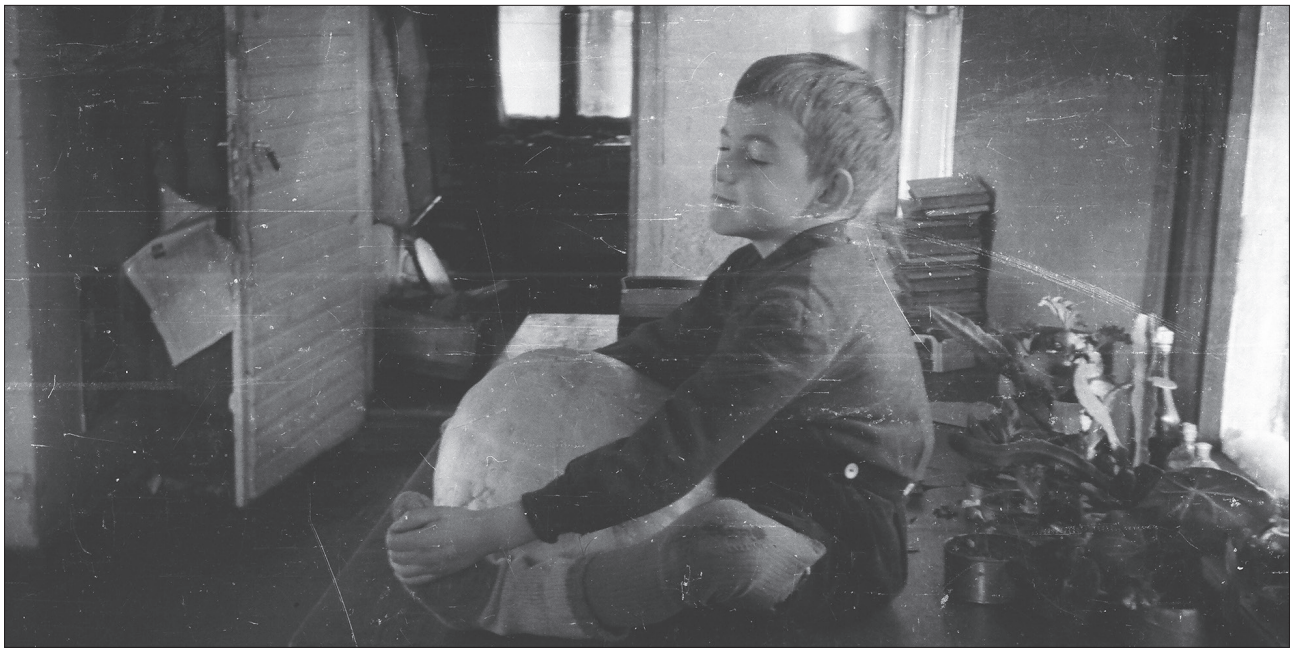
Visą sausio pirmąją skaitau ir tinginiauju, rausiuosi po savo knygas. Tai man suteikia daug malonumo.

1960 m. sausio 2 d., šeštadienis

Vakar Pauliukas parašė: „Rytoj trečią valandą organizuojama išvyka į mišką. Jūsų dalyvavimas būtinas. Už nedalyvavimą – dešimt dienų katorgos.“

Aš negalėjau atsisakyti.

Kur prieš penketą metų buvo dykaukis, žaliuoja mano ūgio pušynėlis. Pušaitės jaunos, sodrios,

Pauliukas

sakuotos, storais pumpurais. Tai nuostabi žemės galios apraiška. Saulės simfonija.

Mes siautėm su Pauliuku, apžiūrinėjom kiškių ir stirnų takus, čiuožėm ledu, paskui su Milašiuku nuėjau pažiūrėti apgraužtų medžių. Puikus miškas. Jauste jauti jo ramų vibravimą. Tavo raumenys pasiduoda tam ritmui, ir tu džiugus eini, eini ir galvoji.

Grįžęs skaitau ir valgau. Kada išseks mamos išradingumas besirūpinant manim?

Vakare einam į kiną. Tėtis lieka namie. Kino nėra, ir aš su Jonu Kabaila ir Vaičiuliu einu pas pastarąjį.

Jonas pasakoja apie gyvenimą, tiksliau, gėrimą. Sūrių žodelių nestokoja. Bet man gera.

Pas Vaičiulį yra daktaras su žmona ir Preidžiai. Daktaras pasisodina mane ir sako panegirikas. „Ateitis – tavo rankose. Išlaikyk ją.“ Faktinai – tiesa.

Mes dar liekam gerti alaus. Prasideda kalbos apie jūrą, muziką ir žmoną, žudančią tave. Aktyviausiai dalyvauja Preidis.

Bet mes užtai daug aktyvesni beldimesi pas Kostą – norim gauti degtinės. Kostas atsikelia ir piktai pareiškia, kad neturi.

Užtai mes nueinam į šokius. Nors aš visiškai nepasiruošęs ir girtas, šoku su Terese, prisiekinėju mylįs Anutą ir juokiuos.

Grįžęs skaitau.

1960 m. sausio 3 d., sekmadienis

Visą dieną skaitau „Sesuo Keri“. Man patinka Draizeris savo negailestingu psichologijos gijų narpliojimu.

Užtai mamai nepatinka, kad aš kiaurą dieną tik skaitau ir valgau, nepavaikštau. Nusileidžiu – vakare su Pauliuku nueinu iki Bazilionų ir grįžtu neatsimerkdamas.

Klaikus jausmas.

1960 m. sausio 4 d., pirmadienis

Išvažiuoju į Vilnių. Tėtis ir mama, kaip ir visada, palydi mane iki plento ir stovi, žiūri, kaip aš nuvažiuoju. Nors nesu ypatingai sentimentalus, man darosi liūdna.

Šiauliuose bilietą gaunu ir be ypatingų nuotykių pasiekiu Vilnių. Nuo Kauno skaitau Kanovičiaus „Aš žiūriu į žvaigždes“.

Vakare nueinu į ansamblio repeticiją. To, ką išgirdau, nesitikėjau išgirsti – vadovas palieka mus. Nuotaika tokia, kad neduok dieve. Grįžęs papasakoju tai Violei, ir mes ilgai kalbamės.

1960 m. sausio 5 d., antradienis

Iš ryto mokausi – turiu laikyti latvių kalbos egzaminą. Bet mano mokymasis daugiau skaitymo pobūdžio.

Vakare einu į repeticiją. Alė, Petras ir Vaidis buvo pas vadovą. Jis nusivylęs ir tvirtai nusprendęs palikti ansamblį.

O Vaidis perduoda vadovo sveikinimus, nors pačiam sunku kalbėti meluojant.

1960 m. sausio 6 d., trečiadienis

Mokausi skaitykloje, o antrą valandą su Ale ir Petru važiuojame išlydėti vadovo. Jis man atrodo lyg būtų visą laiką sumišęs. Žmona rūpinasi, o jis atrodo lyg tai jam visiškai niekas nerūpėtų.

Važiuoja į Čekoslovakiją ir daugiau kultūros veikėjų. Aš pažįstamas su Drąsutiene. Jei ne vadovas – nepažinočiau. Jis tiek man davė. Nejaugi viskas taip ir pasibaigs?

Vakare vėl mokausi.

1960 m. sausio 7 d., ketvirtadienis

Atsikeliu devintą valandą. Nueinu į egzaminą, dar nepabaigęs skaityti. Įeinu, nes nėra kam eiti.

Atsakinėju gėdingai. Turbūt už pavardę Kabelka parašė keturis. Aš baisiai apsileidau.

Vakare visai netikėtai susiorganizuoja išgėrimas su neakivaizdininkais, Telesforo draugais. Mudu geriame su Rita, o paskui iki penktos praleidžiame Kultūros rūmuose.

1960 m. sausio 8 d., penktadienis

Dieną praleidžiu vaikščiodamas po knygynus, perku knygas už paskutinius pinigus. Pinigų bus, o knygų nebus.

Skaitau Šimonį. Gėrėm su Chmieliu ir Skiauteriu.

1960 m. sausio 9 d., šeštadienis

Užeinu į redakciją. Arnašius duoda padaryti porą reportažų. Vakare dar gaunu trečią. Medžiagą susirinkau centriniam pašte, o vakare – iš Tauro.

Vakare buvau šokiuose. Šokau taip, kaip seniai nebuvau šokęs. Pirmas pradėjau ir ėjau su retu pasisekimu.

1960 m. sausio 10 d., sekmadienis

Iš ryto buvo orkestro repeticija. Paskui atėjo Arnašius ir pareiškė, kad turiu padaryti reportažą iš Tauro. Sėdau, bet atėjo Lioška ir pasiūlė nueiti į baletą. Buvo Ravelio „Bolero“, „Kvietimas šokui“ ir „Šecherezada“. Šoko Sabaliauskaitė. Ji man patiko. O teatro reikia naujo.

Iki antros padariau reportažą.

1960 m. sausio 11 d., pirmadienis

Nunešu reportažą Arnašiui. Jis truputį pakritikuoja, pareiškia, kad esą mažai, bet Roma pasako, kad yra gerai.

Išeinu į skaityklą ruošti antro reportažo. Rašiau, bet jaučiu, kad medžiagos trūksta. Nuėjau į paštą. Drąsiai. O ten nieko nėra.

Grįžęs redakcijoje rašiau. Kas man patinka, nepatinka Arnašiui, o kur aš rašiau šiaip sau – jam patinka.

Prižadėjau vieną skyrių atnešti rytoj ir su pasitenkinimu išvykau. Tarp kitko, redakcijoje jaučiuosi kaip namie.

Buvo Živilė. Jai reikia pinigų. Manęs nėra taip kaip ir pinigų.

Žadėjom su Petru eiti pas Lazutką dėl vadovo. Jo nebuvo. Bet pagaliau – ar tai padės? Čia reikia laiko.

Ansamblio repeticijoje nyku.

Grįžęs kalbėjau su Viole. Ji nebeina į repeticijas ir kažin ar beeis. Didžiai abejoju ir aš, o ji tik neverkia.

Tarp kitko, mūsų susitikimai tapo poreikiu. Vakare parašiau Čižauskui apie seksteto koncertus ir sutvarkiau dienoraštį.

1960 m. sausio 12 d., antradienis – vasario 12 d., penktadienis

Parėjo mėnuo. Daug per tą laiką buvo įvykių, gan reikšmingų, gan svarbių. Kai kuriuos jau spėjau ir pamiršti.

Laikiau egzaminus. Daugelį kartų parėjau girtutėlis, dar daugiau – apygirtis. Gėriau ir vienas „Rūtoje“, ir su Pundžiu, Pranu ir Antanu valst. ansamblyje, ir su merginom. Net prieš egzaminus. Tai, žinoma, įžūlu (dėstytojų akimis, jei jie, vargšai, matytų).

Laukiau vadovo iš Čekoslovakijos. Sulaukęs gavau leidimą važiuoti porai dienų namo.

Kaip ir visada, baisiai tinginiavau ir valgiau.

Po trijų dienų jaučiau būtinumą sugrįžti. Tik gaila mamos – gruodžio 31-ajai ji ruošė balių, o aš... Bet darbas šaukia.

Grįžau autobusu, galvodamas apie žavingą važinėjimą rogėmis su Pauliuku, lodant visus pakelės

Mekiai

šunis ir mano broliukui tuoj pat papasakojant apie jų kilmę, veislę ir biografiją.

Repeticijų dienos prabėgo greit ir monotoniškai, jei neskaitysime vėlyvų vakarų ir naktų 124 kambaryje. Čia kalbėjom apie meną, muziką ir uogas. Vargšė Janė, ji galvoja, kad aš ją myliu, o juk aš tai nieko nežinau.

– Romuk, kai tu buvai išvažiavęs... aš tavęs... pasiilgau.

Ji su manimi atsisveikino. Bet apie tai yra užrašų knygutėje. Kelionėje, nors ir ne iki galo, aš prisiverčiau padaryti keletą užrašų. Taigi, Maskva ir Ryga tenai.

...Jau dvi dienos (tiksliau, trys) Vilniuje.

Iki šio vakaro viešpatavo darbinga nuotaika. Nuo ko tai – kad gatvės kvepia pavasariu ar kad grįžau išsiilgęs visko – studijų, draugų, kambario, knygų, ar tiesiog eilinis darbingumo antplūdis – skaičiau, sėdėjau visose paskaitose, tvarkiausi, stengiausi viską atlikti akiratiškai kaip vokietis. Buvau redakcijoje, sutikau Ireną, buvau pas Alę; visur jaučiau šviesią nuotaiką, kažkokį darbo patosą. Šiandien perskaičiau apie 300 puslapių ir jau negaliu daugiau. Net fragmentiškos dienoraščio mintys rodo mano neįgudimą dirbti pastoviai ir sistemingai. O darbo tiek daug! Reikia ruošti apsakymus sekcijai, padaryt reportažą, rašyti kursinį darbą. Bloga, labai bloga. Ir kas keisčiausia – noriu sutikti Liu, nors jos jau visiškai nemyliu, žinau tai labai gerai.

Vasario 1 d.

Sirginėjau visą laiką, jau tris dienas. Iš ryto, 10 val., buvom karinėj ligoninėj skiepytis nuo raupų.

Paskui nuėjom pas Alę. Grįžęs skaičiau, ruošiausi kelionei į Rygą. Paskambino Arnašius. Eina mano reportažas. Vakare nuėjom į ansamblio susirinkimą. Vadovas pasakė, kad aš kirvis, jog neparašiau pareiškimo dėl pašalpos. Valda padovanojo šią knygutę. Grįžęs užėjau pas Janę ir Vidą. Aiškūs 20-ojo amžiaus požymiai. Prasėdėjau iki pusės 2-ų. Vakar su jomis kalbėjom apie muziką, išdėsčiau savo pažiūras ir ginčijomės dėl pažiūrų į gyvenimą, visuomenę ir santvarką.

Vasario 2 d., antradienis

Buvau užsukęs laikrodį, kad pakeltų pusę 5, bet, kaip vakar susitarėm, atėjo Janė ir pakėlė. Labai dvilypis atsisveikinimas. Nuėjau į konservatorijos bendrabutį, pas Antaną ir Praną. Jie miegojo pas Daivą ir Reginą, ir vėliau pasakojo savo įspūdžius. Atsisveikinau su Regina. Ji dar liepsnoja iš nakties. Laukėm KN mašinos, stūgavom. Vieni išėjo, kiti, mes, nuvažiavom. Kartu į Rygą važiuoja Borisovas, Čiudakova, Noreika, Kavaliauskas ir administratorius – Mendelsonas. Išvykom dideliu. Pusę kelio

prasnaudėm, paskui skaitėm ir rūkėm. Atvažiavus jokio vargo – stovi 4 karinės pobiedos (nes mes koncertuojam Pabaltijo karinės apygardos partiniam pasitarimui), nuvažiavom į „Rygos“ viešbutį. Čia pats centras. Nuotaiką gadino tai, kad pamečiau kontraboso muštuką. Bet išeitis turi būti – grosiu pičikato.

Susitvarkę nuėjom pavalgyti. Dietinėj valgykloj. Nežinom vietinių papročių – dvi vietos prie stalelio buvo laisvos, o dvi turėjo tuoj pasilaisvint. Mes stovėjom ir laukėm, o viena padavėja pasakė, kad tai esą negražu. Iš tikro! Kiek daug mums reikia mokytis, kad viską suvoktume intuityviai, net nežinodami papročių! Apžiūrėjom univermagą, paskui gulėjom ir kalbėjom apie moteris ir merginas. Paskambino Morkūnienė. Ji komandiruota į Taliną. Ji važiuoja šiąnakt, dėl ko Pranas labai pergyvena.

Ryga daro gerą įspūdį. Jaučiasi tvarkinga, darbšti ranka. Tik rusų kalba paplitusi nė kiek ne mažiau negu Vilniuje.

Pavakare buvau užmigęs, bet tiktai sušalau. O paskui sužinojau, kad reikės groti Dvarioną, o muštuko neturim. Kol pasidariau, daug prisinervavau.

Vis dėlto koncertas buvo geras, ypač pjesė. Tik akompanimentą sudirbo Pranas – buvo psichologinis momentas. Pasiklausėm koncerto. Matėm Vileiną, Ritengbergą, klausėmės Kuuziko. Tai buvo nuostabu, jo dainavimas. Gyvas jo vaizdas salės tamsoj.

O po to buvo banketas. Mus apdovanojo garbės raštais, prasidėjo tostai. Jautėmės tikrai gyveną. Buvom išgėrę.

Vasario 3 d., trečiadienis

Atsikėlėm anksti, nors buvo labai sunku ir bloga. Diena išaušo traukinyje. Ji pilna šerkšno ir saulės. Visą dienelę gulėjau. Vakare dainavom ir kalbėjom apie karą, pokarį, banditus.

Vasario 4 d., ketvirtadienis

Atvažiavom 10 val. ryto. Apsigyvenom viešbutyje „Zaria“. Tik padėjęs daiktus išėjau į miestą, o mano draugužiai rūkė ir lošė. Su Petru ir Baliuku radom Raudonojoj aikštėj. Apžiūrėjom Kremlių. Buvom Mauzoliejuje. Paskui – Tretjakovo galerijoj. Būčiau visai nusivylęs, jeigu ne Rericho paroda. Grįžę ilsėjomės, bet atėjo Baliukas, ir mes išdūmėm į Ostankino restoraną. Išgėrėm vyno, išėjom paskutiniai ir grįžę pas mergiotes krėtėm visokiausias velniavas.

Vasario 5 d., penktadienis

Vienuoliktą valandą išvažiavom į Universitetą. Kol per miestą nusitrenkėm su kontrabosu, o dar ten lauk! Gerai, kad padavė leidimus, tai nuėjom, o negerai, kad už mus kitų ilgai neįleido.

Pavalgėm. Apžiūrėjom U-tą. Stipriausią įspūdį palieka man kristalai ir meteoritai. Žiūrėdamas į juos aš girdžiu muziką.

U-te didžiulis judėjimas. Kalbėjom apie nacionalizmą. Žavi kinai.

Koncertas buvo labai šiltai priimtas. Sveikinom vadovą. Po to – šokiai. Buvau galvojęs pasilikt, bet nebuvo nuotaikos – išvažiavom visi namo.

Vasario 6 d., šeštadienis

Iki 6 val. vakaro laisvi, tai aš skaičiau visą dieną Venclovos Gimimo dieną, o kolegos lošė kortom ir grojo. Valgėm gerai. Diena eina vakarop. Prieš akis – koncertas. Žadėjau parašyt Janei, neparašiau ir Arnašiui nepaskambinau. Bet užtai įdomus buvo koncertas vakare Karinių oro pajėgų karininkų namuose. Publika! Vadovas tylėjo, laukė, publika pajuto tai, pajutau ir aš – neapykantą ir pasididžiavimą mūsų menu.

Grįžome metro ir – į restoraną.

Vasario 7 d., sekmadienis

Iš ryto, gerai išmiegojęs ir pavalgęs, išvažiavau į miestą. O ne, tai buvo pirmadienį. Tąkart grįžau ir skaičiau. Vakare koncertavom Visuomeninių mokslų akademijoje. Publika mus priėmė gan džiaugsmingai. Buvo daug lietuvių.

Vakare gėrėm „Ostankine“ su Baliuku ir Petru. Mes nemokėjome rusų kalbos, kalbėjo Džonsonas. Susitikom kažkokius estus, kurie klausė, ar mes nemokam švediškai. Grįžę nuėjom pas Danutę, Marytę ir Rasą. Ilgai kalbėjau su Rasa.

– Anksčiau tu buvai geras vaikas, dabar – geras žmogus.

Vasario 8 d., pirmadienis

Jau iš pat ryto paplepėjom su jauna pasininke. Paskui su Antanu išvažiavom į Tretjakovo galeriją. Rerichu gali gėrėtis visą laiką. Kiek žinau, jis yra piešęs ir lietuviškais siužetais. Nusipirkau Džono

Revaldo „Impresionizmo istoriją“, kuri labai greitai pas mus išgarsėjo.

O vakare kalbėjau su ta rusaite. Mano domėjimasis greitai skaidėsi ir, jei ne susidūrimas su inspektoriumi, nieko įdomaus ir nebūtų likę – ji siaura.

Vadovas pakvietė į savo kambarį. Kalbėjom apie montažą ansambliui. Tai labai sunkus darbas, ir aš vienas, matyt, neįveiksiu.

Vasario 9 d., antradienis

Vėl sumaišiau – pasirodo, šiandien buvom Tretjakovo galerijoj. Silpna atmintis.

Šį vakarą išvažiavom. Su Petriuku pardavėm vadovo bonkas (apie 30), paėmėm du puslitrius konjako ir po visų vargų stotyje nuėjom pas jį. Išgėrėm, kalbėjomės apie ansamblį, kokį įspūdį palikome ten, kas buvo gera ir bloga. O, kaip aš mėgstu tokius pokalbius.

Grįžęs kalbėjau su Vijole (ji tikrai drambliukas), paskui nuėjau gulti pas Birutę ir taip sulaukiau ryto. Visam amžiui įsmigs tos ansamblio kelionės.

Vasario 10 d., trečiadienis

Paskutinė gastrolių diena. O aš jau neturiu ką valgyti. Pasikliauju Baliuku.

Kelionė praėjo smulkiuose pokalbiuose, ginčuose ir juokuose paskendusi. Pats nepajusdamas, aš daugiausia kalbu. O tai nesiderina su mano būdu. Iš viso – aš pats nežinau, kokių tik savybių nėra tame ano charakteryje.

Porą valandų vedžiau ginčą su Smolskaite ir Bigelyte (buvo eilė klausytojų) apie meną, muziką, literatūrą.

Grįžome. Instrumentus palikome Filharmonijoje. Vilnius labai pavasariškas, šiltas, sujudęs, šlapias ir šviesus. Ir širdyje gera.

Kelionė iš Leningrado į Vilnių

Geltoni kačiukai žalių pušų fone. Moteris renka bruknes ir nešasi prijuostėje. Griaunamas geležinkelis ir statomas naujas. Šinos supjaustytos malkomis. Pakelėse moterys baltai dažo akmenukus darželiuose. Galingos elektros linijos stulpai įkasti geltoname smėlyje. Iš jo auga pušys – stiprios, galingos. O pelkėse – vos gyvos. Per jas tiesiami grioviai. Kasa rankomis ir ekskavatoriumi. Vienose upėse vanduo žalsvas (mažesnėse), kitose – rusvas, rudas. Juo arčiau Lietuvos, juo daugiau žalumos. Nuo juodo debesies juodas vanduo. Geltonas kelias, mėlynas dangus ir vanduo ir skaudžiai žali rugiai. Saulė ne tik fakelo, bet ir liktarnos vaidmens šiandien neatlieka. Seilė, o ne saulė. Traukinys sustoja prie kiekvienos išvietės – kas taip nachališkai liepė susimaukti tai žemei ir dar apaugti mišku. Nachališka iš pastarojo pusės. Kai saulė pasislepia, gamta pasidaro tamsi, grafiška. Aplyti bėgiai atrodo lyg spinduliai. O per juos eina dvi mergaitės su knygomis. Mergina su vedusiu vyru kalba ir šypsosi. O į mus bijo pažiūrėti – lyg į didžiausią pavojų. Mudu su Telesforu kalbam apie žurnalistiką kaip priemonę savo siekiams. Tai – tipiška žurnalistikos užuomazga, iš kurios išauga „didžioji“. Kai nuvargsti stebėdamas gamtą, stebi žmogų.

Traukinys sustojo Molodečne. Mes išėjome į restoraną.

Prieš Baliuką gulėjo storuose odiniuose aplankuose meniu.

Mes gėrėme alų. Paskui išėjome. Staiga vienas draugas sustojo:

– Vyrai, kas palikot papkę?

– Kokią papkę?

– Nu tokią storą, odiniais aplankais, kuri gulėjo prieš Baliuką.

1960 m. vasario 13 d., šeštadienis

Visą dienelę, nuo devynių iki penkių, prasėdėjau paskaitose. Dvi iš jų buvo tikrai įdomios – tai Meškausko ir sintaksės (kas skaito, nežinau). Per rusų ir politekonomiją skaičiau Gerceno „Praeitis ir godos“. Tai dalykas, suteikiantis žinių ir moralinio pasitenkinimo. Nejučiom statai save į jo vietą – ir tau audros praeis, o ar galėsi parašyti tokį dalyką ir taip, kaip jis.

Prisiminus skaitytą, man nesinori net užrašinėti savo gyvenimo įvykių. Juk jie menki. Per pertraukas rūkom, per paskaitas skaitom, kalbam ir nedaug kas užsirašinėja. Antra vertus, užsirašinėti ne viską būtina – kito dalyko neverta dėl dėstytojo erudicijos stokos ar nepatrauklaus dėstymo, kito dėl to, kad yra pakankamai literatūros, medžiagos. Patraukė teisinga Gerceno mintis, kad mokslas universitetu nesibaigia – jis čia tik prasidedąs, tiksliau, čia tik duodamos gairės tolesniam studijavimui, supažindinama su gyvenimu, visuomene ir sukeliama domėjimasis aplinka.

Po paskaitų neturiu ką valgyt. Tai iš Ginto (jis miega pas mus, nes iš buto išvarė), kuris irgi neturi pinigų, išlupu 5 rublius, pavalgau ir einu budėti.

Šeštadienio vakaras, tai telefonas dirba be pertraukos – arba skambina iš čia, arba į čia. Dažnai susirenka linksma kompanija, ir mes laiką leidžiam įdomiai. Nuotaika įaudrinta, bet baigiasi tuo, kad, gąsdindamas vaiką, užveju jį laiptais, ir tas sudaužo bonką. O tėvas vaikšto girtas. Vaikas rėkia, bet aš jam duodu pinigų, ir jis nuperka naują bonką.

Baigęs budėti apsirengiu ir nueinu pas Janę. Ji, be abejo, myli mane, bet aš... Pasakau, kad einu gerti, ir palieku ją verkiančią. Einu per miestą ir galvoju: „Mielasis draugas."

Įeinu į šokius draugo Frolovo dėka. Šokiai buvo būtini. Aš jaučiau.

Ir ten aš vėl mielasis draugas. Su Rita, su angliste (net vardo nežinau!) ir su Svetlana. Pastaroji mane labai patraukia. Norėjau palydėt, bet ji sako – pareisiu su draugėm. Ką gi – palinkėjau geros kloties ir išėjau.

Eidamas galvoju apie Musnicko išsireiškimą, kad aš galėčiau, net galėjau dirbti „Kom. tiesoj", o dabar yra laisva muzikinio redaktoriaus vieta. Sugebėtum?

Ne. Pasiūlymai ne pagal mano jėgas.

1960 m. vasario 14 d., sekmadienis

Pažadino Baltrėnas, sakydamas, kad man skambina „iš rajono". Neatsikėliau. Skambino antrą kartą. Pasirodo, tai Stasys. Atvažiavo Hėlė, nori, kad ateičiau pavalgyti.

Nuėjau. Gavęs gerą butą, tik jau apstatymas galėtų būt geresnis. Pokalbiai apie ligas ir visa kita, geriant mano parneštą vyną, manęs nedomina. Negerai gerti iš ryto, o geriu – negaliu atsisakyti.

Pavaikščiojom su Hėle po miestą, dvi priešingybės – ji su kailiniais ir veltiniais, o aš su 20 cm siaurumo kelnėm. Kontrastas.

Maudėsi žmogus Neryje. Įdomu – įdomu – kaimiečių masės. Ir pastabos – jis kvailas!

Pareidamas užsukau į Rūtą, išgėriau kavos ir konjako, o grįžęs miegojau.

Vakare sėdau perrašinėti apsakymų, bet išgirdau Sadausko apybraižą ir pats panorau parašyt. Bet mintis neklusni. Skaičiau Ylos knygutę ir pradėjau „Pastabas apie muziką".

Blogai, kad aš pradedu vis daugiau darbų ir nė vieno nebaigiu.

1960 m. vasario 15 d., pirmadienis – vasario 22 d., pirmadienis

Pastaroji savaitė buvo labai įvairiapusiška. Mokslo atžvilgiu rodžiau neblogų norų – kiekvieną dieną atvykdavau į visas paskaitas. Sėdėjau nevalgęs, kartais nuo devynių iki penkių. Bet paskui jautiesi atsinaujinęs, nugalėjęs save, džiugus.

Tik labai dažnai negaliu užmigti, ypač kai pagalvoju apie turimus nudirbti darbus. Reikia rašyti kursinį, ruoštis įskaitai, skaityti, paruošti apsakymą, dirbti nuotraukas ir kt. Visa tai būtina, bet aš nebeturiu jėgų.

Gyvenu kaip silkė tvenkinyje. Nėra žmogaus šalia tavęs. Taip, žmonių daug – mergaičių ir moterų – Irena, Jolė, Janė, Vida, daug nepažįstamų, Irena, Rita – moterys, kurioms reikia kūno, ir tik Vijolė, su kuria galima pakalbėti.

Su džiaugsmu ir siaubu akyse pamatau Svetą. Jos žydros akys su juodais ratilais aplink žiūri į mane kaip tada, per šokius.

Šeštadienį ir sekmadienį ėjau į šokius vien dėl to, kad rasčiau ją. Neradau. Dailėje dėl to šokiai nubluko, o kadangi mes buvome išgėrę po buteliuką vyno, dar kartą nuėjom į „Rūtą", kur išgėrėm porą vengriškų. Smagūs nuvažiavom į fizikos-matematikos koridorių. Ir čia nepatiko. Grįžom atgal į Dailę. Sutikau Džonį, kuris supažindino su Švažu. Pasižadėjom susitikti ir išgerti. Koridoriuj sutikau Liudą. Juokinga. Ji matė, kad aš išgėręs. Liepė nerūkyti prie žmonių. „Kas man žmonės?" – atsakiau. Ji dar paklausė, kaip gyvenu, turbūt nelankiau paskaitų. ir, nelaukdama atsakymo, atsisveikino. Viena tik įdomu – ar tie, kurie su ja dabar vaikšto, gauna iš jos nors trupinėlį nuoširdžios meilės?

Sekmadienį iš pat ryto, truputį užkandęs, nuėjau į vokiečių filmą „Aš ieškau tavęs".

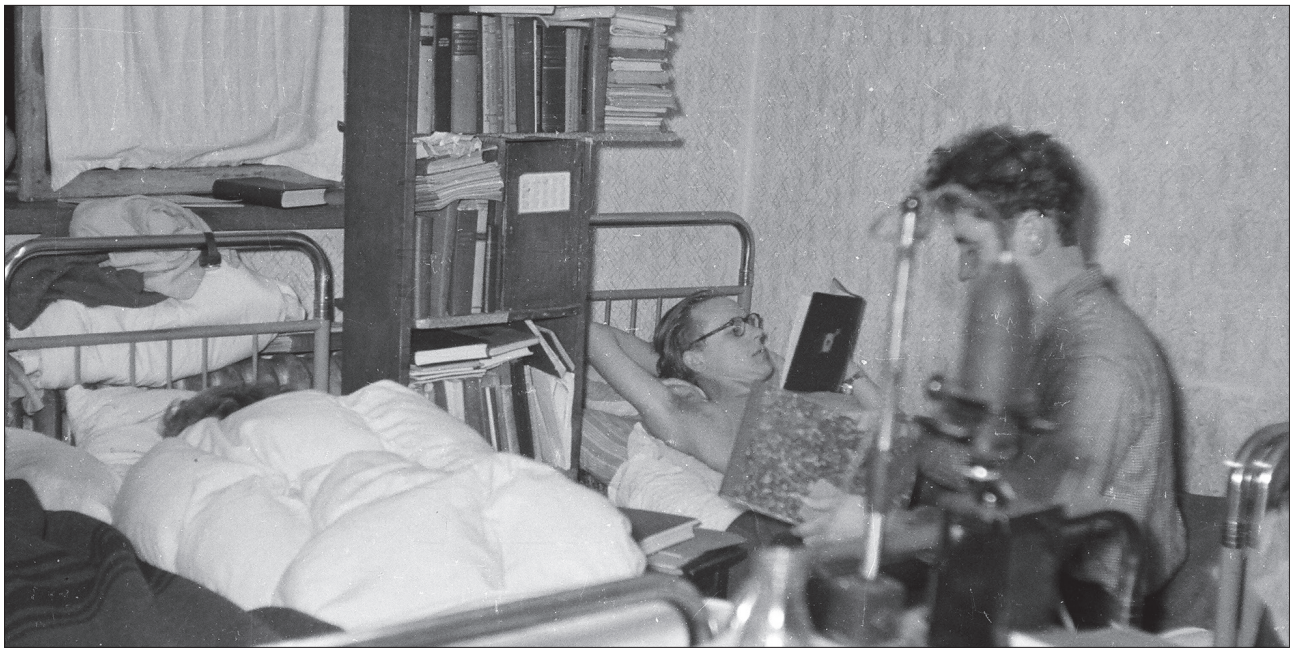
Mane sukrėtė šitas filmas. Parėjau suirzęs ir niūrus, toks išbuvau visą dieną, toks likau ir dabar. Dėl to vakar turėjau keletą incidentų. Nuėjau pas Vijolę. Genutė:

– Kas tu, ar sergi?

Vijolė:

– Kas gi tau, ar apsirgai?

Vakare manęs paklausė to paties Jura L., aš atsakiau, kad – po velnių! Jei žmogus nori būt

Kursiokai

rimtesnis, tai tave tuoj į psichiatrinę uždarys. Ji paraudo, pareiškė, kad aš nervuotas, ir atsiprašiusi, jei ką ne taip pasakė, nuėjo.

Visą vakarą kalbėjau su Norbertu, o šokau su Irena P. Janė buvo, bet neišvedžiau. Kažkodėl tyčia. Ji paprašė atiduoti nuotrauką, nes, esą, aš negerbiąs jos. Aš atsakiau, kad ji neturinti teisės taip kalbėti.

Norbertas perskaitė man savo „Neužrašytą dainą“. Aš buvau apstulbintas medžiaga, o ne jos pateikimo būdu. Paėmiau jį, duosiu savo pastabas.

Labai daug galvoju apie romaną. Labai. Nežinau, ką jis apims, bet žinau, kad jis gims šiais metais. Pradžioje maniau tik meilę vaizduoti, bet dabar problema krypsta į politinę pusę. Dažnai tie apmąstymai nueina ten, kur prasideda veto.

Vakar su Skeiviu ginčijomės grožio klausimais. Jo dievukas Paustovskis. Kai aš ant kai kurių („nekuria“) merginų pasakiau „patelės“, jis įsižeidė ir pasakė, kad tai vulgaru. Vargšas! Jis bijo daiktų jų realiais vaizdais ir vardais. Viską reikią pagražinti arba nors jau gražiai pavadinti.

Tačiau kam sidabruoti myžalą mėnulio šviesa, jeigu naktis apsiniaukusi ir niūri?

1960 m. vasario 22 d., antradienis

Eilinė diena. Mano aistra būti tvarkingam ir mokytis baigiasi tuo, kad aš atsikeliu anksti, papusryčiauju, nueinu į paskaitas, kai ką užrašinėju ir kai ką ne, o po pietų beveik nieko nedirbu. Tai dėl laiko stokos, bet svarbiausia – dėl mano silpnumo.

Šiandien, rodos, viskas ėjo neblogai. Per Ulvydo paskaitą rašiau dienoraštį, o seminaro metu, svarstant Pečenikovaitės darbą, prasiknisau kabineto kartotekoje. Paskui nusipirkau St. Budrio monografiją apie Juozą Zikarą ir skaičiau. Nuo vakar dienos atsiradusi bloga nuotaika neapleidžia manęs, kas kelia nusistebėjimą Audrai ir nerimą Irenai.

Pietauti nuėjau tik grįžęs iš redakcijos. Tiesa, draugas Arnašius pareiškė, jog reportažas iš duonos kombinato yra parašytas neblogai, kad jis neagituoja, bet man pačiam bus gerai toliau bendradarbiauti. Taip, redakcijoje man jau daug pažįstamų.

Tiesa, pietaujant kalbėjau su Svetlana. Ji mane žavi ir sukelia nerimą. Susitikau ją paskui prie telefono ir paklausau, kur ji buvo šeštadienį, nes mes, esą, susiginčiję. O vakare paklausiau, ar Žiburėlis galėjo dirbti, nes sakė, kad jai bus įdomu ir negalės. Ji nuraudo.

O Janė paprašė pasikalbėti. Aš nusišypsojau; ji nusisuko ir tik neverkdama pasakė: „Šypsokis, šypsokis!..“

Nemalonu, o Vijolei sakiau, kad man džiugu, kai merginos verkia. Kalbėjom apie Daivą. Ji žada ištekėti.

Ryt seminaras, truputį skaičiau, bet, kaip ir visada, einu nepasiruošęs.

1960 m. vasario 23 d., antradienis

Karo mokslai. Ryžtas atsakinėti pirmam ir geriausiai mokamą klausimą bematant išsisklaidė, kai tik atėjo Rudžionis. Porą kartų papildžiau išstojimus, ir papulkininkis įvertino ketvertu. Nežinau, ar man atrodo, jis vis man pataikauja ir pervertina – „turi akį".

Per pertraukas susirenkam ir rūkom, o auditorijoje mušamės. Ypač nukenčia vargšas Dzūkas – jis ne kartą gulėjo po stalu.

Tuoj po pietų išėjau į Čiurlionį. Atėjau, o kanklės jau ruošėsi važiuoti. Buvo išnešę Edžio kontrabosą. Pasakiau, kad nereikia, o Genutė pastebėjo, kad man reikėję anksčiau ateiti. Aš nusikeikiau ir pastebėjau, kad tai ne jų reikalas ir ne joms mane mokyti, ir kada aš norėsiu, tada ir ateisiu.

Paskui susirinko visi, mašinų laukėm apie pusantros valandos, mušomės sniegu (aš – portfeliu), o paskui koncertavom. Blogas koncertas. Tokie tik smukdo ansamblio lygį.

Kai aš apkabinau Daivą, ji pasakė, kad nori bučiuotis. Matyt, ji jau labai stipriai įsimylėjo tą daktarą. Ir atrodo ji kaip prinokęs ar net pernokęs vaisius.

Grįžęs iš koncerto nuskuodžiau pas Antaną. Buvo Pranas. Išėjom į „Astoriją". Išgėrėm vieną konjako, paskui antrą ir po to dar trečią su dviem draugužiais iš Filharmonijos.

Neužteko – uždarius čia, vartydami šiukšlių dėžes, nuėjom į stotį. Prano pažįstamas pardavėjas pasuko jam du puslitrius degtinės. To užteko visiems, ypač tiems vyrukams. Privėmė kriauklę.

Paėmę Pobiedą grįžom atgal. Rodos, susipykau su jais, neatmenu. Lioška budėjo ir, atvedęs į kambarį, nurengė mane.

Tarp kitko, šitai sužinojau iš jo.

1960 m. vasario 24 d., trečiadienis

Reikalų, darbų, o aš miegu. Lauke siaučia pūga. Man atrodo, ji simbolizuoja mano gyvenimą. Jis pernelyg nelygus. Aš tikrai jaučiu, kad sergu. Tai bus reikalėlis, kai plaučiai pasirodys kiauri!

Visą dieną vaikštau kaip nesavas. Buvau vienoje paskaitoje, knygyne pirkau Lesingą, paskui su Irena grįžom namo. O pūga siaučia.

Dienelę praslampinėjau. Tai yra niekšinga. Ar skaitau, ar kalbu su Rita, mane ėda nerimas. O Gintas guli kiaurą dieną ir skaito. Kažkodėl prisiminiau jį pirmam kurse.

Dieną negaliu dirbti – noriu matyti savo Žiburėlį. Kaip man reikėtų meilės ir ramybės!

1960 m. vasario 25 d., ketvirtadienis

Ryt naktį turim išvažiuoti į Rygą. Maniau, nueisiu į repeticiją, paimsiu raktus ir viskas. Kur tau! Priėmimas į ansamblį. O kur raktas – nežinia. Sako – suorganizuok. Gerai, nueinu pas Dobrovolskį ir Gylį, o jų nėra. Palieku laiškus, ateinu vėliau. Vėl nėra. Dilys irgi nieko nežino. Išeinu namo paskendęs dvejonėse.

1960 m. vasario 26 d., penktadienis

Miegoti neinu. Pas mane miega Algis – jis padės iš ryto. Skaitau Aškenazį. Puiki knygutė. Už lango švilpia vėjas. Vilnius atrodo nepažįstamas, svetimas.

Prieš keturias susitvarkau, pakeliu Algį ir Gintą, ir išeinam. Gintas – į stotį Pobiedos, mes – į Čiurlionį. Dobrovolskio durys neužrakintos, matyt, laukia. Tikrai, raktas yra, o jis miega su savo mergaite. Man linksma ir gera. Pabeldžiu į duris, atidaro sargas ir, kaip sutarta, parodau jam pažymėjimą. Įleidžia. Pasiimam instrumentus ir laukiam. Netrukus ir Gintas. Na, dabar viskas gerai!

Stotyje sulaukiam Vijolės. Aš paimu šampano ir užkandos ir puotaujam. Algis išleidžia gerą pusę bonkos, bet vis tiek smagu.

Ateina vadovas. Ateina kiti, ir nakties įvykiai pasakojami jau kaip praeitis.

Vagone beveik miegojau, nors vadovas važiavo mūsų kupė ir kalbėjo visokius įdomius dalykus, esą važiuosim į Vengriją ir Čekoslovakiją, o jo ši kelionė – pasižvalgymas po mūsų konservatorijos jėgas.

Įsikalbėjus jis pareiškė, kad aš esu užsispyręs, bet pastaruoju metu pasidariau labai nervuotas.

Nuvažiavom apie pirmą valandą. Mano kojos sutinusios. Tuoj išsimaudžiau ir visi kartu restorane papietavom. Paskui skaičiaus Čekuolio „Tylos takais", užsnūdau valandėlę, o po to, truputį parepetavę, išvažiavom į koncertą. Žiūrime kareivių saviveiklos. Tai aukščiausias provinciališko naivumo pasireiškimas.

Mums plojo neblogai. Matyt, laukė, kad grosime daugiau, tai, kai pakilom, ėmė šaukti bisą.

Kursiokės

Priėmimo nebuvo. Norėjom eiti pasveikinti Praną, bet tas su Antanu išdūmė į restoraną gerti alaus, tai mes prasėdėjom pas merginas. Jos, tarp kitko, žavios. Pasirodyti su jomis galima bet kur.

Gulti nuėjom pyktelėję ant Prano ir Antano.

1960 m. vasario 27 d., šeštadienis

Miegam ilgai, paskui norisi pavalgyti, bet niekur negaunu. Taip ir išlekiam į stotį su atviru sunkvežimiu: draugai karininkai po koncerto į mus nekreipia beveik jokio dėmesio. Taip jau visada būna.

Rytas saulėtas, pavasariškas, nors šąla gerokai. Prisiperkam valgių, su mumis atsisveikina vadovas, ir mes išbildame. Baigiu skaityti Čekuolį.

Šiauliuose išleidžiam Vijolę. Aš užsnūstu. Mūsiškiai žaidžia trali-vali. Staugia taip, kad ateina iš kitų kupė tildyti. Paskui aš atsisėdu ant stalelio, susikertu su palydove, kuri net pašaukia brigadininką. Tas nusišypso.

Parvažiuojam 9 valandą.

Tuoj imu rengtis į šokius. Gintas ant mano lovos padėjo savo marškinius, kuriais aš ir pasinaudoju. Janė prašo eiti į geležinkeliečių mokyklą, bet aš pažadu ateiti vėliau. Išeinu į kavinę. Čia daug pažįstamų. Ateina Polianinas ir atsisėda prie mano stalelio. Kalbėjomės apie literatūrinį darbą, muziką ir kita.

Į šokius įeinu laisvai, nes jau 11 val. Žiburėlis yra. Mano nuotaika tiesiog spindi. Šoku beveik tik su ja. O per merginų teises pašoku net su 4 ar 5. Vienam bachūrui tai sukelia nusistebėjimą. Stebėtina ir man.

Išeinu su Svetlana. Ji tyli, bet, matyt, nuoširdi. Kalbam, tiksliau, aš pasakoju šiokius tokius nuotykius, apie kelionę į Rygą. Ji pareiškia, kad aš per daug geriu.

Išsiaiškinam draugiškai nusiteikę.

1960 m. vasario 28 d., sekmadienis

Kaip ir visada po kelionės, mane apima tvarkymosi ir tvarkingumo manija. Atsikeliu anksčiau, nueinu į Bartusevičiaus namus, atiduodu jo pirkinius, paskui – į optikos parduotuvę, pasiimu akinius, o po to – į paštą siutinio. Nieko daugiau ir nenuveikiau. Truputį mokiausi istorinės gramatikos, bet, sužinojęs, kad daug kas nelaikys, susitaikau ir aš su ta mintimi. O juk tai blogai, jeigu aš būčiau užsispyręs, būčiau išlaikęs.

1960 m. vasario 29 d., pirmadienis

Dirbu. Iš pat ryto rašau dienoraštį, paskui nueinu į Sprindžio seminarą. Jo nėra. Tada užsukam pas Zaborskaitę. Šmulkštytė skaitė apie Sajos kūrybą. Diskusijose gerai kalbėjo Vilius. Matosi jo apsiskaitymas. Iš svečių kalbėjau vienas. Pareiškiau,

kad Sajos kūryba negali būt nagrinėjama taip akademiškai. Tai patiko Zaborskaitei. Ji Viliaus klausė, kas aš. O paskui pasakiau, kad Silva – humoristinis, o ne satyrinis personažas. Čia ir iškilo ginčai, kuriuose aš neturiu pakankamai argumentų – esu mažai apsiskaitęs. Bet palauk!

Dar paskaitoj pradedu rašyti „Studentui“ pažadėtą straipsnį apie ansamblio gastroles Maskvoje. Nesilipdo. Tik parėjęs namo susikaupiu ir parašau. Daviau Skeiviui, skaičiau Irenai. Patiko. Skeivys pareiškė, kad šį kartą taip, čia jau gerai. O „Ateisiu trečią...“ buvę niekai. Jaučiu pasitenkinimą ir aš. Gal ir gerai, kad tokiuose darbeliuose susiformuos mintis.

Parašiau du laiškus – į namus ir Laimai. Norėčiau pabūti namuose!

1960 m. kovo 1 d., antradienis

Karinis parengimas praėjo neypatingai. Filiovas supažindino su minosvaidžiu, bijojau, kad nepaklaustų, bet – ne.

O Rudžionis davė užduotį ir išėjo. Aš supykdžiau Dzūką, tą geraširdį avinėlį. Reikia suprasti tada, kokį netaktą padariau. Antros paskaitos metu aš buvau Grinbergas ir, nors ne visai sėkmingai, kviečiau atsakinėti, tiksliau, pasakoti anekdotų. Ir pats pasakojau. Diena praėjo neypatingai. O vakare...

Vakare valgėm blynus pas Ireną ir Aldoną. Eidamas į redakciją paimti nuotraukų rektoriui, užsukau pas Patašių ir pakviečiau jį. Atėjo girtas, nes fuksas gavo padidintą stipendiją. Išsiunčiau jį parnešti vyno.

Iš karto nedrąsiai, paskui įsismaginom. Išgėrėm. Mergaitėms nedaug tereikia. Irenai netgi bloga pasidarė. Išėjom į priemenėlę. Šokom. Ji grakšti, o jos kūnas lankstus. Ar susilaikysi?! Ji šnibžda, kad negerai, kad jai bus gėda, bet viskas eina tolyn. Dega radijo imtuvo šviesa, sklinda muzika, o mes vėl šokame.

Paskui įsikalbame. Ji sako, kad aš turėčiau daugiau dirbti, nes padaryti galiu. Įsikalbam apie kursą. Pupšį buvo suėmę (jis tikrai ilgai nesirodė, o sakė, kad sirgo), Nijolė, kuriai aš piešiau šunis, pasiuntė vienai savo kambario kolegei, kuri pranešinėjo apie savo draugę. Tą buvo iškvietę į biurą, tardė, ir ji pamišo. Guli ligoninėje, turbūt mirs. Kas dedasi! O aš galvoju rašyti tiesą! Žiūrėsim.

Grįžusi Nijolė II išvadino savo drauges paleistuvėmis, o kadangi koridoriuje mes garsiai kalbėjom, į mano kambarį atėjo štabas ir paklausė, ar ne per vėlai išeinąs.

Po velnių! Niekur laisvo judesio!

1960 m. kovo 2 d., trečiadienis

Iš Magistro paėmiau istorinės gramatikos užrašus, įsidėjau Vaižgantą ir pasiryžau būti paskaitose. Prikėliau bruką ir ištempiau į seminarą. O ten jį ir „užlaužė“. Nieko, gal tai bus jam akstinas jei ne mokytis, tai bent susirūpinti.

Stebiu Pupšį. Jis aiškus džiovininkas. Į jį dabar žiūriu su dar didesne pagarba.

Sutikau Ireną. Ji tuoj nusisuko, bet paskui nieko, susivaldė, pakalbėjom apie Nijolės pyktį. Jos eina į kiną, bet aš nenuėjau kartu.

Perskaičiau Vaižganto „Dėdes ir dėdienes“. Visai puiki apysaka. Anksčiau ji manęs neveikė, dabar visai priešingai – aš randu daug įdomaus. Jis pažino lietuvį (kartais atrodo – mane), jis nepaprastai subtiliai suprato gamtą, muziką, religiją. Vietomis atrodo, kad kalba ne Vaižgantas, o aš pats.

Iki vakaro spėjau užrašyti kai kuriuos esminius elementus, posakius, vaizdus, kurie charakterizuoja veikėjus arba yra jų charakterio kitimo esminiai punktai.

Vakare repeticija. Praeina, kaip ir kitos, be esmingų įvykių.

Grįžęs vėl skaitau Vaižgantą.

1960 m. kovo 3 d., ketvirtadienis

Iki 3 val. buvau paskaitose. Lietuvių literatūrą užsirašinėju, nors draugas Mikutaitis duoda ne daugiau kaimo mokytojo.

Irena žiūri ir rausta.

Nijolė M. stebi.

Žiburėlis palydi akimis.

Rita nusigręžia.

Kitos juokauja.

O man? Man nieko.

Po paskaitų buvo kurso susirinkimas. Retai jie būna, bet neblogai. Gavom pakalbėti, pasiginčyti, net susipykti.

Rosinas darė pranešimą. 16 sesiją baigė labai gerai, 18 gerai, kiti su trejetais. Aš – tarp jų. Albertas pareiškė, kad mano trejetas nepateisinamas. Kai reikėjo pasiaiškinti, aš pasakiau, kad mano

Tvenkinys prie Mekių

sieloj dabar Renesansas ir tegul man leidžia dirbti. Tai sukėlė baisų juoką. Kitą dieną man vis primena Renesansą. „O koks bus tavo dvidešimtas amžius?“

Paskui kilo klausimas dėl kambarių švaros. Aš pasakiau, kad ne visi žmonės vienodi. Pavyzdžiui, aš negaliu dirbti sutvarkytame kambaryje – tai užslopina mano kūrybinę mintį.

Kalbėjom dėl Bruko. Vilius ir Irena pasiūlė išmesti, ji nenori mokytis. Mane suėmė siutas. Pareiškiau, kad tai yra bjauru, kad reikia gerbti kiekvieną žmogų, kovoti už jį.

Nusiskundėm dėl paskaitų, dėstytojų, bet Frolovas tik šypsosi – nieko, esą, nepadarysi.

Namie pakalbėjau su Bruku. Ramiai, bet taip, kad išsigąstų. Tikrai, žmogus susirūpino.

Pavakare išėjau į literatų susirinkimą.

Buvo Sluckis. Reikia manyti, bendradarbiausim toliau. Vakar turėjau progos pasiginčyti. Kalbėjom dėl įtakų ir mokymosi iš Vakarų autorių būtinumo klausimų, o paskui – dėl Karaliaus ir Račkaičio. Sakau, gal jais kada nors patys seksim, nors draugas Sadauskas ir Martinaitis jų nesuprantą. Kalbėjo Skeivys.

Vakare Švėgžda išsireiškė, kad Ozolas nušnekėjo. Vygaudo asmenyje matau mano tipo žmogų. Palaukit, dar jūs pakalbėsit apie atomistus.

1960 m. kovo 4 d., penktadienis

Užrašinėjęs TSRS tautų literatūrą, daugiau užsiiminėjau vien tik istorinės gramatikos užrašų tvarkymu. Tai užėmė visą laiką iki penkių valandų.

Nijolė M. vadina mane didžiuoju žmogumi. Kodėl? Sako, aš įdomus. Nejaugi?

Stanaitis: „Pasakyk, kas mane įsimylėjo. Įdomu stebėti žmogų.“

Aš: „Nesakysiu. Pasižadėjau mergaitei, kad nesakysiu. Neprašyk.“

Stanaitis: „Lyg tu ne rašytojas. Man įdomu. Rašysiu apsakymą.“

Pasakiau jam namuose – žmogus tiki. Mat ligoninėje jį viena paliko, kai jis pamelavo, kad ateity visai nematys.

Šiandien, nors neturėjau pinigų, puikiai pavalgiau iš Bruko ir Patašiaus sąskaitos. Tik nuotaika bloga. Prasidėjo nuo pasveikinimo kovo 8-osios proga. Paskui kiekvienas randa reikalą paklausti, kam akiniai, kad jie vis dėlto gerai tinka.

Liūdna ir niūru. Nesinori niekur važiuoti. Gal tai dėl to, kad jaučiu silpnumą organizme. Net kai Daiva pasakė, kad Pomerancaitė beviltiškai įsimylėjus, o Skeivys, kad po susirinkimo viena mergaitė susidomėjusi manimi ir norinti susipažinti, – net tai priimu abuojai.

Audra su Rita vaikšto gatve, paskui Gintas laužia Ritą koridoriuje, o man lyg pikta, lyg pavydu, o tiksliau, tuščia.

Darbų begalės, negaliu jų aprėpti, noriu parodyti, kad aš sugebu dirbti ir galiu padaryti, o nieko iš tikro nepadarau. Gal dėl to taip ir tuščia?

Nežinau...

1960 m. kovo 5 d., šeštadienis

Dvyliktą valandą su ansambliu turiu išvažiuoti į Kapsuką, bet vis dėlto nuo devynių iki dvylikos nueinu į istorinės gramatikos paskaitą. Audra pastebi: „O, koks tu pareigingas!“

Dvyliktą renkamės. Saulė jau šildo, laša nuo stogų, drėgnas oras dar šaltas, bet jau jaučiame pavasarį.

Mašinoje skaitau Vaižgantą, bet nuo Vievio įsijungiu į bendrą nerūpestingą gyvenimą: fotografuoju (ir prižadu nepadaryti nuotraukų; visi juokiasi), paskui eilute lekiame „pasimankštinti“), po to pradedu piešti „paveikslus“, kas sukelia daug gardaus juoko.

Ir taip – iki Kapsuko.

Palikę teatre instrumentus, einam ieškoti, kur galima būtų užvalgyti, susiduriam su tipu, kuriam nepatinka mūsų kelnės, ir savo nepasitenkinimą jis išreiškia vandens taškymu savo „tankais“; mes jį išvadiname maskolium. Po ilgų dvejonių užeiname į Kapsuko restoraną „Midaus ragas“. Mes džiaugiamės jo pavadinimu, bet maloniai nustembame, kai vidų randam visiškai pažangų. Restoranas gėdos nepadarytų net Vilniuje. Jis sėkmingai galėtų čia būti valgykla.

Valgykloje turėjau incidentą su padavėja, pareiškęs, kad meniu – tai esąs meninis kūrinys.

Koncertas turėjo būti 8 val., o mūsų ketvirta mašina atvažiavo be penkiolikos aštuonios. Visi atsiduso – iki šiol dar tylėjo, bet matėsi, kaip žmonės nervuojasi.

Meniniu atžvilgiu koncertas buvo neblogas, bet savo spalviniu sprendimu jis sužavėjo. Teatro prožektoriai ant mūsų tautinių rūbų sušvinta tiesiog mistinėmis spalvomis. Gėrėjausi iš širdies.

Po koncerto nuėjau vakarieniauti į „Midaus ragą“. Restorane grojo džiazo kapela. Skamba minorinė nuotaika. O šoka visi – seni ir jauni. Seni ypač. Čia pat už stalo verkia mergaitė, šokusi su baltaplaukiu seniu. Kodėl? Netoliese sėdi mergina dviejų vyrukų kompanijoje ir žvalgosi į mus. Kodėl? Mes išgeriam konjako, užkandam ir kalbam. Antanas pasakoja, kad rašo mokslinį darbą apie lietuvių liaudies instrumentus, kurio įžanga esąs nepatenkintas. Man gaila savęs – juk aš turbūt niekada nepasieksiu muzikinio išsilavinimo ir liksiu tik mėgėjas.

Eidami namo kaukiam visokiais balsais revanšistines dainas, ir niekas negali mūsų sulaikyti. Ypač Antaniuko. Kodėl?

Miegam zootechnikumo dušo kambaryje. Mes, kaip paskutiniai, gaunam atsigulti dviese. Iš karto dar byra anekdotai, bet paskui nutylam – vis dėlto pavargom.

1960 m. kovo 6 d., sekmadienis

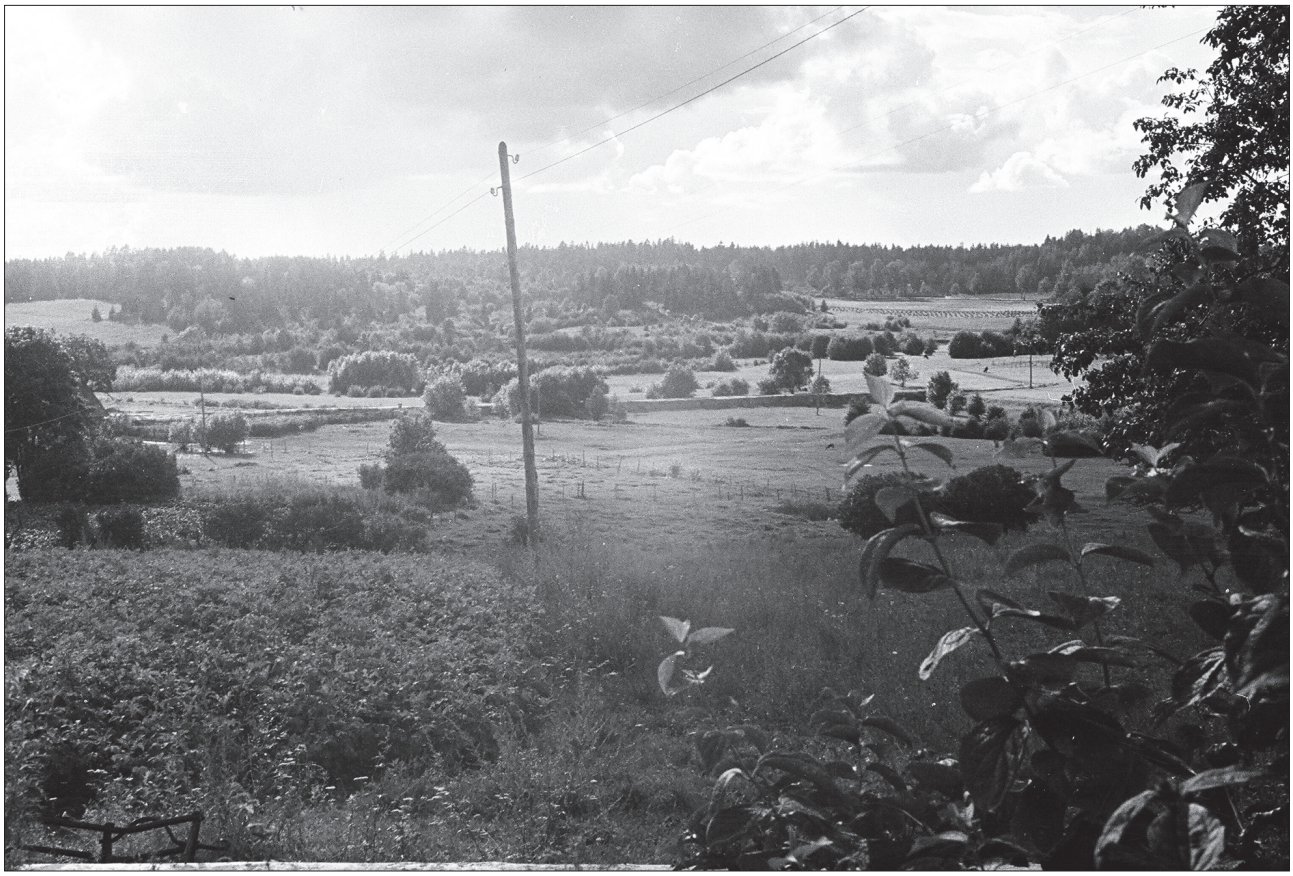
Išsitinginiavęs, pasivartęs, atsikeliu kone paskutinis ir išvažiuojam į miestą. Užvedam sušalusias mašinas ir pusryčiauti nueinam į „Midaus rago“ valgyklą. Teatre susitinku vadovą. Jis patenkintas, kad pas mus nėra zirzlių, atseit, nesiskundžiam, kad blogai miegojom. Sako, Filharmonija jau buvo susirūpinusi koncertus atšaukti.

Nutveria Audrius, nutempia pas save į namus. Miestelis nėra gražus (gal kaip žiemą), jaučiasi provincializmas (bažnyčia, turgus). Ypač tai pajutau pas Audrių namuose. Tėvai seno sudėjimo, kaip ir jų baldai. Iš viso labai jau dvelkia senove.

Išvažiuojame į Prienus. Visą kelią krečiam juokus, bet man labiau malonu pro langą stebėti baltus laukus ir trobeles. Kas ten gyvena, koks jų gyvenimas?

Prienuose nueinu prie Nemuno. Jis užšalęs. O atsimenu vasarą – kokia čia buvo nuostabi naktis!

Koncertas niekuo nepasižymėjo, jeigu neskaitysim to, kad aš, pabaigus „Lenciūgėlį“, dar pridėjau vieną ketvirtinę rė.

Vaizdas į pietvakarius

Į Alytų atvažiavom sutemus. Nuostabiai pavalgėm ir koncertavom šaltoje salėje. Bet koncerto pertraukos metu aš apverčiau vadovo medalį, o antroje dalyje man gimė novelės siužetas. Jei pavyks, tai turėtų būti glausta ir meniška novelė.

Prieš išvažiuodami sumetėm po 3 rublius, už kuriuos Kęstas nupirko vyno. Truputį išgėrėm. Daiva siautėja. Ji atsisėdo šalia, nes norėjo pakalbėt apie savo širdies reikalus. Matosi – ji įsimylėjusi. Sako, jis būsiąs geras. Duok dieve!

1960 m. kovo 7 d., pirmadienis

Kadangi pirmos paskaitos nėra, pramiegu ir antrąją. Į trečią nueinu tik pasėdėti. Sako, Sprindis išreiškė įsitikinimą, kad aš, greitai rašąs reportažus, greitai parašysiu ir seminarinį. Taip, jis pasitiki, ir reikia šitą pasitikėjimą išlaikyti.

Visą likusią dienelę mokiausi istorinės gramatikos. Jaučiausi labai pavargęs, vienu momentu buvau pasiryžęs eiti miegoti, bet susivaldžiau. Ir gerai.

Rytojaus dienai tas atsiliepė.

1960 m. kovo 8 d., antradienis

Karinis turi būti nuo dvyliktos valandos, todėl nuo devynių mokausi istorinę, nes galvoju gauti įskaitą.

Visas keturias valandas praleidom prie smėlio dėžės, rikiuodami kareivius ir tranšėjas, o aš dar – skaitydamas gramatikos užrašus. Po karinio namo nutariau neiti, bet, su Vanagiriu belaukdamas penktos valandos, nebeišlaikiau – išėjau, nutaręs, kad nieko nemoku.

Namie neradau vietos. Valgiau, skaitinėjau, bet nieko rimtai negalėjau dirbti. Apsirengiau ir išėjau. Sutikau merginas. Sako: „Bėk! Gausi įskaitą.“ O dėstytojas skuba. Pavaizdavau, kad neskubu, kol jos matė, o paskui kad šoviau!

Tikrai, radau susiruošusį išeiti. Davė papasakoti *š* ir *i* kilmę. Nieko gero nepareiškiau, o jis pasirašė, pataręs egzaminams daugiau pasimokyti. Be abejo, žinau pats! Einu ir nejaučiu kojų.

Tiesa, vakar naktį Antaniukas susimušo su kažkuo, pateko į miliciją, ir reikalas gali baigtis liūdnai. Buvau pas jį – neradau.

O grįžęs ėmiau organizuoti moters dieną. Su Vygaudu. Daviau pinigų, jis nupirko tris vyno, merginos paruošė ir mes gėrėm savo kambary. Irenai vėl buvo bloga, ji nepratusi gerti. Mes beveik nesikalbėdami bučiuojamės. Paskui šokam. Paskui vėl bučiuojamės, tik jau jos kambary. Kai nusibodo, išėjom. Svetlana stovi ant laiptų posūkio. Tyli. Nepakelia akių. Aš stengiuosi negalvoti. Šokam vėl su Irena. Nemažam kitų nustebimui. Janė skaudžiai nusišiepia.

1960 m. kovo 9 d., trečiadienis

Diena – nulis reikšmės. Recenzavau Norberto „Nepabaigtą dainą“ ir pradėjau sutraukti jo kursinio darbo medžiagą.

Paskui su Irena išėjom pasivaikščiot. Daug kalbėjom apie save. Aš sužinojau kai kurių jos intymių santykių priežastis. Geras oras. Kvepia drėgme. Duok dieve, kad aš ją įsimylėčiau.

O vakare – priešinga tai nuotaika. Repeticija. Vadovo nėra, Antano taip pat. „Pabaigtuvių valso“ nemokam, tik nesusikertu su Antanu. Jis nervuotas. Žino, ką padarė.

Nijolė papasakojo ir man. Miesto komitetas žino, CK taip pat. Česnavičius viską stengiasi užgniaužti, bet ar pavyks. Mūsų dokumentai paduoti dėl Čekoslovakijos, ar neatmes? Alė tik neverkia! Joną ir Daivą priėmė vadovais, Antano – ne. Jeigu Konservatorija sužinos – gali išmesti. Česnavičius įsiutęs – kaip galima taip nesilaikyti? Seksteto paleisti negalima, jei nesitaisys, Antaną reikia pakeisti kuo kitu. Ne, to mes neleisim, bet Antanas tikrai per daug nuvažiavo. Toks jo charakteris.

Vadovas pasakė ateiti pasiimti honoraro.

Ėjom su mažyte. Naktis šalta, žvaigždėta, skaidri. Šaligatvis skamba. Kalbam apie meilę ir kokios merginos daugiausia yra mylimos.

Aš mylėti neturiu moralinės teisės. Taip, jeigu sirgsiu iš tikro (o jaučiu, baisiai jaučiu, krūtinė labai skauda), aš prisiversiu nemylėti. O dabar negaliu.

Nesitikrinsiu – bijau sužinoti tiesą.

1960 m. kovo 10 d., ketvirtadienis

Sintaksės pratybos. Kai dėstytojas pasakė, kad kai kurie studentai diktantą parašė neblogai, man suvirpėjo širdis – ne aš? Deja, Baltrėnas, Nastopka, Cemnolonskis... Praėjo mano pirmavimo laikai.

Dialektinio materializmo seminaras. Rickevičiūtė nesirodo. Skaitykloje rašau dienoraštį. Su Kunčium kalbam apie meilę. Dieve, nejaugi tas pavasaris toks galingas? Deja, taip... Lauke žliaugia upeliai, nors sniego masės ir šaldo orą. Lietuvių literatūros istorija. Gerbiamas docentas, senis Mikutaitis, auditoriją varo iš galvos. Aš nervuojuosi, bet užsirašinėju – noriu turėti prisiminimui, iki kokio barbarizmo gali prieiti mūsų laikų literatūros istorikai. (Frolovas pareiškė: „Blogai dėsto? Bet juk jis docentas!“)

Per pertrauką, Stanaičio prašomas, skaitau jam Žilinskaitės darbą. Tikra sociologizmo ir skubotumo nesąmonė.

Po paskaitų einu pas vadovą. Jis guli sofoje ir skaito laikraštį. Apskaičiuojam ir pasidalinam honorarą. Gaunu 1500 rublių. Bet apie 500 reikės atiduoti už nuotraukas. Vadovas eina iki konservatorijos, tai ir aš pasuku kartu. Įsišnekėjom nuoširdžiai.

Prasidėjo nuo to, kad apgailestavo neturįs laiko skaityti, rašyti. O rašyti reikia. Buvo Maskvoje. Rusai savo liaudies instrumentus išveda į platų kelią – jais groja klasiką. O mes užsidarę pjesėse. Tai nuskurdins instrumentus, juos išstums kiti. Liks tik kaip etnografinis vienetas mūsų valstybinis ansamblis – ir viskas. Prigaminta kanklių, o rajonuose niekas negroja. Nėra kadrų, nėra populiarumo. Vadovas nori rašyti straipsnį, bet neturi laiko. Pareina išvargęs – tiktai, ką tada nuveiksi. Be to, galėtų nuveikti, jei kas padėtų. Dabar – Švedas jau senas, o kiti dreba dėl rublio. Vadovas nori garbės. Aš tai jaučiu. Ir jokiu būdu nesmerkiu. Jis pradeda pliekti net šitą tvarką, kurioje negalima įnešti jokios kūrybos, nes viską užgožia straipsniai ir įstatai. Jis buvo pasiūlęs prieš 5 metus organizuoti studiją, tokią, kaip žadėta mūsų ansamblyje. Tada jo projektą atmetė, o dabar viršūnės jau gavo nurodymų iš aukščiau. Bet kas organizuos – juk tam reikia specialiai užsiimančio žmogaus. Taip ir žlunga geri planai.

Prospekte jis su daug kuo sveikinasi, sustoja, pakalba. Sako, kad su visais reikia būti pažįstamam, juokauti, nors čia pat Aleksą apibūdina kaip žmogų, pasiruošusį už rublį dūšią parduoti. Aš klausiu, ar gerai darau, stengdamasis visur įsitvirtinti. Taip,

sako, taip ir veik. Tik tau pirmiausia reikia įstoti į komjaunimą. Juk daug įstoja tokių, kurie su bilietu proto neįgauna, virsta dogmatikais. Jie tave kontroliuoja, o tu įstojęs galėtum juos kontroliuoti. Nereikia kvailai spyriotis. Juo bus daugiau valdančioje viršūnėje galvojančių, o ne įstatymus vykdančių žmonių, tuo bus geriau. Galėsim daug ką nuveikti.

– Pagalvok, Ozolėli, ar tau ne laikas? Juk tu jau sugebi geriau galvoti negu vidurinėj. Juk kiek daug nemalonumų galima išvengti su bilietu. Nereikia jo bijotis, o reikia jį išnaudoti savo siekiams.

Kai aš tai papasakojau Vijolei, ji pasakė:

– Vadovas tave užtikrintai ruošia karjerai.

Kaip ten bebūtų, mano mintys tikrai artėja prie to. Ėjau namo ir galvojau. Reikia apsispręsti.

Grįžau. Nuėjau į paštą. Įdėjau 1000 rub. į taupomąją kasą. Nupirkau saldainių ir nuėjau pas sergančią Daivą. Paskui su Vijole aplankėm knygynus.

Nuo 7 val. grojau. Gerai. Išmokau savo partiją neblogai. Vadovas buvo patenkintas. Uždavė naujus. Ryt reiks mokytis.

Su Antanu persimetam tik kai kuriais žodžiais. Bjauriausia – tas vaikas neturėjo kuo užsimokėti ir juos girtus, užmigusius šoferis nuvežė į miliciją. Tai klaiku.

Vadovas skeptiškai atsiliepia apie jo mokslinį darbą (kaip man atrodė, kad ėmė rašyti nepasitaręs su juo) ir pareiškė, kad Antanas esąs pernelyg užsidaręs.

Tiesa, eidamas su vadovu, visoje savo didybėje, sutikau Ritą, o paskui ir Liu. Pasisveikinom. Keista – aš jaudinuosi. O ji labai sublogusi.

Vakare su Vilium, Šarmaičiu ir Irena kalbėjom apie nacionalizmą ir internacionalizmą. Romas pernelyg urapatriotas, o Vilius parodė save kvailoku esant. Vėliau Irena pasakė, kad jo eilėraščiuose vien tik mirtis.

1960 m. kovo 11 d., penktadienis

Labai kvailai pramiegojau pirmą pusę paskaitos, bet užtai gavau iš mamos laišką. Malonumas didelis.

Sprindžio seminaras buvo pedagogikos vietoje. Kalbėjom apie elegijas. Darbas bjaurus – jokio proto. Įžanga – velniams? Traktavimas – vidurinės mokyklos moksleivio akimis.

Sprindis vėl gieda, kad aš prirašęs visokių vaizdelių, reportažų, tai esą gerai, bet reikią ir darbą rašyti. Pats tai žinau. O kada gi dirbsi. Štai ir dienoraštį rašau antrą valandą naktį. Tipas kažko laukia iš mano darbo; sako, turi košės, mačiau literatų susirinkime. Gerai, duosiu jam literatūrinį darbelį, o ne teorinį.

Iš kitų paskaitų išeinu, su Norbertu apeinam kai kurias krautuves, nusiperku marškinius ir kelnes ir patenkintas pardūlinu namo.

Dirbu prie Norberto kursinio – kai ką išsirašinėju. Surinkta daug medžiagos, o ir mintys teisingos.

Pavakare buvau knygyne, krautuvėse, o paskui Sigis parodė pirkęs Čiurlionio laiškus. Nulėkiau vėl. Lėkdamas Cvirkos skveru galvoju – dieve, kad kada nors mano knygų kas taip lėktų pirkti, ko man bereikėtų! Visi griebia. O parodžiau Ritai, tai ta pažiūrėjo ir nusisuko. Po velnių, kaip nekenčiu! Kaip aš galėjau bučiuoti tą miesčionę!

Repeticija neypatinga. Prikalbėjau Skeivį, bet to nepriėmė. Žiūriu į vieną skudutininkę, bet vėl nukreipiu akis. Ne, Irenos suvedžioti negalima.

Todėl grįžęs nueinu pas ją ir mudu nutraukiam iki gastronomo, kur nusiperkam cukraus ir kavos, o jai – saldainių. Juokaudami ir stumdydamiesi sugrįžtame namo.

Po tokio ilgo laiko geriu stiprią juodą kavą ir skaitau Čiurlionį. Nieko negali būti nuostabesnio. Jeigu ne tas prakeiktas miegas, skaityčiau per naktį.

Pavargau. O kiek darbo!

Reikia poilsio. Bet tai jau sena goda – įkyrėjo.

1960 m. kovo 12 d., šeštadienis

Jaučiuosi labai blogai, nepaprastai. Jaučiu, kad organizmas galutinai pairo. Ryt važiuosiu į tubdispanserį.

Iki 5 val. prasėdėjau skaitykloj, rinkau medžiagą straipsniui apie komunarus, bet parašyti nieko negalėjau.

Septintą su Irena išėjau į teatrą – Lermontovo „Maskaradą“. Tai antras studijų metu teatro spektaklis. Pirmas buvo „Silva“.

Kosėju. Irena žiūri. Tau nesunku su manim? Miela mergaitė. Jaučiu lengvumą su ja, bet žinau, kad nemyliu. O kaip norėčiau, kad ji ir aš būtume vienas žmogus.

Liūdna nepaprastai. Jaučiu ligą. Dieve, jei aš sirgsiu... liūdna, liūdna...

1960 m. kovo 14 d., pirmadienis

Širdyje vakarykščio liūdesio drumzlės. Skaitau Čiurlionio laiškus, paskui imu tvarkyti kambarį ir ta praktinė veikla mane bent kiek apramdo, išblaško.

Į Sprindžio seminarą susirinko beveik visi. Ledo darbas apie Vaičaičio elegijas labai logiškas, bet tikėjausi kažko daugiau. Visi kalba tik taip sau. Tik Norbertas giliai apsiskaitęs, susipažinęs su poeto kūryba ir epocha. Sprindis pagyrė, kad aš turiu veiksmingą žodį, nes Patašius su Bruku atėjo. Po seminaro klausė, ar rašau. Ragina, sako reikią rimto prozininkų pokalbio.

Buvau ateljė. Žydo medžiaga nepatinka. Nutariau palaukti.

Grįžęs (valgėm blyninėj su Algiu) mėginu rašyti straipsnį, bet atėjo Saulytis, Brukas, Algis. Gintas barokiniu stiliumi pasakoja, kaip nuo vienos bėgo, kitos neteko. Koks tas jo pasaulis?

Rašyti nesiseka. Su Irena išėjau į paskaitą. Einant sutikau Liu su kažkokiu frantu. Jaučiu, kad raustu. Nežymiai pasisveikinom.

Per Ulvydo paskaitą rašinėdamas pagaliau radau pasakojimo stilių (būdą). Taigi, grįžęs (su Irena vakarieniavom prie „Kom. tiesos“) sėdu ir per pusantros valandos parašau. Leidyklai reikės taisyti, bet faktas, kad padaryta. O Arnašius skambino, reikalauja trečiadieniui apybraižos. Nieko, ryt bus straipsnis ir apybraiža. Neparuošiau karinio, sakysiu, kad sirgau. Žadu pabaigti šią savaitę visas chaltūras ir imtis rimto darbo. Po trijų savaičių turiu pristatyti kursinį darbą. Darbo daug, bet gera, kada jis juda į priekį. Ir Irena nori, kad aš dirbčiau, t. y. rašyčiau grožinę prozą.

1960 m. kovo 15 d., antradienis

Pavasaris! Tikras pavasaris. Darbinga nuotaika. Tai tikrasis mano darbo periodas. Pavasarį aš galiu daugiausia padaryti.

Šiandien atsikėliau aštuntą. Pažadino Telesforas ir pats vėl užmigo. Kėliausi be svyravimų. Nuostabiai nuteikia šaltas vanduo.

Kad nepasiruošiau karo mokslams, nė į galvą neateina. Ir tuoj pat pareiškiau Rudžioniui, kad atsakinėti šiandien aš „ne v sostojaniji“. „Pagirios?“ – juokiasi jis. Ir vis dėlto nesmagu, kai giria tuos, kurie parašė raportus. Juk ir aš galėjau būti jų skaičiuje.

Per pertrauką užlaužėme Gintą dėl nesimokymo, plaukų ir dėl Ritos. Tas žiūri į mane, supranta, kad tik aš galėjau tokias žinias suteikti Varnapaukštei. Tačiau iš tiesų aš bodžiuosi Gintu ir jo gyvenimu.

Su Vygaudu buvau knygyne. Kalbam apie rašymą. Sugalvojau kelionių apybraižų ciklą; stilius, kaip „Studente“, „Iš dienoraščio“. Noriu minties. Visiškai nuogos. Vyga sako, kad tai būtų labai nauja tiesa, apie mane teiravosi Kašauskas, matyt, nori užverbuoti į sekciją, nes jis pirmininkas.

Pusdienį praleidžiu nenaudingai. Ir tik pavakare pirmu prisėdimu parašau straipsnį apie gegužės pirmąją. Apybraiža nebeišeina, nors žadėjau ryt Arnašiui atnešti.

Buvau mieste. Vienas. Sušlapau kojas ir sušilau. Nuotaika puikiausia. Stebiuosi, kaip mano būsena priklauso nuo oro.

Nijolė ėjo pas Daivą. Šiandien ansamblio, tpfu! Antano varduvės ar gimimo diena. Nepasveikinti būtų kiaulystė. O nedrąsu. Antanėlis pasidarė kažkoks keistas.

Vakare pasakiau Aldonai, kad Irena ateitų paskaityti straipsnio. Atėjo. Bet nedaviau. Pasakiau, kad man reikėjo jos, o ne jos nuomonės apie straipsnį.

Mes sėdėjom, klausėmės mūsų ansamblio koncerto. Irutė rausta. Pažiūrėk į akis! Ji nežiūri. Rodžiau albumą.

Geras, nuoširdus vakaras. Turbūt įsimylėsiu. Jau su malonumu prisimenu, kaip vaikštinėjom prie Neries. Tie prisiminimai pririša, suartina, padaro reikalingus vieną kitam. Gal paskui iš to ir kyla meilė. Juk ir su Liuda buvo panašiai.

Skeivys sako, kad sudaryta kom. biure komisija, kuri tikrins literatų kūrybą – ar jie esą pakaustyti ideologiškai. Vien išgirdus tai užverda kraujas.

Esu pakankamai įsitraukęs į darbą. Ir nors daug minučių praeina be naudos, neįsijungia į bendrą darbo nuotaiką, esu patenkintas.

Galbūt dėl to darbo man atrodo, kad sekmadienis buvo taip seniai seniai. O anksčiau visos dienos susijungdavo į vieną juodą nepasitenkinimo rutulį. Jeigu tokia nuotaika laikysis ilgiau, daug padarysiu.

Tik, gaila, labai nebeturiu jėgų. O patikrinti sveikatos nesugebu. Neprisiverčiu. Tai nusikaltimas. Gerai, ryt.

Jau pirma valanda nakties. Namas ir priešais esantis geležinkelininkų bendrabutis miega. Dar praūžia mašinos, taškydamos polaidžio vandenį, o aš su didžiuliu pasitenkinimu rašau. Gaila tik, kad neparašiau apybraižos. Nieko, rytoj. O dabar – gulsiu ir paskaitysiu keletą Čiurlionio laiškų. Jie mane pakelia.

1960 m. kovo 16 d., trečiadienis

Ši diena pašvęsta daugiau praktinei veiklai. Seminaras neparuoštas, todėl iš viso į jį ir neinu. Dialektinis materializmas praeina apybraižos apie Vytą rašymo įkarštyje, bet padarau tik menkniekius. Meškausko klausytis ypač įdomu. Ir dar – niekada neužtęs nė minutės.

Nueinu pas Čižauską, pasiimu pinigus už informaciją ir susitariu dėl apybraižos. Rašyk, sako, tik duok ką nors naujo. Gerai, duosiu.

Leidykloje atiduoda straipsnius. Nepyksta, kad pavėlavau. Pirmadienį reikia atnešti tą likusį. O iš leidyklos važiuoju į krautuvę ir nusiperku bliuzo už 318 rub. Ji šilta ir man gerai tinka.

Dienelė prabėga labai sunkiai. Saulės nėra, lynoja lietus. Aš guliu ir nieko nedirbu. Negaliu. Net repeticijoje pabūnu tik truputį, o paskui išeinu, pasiteisinęs liga. Eidamas sutinku vadovą. Jis šaukia iš mašinos: :„Kodėl išeini?“ – „Sergu!“ Lyg supykęs, kad taip dažnai. Velniop!

Einu pas Saulytį. Jis man turėjo 50 rub. skolos, jam 22 metai, tai nutarėm atšvęsti. Pakvietė Audrą ir Ritą, bet jos neatėjo. Šalom, laukėm – nėra. Nusipirkom, namuose pas jį išgėrėm ir baigtas kriukis. Rodė nuotraukas. Žaidėm su šunim. Viskas labai beprasmiška. Norisi kaukti iš pykčio.

Grįžęs sutikau Ritą: „Kodėl neatėjot?“ „Tai jūs neatėjot,“ – sako ji. Pasirodo, jos laukė prie troleibusų sustojimo, o mes – prie autobusų. Užrūkėm su ja taikos pypkę.

Atvykę estukai – Tartu ŽŪA ansamblis. Telesforas kalbasi, mane pristato kaip Vienos laureatą ir jaunųjų rašytojų sekcijos narį. Man tai glosto savimeilę. Bet bjauru.

Chmielius išlekia pirkti šampano, mūsų vyrai dar geria. Aš nebeturiu jėgų – atsigulu.

1960 m. kovo 17 d., ketvirtadienis

Prakeikta diena. Praplėšiu akis ir vėl užsimerkiu – miego noriu kaip niekada. Turi būti sintaksės kontrolinis, bet nutariu, kad nieko gero neparašysiu ir gulu vėl. Išmiegu iki pusės pirmos. Niūru kaip niekada.

Nueinu į polikliniką ir užsiregistruoju. Grįžęs gulu ir negaliu pajudėti. Nenoriu. Imu kurti sau teoriją – kam dirbti tai, ko nenori. Prieinu išvadą, kad tokiu atveju nieko negaliu dirbti. Atsikeliu ir vėl kimbu į Čiurlionį. Gerai, sako Kymantaitė, kad simbolistinė literatūra stovi aukštesnėje raidos pakopoje nei realistinė.

Poliklinikoje kiek paguodžia tai, kad visa savijauta dėl gerklės. Reikia neatidėliojat operuoti.

Grįžtu niūresnis už debesį. Niekas nedomina. Net į koncertą nesinori eiti.

Tiesą sakant, nieko gero jame ir nebuvo. Ferdinandas Klinda (Čekoslovakija) yra jaunas ir perdėm lyriškas. Jis išnaudoja tik mažą vargonų dalelę. Jeigu ne Franko „Herojinė pjesė“ ir Bacho Tokata d-moll, būčiau visiškai nepatenkintas. Gimė mintis nupiešti „Muziką“. Apmečiau bloknote. Atliko daug dalykų ir beveik visi Bacho: Koncertas a-moll, keturių dalių Pastoralė, choralai fis-moll ir s-dur; davė Mesjeno „Piemenukus“ (tai kažkoks barokinis rezginys, klausantis prieš akis slankioja XVIII a. prancūzų paveikslai); kiek labiau veikė Makso Regerio Tokata d-moll.

Visi koncertu nelabai patenkinti. Mudu su Irka buvom „Rūtoj“, kur aš išliejau kavą. Nerangumas užtikrintas. Gerai dar, kad liežuvis nesusipynė: „Aš manau, kad aš nekaltas.“

Niūru, velniškai niūru.

1960 m. kovo 18 d., penktadienis

Turbūt visada taip – kaip atsikeli, taip ir atsiguli. Kėliau 8 val., po baltarusių literatūros išėjau – neiškentėjau būti pedagogikoj ir rusų literatūroj.

Su Algiu nusipirkom po knygą apie meną. Jis rodė savo piešinius aliejiniais dažais. Ir aš imu nekantrauti. Iš kur gauti laiko? Galvoje sukasi trys puikios kompozicijos.

Grįžęs iki 15 val. dirbau skaitykloje – parašiau apybraižą. Nors ir blogai, bet parašiau.

Einu namo – gera širdyje. Ir dar gera, kai prisimenu valgyklą – blyninę. Storoji žydė-rusė atleista, nes neatsakė senutei lietuvei, tai moterys pakėlė baisų triukšmą. Valgykla remontuota, baltos užuolaidos atrodo kaip po perversmo. Ir padavėjos

Su šeima Mekiuose

lietuvės. Algis pyksta, kad ilgai skaičiuoja, o man – tegul ir valandą, kad tik lietuviškai.

Parėjęs už paskutinius rublius valgau pietus ir einu į repeticiją. Nepatiko Algis. Kas jis per tipas – valandą pavėlavo, rūko repeticijoje. Jam nieko, o juk Antaną jis tuo įžeidžia. Su Pranu susitarti sunku – jis nenori likti be darbo – ansamblis ruošia premjerą, negali jis išvažiuoti. Kita vertus, vadovas pasakė: juk sekstetas vyks į Rumuniją ir Vengriją, o pinigus uždirbs visas ansamblis. Kodėl nevažiuoti. Gėda būtų. Bet Bartusevičius jam nepranešė. Abu pyksta. Nuotaika bjauri, bet aš neimu į galvą. Četkauskas pyksta dėl fortepijono, susipyko su maestro – turbūt išeis. „Ot ir dirbk," – sako jis.

Mažytė rūpinasi mano vokiečių kalbos vertimu. Einam ir kalbam. Nutariau stoti į komjaunimą – užtenka, kad mane valdė.

Namie dirbu – parašiau apybraižą. 4 val. ryto. Nuotakia darbinga, tik kažkaip keistai veikia žinia apie Marcinkevičiaus nusinuodijimą.

1960 m. kovo 19 d., šeštadienis

Šeštą valandą pažadino Vida – septintą išvažiuojam. O kaip norisi miego! Miegota tik dvi valandos. Bet nuotaika gera. Išvažiuojam dešimt minučių po septynių. Iš karto žiūriu į ryto miglą. Labai aiškiai kyla piešinėlis siužetai. Užrašau kai kuriuos. O paskui miegu. Kaunas. Nueinu pas Laimą, bet nerandu jos namie. Yra tik Roma. Jai jau skirstymas, lėks į Institutą. Dabar ruošiasi Juozo vardinėms. Pašildė man arbatos. Šiaip nieko, bet sunku pas juos – jaučiu. Stoviu už vartų, skambinu, o neatsiliepia ilgai. Kaip tvirtovėje. Nemalonus jausmas. Iš čia skubu pas Butę. Paskambinu. Ji žiūri pro duris. „Mums nereikia bolševikų." Pasijutau labai nejaukiai. Močiutė manęs nepažino. Mat aš su akiniais. Kalba apie savo ligas ir Vytuką. Klausia, kas aš būsiu. Sakau: menku nenoriu būti. Atsisveikinu. Ir čia jaučiuosi svetimas. Išvažiuojam dvyliktą valandą. Visu keliu iki Šiaulių mūsiškiai dainuoja arba juokauja, o aš protarpiais miegu, protarpiais skaitau Nergordo „Augalų gyvenimą". Labai talentingai parašyta knyga. Autorius turi didelę erudiciją.

Važiuojam pro mano namus. Matau, kaip kalnu eina mano tėvukai. Koks jausmas! Taip ir juntu namų kvapą. Visą laiką šypsausi. Net Počvaitytė pastebi.

Šiauliuose apsistojam Pedinstitute. Valgom „Aušros" viešbučio valgykloje ir išvažiuojam į Kuršėnus.

Koncertuojam Daugėlių plytinės kultūros namuose. Pirma dalis tiesiog klaiki. Kiekviename numeryje „mazas". Tik antra dalis praėjo kiek geriau. Dabar aiškiai matyti, ką duodavo Pranas.

Tik grįžęs išlekiu į stotį. Ten tuščia, einu prie pervažos. Važinėja tik taksi. Sustabdau. Gerai, sako, už 25 rublius parvešiu. Kaip tik tiek ir buvau pasiskolinęs. Važiavimas – vienas malonumas. Šoferis nesidrovi atsukti skaitiklį nuo 11 rublių. Ką gi, kitaip ir nevežtų.

Atvažiavęs atsiduriu vienas naktyje. Skubu per laukus, o namuose tamsu. Prikeliu iš miego. „Koks gi čia šiknius parvažiavo“, – sako tėtis, šviesdamas žibintuvėliu ir priglaudžia savo apšepusį skruostą. Sukyla ir kiti. Pauliukas unkščia iš pasitenkinimo.

Tuoj neša valgyt, gert. Kaip malonu, kada pasijunti tikrai laukiamas, kad tuo gali suteikti džiaugsmo. Apžiūrinėja tave iš visų pusių, klausinėja ir, rodos, kalboms nebus galo. Bet miegas nugali.

1960 m. kovo 20 d., sekmadienis

Oras nuostabus – saulė ir mėlynas dangus. Mama verda pusryčius ir sako, kad aš miegojęs kaip numirėlis – išsižiojęs ir baltas. Nieko, užtai dabar gerai jaučiuosi. Nusiprausiu ir su Pauliuku lekiu pažiūrėt jo šuniuko. „O aš tave mačiau kine. Eina su berete“, – sako jis, ir abu lekiam aplink namą.

Pabūnu iki vienuoliktos valandos. Visokiais būdais stengiuosi pateisinti save. O paskui su tėte laukiam mašinos. Ji išeina 12 val., o man reikia būti pusę pirmos. Tėtis rūpinasi, ir aš nervuojuosi, bet, kai nuvažiavau, pasirodo, skubėta be reikalo – į Radviliškį nevažiuojam. Vadovas sako: „Štai, Ąžuolėli, du tūkstančiai velniop.“ O man – dar kelios valandos namie. Nieko nepadarysi. Išeinam į miestą. Šiauliai statosi. Naujas, didelis knygynas, kuris ir Vilniui gėdos nepadarytų. Nusiperku Sluckį ir Aškenazį. Skaitau jį su tikru malonumu. Tai dar viena knyga į tikrąją dvidešimtojo amžiaus literatūrą.

Mūsų draugai suruošia krepšinio varžybas, bet man greit nusibosta tas triukšmas. Norėjau nueiti pas Kazę, sako, ji labai serganti, bet nebenueinu. Be reikalo.

Šeštą imame ruoštis koncertui. Kaip ir visada, triukšmas, bėgiojimas, barniai ir pykčiai. Ir, kaip visada, santaika ir gera nuotaika scenoje. Plojo daug ir koncertas, manau, buvo tikrai neblogas. Bet svarbiausia – jo klausėsi mano tėvukai. Per pertrauką pasikalbėjom.

Po koncerto norėjo, kad aš eičiau pas Lydą, bet jaučiausi taip blogai, kad negalėjau nė kalbėti. Likau. Jie išėjo. Liūdna pasiutiškai. Daviau 20 rub., Srėbalas parnešė vyno, bet nė tas nepadėjo. Išėjau į šokius. Šokau porą šokių su Jane, apie literatūrą kalbėjausi su Puklevičium, bet viską gadino mano bloga savijauta. O su Gražka sušokau taip, kaip dar niekada nebuvau šokęs. Ji, mergaitė, turi *nekurių* iliuzijų, o aš jų neišsklaidau. Gal ir negerai tai.

Grįžęs gulu pas Vidą, nes nėra kur kitur – visose lovose – po du, po tris.

1960 m. kovo 21 d., pirmadienis

Gulim kaip silkės ir bemaž nemiegam. Pagaliau penkios. Vaidis prikelia. Ir gerai. Aš išeinu į gryną orą, paskui nuvažiuoju į Rygą ir pasijaučiu visiškai neblogai. Svarbiausia – ateina mano tėvuliai. Sako: „Vis tiek žinojom, kad tu būsi, mašinos nėra, tai nors pasižiūrėsim į tą namą, kur tu esi.“ Brangieji mano. Širdis mano pilna džiaugsmo ir dėkingumo, tik kažkoks kiautas neleidžia jam prasiveržti. Lyg tik išvažiuojam, pradedu snausti. Ir taip – visą kelią. O kelias puikus, apylinkės nuostabios. Graži, tu mano Lietuvėle, nuostabi. Tau reikia didelių darbų. Ar aš būsiu vienas iš didžiųjų tavo darbininkų? (Čia pat velnias manyje sako – būsi!)

Grįžę su Algiu nueinam į kiną „Gyvieji didvyriai“. Jie pernai laimėjo Pabaltijo kino filmų Didįjį gintaro prizą. Įspūdis vidutiniškas. Geros pirma ir trečia novelės. Ketvirtoji nelyginant karpa.

O namuose krintu į lovą ir miegu iki aštuonių. Vakare dirbu akrinio parengimo užduotį – gynybos schemą.

1960 m. kovo 22 d., antradienis

Karo mokslai kabo virš galvos kaip prakeiktas drakonas. Pasirodžiau labai silpnai, nors guodžia, kad ir visa grupė tokia. Kaip ir paprastai – čia rūkymas, muštynės (mane nuvertė nuo suolo per paskaitą, o Algis sukvatojo kaip Mefistas po komandos „ramiai“) ir laukimas, kada tai baigsis.

Grįždamas užeinu į redakciją. Arnašius perskaitęs apybraižą ir lieka patenkintas. Prašo dar rašyti, bet atsisakau – neturiu laiko. O informacija išėjo su klaida. Vis dėlto banalu čia. Ginčijausi dėl dviejų merginų (nuotraukose) grožio, viena iš mašininkių su ruda karpa ant nosies vis stengiasi vaikščioti pro šalį ir lyg netyčia velkasi megztinuką, kad aš matyčiau jos nuogas rankutes. Prašom! Galiu ir pažiūrėti. Arnašius nori, kad dirbčiau redakcijoje Dainų šventės metu. Pažiūrėsiu.

Grįžęs baigiu perskaityti Čiurlionio laiškus. Didįjį menininką dabar matau visai kitokį. Jis man visiškai suprantamas ir nepaprastai artimas.

Koncertas mokiniams buvo CR aktų salėje. Na ir publika! Priverčia juoktis net už kontraboso – pro Četkausko tarpukojį žiūri, kas ten dainuoja solo.

Antanas išėjo prieš koncertą – jį svarsto Konservoj. Daiva klausia, ar aš turiu *paną*, nes pas juos kalbą, kad prie manęs kombinuoja viena kursiokė, nuo kurios aš negalįs atsikratyti. Ši žinia kai kam (atseit – Pomerancaitei) sukėlusi siaubą. Juokas. O gal ir ne juokas?

Kalbėjau su Irena. Jaučiu, kad su kažkuo tai reikia susitikti, bet ji irgi neturi to kažko, kuo prie savęs trauktų. Sigis man šiandien skaitė moralą – tu žinai, kad ji metė savo bachurą, su kuriuo draugavo 4 metus? Tikrai, to nežinojau. Nemoku apsakyti savo jausmo.

O patį įdomiausią šios dienos nuotykį turėjau vėlai vakare. Atėjo Telesforo kurso draugas, mūsų amžiaus „žmogus futliare“. Jis vaikščiojo su tokiais batais, kad koja lindo. Pasakytų kas – netikėčiau. O jis – nenoriu išnaudoti visuomenės. Ir šiaip – baisus žmogus. Gal kiek ir nenormalus. Mylėti – negalima. Vargas su šeima. Jei išnyks žmonija – nieko. O atomas – ne, čia kančia. Pats nešioja pusės metro nagus ir gyvplaukių barzdą. Būtinai rašysiu apybraižą. Telesforas tik tik įsiūlė jam batus. Bet ir tai dar jis galvos.

O Urbonas išvažiavo pirkti motociklo – užkalė reportažais, o Polianinas nusipirko „Pobiedą“. Jiems nekyla mintis apie visuomenės išnaudojimą, ir iš jų niekas nesijuokia.

Dar – Srėbalas nudaužtas bonkas nušlifuoja, patepa taukais ir parduoda.

Net Skeivys kaukė iš juoko, o ką jau mes.

2 val. nakties. Einu miegot.

1960 m. kovo 23 d., trečiadienis

Dar ir dar kartą įsitikinu, kaip būtina kasdien užrašinėti įspūdžius. Jų tiek daug ir tokių įdomių, kad dabar, rašant šiuos žodžius, aš drebu nerviniu drebuliu.

Rytas nuostabus – šiltas ir saulėtas. Išsimiegu iki dešimtos, pusryčiauju (blynai su arbata) ir užsienietiška išvaizda, kaip sakė Drungulys, žengiu į paskaitas.

Marksizmo, t. y. dialektinio materializmo, klausytis tikrai įdomu, nes Meškauskas yra aukštos erudicijos ir kultūros žmogus. Įsigudrinu skaityti Norberto darbą ir, kur įdomu, klausytis paskaitos. Sėdžiu šalia Irenos. Dieve mano, jai kažko trūksta, kas temptų mane prie jos. O į vieną ultravioletinę anglistę žiūriu su susidomėjimu, nes ir ji nevengia žvilgsnio.

Pedagogikoje šiandien kaip niekada gausu žmonių, mat Frolovas tikrino.

– Jūs kažkaip taip... lankote, – ir pasukiojo pirštą, kai aš pasisakiau esąs. Tai sukėlė visuotinį juoką. Nieko, galima ir pedagogikoje pasėdėti, kai yra kas dirbti.

Užtai į Pranskaus paskaitą neinu ir nesu buvęs. Grįžtame su Irena. Kalbėti nėra apie ką.

Namie – Živilės laiškas. Parašiau jai bematant. Ji laukia kūdikio. Norėtų, kad nors kiek būtų panašus į mane. Kodėl?

Atėjo Saulytis ir Patašius, o paskui ir Zigmas. Tik tik pernešu neišvaręs lauk. Pastarasis net neklausęs prisitraukia rašalo, pasiima papirosą ir pliurpia anekdotus. Šaulytis norėjo, kad eičiau gerti *vynelio*. Atsisakiau. Bet jis įkyrus.

Su Algiu išeinam į Basanavičiaus knygyną ir nusiperku porą italų dailės istoriko Venturi knygų. Grįždami buvom „Kronikoj“. Filmas apie festivalį. Kalbama apie tėvynę gražiai ir apie kitus atsiliepiama palankiai, bet visur kaip mėšlo krūvos dvokia rusiškasis didžiavalstybinis šovinizmas. Gera tik tiek, kad matai pažįstamus veidus.

Namie pabaigiau Norberto kursinio studijas. Gilaus proto žmogus. Šiandien mudu su juo įsišnekėjom. Jis atėjo pas mane. Romai, su Gintu blogai. Nori mesti iš komjaunimo, gal net iš Universiteto. Buvo jiedu su Vyga pas Gintą. Tas, sako, beveik apsiašarojo. Ir gaila man jo, ir pikta. Juk jau kalbėjom. Pasitaisys! Ir vėl ne. O Irena pareiškusi: arba Gintas liks Universitete, arba ji. Man užvirė kraujas. Palauk, jeigu bus atviras susirinkimas, pakalbėsim.

O Pupšį nori mesti. Susekė jo dienoraštį ir sekė laiškus. Jis sėdėjo kalėjime (teistas 25 metams). Dabar susirašinėjo. Dienoraštyje, kurį vedė, teigiamai įvertino Norbertą, Polių, Laurą. Rašė apie 40 psl. pasiaiškinimą. Iš jo ir dienoraščio matyti labai aštrus protas. Dieve mano! Gyvena šalia tavęs žmonės, o tu jų nematai. Akli mes esam! Norbertas sako, kad tu būtum komjaunuolis, Patašius,

stotumėt prieš pašalinimą, o dabar... Jie negali ginti – bus blogiau.

Tikrai. Man dreba rankos. Kokie mes kvaili! Bijom komjaunimo, o ten sėdi avinai ir valdo mus! Jau kiek kartų įsitikinu tuo! Gerai. Šiandien pasiryžtu. Stoju į komjaunimą. Užtenka, kad mus valdytų. Aš noriu valdžios. Reikia ten humaniškų žmonių, o ne idiotų. O be politinės kovos neapsieisi – ne toks mūsų amžius. Pasakiau savo norą. Telesforui. Tas šypsosi patenkintas. Dabar man reikia gauti kuo geresnes rekomendacijas ir kuo geriau pasirodyti. Kitais metais reikia pasiekti, kad būčiau išrinktas į biurą. Tada ten nesėdės isterikė Žvygaitytė ir silpnavalis Nastopka. Skaičiau antrą Norberto apsakymą. Puikus. Iki antros valandos išploviau 21 kojinę ir nusiskutau barzdą.

1960 m. kovo 24 d., ketvirtadienis

Paskaitos! O, jos visada daugiau ar mažiau panašios. Įdomesni dalykai dedasi po jų.

Aš turiu parašyti paskutinį straipsnį leidyklai, sėdžiu, bet nieko nepadarau. Todėl nueinu ir paprašau, kad atidėtų atidavimo terminą. Matiejuškaitė sutinka – iki balandžio pirmos. Bet svarbiausia – abu mano straipsniai tinka, tik Norvydienės pasakojimui reikia pridėti įžangą ir pabaigą.

Iš leidyklos išlekiu sparnais ir tik nepapuolu po mašina. Užeinu į redakciją. Negaliu pakęsti, kai Patašius brauko mano darbą. Aš parašiau naują pabaigą. „Klasiška," – sakau. Jis perskaito: „Ne visai..." – „Tai sugalvok geresnę." Vėl skaito. Gal ir nieko. Pamačiau – jei pasiginčiji, laimi. Reiškia, aš jau turiu savo balsą. Redakcija nugalėta. Daugiau man neįdomu. „Bet tau ne pro šalį koks pusantro šimto rublių", – sako Stasys. Taip, tai reikalinga, bet galima pragyventi ir be jų. O laiko rimtai kūrybai niekas neduos. Reikia surasti jį pačiam.

Namuose niūru – Bruką išmetė iš komjaunimo. Su Patašium nusprendėm – laikas mums būti komjaunuoliais ir turėti savo balsą. Pupšio mes neišgelbėsim, bet virš Norberto, Poliaus ir Ginto galvų kabo grėsmė. Mums reikia jungtis. Patašius dar dvejoja, o aš paprašiau Smolskaitės rekomendacijos. Daug dvejonių, bet reikia ryžtis. Tik čia dabar matau vienintelę galimą veiklos kryptį. Koalicija ir valdžia bus.

Su Daiva kalbėjom apie meilę. Ji myli ir dvejoja, aš nemyliu ir kenčiu; o vakaras virš Vingio toks raudonas, miglotas ir tylus...

Grįžęs norėjau eiti pas Ireną, bet sėdau prie Sonatos. Šiandien nuostabiai lengvai klostosi mintys ir nepaprasta darbo nuotaikia. O jau po pusės trijų.

Net ansamblio repeticijos negandai užsimiršo.

Gera ir ramu.

1960 m. kovo 25 d., penktadienis

Praėjo trys dienos, kaip aš nebuvau paėmęs savo dienoraščio, ir daug kas jau dingo iš atminties – daug įdomių gyvenimo smulkmenų, iš kurių aš ateityje megsiu šių dienų gyvenimo vaizdą.

Viena žinau – šiandien per paskaitas rašiau. Rašiau neatsitraukdamas. Parėjęs parodžiau tai Irenai.

Ji pasakė:

– Nuostabu, Romka! Kaip tai viskas nauja!

Ir čia pat perskaitė dar kartą.

O vakare tai parodžiau Antanui ir Mažytei.

Antanas:

– Poezija, – ir nusišypsojo.

O mažasis vaikas netarė nė žodžio ir paskui verkė. Sekmadienį ji pasakė:

– Tiesą sakant, susijaudinau dėl tavo Bolero. Nežinojau, kad tu toks vaikas.

O vadovas sako, kad manęs laukia naujas literatūrinis darbas. Labai įdomu.

1960 m. kovo 26 d., šeštadienis

Diena niekuo nepasižymėjo. Užtai vakaras buvo geras. Buvau nepatenkintas tuo, ką parašiau, bet kai atėjo Irka, mano nuotaiką pasikeitė.

Įsikalbėjom apie Sigį ir Juozą. Ji nemylėjusi, nors draugavo su Juozu trejus metus. Viskas praėjo ir nieko neliko. Neliko net kai kurių prisiminimų.

Aš paprašiau, kad ji manęs neįsimylėtų, o ji labai nuoširdžiai iš to pasijuokė. Sakau: „Aš noriu tave pamilti, bet jei nepamilsiu, tu neturėsi manęs smerkti." Ji protingai pritarė. Man buvo taip lengva ir gera, kad tuoj pat sėdau rašyti.

O vis tik ji gera mergaitė.

1960 m. kovo 27 d., sekmadienis

Rytas nuostabiai saulėtas. Pas mane žadėjo ateiti Mažytė, todėl skubu valgyti ir laukiu jos. Išvertėm 10 puslapių vokiečių teksto per 2 valandas. Gerai,

jei darbas visada taip vyks. Palydėjau ją iki bendrabučio, o pats išsiruošiau pas Ireną. Gintas važinėja mieste – nieko doro nedirba. Koks jo likimas?

Ireną sutikau ant priebučio. Ji graži moteris ir tiek. Nebėra tos jaunystės romantikos, kuri ir pačią paprasčiausią merginą daro įdomią. Juk Irena buvo pati pirmoji mano vaikystės simpatija. Dabar su ja galima linksmai pakalbėti apie šokius ir išgėrimus vis tiek. Kviečia dalyvauti vestuvėse pabroliu, bet jeigu reikės eiti į bažnyčią – nedalyvausiu. (Tas labai patiko Teliui.)

Grįžęs su pertraukomis rašinėju iki pat dvyliktos valandos nakties. Šiaip taip pabaigiu, ir dar labai daug reikės perdirbinėti ir taisyti. Tačiau ši darbo baigimo nuotaika labai maloni. Kai pasakau tai Irkai, ji džiaugsmingai krusteli. Ji norėjo eiti mušti Sigio už rūpinimąsi ja. Perkalbėjau. Vygaudas sako, kad tai dėl manęs – ji norinti manęs neprarasti ir, nors nieko neparodo, yra apskendusi.

Taure buvo šokiai. Grojo Chmieliausko kapela. Šokant su Jane jai kažkas užmynė ant kojos. Koja ištino, kojinė suplėšyta. Man toks jausmas, lyg pats būčiau užlipęs. O juk ji išvedė...

Kai aš likau vienas, ji pasakė:

– Tu geras, Romuk, nepalieki draugo nelaimėje. Tu manęs mylėt negali, aš suprantu. O man – nors ir kojos netekti.

Gera tik, kad pagaliau išsiaiškinta ir su ja.

1960 m. kovo 28 d., pirmadienis

Nors ir pakilęs devintą valandą, iki vienuolikos absoliučiai nieko nenuveikiau. Graužiu save už tai. Geriau būčiau pamiegojęs. Bet antra, jei būčiau miegojęs, graužčiau save už tai. Taip aš atsiduriu neišbrendamame rate. Ir kasdien.

Aldonos darbo neskaičiau. Kaip sunku tai sakyti net Sprindžiui. Jis juokais koneveikia Algį ir Gintą. Man kliūva mažiau: „Tai draugas Romas valdo plunksną ir dažniau atsilanko į mano seminarą.“ Bet pareiškė labai griežtai, kad kursinis būtų pristatytas laiku. Kodėl aš negaliu būti tarpe tų, kurie kalba ir turi savo tvirtą nuomonę? Matyt, nemoku dirbti.

Per seminarą ir užsienio literatūrą skaitau Romen Rolano „Petras ir Liucija“ ir K. Šimonio „Girių giesmes“. Pirmoji – nesinori tikėti, kad tai parašė Rolanas. Antroji – kaip ir Šimonio paveikslai, tik daug sentimentalesnė ir mistinė. Jei Čiurlionis sujungė dailę su muzika, o literatūriniuose bandymuose skambėjo viskas kartu, tai čia mėginama perduoti paveikslo nuotaiką. Kai kur ji pagauta, bet ne visur. Grįžęs perskaitau trečią knygą – Stefano Cveigo „Amak“. Jau nepaisant to, kad pats turinys slegiantis, nusistebėjimą kelia tiesiog barbariškas vertimas. O juk išleista 1939 metais!

Buvau Ulvydo paskaitoje – tas žioplys yra barbaras V: užduoti tiek darbų, visiškai beprasmiškų, kai negali aprėpti dešimtosios dalies tikrai reikalingų, na tai tiesiog savęs ir mūsų negerbimas. Juk jei skaitysi knygą, negali ieškoti pažyminių ar aplinkybių – seki mintį, susikuri vaizdą ir įspūdį, o kai ieškai sintaksinių vienetų – tada gi pameti mintį. O juk kiek nuostabaus ir tikrai kūrybinio darbo prieš tave!

Pritrenkė vadovas. Nuėjau į repeticiją, groti nemokėjau, paliko „po pamokų“. O iš tikro tai pasikvietė Vijolę ir mane, ir mes įsikalbėjom. Iš karto apie sekstetą – bus rimtas pokalbis. Už Antaną, už egzaminų neišlaikymą, už Jonušo atsakinėjimą per marksizmą – pjauna už visa tai dabar Bartusevičių. Bus pokalbis CK, bus Universitete, bus su mumis Konservatorijoje. Jis prieina išvadą, kad, galbūt, sekstetą iš viso reikia paleisti. Visi griežė dantį, dabar turi kuo atsipjauti.

Bet paskui! Paskui vadovas pasakė, kad mano padaryti visai naują žanrą – inscenizuoti pasaką. Sujungti ją su šių dienų daina. Jis peržiūrėjo daug pasakų, bet tinkamos nerado nė vienos – reikią sukurti patiems. Tegul tai būsianti pasaka apie dainos gimimą ir jos poveikį.

Štai kaip tas siužetas plaikstosi mano galvoje.

Tamsa. Sušvyti prožektorius, ir matome studentus-tautosakininkus, klausančius senos bobutės dainų ir pasakojimų. Keletas paprastų dainelių. Paskui jis sako:

– O ar jūs žinote, kaip gimė daina? Ne? Tai klausykite!

Kažkada gyveno senelis. Jis buvo labai protingas ir gero būdo. Norėjo visiems gero. Išėjo jis kartą ieškoti, kas gali žmogų laimingą padaryti.

Ir štai – vaizdai. Eina senelis. Prieš jį – pjovėjai sunkiai sunkiai dirba ir dainuoja „Bėkit, bareliai“. Ir taip daug daug nuostabių dainų ir šokių. Pagaliau po ilgų klejonių senelis suprato, kad vargas visur, bet su daina jis nugalimas greičiau, ir tai suteikia žmogui laimę. Po to organizaciškai įsijungia ansamblis.

Eidami su Vijole namo, kalbėjom:

– Štai tau ir Bartusevičius. Visada smogs ten, iš kur mažiausiai lauki.

O namie – karinis ir Ulvydas. Bet vadovas sakė: „Dirbk!“

1960 m. kovo 29 d., antradienis

Diena negausi įvykių, bet padaryta šis tas. Svarbiausia – aš imu tvarkytis ir dirbti pastoviai, ne tik ką noriu, bet ir ką reikia.

Karinis buvo nuo 9 iki 11 val. Stebėtinas mano pasiryžimas – vakar mokiausi jį.

Grįžęs sugaišau vieną valandą redakcijoje, pas Horodničienę ir popieriaus krautuvėje. Bet visa tai įeina į būtinų darbų sąrašą, todėl nesmerkiu savęs.

Grįžęs pradėjau persirašinėti iš Irenos sintaksės užrašus. Galgi tikrai aš pagaliau susitvarkysiu? O po to 3 valandas sėdėjau prie karinio paruošimo žemėlapio. Mano sėdėjimas buvo atlygintas su kaupu – Blažys prieš dvi grupes pareiškė, kad kai kurie draugai „nesąžiningai atsineša į darbą“, tiems reikėsią perdirbti dar kartą, o kai kurie labai sąžiningai pažiūrėjo. „Noriu atžymėti...“ Mane ar ne? Mane. Vyrukai ploja, o „her Pupfke“ sako: „Atsitūpk, aš tave apš...“ O, vis dėlto gera būti pirmajam. O tam reikia tiek nedaug!

Važiavom į laukus. Dainuojam. O Vacys sako: „Mes darom gėdą sau – rėkiam kaip maskoliai. Jei galėčiau – iššaudyčiau.“

Naktis. Tylu. Aplink trata tuščių automatų spynos, dega fakelai, kasam iš apkasų sniegą. Vėl tylu. Toli slankioja šešėliai – priešai. Suūžia mašina, nuskrenda lėktuvas, ir staiga pagalvoji – o vis tik taip gali būti. Ir tratės tada tikri kulkosvaidžiai, slinks tankai.

Dabar man pilnai suprantama kareiviška draugystė.

Grįždami su Algiu nusiperkam bulkų ir juodos kavos ir gerai pavakarieniaujam. Skeiviui pardaviau senus batus už 20 rub., tai pinigų yra. Laurinavičius siūlė pirkti iš jo knygų – neturi ko valgyti. O aš dirbu, ir prieš akis stovi Svetlanos akys. Per daug jos įspūdingos.

1960 m. kovo 30 d., trečiadienis

Kaip diena prasideda, taip ji ir baigiasi. Dar gulėdamas ir tingėdamas keltis (nes maža miego), pagalvojau, kad šiandien sintaksės seminaras. Nueinu ir niekur jo nerandu. Ir tik sėdėdamas skaitykloje, prisimenu, kad dabar vyksta politekonomijos seminaras. Nors spjaudykis. Per dialektinį materializmą ir pedagogiką rašiau sintaksės užrašus. Jaučiu pareigą mokytis. Tikrai, tas pokalbis buvo pagrindinis ir šiandieniniame vadovo pokalbyje su seksteto. Susirinkom pokalbiui. Taip, tiesa. Daug kas nenori seksteto egzistavimo. Net Konservatorija. O dabar ji rado progą atsigroti. Faktai lieka faktais – „trezvilka“, blogas mokymasis, politinio sąmoningumo stoka. O kas žiūrės į tai, dėl ko visa šitai kilo. Jiems yra faktas, ir jie juo groja. Vienintelis dalykas – užtikrintai išlaikyti ateinančią sesiją. O apie seksteto padėtį dar bus kalbama išplėstiniame CK, Konservatorijos ir Universiteto vadovybės pokalbyje. Žiūrėsim, kuo baigsis.

Antanas atsiprašė mūsų, pasakė, kad jam ne vieta sekstete, o kai vadovas išėjo, sako: „Nebeisiu į posėdį. Užtenka! Vėl bus blogai.“ Neperkam jam nė dovanos. Pasveikinsim, kai viskas susitvarkys.

Grįžus namo užpuola apatija. Nieko baisesnio negali būti, kaip nieko nebenorėti. O tuo metu tikrai nieko nenoriu. Parėjęs kambarin imu staugti ir dainuoti. Praeina. Išeinu į repeticiją. Bet ir ten nesijaučiu kaip žmogus. Dienos dienos! Kokios jūs klaikios! Aš nebepernešu. Ir tik iš susidariusių įpročių rašau dabar dienoraštį, o vakare gulsiu mokytis diamato, nes gėda bus ryt nemokėti pas Rickevičiūtę. O kad jausčiau pareigą ar norą – ne!

Štai tau mūsų dienų romantika!

1960 m. kovo 31 d., ketvirtadienis

Mažai miegu – per sintaksės seminarą tiesiog miegu. Stengiuosi neužmerkti akių, o jos merkiasi, kai praplėšiu, juda langai. Nieko negirdžiu, nors noriu paskaityti ir diamatą.

Tik kai rašom diktantą, tada prasiblaškau.

Diamato seminare kyla įvairiausių klausimų. Aš irgi pareiškiu vieną aukštinančią Hegelį pastabą, o kitą visą laiką solidžiai tyliu, tuo sukurdamas „galvojančio“ opiniją. Einam su Norba namo ir kalbam apie tai, kuo galėtų pavirsti tokie seminarai, jeigu leistų laisvai ginčytis, nes ir dabar jau blyksteli mintelės. Norbertui siūlo pasisakyti svarstant Pupšį, nes, esą, jis turįs blogą opiniją ir reikią ją atitaisyti. Poliui siūlo kalbėti ketvirtakursių lituanistų teisme. Mano sukompromituoti jį. Ką ką, tik ne Polių.

Grįžęs rašiausi sintaksės užrašus. Be pertraukos, labai įtemptai. Nuo penkių klausau meno istorijos paskaitos. Apie Džordžoni ir Ticianą prisirašau 7 lapus. Daug duoda tos paskaitos, ir gaila, kad aš jų neklausiau visų, nes nusirašydamas net nuo geriausių užrašų negauni nė trečdalio.

Namuose vėl liūdnos nuotaikos. Telesforas rūpinasi akademinio choro jubiliejumi, sako, ir paroda, ir koncertas, ir leidinys bus geresni už mūsų. Nieko, iki baigsiu Universitetą, parašysiu monografiją su muzikinės ansamblio veiklos įvertinimu. Galės kaukti visi.

Visi išėjo. Atėjo Irena. Mes kalbamės apie darbą. Ji tik mokykloje tedirbsianti. Aš irgi. Įdomus tai darbas. O žurnalistika – nusispjaut. Klausiausi reportažų per radiją apie Chruščiovo kelionės atgarsius – koktu. Irena šviečia naujom spalvom. Kaip pavasaris. Miela mergaitė. Mums abiem gera.

1960 m. balandžio 1 d., penktadienis

Lauke taip šalta, kad turiu eiti su paltu. Paskaitose niūru iki pasiutimo. Pedagogikos nebuvo, nes skiepijo nuo šiltinės. Sėdim kaip išmirę. Irka išėjo į kiną, man nepaėmė bilieto. Apmaudu. O bendrai, tai jos buvimas mane džiugina. Ir ji ateina, nors Aldona paskaitose beveik nesirodo.

Kalbėjau su Audra ir Rita. Pakalbėti galima, nors jos turi tiek paslaptingų reikalėlių, taip juokiasi, kad atrodo labai blankios ir vertos paniekos. Audra nieko nedirbanti. Rūko. Turi savo cigarečių.

Per rusų paskaitą klaikus vaizdas – beveik visi snaudžia. Iš šešiasdešimties žmonių yra ne daugiau penkiolikos. Aš įnirtingai persirašinėju sintaksę. Visgi sunku pasivyti, kai tiek daug praleista.

Grįžęs tvarkau kambarį – plaunu langus, tvarkau spintas, o paskui einu į repeticiją. Mažytė buvo žadėjus ateiti, bet neatėjo – laikė savo žodį – mat aš nelaukiau, kol ateis autobusas. Grojau. O paskui mąsčiau. Kaip jaudina paprasčiausia fortepijono muzika tokį tylų, pilką ir nykų pavakarį. Noriu, tiesiog fiziškai noriu parašyt knygelę apie muziką vaikams.

Repeticija kaip ir visos kitos, tik mane gerokai apmauna – pasako, kad kvietė vadovas, o visas choras žvengia.

Grįžęs vėl rašau. Buvo Vijolė. Skaitė „Sonatą“. Sako: „Gerai, Ąžuole.“ Aš vis tik duosiu ją svarstyti. Ginčų nereikia bijoti.

Kalbėjom apie Narkų. Pasakojo apie jo laiškus. Tikrai, naivumas baisiai didelis.

Irka nori pakalbėt, bet aš nekalbu.

Janė vėl pareiškė kažkokias pretenzijas. Po velnių!

1960 m. balandžio 2 d., šeštadienis

Užsibrėžiu per paskaitas baigti sintaksės užrašų persirašymą. Baigiu. Užsirašau ir istorinę gramatiką. O politekonomijos paskaitas baigėme.

Susirinkę koridoriuje dainuojam dainas. O paskui vėl iškyla klausimas apie mano kūrybos svarstymą. Magistras turi surašęs bent 15 temų. Tampu spjaudymo ant lubų čempionu.

Pirmą valandą prasideda Narkaus teismas. Kalba Pranskus, Pikčilingis, paskui pats Narkus. Kalbėjo daug ir, matyt, buvo labai rimtai ruošęsis, nes nė jokiu klausimu nesusimovė. Bendrai tai religiniai svaičiojimai, ta jo programa. Pikta, kad už tai dar svarsto, išpučia į kažkokį burbulą. Dinas šaukia, kad mes užmirštame jų, komunistų, kovas, kad imam ieškoti čia baisiausių blogybių. O Zaksas, sako, verkė. „Nesveika storam verkti“, – pastebi Vytas. Kai paklausiu, kodėl verkė, Polius sako, kad jį, mat, apspjaudę kaip žydai Kristų. Ką gi, sveika pakentėti.

Iš to susirinkimo į kitą – CK. Svarsto mūsų seksteto mokymąsi, politinį sąmoningumą ir moralinį veidą. Žadėjo būti triukšmingas pasikalbėjimas, bet daug kas neatvyko. Ne tiek jau, matyt, „liaudžiai“ įdomus ir svarbus seksteto egzistavimo klausimas. Paliko mus dirbti toliau, o svarbiausia – mokytis. Aš kalbėjau apie mūsų politinio sąmoningumo išaugimą Vienoje. Morkūnas sutinka su mano nuomone, o Vijolė juokiasi.

Grįžęs sėdu dirbti. Į šokius neinu, nors Irena pažiūrėjo gailiom akim ir unkštė kaip šunytis. Buvo Algis. Skaitėm idiotišką Stanaičio kursinį ir kalbėjom apie save – kad mes truputį dailininkai, muzikai, literatai, o iš tikro – niekas. Buvo atėjus Irena. Tas pats, kas ir užvakar. Telesforas grįžęs pasakojo, kaip vienam ruskeliui dingo koja.

1960 m. balandžio 3 d., sekmadienis

Išsimiegu taip, kad atsikeliu net pavargęs. Gavau siuntinuką (mane nustebino jo mažumas, bet patenkino turinys), kultūringai pavalgiau ir su Irena išėjom į Filharmoniją, mūsų choro dvidešimtmetį.

Vilniuje pavasario šventė, nors diena visiškai nepavasariška. Neturiu ką apsivilkti, tai einu su paltu, o tai man labai nemalonu. Ansambliečiai dabar žygiuoja eisenoje, o aš jaučiuosi atitrūkęs nuo jų.

Jubiliejus praėjo neblogai. Tik draugas Telesforas mano sėdimą pakvietimą atidavė administratorei, Irena savąjį pamiršo rūbinėje, todėl pirmą dalį gavom pastovėti. Antroje sėdėjome, bet tvankus oras mane pakirto, ir visą dieną galvą varstė skausmas. Labai didelis skirtumas tarp choro ir ansamblio. Choras kaip žemė nejudrus ir tik daina skambi ir laki. Didžiausias ansamblio tūzas yra nuotaika. O Skeivys šiandien paklausė, kuo skiriasi akademinis choras nuo ansamblio. Nieko sau! Dainavo veteranų vaikai. Labai gerą įspūdį paliko tie žiopliukai. Vadovas, tikriausiai, graužėsi.

Sėdėdamas sugalvojau gerą dalyką: kodėl, pavyzdžiui, nesurengus muzikinių skaitymų. Ką nors panašaus į mano Sonatą (tik, žinoma, stipresnio) apiforminti muzika ir skaityti, palydint orkestrui. Ta mintis atrodo man labai viliojanti.

Grįžęs paprašiau kelių draugų, kad pasakytų vadovui, jog sergu ir nenueinu į koncertą, nors buvo dideli svyravimai. Pareiga pasidavė. Ir gerai, nes koncerto nebuvo. Keli kolektyvai pralindo be eilės, todėl vadovas visus paleido namo.

Vakare sėdau perrašinėti Sonatos. Atėjo Irena. Kartojasi sena daina. Man tai jau ima nusibosti, nors pati Irena tvirčiau įauga į mano dienas. Ar nebūsiu antrą kartą sau pranašu. Liudai rašydamas melavau, o dabar – tikrai taip.

Perrašau Sonatą ir tuo labai džiaugiuos. Patašius kvietė gerti su Rita ir Audra. Jie su Skiauteriu buvo N. Vilnioj. Telesforas geria. 2 val. Aš dar rašysiu laiškus.

1960 m. balandžio 4 d., pirmadienis

Šiandien Sprindis apšaukė mus, kad mes nedrausmingi, kad Korsakas jo vietoj būtų seniai mus metęs, ir išėjo. Pyko todėl, kad nespėjo perskaityti Stanaičio kursinio darbo. Bet kai pašnekėjo Žilinskaitė, paskui aš, Norbertas, Ledas, jis liko nepaprastai patenkintas. Tai visų seminarų diskusijų viršūnė. O Stanaitis buvo žiauriai sudaužytas. Net Polius, kuris mėgino kelti teigiamus bruožus, juos terado tokius menkus, kad jie, apkaltinus Vytą dialektikos stoka ir nemarksistiniu tyrinėjimu, nuskambėjo su ironija. Ledas turi galvelę. Ir didelį humoro jausmą. Jis taip kalbėjo apie Vaičaičio epigramų moteris, kad visi, net Sprindis, staugėm iš juoko.

Klausiausi ir užsienio literatūros paskaitos. Gan įdomiai skaitė apie Rolano kūrybą, bet reikėtų daugiau užakcentuoti jo muzikinį pradą. Gaila, bet nevesiu užrašų. Vis tiek visko neatsigriebsi. Turėjau rašyti straipsnį leidyklai, bet vėl neparašiau. Kas bus?

Grįžęs tris su puse valandos renku Ulvydui sakinius. Keikiam jį visi už idiotišką laiko gaišinimą, bet realiau pagalvojus – tai reikalinga. Išmoko dirbti, priverčia domėtis dėstomu dalyku, pagaliau – nori nenori – skaityti reikia.

Jo paskaitos nebuvo, nes, išlaukę 20 minučių, išėjom. Irena man darosi nepaprastai miela ir būtinai reikalinga. Gal dėl to, kad ji atitinkamu momentu moka nekreipti į mane dėmesio.

Eidami į repeticiją, užeinam pas Algį. Jis rodo savo piešinukus – rankai lavinti. Kai kurie visai vykę. Gabus, kipšas. Jis vakar su Rita ir Audra buvo N. Vilnioj. Rita buvo visiškai girtutėlė ir, kai reikėjo išeiti iš restorano, ji sakė „nenoriu“, ir, kai reikėjo eiti gatve, ji sakė „nenoriu“, pagaliau, sėsti į traukinį ji taip pat pasakė nenorinti. Einam ir juokiamės. Nuotaika gera. Repeticijoje nenuveikiau nieko gero, nes pusvalandį prasitryniau, paskui valandą pagrojau. Antanas paleido birbynes ir išėjo rašyti mokslinio darbo. Mes atsidarėm kambarėlį ir gėrėm choro alaus mieles. Visi buvom labai patenkinti, nors į burną krito apyniai ir gabalai statinių smalos. Daiva nebežino, kaip besidžiaugti savo Antanu. Aš daviau Sonatą paskaityti Audrai. Sako, kad perskaičiau du kartus. Patiko, bet yra naivumų. Patašius pareiškė kritikuosiąs kitą kartą, kai susipažinsiąs geriau. Gintas davė pastabų ir, reikia pastebėti, vertingų, tiek mokslo, tiek formos, tiek stiliaus atžvilgiu. Jis turi jautrų literatūrinį skonį. Skeivys pasakė, kad tai išmėtyti mozaikos akmenėliai, iš kurių galima padaryti gražų paveikslą. Visiems labiausiai patinka Rondo.

Grįžęs skaitau Vaičaitį. Lietuva Lietuvėle! Kiek tavo turtų guli užkastų!

Vygaudas sakė, kad jis sukrėstas, perskaitęs Sonatą, bet man galį kliūti, nes kvepią nacionalizmu. Negi meilė Lietuvai ir jos aukštinimas, suprantant ir pripažįstant kitų tautų padėtį, vaidmenį ir reikšmę, yra nacionalizmas?

1960 m. balandžio 5 d., antradienis

Skeivys sako, kad karinis luošina žmogų, padaro jį automatu. Aš jam nieko neatsakau, nes jis man įgriso tais savo samprotavimais, bet visiškai su juo sutinku. Keturios valandos praeina mokantis judesių, kurių lyg kažkokia antgamtiška būtybė reikalauja ginklas. Ir vis tik jis turi kažkokią antgamtišką galią. Gavom pistoletus, tai neišleidžiame jų iš rankų. Šaudom į taikinį, šaudom į viens kitą, o vaizduotė kuria paveikslus: karas, dvikova, užpuolimas. Jaučiuosi labai pavargęs, bet kovose žemaičių ir aukštaičių dalyvauju labai aktyviai.

Gerai, kai pareini ir prieš akis turi visą laisvą dieną. Skaitinėju Vaičaitį ir apie jį. Bet kursinio darbo plano dar nėra. O tai siaubinga.

Diena niūri – lietus ir sniegas, dangus kaip senas skuduras. Nueinu pas Ireną. Ji man rodo žibutes, kurias pirko univermage. Kiek proziška, bet pati Irena man primena pavasarį – ji spalvinga ir visiškai nesiderina su šia diena. Ir kai mes einame žiūrėti filmo, man norisi pavadinti ją Pavasarėliu.

Filmas-baletas „Čiolpona – rytmečio žvaigždė“ visumoje neblogas. Ypač turtingi spalviniai niuansai ir geri šokiai. Operatorių darbas blogas. Tikėjausi detalės, o gavau mėgėjišką nuotrauką.

Ypač geras pirmasis veiksmas. Kai matai Čiolponos meilės šokį, atrodo, kad jos jausmas persilieja į žemę, teka uolomis ir, lūždamas jų briaunose, išsiveržia skaidria muzika. Kai pasakiau tai Irena, ji nuoširdžiai juokėsi.

– Ir kur tu nueini, vis ką nors sugalvoji.

Noriu vėl dirbti, bet negaliu. Ateina Zigmas, klausinėja apie „tėvelių sveikatą“, apie Laimą, Vidą, Paulių ir pasakoja, kad jis valgąs už savo „draugės“ pinigus. Apgailestauja, kad ji dar negavusi algos, kad pas jį tik du rubliai ir kad negalės greitai išgerti, nes ji tam pinigų neduodanti.

Paskui įslenka Žilevičius. Jam mergina parašė laišką, prašė susitikti. Pasirodo, ji paraišiusi ir kitam. Rimantas pyksta ir vadina tai nevykusiu pokštu, neturinčia humoro išdaiga, o mergaitę – kvaila. Telesforas giriasi savo mergaite ir dar šiandien piktinasi vakarykščia istorija. Mat po jubiliejaus buvo alaus, jis iškėlė mintį parnešti kibiriuką. Vyrukai parnešė, nesulaukė ir išgėrė. Jis labai užsigavo, išvadino juos vidutiniais valstiečiais ir šiandien nepaprastai patenkintas tuo sąmojumi. O juk tai taip menka ir taip demaskuoja patį save!

Šiandien kai kam daviau skaityti „Sonatą“. Kiek žmonių, tiek nuomonių. Štai jos.

Vida:

– Perskaičiau. Iš pradžių nieko nesuprantu. O toliau labai įdomu. Tiesa, o kur įvyko tas įvykis su balerina?

Aš:

– Nebeatmenu. Rodos Budapešte.

Na, negi išaiškinsi! Tegul bus ir Budapeštas. Jeigu kas įvyko, tai būtinai – kur?..

Janė:

– Nežinau ką pasakyti. Pirmą kartą skaitau tokį... Žinai, reikėtų parašyti muziką. Jei būčiau kompozitorius, būtinai parašyčiau. Ir dar: kai skaitai, tuojau nori pažinti autorių. Koks didelis skirtumas – autorius ir tu. Visiškai nepažįstu tavęs.

– Aš pats savęs nepažįstu.

– Blogai, labai blogai.

Galbūt...

Angelė:

– Labai gera įžanga. Ir balerinos scena. Yra daug labai stiprių vietų, o kitur kartojasi.

Anatolijus:

– Labai dideli šuoliai nuo dangaus į žemę. Ir publicistinės minties per daug. Ją galėtum apvilkti vaizdu. Nenuoseklu. O šiaip – įdomus darbas.

O aš? Aš netikėjau, kad liaudis taip atlaidžiai priims šį svarstymą. Kiekvienas man žadina norą truputį pataisyti ir duoti aptarimui.

Taip ir darysiu.

Antra valanda nakties. Įprastas miego metas.

1960 m. balandžio 6 d., trečiadienis

Visą dieną ištupiu skaitykloje. Po pietų su Irena išeinu į Tauro kalną, nusprendžiam važiuoti į Valakampius, bet ilgai nesulaukiam autobuso ir grįžtam. Retkarčiais ji man atrodo graži, retkarčiais ne, bet jau susidarė būtinybė pasimatyti ir pakalbėti.

Didesnių įspūdžių šiandien nėra. Vis rašinėju kursinį arba galvoju apie jį. Tik dabar aiškiai jaučiama išsilavinimo stoka.

Noriu nenoriu, esu priverstas rašyti apie Sonatą. Daviau paskaityti Bučiui. Buvau nustebintas jo erudicijos. Sunku tiesiog perpasakoti, ką jis kalbėjo. Ne be reikalo žmogus paėmė akademines atostogas. Susipažinęs su filosofija, su technika. Perskaitęs Sonatą keikiasi ir abejoja. Sako, kad ir jam buvo kilusi ta pat mintis, kad visa tai, ką matai

aplink, yra iš tos pačios materijos. Bet dabar praėję. Dabar jam klausimas – būti ar nebūti. Pasakė, kad vokiečiai turėję filosofinę kryptį, kuri Hėgelio idėjai priešpastatė muziką. Pažadėjo man tą dalykėlį parūpinti. O šiaip – gerai, sako, gerai, kad tokie klausimai tave domina.

Skaitė Laurinavičius. Matyt, Algis jam pasakė. Atėjo perskaitęs ir stovi. Šypsosi. Galvojau, kad trauks su velniais. O jis, pasirodo, pareiškė, kad technikos (rašymo) atžvilgiu aš pasiekęs viską, reikią dabar temų. Nes Sonata suprantama tik kai kuriems, o reikia, kad iš kūrinio visi galėtų mokytis. Šiaip labai skeptiškas, dabar jis gyrė ir Rondo, ir Gulbių ežerą, ir visas kitas realybėje esančias temas. Labai buvo patenkintas, kad aš neveidmainiauju „a la Romka Sadauskas".

Janė atėjo ir paprašė „to, kas visus visus varo iš proto". Sako, Sonata kambaryje pasidarė labai populiari, jie norį dar kartą apsvarstyti, nes įsiliepsnoję ginčai beveik iki muštynių, o Angelė esanti įsimylėjusi ir pasiryžusi į pasaulio kraštą eiti. Sako, kai skaitai, nurausti, kad tiek mažai nusituoki muzikoje.

Juokas! Lyg aš daug nusimanyčiau. Bet tai, kad kai kam Sonata sukelia norą mokytis, sužinoti, kad ji sukelia tiek kalbų, kad ji nepraeina kaip kitas apsakymėlis – „nieko, neblogai", tas mane patenkina nors pradžiai. Toliau – matysim.

1960 m. balandžio 7 d., ketvirtadienis

Du seminarai, ir abiem nepasiruošta. Pereitame sintaksės diktante padariau šešias klaidas. Nieko sau, mielasis drauge! Aiškinasi, o aš nesiklausau – renku sakinius Ulvydui.

Rickevičiūtė vis dėlto yra labai humaniška. Šiandien niekas nebuvo pasiruošęs (kalbėjom apie Feuerbachą), o ji net nepyksta. Juokauja, nors linksma jai ir nėra.

Kęsto paklausiau, kaip dėl priėmimo. Jis numojo ranka. Dėl to aš įsižeidžiau ir užpuoliau jį, kad esąs netaktiškas. Irka pasakė, kad aš per daug ambicingas. Kažin...

Įdomūs įvykiai vyksta Universitete. Jau trečias susidorojimas su nacionalistais. Šį kartą Pupšys. Buvo 18 atstovų, net iš prokuratūros.

Pupšys buvo mokykloje suorganizavęs pogrindinę grupę, ruošė referatus, rinko ginklus. Už tai buvo teistas 25 metams. Sėdėjo su Matulaičiu ir kitais. Daug skaitė, mokėsi. Po 4 metų amnestavo. Baigė vidurinę, įstojo į Universitetą. Susirašinėjo su Matulaičiu, kur pasakojo apie savo ankstesnių pažiūrų sustiprėjimą. Rašė dienoraštį. Tie laiškai ir dienoraštis jį ir pražudė. Suimtas parašė pasiaiškinimą, kuriame tvirtino, jog jo pažiūros pasikeitę, bet visi buvo kaip tik tuo nepatenkinti – jis jiems melavo. Prokuroras pasakė, kad galima Vladą teisti, bet tarybiniai žmonės esą tik humaniški, kad nedarys to. Jis jau teistas. Reikią veikti kitaip. Tegul jis dirbs, draugai jam padės, gal jis ir supras savo kaltę. Zaborskaitė pareiškė, kad ji vis dėlto tikisi iš Pupšio išaugsiant žmogų.

Pupšį pašalino. Dabar – kitų eilė.

Rašau kursinį. Įsivėliau Vaičaičio nacionalizme; Sadauskui atidaviau Sonatą. Ar nebus tai pretekstu mano asmens stebėjimui. Juk tautosakininkų sienlaikraščio neišstatė į parodą dėl mano straipsnio – esą nacionalizmas.

Irena išvažiavo namo. Jos nebuvimą jaučiu.

1960 m. balandžio 8 d., penktadienis

Vėl jaučiu nuovargį. Ypač iš ryto. Po pietų pradeda imti miegas, o vakare skauda galvą.

Tačiau, reikia manyti, tokio koncerto išklausius kiekvienam skaudėtų, jeigu jis nėra rusas.

Jau anksčiau žinojau (laikraščiai supažindino su atskirais atlikėjais), kad šiandien – Didžiojo teatro artistų koncertas. Parėjau iš paskaitos, o laikraštyje vedamasis apie „gaivinantį šaltinį", Venclovos ir Petrausko sveikinimai. Koncertas išpūstas iki nuostabaus rusų ir lietuvių tautų draugystės fakto. Rusų menas ugdęs ir auginęs lietuvių meną, ir jis kaip iš šaltinio sėmęs ir tebesemia sau jėgas.

Reklama nebloga, o dar buvo rašyta, kad atvyks Riabinkina, todėl aš, per dieną sėdėjęs prie kursinio darbo, vakare nenuėjau į ansamblio repeticiją ir pasukau į Filharmoniją.

Scenoje kabo vėliavos. Mūsų artistai sveikina, prisega ženklius, o jie atsako, kad jaudinasi išstodami prieš mūsų žiūrovą.

Deja, galėjo nesijaudinti. Mūsų žiūrovo nebuvo – buvo tik rusai: darbininkai, valstiečiai ir kareiviai. Na, ir suruošė manifestaciją! Bet iš eilės.

Žurnalistai spragsi fotoaparatais, operatoriai, atsukę storus užpakalius publikai, zirzina savo kameras. Fiksuoja draugystės momentus. Kalbėjau su Liandzbergu. Arnašius turi parašyti, bet neatėjo,

nes neturi pinigų ir tingi. Nieko, pasiklos „Vakarines naujienas“, o frazių atsargos užteks ilgam. Ir gims idealus straipsnis. O iš tikro?

Iš keturių koncerto valandų liko tik galvos skausmas ir pyktis dėl nenaudingai praleisto laiko. Buvo pora neblogų dainininkų – tai Krivčenia ir Petrovas. Krivčenios stiprybė vaidyboje, nors neblogas ir vokalas. Petrovas irgi išsiskiria iš bendros masės, bet po Tito Kuuziko jo Mefistas pakimba ore ir džeržgia.

Baletas silpnas, išskyrus Bogomolovą. Šioji tikrai aukštos klasės menininkė. Kūnas virpa kaip įtempta styga, o judesiai tikslūs kaip laikrodžio mechanizmo.

Daugiau kas? Daugiau – masė. Masė, kuri net pykti neleidžia – jai gali jausti tik gailestį ir panieką.

O darbininkai ir kareiviai manifestuoja. Ploja visiems ir šaukia po kelis kartus. Kad būtų akivaizdu, kas tai per žmonės, toks faktas – ėmė ploti į Sarasatės variacijų smuikui pauzę. Arba dar – plojimais palydimas šokis – cirkas iš baleto „Tarasas Bulba“. Šitai liaudžiai sėdėti tik motolenktynėse, o ne Filharmonijoje.

Priešais mane – rusiškojo bukumo įsikūnijimas – leitenantas. Jo žmona žliaukia saldainius, o jis sėdi be išraiškos veide ir be proto akyse. Ir ploja taip, lyg visa tai, kas dedasi scenoje, vyktų už neįmatomų tolių.

Vyrukai iš Konservatorijos ėmė skirstytis nuo pusės antrosios dalies. Būčiau išėjęs ir aš, bet laukiau Lenočkos. O jos nebuvo.

Einu ir galvoju – tai ne koncertas, tai pasityčiojimas. O kino kronikoje, laikraščiuose bus triukšmas – rusų meno meistrai susilaukė nuostabaus įvertinimo!

Ką gi! Prašom! Iš to kai kas duoną valgo.

Vilius skaitė Sonatą. Taip pat pataria apeiti intelektualinį pasakojimą.

Sadauskas: „Skaičiau. Žinai, labai patiko. Net nežinau, ką sakyti!“

O aš jaučiu visą dieną, kad Irenos nėra.

Skauda galvą. O ryt vėl įtemptas darbas.

1960 m. balandžio 9 d., šeštadienis

Dažnai pažiūriu į savo dienoraštį. Kyla dvilypis jausmas. Esu patenkintas, kad tas vienas iš svarbiausių mano „socialinių dokumentų“ kasdien pasipildo naujomis detalėmis, naujais įvykiais ir pergyvenimais. Kada nors jis man bus labai naudinga kūrybinė medžiaga.

Iš kitos pusės, mane apima nerimas. O kas, jei jis patektų į rankas kokiam dogmatikui? Ar neištiktų manęs Narkaus ar Pupšio likimas? Greičiausiai. Nemanau, kad oficialioji nuomonė pamatytų mano perspektyvinį augimą. O juk, rimtai žiūrint, mano pažiūros nuo moksleiviškųjų nepaprastai skiriasi. Aš priimu komunizmą kaip idėją, bet matau tuos neleistinus nukrypimus, kurių galėtų nebūti mūsų kelyje. Ir dienoraščio abejojimai – juk tai teisingo kelio ieškojimas. Aš tikiu, kad jį surasiu, bet tada, tikriausiai, nebeatsiminsiu tų takelių, kuriais aš į jį ėjau. O dienoraštis man primins. Ir patarnaus didelio ir stipraus romano apie žmogaus formavimąsi sukūrimui.

Toks yra mano dienoraščio tikslas. Ir nors jame ne viskas vertinga ir būtina, aš neatsisakysiu to, nes, be tiesioginio tikslo, turiu dar ir grynai egoistinį: kada nors, senatvėje, man, turbūt, bus nepaprastai įdomu ir liūdna paskaityti studentiškų dienų mintis. Tikiu, kad jis sukels man daug jausmų, prisiminimų, kas patarnaus kūrybiniame darbe. Tad tegul būna viskas, kas užrašyta, priimama kaip kūrybinė laboratorija, kaip būsimųjų kūrinių žaliava.

Kaip suku neturėti pinigų, norėti valgyti ir laukti, kol mielaširdingas draugas nusives tave į valgyklą. Tai baisus pažeminimas, bet ką darysi, kai skilvis groja. Tiesą sakant, pinigų neprašiau, Telesforas pats pasisiūlė statyti pusryčius.

Per istorinę gramatiką esu pusmigis, o grįžęs namo labai sėkmingai rašau kursinį darbą. Gaila, kad reikia trukdytis – meno istorijos paskaita. Kalbėjom apie baroką. Kiek mažai perteikia mums, ir vis dėlto kaip praturtėjęs išeini iš tos paskaitos!

Buvau redakcijoje. Mano apybraiža eina ryt. Civilkaitė nenorėjo spausdint – esą, jo visiškai nepagydė, jis vis tiek apaks. O kaip dirbo žmonės, gydydami jį, jinai nenori matyti. Cypdavatkė. Ir laikraštis po Laurinčiuko žymiai susilpnėjo.

Vakare – koncertas. Nieko nepaprasto. Daiva spygauja iš meilės ir laimės, pasakodama apie jį – savo Antaną.

Buvo Kapsuko minėjimas. Sėdi veik vieni dėstytojai. Ką gi – šokių neruošia, visi išdulkėjo į filologiją. Anoks čia įdomumas klausytis šimtus kartų girdėtas pasakas! O vis tik Jurginis pasakoja įdomiai.

Polianinas sakė, kad Sonata patiko, tik ji tiek neįprasta, kad nežino, kokiam tradiciniam žanrui ją priskirti. O mielas drauge! Negi viską būtina priskirti kažkam tai!

Vakare buvo Vijolė. Skaičiau kursinio darbo ištrauką ir išdėsčiau motyvus dėl Vaičaičio nacionalizmo aiškinimo. Ji su tuo sutinka. Reikės laikytis kurse. Manau, kad Sprindis parems, juk jis sakė: rašykit kad ir neteisingai, kad tik originaliai. Gerai! O tas darbas man pradeda vis labiau patikti. Tuo pačiu ir tautosaka. Dieve mano, kodėl aš jos nemačiau anksčiau. Tai kol kas vienintelė man žinoma tikra išmintis ir poezija.

Stanaitis supykęs už jo kursinio traktavimą kaip nemarksistišką. Jis parodys Norbertui.

Bloga, kad nėra Irenos.

1960 m. balandžio 10 d., sekmadienis

Šią dieną dirbau taip, kaip retai kada esu dirbęs. Iš ryto kiek pasivarčiau ir pasilepinau, bet iššokti privertė pareiga. Dvyliktą valandą buvau žadėjęs nueiti pas Antaniuką. Ėjau labai nenoromis, nes galva buvo šviesi ir puikiai dirbo. Jo neradau. Palikęs laišką, kurį parodė Regina. „Ateik į „Rūtą“. Nuėjau. Sėdi su vienu draugužiu iš dailės. Tas perėjo iš pedagoginio į architektūrą. Įsikalbėjom su Antanu apie jo darbą, Bartusevičių, redakciją, su tuo vyruku apie dailininkų perspektyvas. Sako, jos vis blogėjančios – siunčia pedagogais, tik 3–4 palieka kūrybai. Labai norėjosi išgerti konjakėlio, bet susivaldžiau – reikės dirbti.

Pas Antaną skaičiau jo darbą apie lietuvių liaudies instrumentus, taisinėjau kalbą ir stilių. Pats įsitikinęs, kad liaudies instrumentai išnyks, o rašo apie perspektyvas. Ir vadina savo darbą labai jau nepadoriu vardeliu. Paskui jis paskambino pjesės mūsų ansambliui fragmentus, pirmą dalį „atsisveikinimo su sekstetu“ pjesiukės ir fragmentėlį simfoninio darbo „Likimas“. Polėkis yra. Man pasirodė, kad kontrastu jis pagavo kažkokį likimo plykstelėjimą. Pjesė ansambliui gan liaudiška, o „atsisveikinime“ nepaprastai ryškiai išreikštas liūdesys. Gal tai dar kiek paveikia, kad atlieka jis pats, bet vis dėlto manau, kad tai užuomazgos didelių ir gerų darbų. Vakar žiūrėjau į jį ir galvojau: iš jo bus didelis žmogus. Žiūrėsim, Antanai.

Grįžęs dirbau. Darbas plaukia. Net tamsūs koridoriai atrodo harmoningi, o ne košmariški, kaip tada, kai darbas nevyksta. Kiek pykstu, kad ateina kas nors ir trukdo. Buvo Jonas. Kalbam apie darbą. Jis veriasi į kiną. Sako, palikęs „nachalu“, žmonės net apibaksnojo nugarą, kad jis neleidžiąs žiūrėti rusų koncerto (fabriko ceche). Kviečią dalyvauti filme, bet bijąs dėl to išlėkti iš televizijos. O ten, kaip matyti, turi markę, nes nenori išleisti. Filosofuoja: „Žmogus žmogui vilkas; būk „nachalas“, daryk karjerą, bet būk kartu žmogus ir galvok.“ Apskritai sutinku su tuo. Parodžiau Sonatos Rondo. Sako, ir jis kažką panašaus bandęs rašyti. Jis vis neužmiršta Violės. Buvo ir jam siautimo periodas, o dabar kelioms merginoms bijo rodytis akyse.

Susitariame susitikti kitą antradienį. Jis gaus algą, išgersime.

Sėdu ir vėl dirbu. Mintis vargsta. Pasiryžimas baigti iki dvyliktos, o paskui sėsti ir perrašyti iki ryto vienuoliktos valandos galutinai išblėsta, kai ima gelti galvą. Nieko, ir taip neblogai padirbėjau – 12 valandų.

Einu gulti, nes labai pavargau.

Ech tu, didžiųjų žmonių jaunyste... (Vykęs sąmojis?)

1960 m. balandžio 11 d., pirmadienis

Tu žinai, Irena, koks vaizdas stovi man akyse? Aš laukiu tavęs geležinkelio stotyje. Traukinys jau atvažiavo – plaukia minios žmonių. O tavęs nematyti. Nejaugi tu neatvažiavai?

O vis tik atvažiavai. Tu pirmoji pamatei mane, ir tavo akys išsiplėtė iš nuostabos – pažadas sutikti buvo ne melas. Tu buvai baltai melsva skarele. Ji tau labai tiko. Rankose tu turėjai lagaminą ir puokštę „kačiukų“.

Tramvajuje pro langą švietė saulė. Tos rausvos gluosnio šakos su balsvais spurgeliais išsiskyrė iš tamsaus troleibuso fono, ir man atrodė, kad tu man atvežei pavasarį.

Juozas papasakojo mamai. Mama pyksta. O man gera, aš juokiuos, nes ir tu juokiesi.

Valgau už 2 rublius. Lieku skolingas dvidešimt kapeikų.

Rašyti negaliu. Išeinu į seminarą. Audra užsimena apie Sonatą. Sako, kad Rondo vaizdas – vakaras prie fortepijono – labai banalus. Nejaugi? Matyt, įdeda savo turinį.

Kalbėjom apie Pupšio kursinį. Sprindis jau spėjęs apsiklausinėti – svarstyti jį ar ne – ir, gavęs

leidimą, svarsto. Stanaitis pareiškia daug kritikos dėl kritikos, ką mes tuoj pat atskleidžiam. Pupšio darbą pripažįstam geru ne vien dėl to, kad jis geras, o ir dėl to, kad jame, jei pavyks grįžti, nebereikėtų rašyti. Sprindis žadėjo užskaityti.

Tarp kitko, išryškėjo Sprindžio esmė. Jis pasakė: „Aš už originalumą, bet marksistinėse pozicijose." Po seminaro pasišaukė mane ir paklausė, ar aš duosiąs savo apsakymų. Pasakiau jau davęs. Kokį? Tą, kur rodžiau. O ar negalės ten prikibti visokie Trakymai dėl beidėjiškumo? Nežinau, sakau, gali ir prikibti. Bet aš atremsiu. Geriau, kad negalėtų, sako jis, aš taip bijau...

Ką gi, gerai, kad nors atviras. Žmogus taip sunkiai išsilaikęs Lukšienės sąskaita dabar dėl kažkokios Sonatos vėl gauti velnių nelabai norėtų. O kad gali – faktas. Tik Algis to nesupranta. Didis idealistas.

Grįžau prie savo kursinio. Peržiūrėjau. Taip, kurgi girdėta priekaištauti marksizmo teiginiams, nors jie jau ir pasenę?! Kaip aš galėjau įrodinėti liaudies nacionalistinį nusiteikimą, jei Leninas sako, kad jai tas nebūdinga?! Peržiūrėjau, pergalvojau ir nuplaukiau paviršiumi. Kaip visi. Nes man reikia mokytis, o ne dirbti, kaip Pupšiui.

Gera tik, kad rašydamas tą temą pajutau tautosakos visą grožį. Manau diplominiam darbui imti tautosakos temą ir būtent žodžio akustikos įtaką minties reiškimui. Galbūt dabar ta tema man ne visai aiški, bet joje bus kalbama apie žodžio muzikinio skambėjimo reikšmę.

Pietums vėl neturiu pinigų. Gerai, kad paskolina Skeivys.

Dirbant kursinį, paskambina Telesforas. Jis vakar buvo skaityti paskaitos Širvintose. Paskaitė, vyresnybė suruošė „banketą", ir jis negrįžo namo. O grįžęs apskaičiuoja, kiek iš tų paskaitų turės honoraro. Sako, net ant vieno tuščio blanko uždėjo antspaudą.

Taigi, draugas Telesforas prašo ateiti į kultūros klubą, nes atvykę iš Maskvos korespondentai norį nufotografuoti studentus su tautiniais rūbais. Išeinu. O draugas Krakauskas klausia, kodėl aš be tautinių rūbų. Sakau, kad tai principo klausimas. Kur matyta, kad artistas vaikščiotų su savo fraku gatvėje. Ir tas ėjimas gatve su tautiniais rūbais rodo tik nepagarbą jiems. Susipykome su mieluoju kultūros klubo pirmininku. O nufotografavo mane ir be tautinių. Merginas su. Ką gi, kartais disonansas duoda daugiau emocijos.

Telesforas pasakė, kad kabo skelbimas apie „Sonatos Žemei" aptarimą. Nueinu pažiūrėti. Tikrai. Šviečia kaip saulė. Tik ar nenusileis ji?

Vakare – koncertas Filharmonijoje žemės ūkio darbuotojams. Per repeticiją kalbu su Maryte. Ji matė Lenočką. Sako, tiesiog permatoma. Man staiga pasidaro liūdna. Kodėl aš negaliu žavėti žmonių savo menu. Bet kai pagrojom, kai mūsų nenuleido nuo scenos keletą minučių ir, kai einant namo žmonės kalbėjo „puikus koncertas", aš supratau, kad kiekvienas mes dirbame svarbų darbą, jis žavi savaip, atranda sau karštų garbintojų. Juk gal kai kam mūsų ansamblis yra nepasiekiama svajonė.

Vakare kalbėjau su Irena apie dienos įvykius, bet daugiausia apie savo pergyvenimus. Negerai tai, bet man reikia kažkam tai išsipasakoti. Įdomus faktas – man žada nebeduoti bendrabučio, nes aš negalįs kurti neapverstame kambaryje. Tegul, esą, aš ieškąs buto. Tai dar vienas pavyzdys, kur nueina mūsų gerbiamieji idiotai.

Chmieliauskas repetuoja. Ryt apžiūra. Žmogus buvo pritrėkštas Lazausko straipsnio, o dabar jo autoritetas vėl pakils. Taip ir reikia gyventi – nors tave ir sumynė, atsikelk ir rėžk į snukį.

1960 m. balandžio 12 d., antradienis

Ryškiausias dienos vaizdas – važiavimas į karinio parengimo numatytą miško gynybos rajoną. Mašina lekia plentu. Oras kvepia pavasariu – tirpstančiu sniegu, atmirkusiais lapais ir saulėtais pumpurais. Čia ūžtelia šilto, drėgno oro banga, čia pasineriame šaltame, sniego alsavimo pritvinkusiame duburyje ir vėl lekiame. Pušys stūkso sunkios ir nejudrios, pakelės tuopos bėga veržliomis, plonomis šakelėmis. Tempdami automatus ir kulkosvaidžius, einame per mišką. Samanos, sausi spygliai, kankorėžiai, žalios pušaitės kvepia šiluma. Viskas taip sava ir artima – net tas gelsvas apkasų smėlis.

Staiga – rusiška komanda. Kažką atiduočiau, kad tik negirdėčiau jos. Bet ką tu atiduosi ir kam?

Einam, tempiam savo automatus ir keikiamės. Parvažiavęs jaučiuosi taip pavargęs, kad nė kiek negaliu galvoti ir dirbti. Rašau laiškus. O paskui kalbuosi su Irena.

Televizoriuje mačiau Lenočką. Tačiau kas – jis perduoda tik judesio kontūrą, o ne grožį.

Negaliu daugiau rašyti. Eisiu gulti ir mokytis politinę ekonomiją.

Tiesa, Ruikas sakė, kad redakcijoje eina kalba apie mano įdarbinimą.

1960 m. balandžio 13 d., trečiadienis

Būna tokių dienų, kai gyveni lyg ir pakiliai, o minčių ir darbų nėra. Tokia ir ši diena.

Seminaro nebuvo, todėl prospektu grįžau namo. Kalasi žolė. Oras drėgnas ir šiltas. Saulė šviečia pro pilkšvą ūką.

Sėdu prie kursinio darbo, bet perrašinėjimas išeina toks mechaniškas, kad net nesinori rašyti.

Iš ryto valgiau už Telesforo rublį. Iki pietų praslankiojau neėdęs. Paskui su Irka valgėm. O pavalgęs gavau stipendiją.

Buvau mieste – apsipirkau, apsikirpau ir su Stanaičiu nuėjom į pirtį.

Grįžęs vėl nežinau ko griebtis. Pasikviečiu Ireną. Ji sako, kad man nėra reikalo laikraštyje pasiskelbti, kad stoju į komjaunimą. Gal ir tiesa. Tačiau jei smogti, tai smogti.

Šiandien visi išėjo, ir mudu praleidžiame nuostabų vakarą.

– Man su tavim gera.

Mes juokaujame kaip maži vaikai. Bet kas nuostabiausia – net patys subtiliausi dalykai apgaubti humoro skraiste.

Tai nepaprastai puiku.

Aš pasakiau, kad turbūt vis dėlto aš ją įsimylėsiu. O ji juokiasi. Paskui rimtai ir susijaudinusi sako:

– Pasakyk, kai tau su manim nebebus gera.

Vargšelė! Žinoma. Bet aš taip noriu, kad būtų gera.

1960 m. balandžio 14 d., ketvirtadienis

Šiandien buvo mano Sonatos aptarimas. Daug ko tikėjausi: ir beidėjiškumo, ir nacionalizmo, tikėjaus daug kalbų ir ginčų, visko, visko, tik ne abejingumo. O juk tai abejingumas! Atrado ir idėją, atrado ir sentimentalizmą (Bolero), ir erudicijos, ir minties, ir nuoseklumo stoką, pripažino, kad tai labai naujas dalykas, bet visa tai buvo sakoma tokiu tonu, kad aš palikau viskam abuojas. „Ką aš padariau?“ – galvojau. Juk pirmame kurse aš tikėjausi visus nustebinsiąs savo apsakymais, bet juk tai buvo pirmas kursas, tai buvau aš, kuriam viskas atrodė tobula ir gražu. Dabar gi aš tikėjausi paveiksiąs naujumu. Ne, tie žodžiai nėra atpildas už tą darbą, įdėtą į Sonatą. Nauja, nepaprasta! Kas iš to. Jūs sakot, kad tuo keliu niekur nenueisiu. O aš sakau, kad aš kaip tik tuo keliu eisiu. Eisiu ir, jeigu neparašysiu daug gerų knygų, tai parašysiu vieną. Ji bus gera. Tai bus knyga apie tai, kaip aš neparašiau daug gerų knygų.

Išėjau su Irena. Nuplėšiau skelbimą. Iš jo ji padarė laivelį ir paleido į Nerį. Pradžioje laivelis plaukė prie kranto, paskui jį pagriebė srovė ir nunešė į vidurį. Mes nubėgome ant tilto ir žiūrėjome, kaip jis pranėrė ir dingo tamsoje.

– Tai tavo literatūrinis kelias, – sako ji.

Tikrai, tai geriausias šio vakaro įspūdis. Oras šiltas, malonus, o liūdna, liūdna. Daug ko tikėjausi, tik ne abejingumo.

Namie geriu prastą juodą kavą ir rašau kursinį. Nuostabu, ši nesėkmė man sukėlė dar didesnį norą dirbti, rašyti. Tik būrelis eis šalin. Geriausia kritika – draugų nuomonė ir savo protas.

1960 m. balandžio 15 d., penktadienis

Iš ryto baigiau tvarkyti kursinį darbą, nuėjau į kiną „Pabėgimas iš šešėlio“. Tai vidutinio miesčionio vertas filmas.

Buvau repeticijoje. Paskui su Skeiviu išėjom gerti, nes jam buvo bloga nuotaika. Į kavines nebeėjėjom, nusipirkom benediktino ir vyno ir gėrėm Cvirkos skvere.

Nuėjau pas Ireną. Išėjom į koridorių ant laiptų. Prasėdėjom iki 3 val.

„Man gera su tavim“, – tai buvo maloniausi jos žodžiai.

1960 m. balandžio 16 d., šeštadienis

Išlipu iš lovos, padvejoju ir vėl atsigulu – į gramatiką nenueinu. Literatūros nebuvo. Sutikau Ireną. Nuėjom iki Dailės muziejaus. Uždarytas. Eidami kalbam. Aš atsimenu vakar naktį. Kai nebėra kai kurių paslapčių, mergina nustoja savo žavumo. Aš pastebiu net jos dažytus antakius.

Buvau meno istorijoje. Baroko skulptūra. Tiesa, prieš tai žiūrėjau japonų liaudies meno parodą. Sunku įsivaizduoti, kad jis galėjo degti atomo ugnyje.

Vakare su Irena išeinam pasivaikščioti. Kalbos nėra. Man liūdna. Net per koncertą ir po jo.

Grįžęs atsivedu ją pas save. Mes gulim lovoje ir kalbamės. Ji žiūri, šypsosi ir sako:

– Aš tokia laiminga!

Kaip nuostabiai skamba tie žodžiai. Šiandien jos gimimo diena. Padovanoju jai Sonatą ir pabučiavimą.

Mano melancholija galutinai praeina, kai įsiveržia Anatolijus ir, radęs mus lovoje, apstulbsta, o Irena sumaišo batus.

Iki 3 val. skaitau ir rašau.

1960 m. balandžio 17 d., sekmadienis

Išsimiegu kaip turkas. Ką gi – juk šiandien Velykos. Pavalgau, skaitau laikraščius, vaikščioju ant koridoriaus stogo ir kalbuosi su merginomis pro langą. Svetlana serga. Ji tiesiog pajuodusi. Gaila mergaitės.

Aš išskalbiu ketverius marškinius, paskui su Irena nueinam į Čiurlionį, kur išvalau kontraboso užvalkalą. Velykos, bet ką gi darysi, jei reikia rengtis kelionei.

Oras toks karštas, kad sunku kvėpuoti. Gatvėse minios žmonių. Mes vaikštom su Irena po Vingį, paskui nusileidžiam žemyn, prie Neries. Ji susiplėšo kojines, o aš prisemiu batus. Pareinam didžiai pavargę.

Išprosiju drabužius. Chmieliauskas su savo chebra groja – rengiasi apžiūrai. O mudu su Irka išeiname į Kanados pianistės Margaret en Airland koncertą.

Tai buvo labai žavus vakaras. Kalbėjom tik susėdę apie Korsaką. Aš sakau Irkai:

– Halina. Kažin, ar ji jau baigė romaną?

– Baigė, baigė, – atsiliepė sėdėjusi šalia moteris.

O antrakto metu Korsakas ir Halina žiūri į mus, matyt, moterėlė papasakojo.

Koncertas buvo labai įspūdingas. Airland temperamentas dramatinis. Davė Šumano Op.90 ir Bethoveno Sonatą a-moll. Antroje dalyje „Šešias amerikietiškas preliudijas“, Prokofjevo Sonatą (kokią – neprisimenu) ir, rodos, Šopeną. Kartojimui davė du ispanų šokius, Šopeno ir Bramso preliudus. Pabaigai, kai dar šaukė, išėjo su gėlėmis. Vakaras buvo labai puikus. Ypač paveikė amerikoniškos preliudijos. Kontrastai! O ir jos judesiai staigūs, neįprasti. Liaudis buvo pritrenkta, paskui sužavėta.

Grįžtant išgėriau alaus, paskui pamažu parėjom. Kalbėjom koridoriuje. Gera, maloni diena, bet be tikro darbo. Todėl anas sekmadienis malonesnis.

1960 m. balandžio 18 d., pirmadienis

Aptarė kursinį. Pripažino originaliu ir, Sprindžio nuomone, labai geru. Vėliaus – vidutiniu. Kitiems patiko.

Lauke pavasaris. Karšta taip, jog filologijos kieme net su lietpalčiu būti sunku.

Namie renku Ulvydui lapelius. Paskambina Urbaitis – būti Universitete – reikia atsiimti pinigus. Vadovas kombinuoja labai jau smarkiai. O kad mes netvarkingi, išreiškia abejonę, ar tikrai neverta mūsų paleisti. Mat, Jonušas išvažiavęs namo. Manau, kelionėje bus kalbų.

Ulvydo paskaita – nuobodybė.

Su Irka einam iki Čiurlionio. Jolanta juokiasi, kad mes balti kaip angeliukai.

Vakare ateina Kudaba, pasakoja, kaip jis mokėsi, kaip dirbo. Išgirdau įdomią istoriją apie užmušimą.

Su Irka stovim mūsų koridoriuke. Skeivys ir Žilevičius, atidarę duris, atsidūrė ne visai malonioje būsenoje. Urbaitis negali miegoti. O mums kas?!

Vilnius–Maskva–Leningradas–Vilnius

Išvykimas, kaip visada, su trenksmu. Dar iš vakaro pasiėmiau iš 124 kambario žadintuvą, bet, jį užsukęs, užmiršau atsukti stabdiklį.

Pabundu nuo Telesforo šauksmo. Pramiegojau! Žadėjau keltis šeštą, o dabar jau pusė septynių. Išlekiu į garažą. Tik pusiaukely atsimenu, kad mašina bus septintą. Iš apmaudo net nusispjaunu. Kambarėlyje nusiprausiu. Išnešu kontrabosą ir dar gerokai laukiu. Ryto šaltelis ir migla nuramina nervus.

Prie Tauro jau laukia Telesforas, Vijolė ir Virgilijus. Nuvažiuojam prie Konservatorijos bendrabučio. Pasirodo, kelmo pas juos nėra. Paimam vadovą nuo Onos bažnyčios ir lekiam atgal į Čiurlionį. Kol aš aplaksčiau visus tris bendrabučius, ieškodama Dyliuko (jis miegojo pas žmoną), Džonsonas jau išlaužė sandėliuko duris, paėmė kelmą ir dabar visi ieško manęs.

Visiems juokiantis aš be jėgų įgriūvu į mašiną.

– Gerai, kad iš ryto, o tai čia būtų velniava, – sako kažkuris.

Viską atpirko kelionė. Lėktuvas tai pasineria į debesis, tai lekia šalia. Skrendam kaip pasakoje. Tie

debesys – tai lyg perėjimas nuo žemės iki erdvės. O žemė pilka ir svetima. Tik gera, kai pagalvoji, kad kažkur žemai yra tau artimų ir tave suprantančių širdžių.

Iš aerodromo iki Baltarusijos stoties važiuojame beveik valandą. Kokios vis dėlto barbariškos Pamaskvio lindynių spalvos. Kaip mažo vaiko, nežinančio spalvų derinimo, tepliojimas. Vienas Lietuvos žydelis sako savo draugui rusui:

– Kokie bjaurūs namiūkščiai.

Rusas susiraukia ir nusisuka. Tikrai, garsiai nepasibaisėjęs, susilaikau tik tada, kai pagalvoju, kad vis tiek jie bus nugriauti.

Naujosios statybos didžiulės. Bet ir jos be skonio. Apkarstytos baroko liekanomis, jos pretenduoja į nacionalinį, tarybinį rusišką, stilių.

Iš stoties tempiam instrumentus iki taksi, važiuojam į Kultūros ministeriją. Pralaukę gerą valandą, klausydamiesi Virgilijaus-komiko, pagaliau išsiruošiame į viešbutį „Centralnaja“.

Gera pagaliau pailsėti. Visi gula. O aš rašau Irenai laišką. Paskui išeinu į miestą. Nusiperku Lui Žuvė „Mintys apie teatrą“.

Vakare pirmoji repeticija – perklausa Lužnikų sporto rūmuose. Budriaus nėra. Groja Jonušas. „Bernužėlis nesvoliok“ gerokai sudirba. Lieka „Aš išdainavau“. Režisieriui nepatinka jos lyrizmas. „Gal galima prijungti prie jos linksmą?“ – tai skamba kuriozišk ai.

Matyt, vėl ruošiamas panašus koncertas kaip festivalio atidarymui ir uždarymui. Atvažiavo bandūristės, uzbekės. Bandūristės nenuoširdžios, o „Bachoras“ sveikinasi šaukdamas. Daug naujų dalyvių. Kazokų ansamblis. Tai ne šokiai, o cirkas. Žinoma, kaip kas supranta.

Kitą dieną prabuvom Lužnikuose. Repetavom patys, stenėjom bendrą repeticiją. Susidariau koncerto vaizdą.

Krinta spindulys, apšviečia trimitininkus, paskui kitas – kitą grupę, trečias – trečią toli, salės gale. Išeina Urbanskis, rodo apšviestą didžiulę Lenino statulą ir skaito: „Jis žmogus, jis mūsų tarpe, jis viską sukūrė.“ Ir pan., ir pan. Paskui scena nušvinta, joje – pionierių choras, orkestras, o per salę, tarp žiūrovų, eina būgninninkai. Paskui pionieriai dainuoja, šoka, skaito. Jiems baigus, išeina choras, sustoja paminklo papėdėje ir šlovina. Daina tokia, kad primena maldą. O paskui jau kazokai, „Beriozka“, baletas, mes ir baigiasi visų manifestacija: einame prie scenos krašto ir mojuojame rankomis.

Nors tokio koncerto meninis lygis yra labai jau nevienodas, jis sukuria didingumo įspūdį. Tas rusams labai būdinga.

Koncerto metu nutrūko viena užkulisių demonstracija vienam scenos darbininkui ant nugaros. Žmogelis stovėjo lyg stabo ištiktas.

O per kažkokį jubiliejų nukrito dekoracija ir sulamdė vieną darbininką. Užsienio svečiams buvo dvasinio peno.

Įdomu, kai einame prie scenos, sveikindami vyriausybę (režisierius nurodė), visi stengiasi užimti pirmą vietą. Ir šiaip ar taip, tai nacionalinių santykių pasireiškimas. Rusai, kazokai veržiasi tiesiog nachališkai ir yra labai nepatenkinti mumis, murma.

Žiūrėjom „Metropolio“ Mėlynojoje salėje VFR filmą „Mes – vunderkindai“. Ėjome stebėdamiesi – kaip galėjo būti toks filmas sukurtas VFR? Tai aukščiausios klasės antifašistinis kūrinys. Scenaristo erudicijos platumas, režisieriaus protas, aktorių sugebėjimai – viskas nuostabu. Bet nuostabiausias vaizdo ir sakinio santykis. Štai kur neišnaudojamos komizmo, sarkazmo, satyros galimybės! Mes ilgai neturėsim tokių filmų (Sąjungos mastu).

Repetavome Balsio „Scherzo“ ir Andriulio „Teka saulelė“. Kelias dainas su Virgilijumi. Bet neįrašėm – Virgilijus buvo pavargęs. Įrašėm „Teka saulelė“. Trimis variantais.

– Kaip überprofesionalai, – juokiamės.

Tikrai – dvi repeticijų dienos – ir įrašas.

Po Maskvą neturėjom kada vaikščioti. Kiek teko, tai ji jau nesvetima. Eini ir žinai, kur eini, ir prisimeni, kas įvyko ten, o kas – čia.

Pavasaris. Liaudis poruojasi. Metro, gatvėse, skveruose – visur pavasariškas dvelksmas.

Dažnai atsimenu Ireną. Nuperku jai keletą smulkmenėlių – lauktuvių! Bet daugiau nepirksiu. Žmogui, kuris myli, lauktuvių nereikia – jos jį tik įžeisti tegali.

Nusipirkau nemažai meno dalykėlių. Susipažinau su vienu žydeliu, kuris pareiškė norą su manim susirašinėti, nes jis domisi estetika, menu, mes galėsią pasikeisti knygomis. Jį, matyt, maloniai nuteikė mano prašymas parodyti ką nors iš Hėgelio, Feuerbacho, Veselovskio darbų.

Skundėsi, kad Maskvos skaitančioji visuomenė labai nusmuko – graibo detektyvus ir nuotykių knygutes. Baltarusijos leidykla buvo kritikuota už detektyvinio skaitalo leidimą (Pergalė).

Matyt, ne tik kapitalistinio pasaulio tai yda.

Leningradas, pasirodo, šiek tiek primena mūsų Vilnių. Primena savo senumu, tuo, kad kiekvienas namas turi savo istoriją. Matosi amžių tėkmė. Maskva tik dabar virsta miestu. Šiaip ten tebuvo lūšnų sankaupa.

Leningradas žemas ir platus. Maskva masyvi – plati ir aukšta. Ir vis tik Maskva dabar atrodo artimesnė, nes su ja susiję daugiau prisiminimų.

Kitą po atvykimo dieną buvome Ermitaže. Vaikščiojau dvi valandas, apėjau antrąjį aukštą, o du dar liko visai neperžiūrėti. Pavargau taip, kad vos vilkau kojas.

Mačiau daugelį žymiųjų paveikslų originalų. Išliko dar vienas kitas, daugiau įspūdingas, o šiaip – tik bendras įspūdis – stulbinantis žmogaus kūrybos neaprėpiamumas. Telesforas sako: „Mano švogeris, dailininkas, sakė, kad čia užtektų žiūrėti dviems savaitėms.“ Juokas, čia kelerių metų neužtektų. Bent jau paviršutiniškai apžiūrint, kiekvienai salei reikėtų paskirti visą dieną (apie 2–3 valandas, nes paskui jau pavargsti). Nusipirkau keletą smulkių leidinėlių – paveikslų, monografijų.

Pirmasis koncertas buvo Frunzės aukštojoje jūreivystės mokykloje. Klausiausi vokiečių choro. Dirigentas – tipiškas jaunas vokietis. Dainuoja apie taiką, draugystę. Bet šiaip ar taip – šitai skamba labai paradoksaliai. Jeigu kas – ar šitie vokiečiai kariautų prieš saviškius?

Kinų choras nustebino. Atlieka rusų ir savo dainas – ir labai muzikaliai. Veidai kaulėti, žmonės mažiukai – visa tai sukuria jiems pasišventėlių ir asketų reputaciją. Nenorom kyla mintis: kažin, ar Rusija žino, ką ji augina ir auklėja?!

Kitas koncertas buvo Ždanovo v. universiteto Aktų salėje. Išstojom paskutiniai. Nors publika buvo pavargusi, klausėsi labai labai gerai. Paskui Dagestano studentai sakė, kad mūsų kolektyvas yra tikrai aukštos muzikinės kultūros, o vienas senukas profesorius pareiškė, kad mūsų klausęs lyg sapne.

Valio lietuvių muzikai! Ji dar ne tiek padarys!

Centriniai įvykiai Leningrade ir buvo tie koncertai. O daugiau – linksmi prisiminimai.

Mes vis einame ieškoti valgyklos, geriame girą, išleidžiame vadovą, fotografuojamės, pietaujam užkandinėje, stebėdami prostitutę, perkam Pičago, važinėjam zimu ir pan. Visi vargai ir rūpesčiai lyg pasitraukia šalin.

Traukinyje vis dažniau galvoju apie namus. Aš žiūriu pro langą ir užsirašinėju kylančias mintis. Dieve dieve, kaip nuostabu yra keliauti. Tik keliauti ne dėl keliavimo, o turint kažkokį tai tikslą, jaučiant, kad tuo atneši naudą daugiau kam nei sau.

Mus sutinka Alė, Vita, Petriukas, Kudaba. Tas tuoj pareiškia, kad skaitė mano apybraižą, kuri buvusi išspausdinta vakar.

Nuvežęs kontrabosą į Čiurlionį, susitvarkau, nusiprausiu ir nueinu pas Ireną. Ji žiūri paraudusi ir išplėtusi akis.

Nuo grįžimo dienos praėjo jau daug laiko, o kas vyko tomis dienomis – jau nebeatsimenu. Mano galva labai susilpnėjo. Ir bendras stovis labai blogas. Esu silpnas ir greitai pavargstu.

Jeigu noriu ką nors išlaikyti atmintyje iš praeinančių dienų, turiu būtinai užrašinėti, nes būna nuostabių valandėlių, o mano galva jų nebeišlaiko.

1960 m. gegužės 1–4 d., sekmadienis–trečiadienis

Didžiausiam savo malonumui gegužės pirmąją nesikėlėm iš lovos. O kaip buvo apmaudu! Guliu, vartausi, skaitau Lungytės pasakas ir klausausi. Eina žmonės į demonstraciją, o aš negaliu atsikelti. Visa laimė, kad po pietų atėjo Irena ir mes praleidom nuostabų vakarą. Kitą dieną aš atsikėliau. Buvo lietinga, šalta, nieko gero nenuveikiau, bet vaikščiojau.

Vakare buvo šokiai, ir mudu su Irena puikiai pašokome. Ją gaudo labai daug kas, o ypač Skeivys.

Dar kitą dieną parašiau straipsnį į „Kom. tiesą“ ir pabaigiau abu straipsnius leidyklai. Buvo šviesi diena, ir manyje viešpatavo noras dirbti. Kaip gera, kai pagaliau nusimeti nuo savęs ilgų dienų naštą. Bet yra ir nauja – reikia rašyti straipsnį apie U-to dramos būrelį. Nesinori net galvoti.

Trečiadienį parašiau du laiškus – Živilei ir Laimai. Paskui, vakare, Laimos laišką papasakojau Vijolei ir pareiškiau, kad jis turėsiąs įeiti į literatūros istoriją.

Ji juokiasi ir sako, kad aš esu fantazijos karalius.

1960 m. gegužės 5 d., ketvirtadienis

Nuotaiką nepaprastai gadino „Kom. tiesoje“ straipsnis, kur man uždėjo Vienos festivalio laureato titulą. Vijolė, o ir daugelis iš mano keiksnojimų juokiasi susiriesdami.

Maniau, vadovas tai jau tikrai nepagirs. Nieko, mūsų pokalbiai buvo labai nuoširdūs. Sako, reikia įrašyti į ansamblio istoriją, kad aš nesirgęs negaliu išbūti dviejų dienų.

Mane, esą, norinti pasiimti „Kom. tiesa“, bet jis nerekomenduojąs – aš esąs nerimtas.

Ir juokiasi.

1960 m. gegužės 6 d., penktadienis

Vis bloga savijauta. Su Irena ginčijuosi dėl skolos. Ji nenori imti tų pinigų, kuriuos sumokėjo už mane einant į kinus ir koncertus. Tik tuos, kur tiesiogiai paskolino. Tik tik nesusipykstam. Išeinam kartu į paskaitą, bet išsėdim tik vieną pusę ir išeinam į kiną.

„Lopšinė“. Moldavijos gamyba. Patiko vaikai, tik vietomis jais jau lyg ir piktnaudžiaujama – padaromi pernelyg dideliais seniais. Susižavėjimas vaikų psichologija gali virsti liga, kuri iškraipys tos psichologijos esmę.

Užeiname į Dailės muziejų. Ten keturios parodos: japonų dailės, Naujosios Zelandijos tapyba ir grafika, Virolto grafika, exlibrisų paroda ir lyg paroda Leninui.

Virolto paroda labai įvairuojanti, bet patraukianti visapusiškai. Kaip maigo Leniną – nenorėčiau būti taip maigomas. Exlibrisai darytų didesnį įspūdį leidinyje negu parodoje. O Naujosios Zelandijos menas patiko. Tik štai – kur per daug suabstraktinti paveikslai nedaro tokio įspūdžio kaip grynai realistiniai. Kodėl? Todėl, kad mes nepažįstam tos šalies ir norim pirma sužinoti apie ją, o paskui pasikelti į fantazijos aukštumas. Ar tai nepaaiškina nors dalinai ir mūsų užsispyrimo nesuprasti abstraktaus meno apskritai?

Pietavau su Irka.

Paskui atėjo Janė ir atsiėmė nuotrauką. Pasakė, kad aš vis dėlto blogas žmogus, nes pasakiau, kad ją pabučiavęs, o ji ėmusi reikšti pretenzijas į mane. Sudraskė nuotrauką. Po velnių! Kiek aš dar turėsiu kentėti dėl tų nesėkmingų meilės ieškojimų?!

Vakare – seksteto repeticija. Vadovo nėra. Grojam Antano miniatiūrą sekstetui. Grįžęs ėmiau rašyti apybraižą-apsakymą.

1960 m. gegužės 7 d., šeštadienis

Kaip vis dėlto bjauru, kad neprisiverti atsikelti ir nueiti į paskaitą. Saulės nėra, oras drėgnas, bet visur žaluma; būtų malonu, jei ne tavo silpnavališkumas.

Pusryčiauju blyninėj. Labai malonus įspūdis. Jauku ir gera. Transliuoja Dvoržaką.

Paskui su Vijole tvarkomės komandiruotes. Och, popierizmas! Gerai dar, kad pasidžiaugia tavo laimėjimais.

„Literatūroj ir mene“ yra teigiamas Lankausko apysakos įvertinimas. Savickas paskubėjo – jis buria platų jaunųjų frontą.

Knygyne susitinku Joną. Mes pravaikštom su juo kelias valandas. Sėdim prie Neries ir kalbamės apie ateities žmones, dabartį. Kas bus? Bet svarbu ir kas yra. Jis geria. Negali dirbti. Dirba vis priešokomis. Bet jau eina į priekį. Su juo daugelis skaitosi. O čia rudenį – į kariuomenę.

Matosi, vyrukas tikrai kūrybingas, bet dėl tos nelaimingos meilės pasiduodąs bendram kinematografininkų darbo metodui (išgerti – padirbti). Aukština kiną virš visko. Grafiką virš visko dailėje. Nuotrauka ir kinas – taip kaip štrichas graviūroje. Aplamai – teisingai.

Namie skaitau „Naujas kelias“ ir Gainio reportažus.

Daug jau pas mus išleidžiama gerų knygų, bet ką mums tars draugė Furceva? Kada gyvenimas jau pradeda kaisti, nesinorėtų netekti potencialo. Radijo laidose lietuviškas dainas duoda pirma rusiškų.

Visą vakarą praleidau su Irena. Su ja nuostabiai lengva ir gera.

Nieko šiandien nenuveikiau, bet tikiu, kad, atėjus paskutiniajai valandai, padarysiu.

O Chmieliauskas geria. Man gelia galvą.

1960 m. gegužės 8 d., sekmadienis

Visa diena praėjo velnioniškai klaikiai. Iš ryto tinginiavau, paskui vežiau kontrabosą į Konservatorijos bendrabutį (ten vyrukai improvizavo studento gyvenimą), paskui su Irka žiūrėjom ir koliojomės su „parovoznikais“, o vakare koncertas KN. Grojom Andriulį ir Balsį. Pirmą kartą. Nemalonu

ir prisiminti. Vakare su Irena vaikščiojau. Parėjau labai pavargęs. Buvo labai bloga.

1960 m. gegužės 9 d., pirmadienis

Nuo devynių iki aštuonių vakaro dirbau skaitykloje. Diena nuostabi, bet dirbu. Padariau 4 sintaksės pratimus. O vakare vaikščiojom su Martynu ir jo chebra. Žiūrėjom saliuto. Kalbėjom apie architektūrą, Bazilionų statybas ir kiną. Pas Irką improvizavome vestuvių tema.

1960 m. gegužės 10 d., antradienis

Praleidome pusdienį laukuose. Taip ir norėjosi atsigulti ant žemės. Mėtomės, pilam viens kitam į kišenes akmenis – kaip vaikai.

Repeticijoj pasirodžiau nekaip – neturėjau natų.

– Laureatai, – pasakė vadovas, – išaugote iš kolektyvo.

1960 m. gegužės 11 d., trečiadienis

Visą dieną verčiau vokiečių tekstą – galvojau atsiskaityti. Bet nepavyko – dėstytoja išėjo. Be reikalo su Irka išsėdėjom Pranskaus paskaitoje. Po jos (liko iki pradžios 5 min.) nulėkėme į filmą. Kaip mažvaikiai.

1960 m. gegužės 12 d., ketvirtadienis

Ši diena – nesėkmių diena. Tris kartus labai žiauriai susimoviau.

Per dialektikos seminaro pertrauką paklausiau Rickevičiūtės jos nuomonės apie abstraktųjį meną. Jau vien dėl to, kad čia yra tiek daug pasaulinio masto žmonių, aš jo negaliu neigti. Jo formų netikslume yra kažkoks virpėjimas.

O paskui, per pertrauką, paklausė:

– Tas ginčas buvo asmeniškas.

Atsakiau – taip, bet iš esmės– ne. Ir pikta ant savęs.

Vėl noriu atsiskaitinėti vokiečių, todėl sėdžiu Trakymo paskaitoje. O paaiškėja, kad dėstytoja priiminėja ketvirtakursius.

Su Irka išeinu į knygyną. Nusipirkom tris knygas, ji nuėjo sumokėti, o aš nepamačiau, kažkokią bobą palaikiau ja ir klausiu:

– Na, ką dar pirksim!

Atsisuka į mane ilga smaila nosis. Po velnių! Nors nieko ypatingo, bet nuotaiką gadina.

O pareinant dar Irka susiplėšė kojinę – mes vienas kitą dilginomės, ji parvirto. Ir vėl kaupiasi lašelis nemalonumo.

Paskui – repeticija. Bet repeticijos nebuvo, vadovas paleido mus klausytis estų estradinio orkestro (Tartu kultūros namai). Jie pakabino lietuvišką skelbimą (Koncertas). Gerai. O nusipirkęs pardaviau bilietą, nes Telesforas davė pakvietimą. Tik pasiūlė jį mergaitei, kurios jau laukė su bilietu. Nors ir ne aš, bet vėl nesmagu. O per koncertą skauda galvą.

Parėjęs užeinu pas Irką. Ji guli. Atsigulu ir aš. Norisi šaukti, rėkti – daryti kažin ką. Viskas nusispjaut! Gyvenimo nėra. Viskas laikina. Viskas praeis. Kam tada siekti, dirbti, kad greičiau išsemtum visuomenės galimybes egzistuoti?!!!

1960 m. gegužės 13 d., penktadienis

Beveik visą dieną prasiterliojau su vokiečių vertimu. Januševičienė nebuvo patenkinta: „Pasiruošėt silpnai.“ Bet juk gavau kaip tik tą vietą, kur nebuvau vertęs – tik perskaitęs.

Žiūrėjau „Jaunųjų menas“ apie Vienos festivalio atlikėjus. Kubos šokėja – nuostabi. Perteikia šokį visame grožyje. Jį ypač paryškina rūbas. „Mįslė N.F. I.“ Gan įdomi užmanymu. Nematytas dalykas.

Mažytė prisipažino mylinti.

1960 m. gegužės 14 d., šeštadienis

Rytą sulaukiau tėtės. Važiuoja į Maskvą, į parodą. Išvaikščiojom miestą, pasikalbėjom, tik, gaila, kad reikėjo eiti į koncertą – negalėjau palydėti. Koks jis nuostabiai geras, tas mano tėtis! Gavo laišką iš draugų, kad aš sergąs. Bet jokių priekaištų, tik susirūpinimas, patarimai.

Daivos vestuvės. Iš ryto – CBAĮ biure. Koks vis dėlto prozaizmas! Plokštelės nuvalkiotos, linkėjimai banalūs, Antanas skuba – greičiau, greičiau.

O vakare – išgėrimas. Iš karto – nieko, paskui visai nusilakiau. Šokau vienas – improvizavau. Paskui bučiavausi su Regina. O juk Irena laukė manęs, skambinau jai.

Grįžęs sutikau Chmieliauską su savo chebra. Uždainavom. Atsinešė samagono. Geria, bet aš jau nebegaliu. Popiera nuėjo į virtuvę, grojo kontrabosu ir dainavo. Iki antros gėrė su budinčiu. O aš nuėjau pas Irką – ji nemiegojo, o buvo apie septynias ryto. Verkia.

Rytas nuostabiai gražus. Gamta jauna, žavinti, o tavo gyvenimas nėra vertas jos tyrumo.

1960 m. gegužės 15 d., sekmadienis

Beveik visą dieną pramiegojau. Pavaikštau, pavalgau ir vėl gulu.

Pusę dvylikos liepiau ateiti Irkai. Skeivys išėjo. Likau su ja.

Kraštutinumų naktis.

– Juk tu mane pamesi. Tu nemyli manęs.

Ji sako tai ramiai, bet kartu su baisiu liūdesiu.

– Brangusis, nereikia. Kas aš tau? Juk greitai nusibosiu.

– Ką tu galvoji apie mane?

– Aš nieko apie tave negalvoju. Aš tave myliu. Dėl to ir ateidinėdavau, ir leidaus bučiuojama, nors mačiau, kad tu nemyli. Kai tau blogai, tu ateini, kai gerai – ne. Vieno prašau tavęs – kai aš tau nusibosiu, pasakyk. Scenų nekelsiu, būsiu rami, kol tu kartu būsi. Paskui – paskui neatsakau.

Kalba, šypsosi. Bet kaip šypsosi! Ji ir tada juokėsi, kai aš jai patariau neįsimylėti.

– O kaip man buvo sunku! Aš tik bijojau, kad nepravirkčiau. Juk aš jau tada mylėjau.

Kokia dvasios stiprybė! Aš negaliu, norisi verkti, kaukti. Kas aš? Nežinau. Betgi aš kaltas tik dalinai – kad esu lengvabūdis. Kodėl jos mėto meilę, tos mergaitės. Mažytė, Janė, P., pagaliau ji, Irka. Kam jos lepina?

– Kas yra tavyje? Mano Antanas ir gražesnis, aukštesnis, o ne tai. Ir nežinau, kada aš tave baigsiu mylėti.

Aš jos nemyliu, o Irką? Irgi ne. Man tiesiog gera su ja.

Oi, sunku šitaip. Net čia, tame švenčiausiame jausme, košmaras.

Kur rasti ramybę?..

1960 m. gegužės 16 d., pirmadienis

Visa diena praėjo neprisilietus jokio darbo. Tiesa, buvau Sprindžio seminare. Pasirašė įskaitą. Būtų apsirašęs ir už kursinį darbą, bet dar neperskaitė. Norbertas surinkęs daug įdomios medžiagos apie Vaičaitį. Kitais metais rašys mokslinį darbą. Stanaitis sėdi ir tyli, kai mes apspitom Norbertą. Jis jau visai nemato.

Ėjom su Polium, Norbertu ir Saulyčiu namo, pro Antikvarą – mėgiamas Norberto kelias. Kalbam apie darbus. Džiaugiasi vakar vakaru. Buvę linksma. Tautosakininkai veikia, nors ir truputį juos išsklaidė. Norberto neleido rinkti pirmininku. Paskui imam ginčytis kalbos klausimais. Aš pritariu kovai už visišką lietuvių kalbos grynumą, net su puristine tendencija. Tik tam man dar trūksta erudicijos.

Parėjęs nerandu kas veikt. Kankina nakties įspūdžiai. Skaitau Paustovskio „Nerami jaunystė“ ir daug kur beveik verkiu. Prakeiktas sentimentalumas.

Vakare su Irena išeinam į teatrą. Liepos žalios, žalios, gatvėse srautai žmonių. Ir gera, ir niūru, ir linksma, ir pikta.

Statė mūsų dramos studija „Platoną Krečetą“. Nesitikėjau, kad bus toks aukštas lygis. Teatro vardą jai būtina suteikti – visa publika (nors ir negausi) buvo labai patenkinta.

Kai kas – Ledas, Subačius – galėtų būti tikri aktoriai. Jie jau valdo sceną, o ne scena juos.

Išėjom kuo geriausiai nusiteikę. Nuėjom ant Tauro kalno. Kalbėjom apie mūsų santykius. Irena nuostabi mergaitė. Nuostabi.

Pas mane vakarieniavom. Kambarys pusiau apšviestas, jos akys plačios – mes klausome Chruščiovo pareiškimo – atsisako dalyvauti pasitarime.

– Bus karas, Irena.

– Ne, nebus, negali būti.

Neveda į gera tokie pareiškimai.

1960 m. gegužės 17 d., antradienis

Šiandien – karinis parengimas, o už savaitės laikom egzaminus. Kas skaito, kas dirba, o man tai nevyksta. Skaitau, o nieko nesuprantu, galvoju apie ką kitą. Per pertraukas rūkom ir šnekam apie karą. Visi nusiminę ir susijaudinę, nors aiškiai to ir neparodo. O vis dėlto įsivaizduok: žygiuoji, žūni nuo atominės bombos. Bet dabar galvoti apie tai nėra baisu, o anksčiau man stingdavo kraujas. Dabar tik abuojumas, kartais – pyktis. Tačiau šiaip ar taip – egzaminai jaudina.

Po paskaitų prisiverčiau pasiimt BUP'ą – kitokių knygų žydelė, „nežiūrint didelių simpatijų man“, nedavė.

O Matejuškaitė sutiko mane ramiai ir atlaidžiai. Ji pareiškė, kad iš esmės taisyti, atrodo, nereiks, o apie visa kita ji paskambinsianti per tą mergaitę (atseit – Alę), jei man patogu. Ką gi, man patogu.

Leidyklos koridoriuje sutikau Kasperavičių. Anot jo, vyrukas dirbąs tokiame bobinčiuje, gauna 650 rub., sumetėm žodeliu ir daugiau niekniekių – apie darbus, apie vertimus, apie žmonas ir vaikus. Išsiskyrėm patenkinti. Girdenio tvirtinimas, kad Vytas nuėjo velniui ant uodegos, kaip matosi, nepasitvirtino.

Kalbėjaus su Vijole. Ji sako, kad Vincas, atsimindamas vieną vakarą Konservatorijoje, keršijo man, nugirdydamas. Žinoma, tai ne atkeršijimas, bet man labai įdomu.

Mėginau rašyti apie mūsų studijos spektaklį, bet nesiseka.

Išeinam su Irka į teatrą. Šiandien – KPI studijos „Mažoji studentė“. Palyginus su mūsų studijos „Platonu Krečetu“, tai visiškas saviveiklininkiškumas. Absoliutus. Galima ieškoti gerų detalių, tuo tarpu kai pas mus reikėjo ieškoti blogų. O reklamą sau jie davė gerą – televizija, radijas. Ir kodėl pas juos, kauniečius, viskas paremta efektu, o ne natūralia emocija! Ir studija, ir ansamblis. Nusivyliau. Ir visi, kiek girdi pastabų.

Užtai Irkutė žavi. Matau joje vis naujų ir naujų bruožų, kurie neša didelį jausmą.

1960 m. gegužės 18 d., trečiadienis

Skeiviui liepiau paleisti radijo tašką, kad šeštą valandą zyztų. Išpildė prašymą. Atsikėliau. Atsisėda. O viešpatie, koks silpnas! Tik tik vėl neatsiguliau. Sulaikė jaunystės laikų prisiminimas.

Parašiau dienoraštį, paskui sėdau prie straipsnio. Ir taip – iki devynių, kol atsikėlė kompanija.

Tada išėjau į skaityklą. Perėjau prospektu. Tai mane labai gerai nuteikė. Žaluma, saulė ir žmonės – visko tiek daug, viskas juda. Skaitykloje baigiau. O mano draugai mokosi. Aš esu idiotas.

Duodu perskaityti straipsnį Valdai ir Gražinai. Iš jų atsiliepimų matau, kad daugelis mano pastabų yra teisingos. Girdenis irgi sako, kad gerai. Jis sėdi namuose ir zubrija vokiečių kalbos žodžius.

Kai namie imu perrašinėti, ateina Laima. Tai man buvo labiau, negu netikėta. Kai baigiu perrašyti, mudu pereinam prospektu, užsukam į Universitetą, kur aš perduodu redakcijai straipsnį, sutiktą labai džiugiai, dar kartą pereinam ir grįžtam namo. Aš tik tik paeinu. Visa mūsų šeima skundžiasi širdimi. Iškrisim kaip musės. Parėjęs užmiegu. Laima laukia, skaito.

Paskui palydžiu ją iki stoties. Brangi sesužė, atvažiavo pas mane, o aš toks negalingas. Atsisveikinam labai melancholiškai.

Parėjęs išsikviečiu Ireną. Ji pasėdi pas mane ant lovos, kol aš guliu, ir aš mažumėlę pailsiu. Ji sako:

– O tu žinai, man daug kas pavydi. Ką tas Romka mato tavy.

– Matau tai, ko kiti nemato.

Aš jos nenoriu išleisti, bet ji priverčia dirbti.

Ir vis tik išeinu į balkoną. Tik po ilgo laiko galiu rašyti. Kai baigiu, noriu eiti gulti, bet palangėje vaikšto Dangė ir Lina. Pasikviečiu pas save vaišėms. Jos užtrunka iki dvyliktos. O paskui Vida paprašo padėti ištaisyti Petrošiaus (klaikiai rašo!) kursinį – užtrunku iki po dvylikos. Kai pradedu snausti, jaučiu – parėjo Telesforas. Girtas. Mat nešė žiobrius viršininkui, išdavusiam jam komandiruotę namo.

1960 m. gegužės 19 d., ketvirtadienis

Rašyti negalėjau – iš ryto (vėl nuo 6 val.) buvau priverstas skaityti dialektinį materializmą. Skaičiau namie, paskui skaitykloje, bet, kaip ir visada, iki galo nespėjau. Mat skaitykloje dirbti beveik negalėjau – snaudžiau. Nenaudingas toks bemiegis darbas.

Per seminarą, kuris buvo paskutinis, kalbėjau. Pirmą kartą. Ir tai ne teoriškai. O daugiau intuityviai. Apie abstraktaus ir formalistinio meno netinkamumą. Aš pareiškiau, kad tokių menų nėra, yra tik tokie jų supratimai. Ir gyniau, įrodinėjau. Daug kas, ypač Herr Puptke, nesutinka. Stanaitis tyli ir klausosi. Jis Nilkai žadėjęs pasitaisyti – nebeskųsti. Kaip bus? Aš tikrai per daug pasakiau. Dėstytoja patarė kalbėti tyliau. Einu ir jaučiu nemalonų jausmą – kad nedaug žinau, o viską tuoj paberiu.

Parėjęs sėdu rašyti apybraižos. Su pertraukomis, bet neilgomis, iki pusės 8 parašau, nunešu perskaityti Ledui (buvo patenkintas) ir išeinu į repeticiją. Vadovas tuoj užsipuola, kur aš buvęs, bet tuoj pat ima teirautis, kaip mano reikalai, kaip studentų spektakliai. Gera jos savybė. Tiesa, teiravosi apie Kaminską.

Aš neišbuvau repeticijoje iki galo. „Dainos apie Leniną“ nemoku – išeinu. Žadėjo ateiti Jonas, bet neatėjo.

Pakviečiau Ireną.

– Nejau tu netiki, kad aš tave myliu?

– Jeigu tu taip sakai – tikiu. Tikiu.

Ir, užlaužusi rankas:

– O, tu neįsivaizduoji, kokia aš laiminga.

Ji liepia man miegoti, pati išeina namo. Bet aš išlendu pro langą – mažajame balkone dainuoja ir groja Dangė su savo kompanija. Traukiam gerą pusvalandį, bet kažkas iš viršaus aplieja. O Vaitkus pareiškia:

– Nemaniau, kad dvidešimtam amžiuj yra tokių kvailių. Tai mes!

Užmiegu įniršęs.

1960 m. gegužės 20 d., penktadienis – gegužės 29 d., sekmadienis

Nutilai dienai – nutilai dešimčiai.

Daug įvykių praėjo. Pirmiausia buvo tėtis ir Laima.

Laikiau egzaminą, rinkau įskaitas. Iš karinio egzamino gavau tris. Ką gi – ir ruoštasi tik 3 dienos, tiksliau, dvi. Vis dėlto galvojau, kad Rudžionis parašys keturis. O kokia nuostabi diena buvo laukuose, kai išsprendžiau uždavinį! Gėrimės peizažu, kalbamės apie muziką, dailę, literatūrą ir asmenybes. Ledas garbina vunderkindus. Aš jų nekenčiu. Kodėl? Pavydžiu. Iš viso ši savaitė – nusivylimai savo gabumais. Visa, visa, ką aš padarau, yra kruvino darbo vaisius. Nors draugai mane palaiko – nesiskųsk, sako. O vis dėlto mano tiesa. Mano. Kartais dėl to aš nebenoriu nieko dirbti, kartais norisi verti, šaukti, bet dažniausiai kimbu į darbą su įniršiu.

Išspausdino straipsnį apie teatrą. Rickevičiūtė per įskaitą pareiškė skaičiusi. Vėlius stebisi: iš kur aš taip galėjęs parašyti. O Antanas R. pareiškė:

– Tu mane stebini. Tu pats nežinai, ką tu padarei. Juk taip drąsiai niekas dar nekalbėjo. Puikiai pasakyta – reikia pasitikėti žiūrovo fantazija.

Gerai aš čia parašiau, viską suvokęs intuityviai. O groti tai nemoku. Ateina Švedas, ir mano ausys rausta lyg burokai. O Daiva sako: „Koks tu kvailas! Negi nedirbamas nori išmokti!“

Tikrai. Tas tiesa. Dirbu labai mažai. O toks Skiauteris viską veža savo sugebėjimais. Živilė rašo: „Tu išgarsėjai tarp daugelio kitų.“ Nejaugi toks tik išgarsėjimas? Man reikia kitokio. Dažnai galvoju – tai blogai ar gerai. Vis dėlto gerai. Juk tai tiesioginio darbo akstinas. Tūkstančiai gyvena ramiai, o garbė mane ėda, jaudina, ir aš dirbu. Dirbu, nes tik taip galiu pasiekti savo tikslą.

Didžiausia yda – nemoku valdyti savęs. Štai ir dabar – rašinėju nesusikaupęs, prisiversdamas. Arba įskaitos. Jas surinkau. Tik vokiečių neturiu. Jei būčiau sistemingai dirbęs per metus, dabar nereikėtų vargti. Ateina egzaminai, o aš turiu išversti dar 65 puslapius. Mažytė išvertė 10, jie guli pas mane jau dvi dienos, o perskaityti neprisiverčiu. Tai nueinu į kiną, tai nusiperku knygų, skaitinėju, galvoju. Visa tai naudinga, bet nesisteminga. O be sistemos nieko neišeis.

Daug nebaigtų darbų, o aš gaištu. Kad ir su Irena. Ji, vargšelė, įsimylėjusi. Vakar nenuėjau visą dieną. Ji sirginėjo, neturėjo net ką pasiųsti valgyt. Ateinu – sėdi lovoje ir verkia. Pasikūkčiodama. Bet su manim greit nurimsta. Užtai paskui nepaleidžia iki dvyliktos. Ji, matyt, jaučia mūsų greitą išsiskyrimą. Po tokių vakarų atsiskleidžia jos naujos savybės, man vėl norisi susitikinėti su ja. Bet vis dažniau malonu vaikščiot vienam.

Mažytę kartą palydėjau iki stoties. Ji prisipažino jau metus mylinti. Kai aš pasakiau, jog žinau, ji nurimo ir samprotauja: kodėl? Kodėl mane ji mylinti? Ji žino mano visas istorijas, ji turi Antaną, o myli ne jį. Dieve mano, negi aš kaltas! Juk ir man tas pat...

Šiek tiek skaitinėjau. Ir daugiausia – pripuolamai. Mačiau filmą-baletą „Gervių giesmė“. Baškirijos legenda. Patiko man tas filmas. Operatoriaus darbas atliktas blogai, bet esmėje viską išperka turinys. Žavi muzikos, šokio ir spalvų junginiai. Vienas peizažas buvo apiformintas nuostabiai taiklia muzika.

Žiūrėjau Holivudo gamybos „Rapsodiją“. Labai geras filmas, nors ir spalvotas. Prieš akis kelias minutes stovi merginos veidas, bet jo išraiškų kaitymasis, kaitantis muzikos nuotaikai, daro jį nuostabų ir nė kiek nenuobodų. O tūlas Pukys kino reklamos leidinėlyje, pasiduodamas didžiųjų brolių nuomonei, pareiškė, kad daugiau imponuoja apdarai negu vaidyba. Mielas profesoriau, bet juk tai savo skurdybės pajutimas. Nerandu žodžių mūsų viešajam idiotizmui apibūdinti.

1960 m. gegužės 30 d., pirmadienis

Kėliausi anksti – 6 val. ir ruošiausi vokiečių kalbos atsiskaitymui. Bet dėstytoja priiminėjo įskaitas, aš susitariau 8 d. atnešti visą atsiskaitymą.

Diena taip praėjo kaip ir visos – skaičiau, kepinausi saulėje.

Tėvo laiškas

Užtai vakare su Irka žiūrėjom „Merginų pavasarį“. Galvojau, eilinis rusų chlamas. Bet išėjo priešingai – buvau sužavėtas. Nepaprastai geri muzikos ir gamtos sulyginimai. Ypač prieš galą – apsnigtas beržynas ir merginos, šokančios „Berželį“. Objektyvas nustatytas netiksliai, jos skendi rūke, rūbai, rodos, spindi. Labai puikus efektas. Tik štai tie efektai vietomis pernelyg krinta į akis. Ir iš viso – rusų šokis arba efekto, arba labai primityvaus gamtos ar gyvenimo pamėgdžiojimas; visuose šokiuose tas jaučiama: rugių pėdai – ir staiga iš po jų išlenda šokėjos; dvi merginos mosuoja rankšluosčiais, o šokėjos lenda pro kulisus. Visa esmė, kas ansamblį daro nenuobodų, – dekoracijos ir rūbai. Šito tai tikrai mums reikėtų apsimokyti. E, ne tas. Lyg mes nepadarytume! Tegul tik būtų lėšų! Guliu ir negaliu užmigti. Galvoju tai apie ansamblį, tai apie savo darbą. Rašysiu. Jaučiu, kad rašysiu. Kaip gimsta kompozitorius.

1960 m. gegužės 31 d., antradienis

Diena daugiau nei nenaudinga. Iš ryto buvau poliklinikoj. Mano savijauta tiesiog klaiki. Širdis beveik visai nedirba.

Skaitau politekonomiją ir Sent-Tompsoną. Miegu. Vakare repetuoju. Nemoku. Tik Antanas man vis įkvepia tikėjimą. – Mums reikia savų Romen Rolanų. Juokinga, tačiau labai veikia tokios pagyros.

Buvau pas Vijolę. Paskui pas Irką. Kalbu su ja, o širdyje tuščia, tuščia. Ir beveik nyku.

Nežinau, kaip prisiverčiau išplauti marškinius ir parašyti šį puslapį.